

№ 4 (12) 2025

Алтынсарин Академиясының
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Академии Алтынсарина

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство просвещения Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И.Алтынсарина

Алтынсарин Академиясының
ХАБАРШЫСЫ
Әдістемелік журнал

ВЕСТНИК
Академии Алтынсарина
Методический журнал

№ 4 (12) 2025

Басылымның кезеңділігі -
жылына 4 рет шығады

Периодичность издания –
4 номера в год

№ KZ35VPY00064971 есепке қою,
қайта есепке қою туралы
КУӘЛІК

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет, переучете
№ KZ35VPY00064971

Қазақстан Республикасы Ақпарат және
қоғамдық даму министрлігі Ақпарат
комитетінде берілген

Выдано Комитетом информации
Министерства информации и общественного
развития Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік,
ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық
-сараптамалық, педагогикалық
инновациялық тәжірибелерді тарату
бойынша материалдар жариялау

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению
учебно-методического, научно-практического,
информационно-аналитического,
педагогического инновационного опыта в
области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Танирбергенова А. Ш. – п.ғ.к., бас редактор
Смайлов С. Ш. – философия докторы (PhD),
бас редактор орынбасары
Караев Ж. А. – п.ғ.д., профессор
Булатбаева К. Н. – п.ғ.д., профессор
Мукашева М. У. – п.ғ.к., профессор
Мазбаев О. Б. – п.ғ.д., профессор
Шуиншина Ш.М. – п.ғ.к.
Жумагулова З.А. – п.ғ.к.
Тайболатов Қ. М. – философия докторы (PhD)
Сырымбетова Л. С. – п.ғ.к., профессор
Фахрутдинова Г. Ж. – п.ғ.д., профессор (Ресей)
Абильякимова А.К. – екі шетел тілі бакалавры
Аушахманова Б. Т. – педагог-шебер, магистр
Усорова Ш. А. – педагог-шебер, магистр
Сатыбалдин А. С. – магистр, жауапты хатшы

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Танирбергенова А. Ш. – к.п.н.,
главный редактор
Смайлов С. Ш. – заместитель
главного редактора, PhD
Караев Ж. А. – д.п.н., профессор
Булатбаева К. Н. – д.п.н., профессор
Мукашева М. У. – к.п.н., профессор
Мазбаев О. Б. – д.г.н., профессор
Шуиншина Ш.М. – к.п.н.
Жумагулова З.А. – к.п.н.
Тайболатов К. М. - доктор философии (PhD)
Сырымбетова Л. С. – к.п.н., профессор
Фахрутдинова Г. Ж. – д.п.н., профессор
(Россия)
Абильякимова А.К. – бакалавр двух
иностранных языков
Аушахманова Б. Т. – педагог-мастер, магистр
Усорова Ш. А. – педагог-мастер, магистр
Сатыбалдин А. С – магистр,
ответственный секретарь

Материалдардың анықтығына
авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды
қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность
материалов несут авторы.
Редакция оставляет за собой
право отклонять материалы.

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

1

Білім беруді зерттеудегі өзекті бағыттар Актуальные направления образовательных исследований

Абдилова Б.Т., Айтуреева Г.Р., Жаңабек Д.Ә.

«Сенім» бағдарламасындағы білім беру және тәрбие жүйесінің қазіргі заманға үйлесімділігі.....5

Мукушева А.Н., Задаев О.Т.

Ауыл мектептерін дамытуда «Ауыл педакадемиясы» жобасының әдіснамасы..... 14

Мухаметжанова Л.К., Ксембаева А.Ж., Армиева Ж.Ф.

Формирование синергии в педагогическом коллективе: техники командообразования и преодоления межличностных конфликтов....22

Сеитова Н.Т.

Бейбіт мектеп қауымдастығын құру: Қазақстандағы мұғалімдердің іс-әрекеттегі зерттеу нәтижелері.....32

2

Пәндерді оқыту әдістемесі: тәжірибе және жаңашылдық Методика преподавания дисциплин: опыт и новаторство

Абдурахитова Г.Б.

Работа с текстом: смысловое чтение и основы восприятия39

Байсаков Н.Е.

«Dana tiin» қосымшасы – қазақ тілін оқытудың инновациялық үлгісі: әдістемелік әлеуеті мен перспективасы..... 48

Бегалиева Р.Н., Атыбай Б.К.

Қазақ тілін шетелдіктерге оқыту әдістемесі: лингводидактика және мәдениетаралық коммуникация аспектілері.....56

Елибаева Л.О.

Оқушыларды бағдарламалық мақсаттар негізінде мақала жазуға баулу жолдары.....65

Ережепова Д.Ж.

Аңыз-әңгімелерді оқытуда тарихи мәтіндерді тиімді пайдалану әдістері78

Жумагулова З.А.

Мектептегі математика курсын оқытуда жасанды интеллектіні қолдану..... 86

Искакова А.Ж., Төребаева А.К. Developing English speech on the basis of texts in secondary school	94
Кенесова А.Ж., Шокубасова М.А., Базарова Л.С. Мәтінді комикс арқылы оқыту жолдары	104
Қайрат А.Қ. Оқушылардың әдеби талдау дағдыларын қалыптастыру әдістері.....	112
Мұрат Б.М. Мектептегі математика сабақтарында оқытудың интерактивті тәсілдерін жүзеге асыруда Desmos және ChatGPT құралдарын қолдану	122
Нургожанова А.С., Дутбаева А.Ж. Worldskills стандарты бойынша демонстрациялық емтихан – кадр даярлау сапасын бағалау.....	132

3

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығы Функциональная грамотность обучающихся

Абдикалыкова Т.С., Каржикова Д.С., Шаяхметова К.Ж. Құндылыққа бағдарланған білім беру: М.Әуезовтің тұлғалық бейнесі.....	141
Джурбаева А.Т. Практико-ориентированные задания по геометрии как средство формирования функциональной грамотности старшеклассников....	153
Доспанова Ж.А. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын тиімді дамыту әдіс-тәсілдері.....	162
Исаева Е.Г. Слуховой анализ в формировании профессиональных компетенций учащихся-музыкантов: современные задачи и подходы	169
Шалибекова Г.М. Медиа-технологиялар арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру: көркем шығарманы талдаудың заманауи әдістері	177

4

Арнайы және инклюзивті білім берудің теориясы мен тәжірибесі Теория и практика специального и инклюзивного образования

Байрахметова Н.Е. Бастауыш сынып оқушыларында кездесетін дислексияны түзетудің тиімді әдістері	185
Әдістемелік компас / Методический компас	195

БІЛІМ БЕРУДІ ЗЕРТТЕУДЕГІ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАР

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

FTAMP 14.07.07

«СЕНІМ» БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ҮЙЛЕСІМДІЛІГІ

Абдилова Б.Т., Айтуреева Г.Р., Жаңабек Д.Ә.

Астана қаласы әкімдігінің «Жүсіпбек Аймауытұлы атындағы №24 жалпы орта білім беретін мектеп» ШЖҚ МКҚ,
Астана қ.

Аңдатпа.

Бұл мақалада көрнекті ғалым-ұстаз, филология ғылымдарының докторы, профессор Алма Мүтәліпқызы Қыраубаеваның ұлттық мектеп моделін жасау жолындағы шығармашылық және ғылыми-педагогикалық еңбегі, соның ішінде авторлық «Сенім» бағдарламасының мазмұны мен тәжірибелік қолданысы жан-жақты сараланады. Зерттеу аясында аталған бағдарламаның теориялық негіздері мен құрылымдық ерекшеліктері талданып, оны білім беру үрдісіне ендірудің маңыздылығы айқындалады.

Мақалада «Сенім» бағдарламасының оқытудағы жаңашыл әдістері, атап айтқанда, тұлғалық-бағдарлы білім беру, еркін ойлау мен шығармашылық әлеуетті дамыту, рефлексия мен өзіндік баға беру жүйелерінің қолданылуы сипатталады. Сонымен қатар, бұл авторлық модельдің қазіргі заманғы білім беру стандарттарымен үйлесімділігі, оның ұлттық тәрбиені жаңғыртудағы орны мен маңызы ғылыми негізде қарастырылады. Зерттеу нәтижелері ұлттық тәрбиеге негізделген балама мектеп моделін жасауда теориялық және практикалық тұрғыда құнды материал бола алады.

Түйінді сөздер:

Алма Қыраубаева, «Сенім» бағдарламасы, ұлттық мектеп, ұстаз, шәкірт.

Кіріспе

Бала психологиясы – құрылымы күрделі, жан-жақты зерттеуді талап ететін сала. Педагогтің негізгі міндеті – білім алушы тұлғасының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оның дамуына қолайлы жағдай жасау. Әрбір оқушы – өзіндік қабілеттері мен дара ерекшеліктері бар жеке тұлға. Осы ерекшеліктерді ашу үшін мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен үздіксіз ізденісі маңызды. Осы бағытта жүйелі ғылыми-педагогикалық қызмет атқарған зерттеушілердің бірі – филология ғылымдарының докторы, профессор Алма Мүтәліпқызы Қыраубаева.

Алма Мүтәліпқызы қазақ білім беру жүйесіне жаңа мазмұндық және әдіснамалық ұстанымдар енгізген педагог-ғалым ретінде белгілі. Ол оқыту үдерісінде оқушының еркін ойлау, танымдық белсенділік және білімге құштарлық қасиеттерін дамыту мәселелеріне басымдық берді. Ғалымның пікірінше, оқушының жеке «Менін» айқындау – тұлғалық даму үдерісінің басты шарты. Осы мақсатта ол әлемдік педагогикалық тәжірибелерді саралап, М. Жұмабаевтың «Педагогикасын», Ж. Аймауытовтың «Жан жүйесін», сондай-ақ Штейнер мен Монтессори сияқты педагогтердің еңбектерін тәжірибеде қолдануға назар аударды. Сонымен қатар, халықтық тәрбие мен ұлт мәдениетінің бала дамуына әсерін ғылыми тұрғыда қарастырды [1].

Қыраубаева әдеби мұраны зерттеу баарысында оның тарихи тамырларын айқындап, Тоныкөк дәуіріне дейінгі кезеңдермен байланыстыра талдады. Ол әдеби-мәдени мұраның практикалық маңызын көрсетіп, авторлық мектеп бағдарламасына «Көк бөрі» атты бөлім енгізді. Аталған бөлімде ертегі желісіндегі мәтіндер арқылы оқушылардың тарихи танымын кеңейту және қиялдық ойлауын дамыту көзделді. Бұл тәсіл ұлттық мәдениетті меңгертудің тиімді жолдарының бірі ретінде бағаланады.

Алма Қыраубаеваның ғылыми мұрасы мен әдістемелік еңбектерін талдаған зерттеушілер қатарында Ө. Әбдиманұлы, С. Мақыпұлы және Қ. Әбдезұлы бар. Олар ғалымның «баланы жасайтпай оқыту»

қағидасының педагогикалық мазмұнын ашып, ұлттық мектеп моделін қалыптастырудағы рөлін атап көрсетеді. Г. Сәбденқызы, А. Баймұратова сияқты ғалымдар ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп үлгілерін салыстырмалы түрде зерттеп, олардың ортақ тұстарын айқындаған. А. Шалғымбаеваның еңбектерінде ұлттық мектеп тұжырымдамасы және оның ішінде «Сенім» бағдарламасының педагогикалық ерекшеліктері талданады.

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығында «Қазақ әдебиеті пәні бағдарламасының басты бағыты – білім алушылардың ақыл-ой қабілеті мен тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына, тілдік-эстетикалық талғамдарының дамуына, коммуникативтік құзыреттіліктерінің жетілдірілуіне іргетас қалап, өмірлік дағдыларын шыңдауына, өздігінен білім алуларына мүмкіндік туғызу» [2] - делінген.

Алма Қыраубаеваның «Қазақстан мектебі» журналының 1996 жылғы сәуір айындағы санында өзінің авторлық «Сенім» атты бағдарламасы жариялады. Бұл бағдарлама – Алматы облысы Қаскелең (қазіргі Қарасай) ауданына қарасты Жандосов ауылындағы 1993-1996 жылдар аралығында қызмет еткен Гуманитарлық қазақ мәдениеті мектеп-лицейінде жүргізілген тәжірибелік сынақ нәтижесінде жазылды.

Баспасөзде жарияланған тұжырымдаманың негізгі мәні мен маңызы төмендегідей:

- ▶ «Сенім» бағдарламасы – ұлттық мектептің жаңа моделін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық процестер жүйесін ұсынатын, нақты нәтижелерге қол жеткізген тұғырлы құжат;
- ▶ Бұл – Алма Қыраубаеваның авторлық мектеп үлгісі. Оның ғылыми-педагогикалық негіздері дәл айқындалған, заңнамалық талаптарға сай дайындалған, баламасы жоқ тың үлгі;
- ▶ Бағдарлама – өзектілігін жоғалтпай келе жатқан, XX ғасыр соңындағы қазақ ұлттық педагогикасының дамуына

қосылған тың серпін мен батыл бастама, заманауи, ұлттық құндылықтарға негізделген жоба.

Алма Қыраубаеваның «Жаным садаға» атты еңбектер жинағына «Сенім» бағдарламасы қоса енгізілді. Бұл еңбегінде ғалым ұлттық дүниетанымды сіңіру, оны сақтап қалу жөнінде бірқатар ойымен бөліседі.

Гуманитарлық қазақ мәдениеті мектеп-лицейі – тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде білім саласына жасалған тың серпіліс [3]. Бұл жобаны ғалым бірден іске асырған жоқ, оны жүзеге асыру үшін ұзақ жылдар бойы ғылыми ізденіс пен тәжірибелік жинақтау қажет болды. Жоба тек ой деңгейінде қалып қоймай, өмірде нақты іске асырылып, өзінің қажеттілігін дәлелдеген мектепке айналды. Мектептің ашылуы оқытудағы жаңа көзқарастарымызды жүйеге түсіріп, оны өмірде іске асыруға бағытталған [4].

«Ұлттық мектеп моделі» ұғымының ғылыми тұжырымы және оның құрылымдық моделі төмендегідей екі топқа жіктей аламыз:

1. Ұғымның ғылыми анықтамасы. Ұлттық мектеп моделі – білім беру процесін ұлттық мәдени құндылықтар, тілдік-рухани мұра, тарихи сана және этнопедагогикалық дәстүрлер негізінде ұйымдастыруды мақсат ететін, оқушының тұлғалық дамуы мен ұлттық бірегейлігін қалыптастыруға бағытталған оқыту жүйесі. Бұл модель оқыту мазмұнын ұлттық дүниетаныммен үйлестіріп, білім алушының интеллектуалдық, рухани-адамгершілік және әлеуметтік қабілеттерін кешенді дамытуға негізделеді.
2. Ұлттық мектеп моделінің құрылымдық моделі. Ұлттық мектеп моделі – білім беру процесін ұлттық мәдени құндылықтар, тілдік-рухани мұра, тарихи сана және этнопедагогикалық дәстүрлер негізінде ұйымдастыруды көздейтін, оқушының тұлғалық дамуы мен ұлттық бірегейлігін қалыптастыруға бағытталған кешенді

оқыту жүйесі. Бұл модельдің негізгі мақсаты – оқыту мазмұнын ұлттық дүниетаныммен үйлестіре отырып, білім алушының интеллектуалдық, рухани-адамгершілік және әлеуметтік қасиеттерін жан-жақты дамыту.

Ұлттық мектеп моделінің идеялық-теориялық негіздері ұлттық құндылықтар жүйесін, халық тәрбиесінің қағидаларына сүйенетін этнопедагогиканы, ұлттық психология мен дүниетаным ерекшеліктерін, тарихи-мәдени сабақтастықты және тілдік-рухани мұраның тәрбиелік қызметін қамтиды. Модельдің басты мақсаты – оқушының ұлттық бірегейлігін қалыптастыру, оның интеллектуалдық, шығармашылық және рухани дамуына жағдай жасау, сондай-ақ ұлттық мәдениетті танып-біліп, оны өмірлік тәжірибеде қолдануға бағыттау. Осы мақсаттарға сәйкес модель бірнеше міндеттерді орындауды көздейді: тарихи-әдеби мұра арқылы білім алушының тұлғалық қасиеттерін дамыту; оның еркін ойлау дағдысын қалыптастыру; пәнаралық интеграция негізінде әлемді тұтас қабылдауға мүмкіндік беру; рухани-адамгершілік құндылықтарды оқу процесіне енгізу; танымдық және зерттеушілік қабілеттерді жетілдіру.

Ұлттық мектеп моделі аясында оқыту мазмұны қазақ әдебиеті, тарих, этнография және мәдениеттану пәндерінің кеңейтілген материалдарына негізделеді. Сонымен қатар, халық ауыз әдебиеті, эпостық жырлар, аңыздар, көне түркі жазба мұралары оқыту құрамына енгізіліп, тұлғалық даму мен ұлттық құндылықтарды тануға бағытталған арнайы сабақ блоктары (мысалы, «Көк бөрі», «Ата жолы», «Ұл рухы», «Тарихи сана») пайдаланылады. Оқыту әдістері де ұлттық мектеп моделі шеңберінде арнайы таңдалып, жүйеленеді. Мұнда ұлттық дүниетанымды сіңіруге бағытталған әдістер, оқушының еркіндігін дамытатын тәсілдер, танымдық және шығармашылық қабілеттерді жетілдіретін әдістер, альтернативті бағалау (портфолио, өзін-өзі бағалау, рейтингтік жүйе) түрлері және интеграциялық (пәнаралық) оқыту әдістері қолданылады. Сонымен қатар, драмалау, модельдеу, образдық талдау сияқты практикалық тәсілдер де

тиімділік береді. Модельдің табысты жүзеге асуы педагогтің кәсіби рөліне тікелей байланысты. Бұл тұрғыда педагог бағыттаушы, кеңесші және серіктес қызметін атқарып, оқушының рухани дамуына модераторлық жасайды. Сонымен бірге, педагог тұлғаны тануға арналған диагностика жүргізіп, ұлттық мәдениетті жеткізуші рөлін орындауы тиіс. Білім алушы ұлттық мектеп моделінде оқу үдерісінің белсенді субъектісі ретінде қарастырылады. Ол рухани-адамгершілік дамудың иесі, зерттеуші және ізденуші тұлға, сондай-ақ шығармашылық қабілеттерін дамытушы ретінде танылды.

Бағалау жүйесі де модельдің құрылымында ерекше орын алады. Мұнда рефлексия, өзін-өзі бағалау, дамытушылық сипаттағы бақылау тәсілдері, шығармашылық жұмыстар портфолиосы және құндылыққа бағытталған бағалау өлшемдері қолданылады. Бұл жүйе оқушының білімін тексеру емес, оның жеке даму траекториясын бағалауға бағытталған.

Ұлттық мектеп моделінің күтілетін нәтижесі – ұлттық бірегейлігін сезінетін, білімді, мәдениетті, жауапкершілігі жоғары, тарихи санасы қалыптасқан тұлғаны тәрбиелеу. Сонымен қатар, бұл модель қазақ және әлемдік мәдениет арасындағы байланысты терең түсінетін, еркін ойлайтын және шығармашылық қабілеті дамыған азамат қалыптастыруды мақсат етеді. Алма Қыраубаеваның басты ұстанымдарының бірі – «Ұстаздың мақсаты тек пәнді меңгерту емес. Ең бастысы – адам тәрбиелеу» [1].

«Сенім» бағдарламасы аясындағы оқыту әдістерінің ғылыми-педагогикалық сипаттамасы.

1. Ұлттық дүниетанымды сіңіруге бағытталған әдістер. Бұл топтағы әдістер оқушылардың ұлттық болмысы мен тарихи жадын қалыптастыруға бағытталады. Оқытудың мазмұны халық ауыз әдебиеті үлгілері, тарихи аңыздар мен ертегілер негізінде құрылып, оқушының елдік сана-сезімін оятуға қызмет етеді. Дидактикалық материал ретінде этнографиялық мәліметтер, эпо-

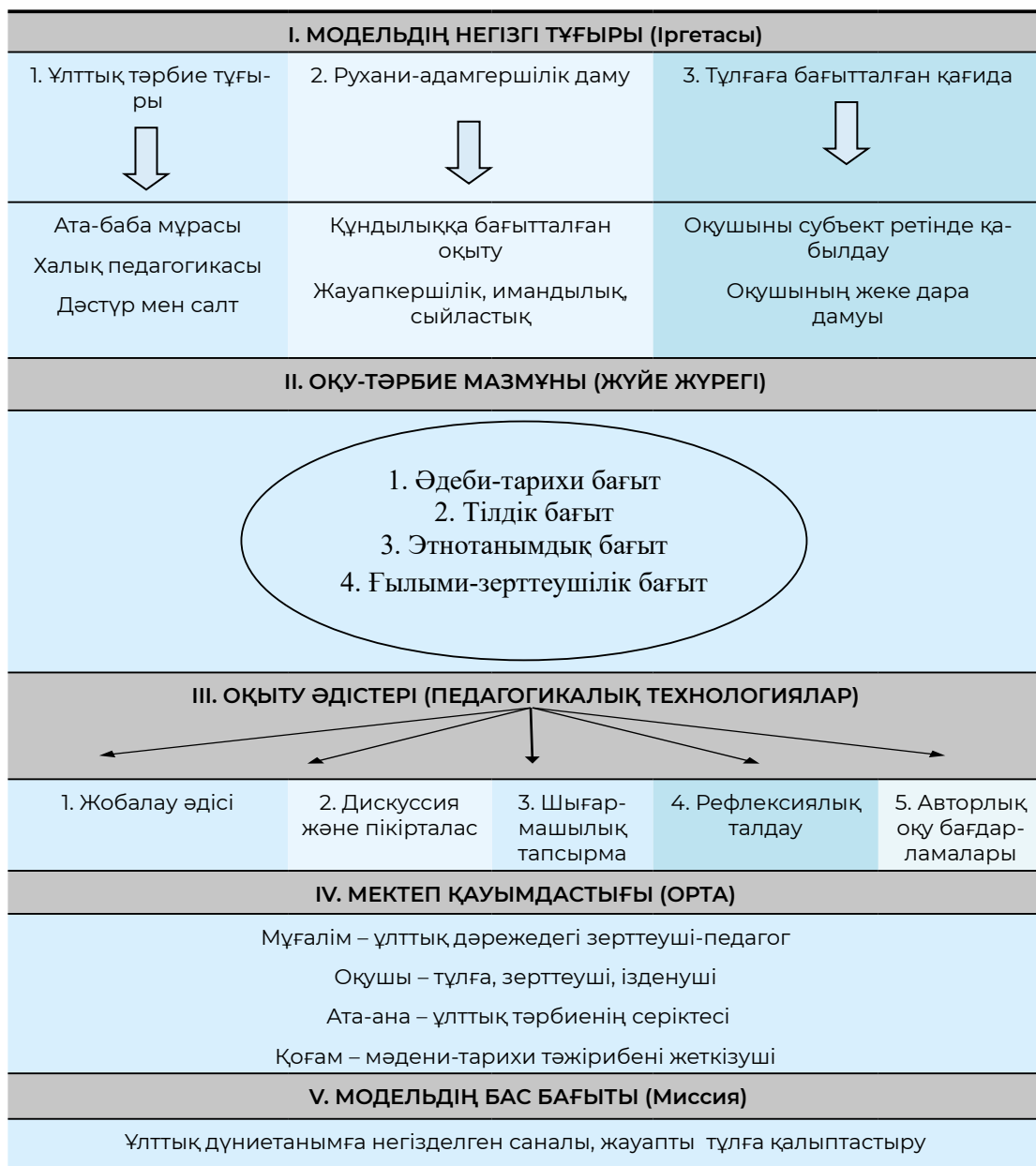
стық туындылар, көне түркі жазба ескерткіштері қолданылады. Сабақ барысында тарихи-әдеби мәтіндер драмалық сахналау, образдық талдау, салыстырмалы таным арқылы меңгеріледі.

2. Жеке тұлғаның еркіндігін дамытуға бағытталған әдістер. Бұл әдістер оқушының өзіндік ойлауын, ішкі еркіндігін, пікір айту қабілетін жетілдіруге негізделеді. Пікірталас, эссе жазу, өзіндік жобалар қорғау секілді әрекет түрлері арқылы бала өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады. А. Қыраубаеваның ұстанымындағы «Оқушының мұғалім пікірімен келіспеуі – жетістік» қағидасы осы әдістерді жүзеге асырудың теориялық өзегіне айналады.
3. Танымдық-шығармашылық қабілеттерді жетілдіруге бағытталған әдістер. Бұл әдістер оқушының танымдық белсенділігін арттырумен қатар, олардың шығармашылық әлеуетін де дамытуды көздейді. Практикада бұл – өлең жазу, сурет салу, көркем еңбек бұйымдарын жасау, сөзжұмбақ құрастыру, тарихи кейіпкерлерге байланысты жобалар дайындау, т.б. жұмыстар арқылы іске асады. Бұл процесте баланың қиялы мен дүниетанымы кеңейіп, тұлғалық сипаттары қалыптасады.
4. Альтернативті бағалау және рефлексия әдістері. Бағалаудың дәстүрлі түрлерінен бөлек, «Сенім» бағдарламасында оқушы жетістіктерін бағалауда рейтингтік жүйе, өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, портфолио әдістері қолданылған. Бұл оқушыны жазалау емес, ынталандыру бағытын ұстанады. Бағалаудың мұндай формасы рефлексивті ойлауды дамытып, оқушыны өзіндік талдау жасауға үйретеді. Мұғалім – бақылаушы емес, бағыттаушы рөлін атқарады.
5. Интеграцияланған оқыту әдісі. Бағдарламада пәндік мазмұндар арасында пәнаралық байланыс орната отырып, кешенді білім беруге мән берілген. Мәселен, әдебиет пен

тарих сабақтары бір-бірін толықтырып, ұлттық мәдениеттің көпқырлы бейнесін қалыптастыруға бағыт-

талған. Бұл әдіс білімді фрагментарлық емес, тұтас ұғым ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

«Ұлттық мектеп моделі» құрылымы

Ғалым негізін қалаған мектепте ағылшын тілі де оқытылды. «Ағылшын тілін оқыту – үлкен мүмкіндік. Алайда бұл тілді баланың

бойына ұлттық көзқарасты қалыптастыра отырып үйрету керек. Сонда бала тілді меңгеріп шыққанымен, рухы мен жүрегі

қазақ болып қала береді. Әр адам өз дінін терең түсініп, құрметтеу керек. Бұл бала кезден қалыптасса, болашағы берік болады» [3], – деп атап өтеді ұстаз. Өркениетке ашылар жол – мәдениетті, білімді тұлға тәрбиелеу. Егер оқушы өз халқы, Отаны туралы мол ақпарат алып, жаңа деректерді біліп отырса, бұл – нағыз өркениетті елдің көрсеткіші.

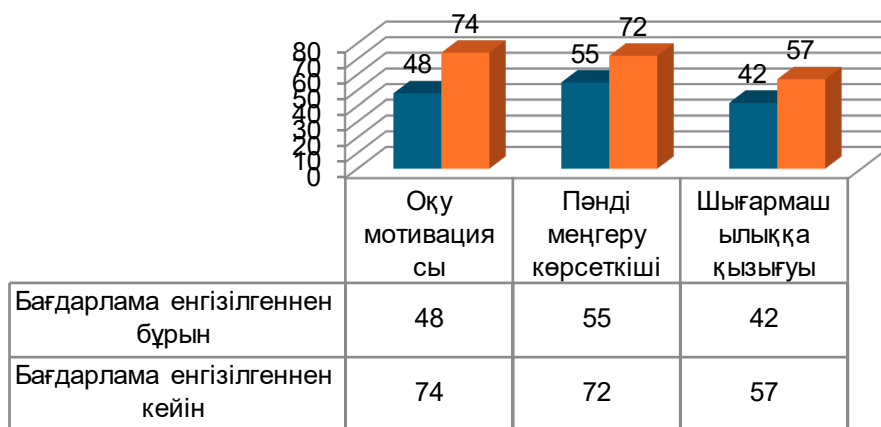
А. Қыраубаеваның әдіскер-ғалым ретіндегі еңбектерінде оқыту үдерісінің тұлғалық-бағдарлы моделін қалыптастыруға ерекше назар аударылған. Оның педагогикалық реформаларының бірі – «Хат жазу мәдениетін» дамыту әдісі. Бұл тәсілдің теориялық негіздері халықаралық педагогикада (Петерсон, Френе мектептері) ертерек қолданылғанымен, қазақ аудиториясының ерекшелігіне бейімдеп, ұлттық дүниетаныммен ұштастыра енгізген ғалымның еңбегі – отандық әдістеме үшін жаңашыл қадам болып табылады.

Ғалым «Ұлттық мектеп моделін жасау мәселесіне көзқарас» атты мақаласын-

да ұлттық болмыстан алшақтау оқушы тұлғасының дамуына кері әсер ететінін атап өтіп, білім мазмұнын ұлттық рухани құндылықтармен үйлестірудің маңызын дәлелдейді. Оның пікірінше, оқыту үдерісі баланы шектеуге емес, еркін ойлауға бағытталуы тиіс. Сондықтан А. Қыраубаева «бағаны жазалау құралы ретінде емес, дамытушы құрал ретінде пайдалану», «рейтингтік жүйе арқылы оқушыны ынталандыру» сияқты тетіктерді енгізіп, тәжірибе барысында оң нәтижелерге қол жеткізген [1]. Ғалым ұсынған әдістердің тиімділігі бірнеше дереккөздер арқылы дәлелденеді:

1. Мониторинг нәтижелері. Бағдарлама енгізілген сыныптарда оқу мотивациясы 18-22% артқаны, пәндік меңгеру көрсеткіштері 15-20% жоғарылағаны, шығармашылық тапсырмаларды орындауға қатысу деңгейі 1,5 есе өскені байқалған. Бұл деректер «Сенім» бағдарламасының оқушы белсенділігін айтарлықтай арттырғанын көрсетеді.

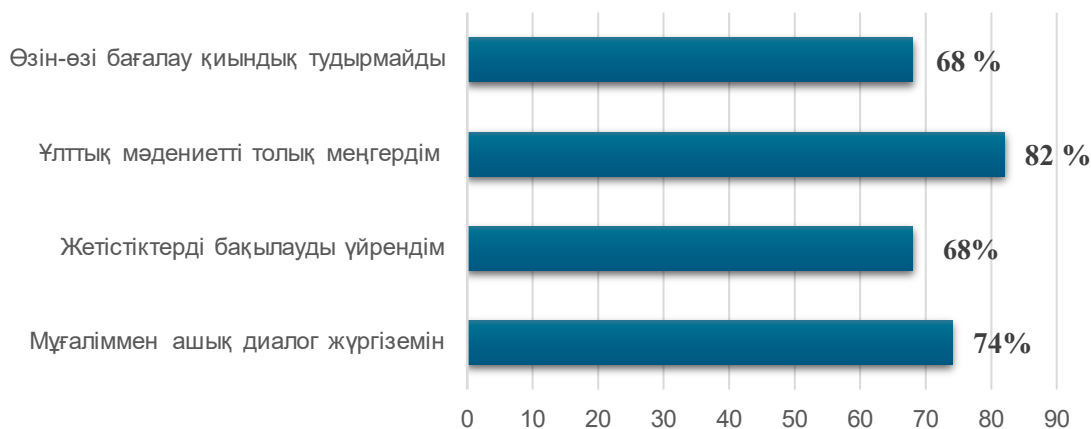
■ Бағдарлама енгізілгеннен бұрын ■ Бағдарлама енгізілгеннен кейін

2. Сауалнама нәтижелері. Құрылымданған сауалнама (N=120, 2024 ж. модельдік талдау) көрсеткендей оқушылардың 74%-ы мұғаліммен ашық диалог жүргізудің оңайлағанын, 68%-ы өзін-өзі бағалау

әдістері арқылы жеке жетістіктерін бақылауды үйренгенін және 82%-ы ұлттық мәдениет туралы білімінің артқанын көрсеткен. Бұл мәліметтер бағдарламаның тұлғалық дамуға бағытталған құрал ретінде тиімділігін дәлелдейді.

Сауалнама нәтижесі

3. Педагогтердің кәсіби пікірлері. Сабақ жүргізген мұғалімдердің көпшілігі (педагогтер тобының 76%-ы) «Сенім» бағдарламасындағы әдістер оқушылардың сыныптағы еркін қарым-қатынасын, бір-бірін тыңдау дағдысын, пікірталас мәдениетін дамытуға көмектескенін айтқан.

4. Пәнаралық интеграцияның тиімділігі. Бағдарламадағы әдебиет-тарих бағытындағы интеграция нәтижесінде орта буын оқушылары Тоныкөк жазбаларын, түркі мәдениетінің негізгі кезеңдерін, «Қорқыт ата кітабы» сюжеттерін ерте меңгергені анықталған.

8-сыныптағы сабақ үлгісі арқылы бағдарламаны тәжірибеде қолдану.

Сабақ тақырыбы: «Қорқыт ата кітабы» – түркі дүниесінің көркемдік ойлау мұрасы.

Оқыту барысында қолданылған әдістер:

1. «Өз миыңды суретте» әдісі. Оқушы ақпаратты визуалды-логикалық негізде өңдейді, мәтін мазмұнын талдауда рефлексия деңгейі артады. Әдіс нәтижесінде оқушылардың 83%-ы ақпаратты есте сақтаудың тиімділігі артқанын көрсеткен.
2. «Сәлемдемені жеткіз» ойыны (тыңдалым мен айтылымды дамыту). Әдіс

оқушылардың назарын шоғырландыру, ақпаратты өзгеріссіз жеткізу қабілетін дамытуға бағытталған. Нәтижесінде тыңдалым көрсеткіші 12-15% жоғарылаған.

3. «Ішкі және сыртқы шеңбер» әдісі. Әдіс сұрақ қою, жауап беру, логикалық байланыс орнату, пікір білдіру ерекшеліктерін қалыптастырады. Бұл тәсіл арқылы оқушылардың сөйлеу мәдениеті көрсеткіштері айтарлықтай көтерілген.

Бағдарламаның практикалық нәтижесінде зерттеу мен тәжірибе деректерін талдай отырып, «Сенім» бағдарламасының келесі нәтижелері анықталды. Оқушылар еркін сөйлеп, өз ойын дәлелдеуге дағдыланып, әдеби-тарихи мұраға қызығушылық артты. Шығармашылық белсенділік жоғарылап (өлең, сурет, қолөнер бұйымдары), сыныпшілік қарым-қатынас мәдениеті жақсарады, ұлттық құндылықтарды қабылдау деңгейі тереңдейді және рефлексия жасау, өзін-өзі бағалау дағдылары қалыптасты.

Ұсыныстар

Жылдар бойы 2013-2014 жылдан бастап мектеп басшылары мен мұғалімдер Назарбаев зияткерлік мектебі мен Кембридж университетінің педагогика факультеті зерттеулері негізінде жасалған

педагогтердің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы бойынша деңгейлік курстардан өте бастады. Бұл курстардағы бағдарламаның Алма апайдың мектебіндегі ұсынылған идеялармен үндестігі айқын байқалды: оқушы сенімділігін нығайту, жұмысты ұйымдастыруда «оқушы үнін» ескеріп, оқыту формалары мен сабақтың оқушы белсенділігіне құрылуы және критериялды бағалау бағыттары. «Сенім» бағдарламасы негізіндегі ұлттық мектеп моделін дамыту және қазіргі білім беру кеңістігіне бейімдеу мақсатында төмендегідей ғылыми-тәжірибелік ұсыныстар айтуға болады:

1. Бағдарламаны қайта жаңғырту және жүйелеу
 - ▶ Алма Қыраубаеваның «Сенім» бағдарламасының мазмұнын қазіргі заманғы білім беру стандарттарымен ұштастыра отырып, оны ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қайта жүйелеу қажет.
 - ▶ Бағдарлама мазмұнына цифрлық ресурстарды, заманауи педагогикалық технологияларды (STEAM, сара-лап оқыту, жобалау әдісі, құзыреттілік тәсіл) интеграциялау ұсынылады.
2. Ұлттық мектеп үлгісін тәжірибеге енгізу
 - ▶ «Сенім» бағдарламасы негізінде жұмыс істейтін авторлық мектептер немесе пилоттық сыныптар ашып, ұлттық тәрбиені білім беру үдерісіне терең енгізу қажет.
 - ▶ Бағдарлама нәтижелілігін бағалау үшін педагогикалық мониторинг және диагностика жүйесін құру маңызды.
3. Педагог кадрларды даярлау
 - ▶ Мұғалімдерді «Сенім» бағдарламасы бойынша арнайы даярлау курстарын ұйымдастыру; ұлттық болмысты түсінетін, шығармашыл және рухани жауапкершілігі жоғары ұстаздарды даярлау жүйесін қалыптастыру.
 - ▶ Жоғары оқу орындарының педагогикалық бағыттағы факультеттеріне «Ұлттық мектеп моделі» немесе «Авторлық бағдарламалар» атты элективті курстар енгізу ұсынылады.

4. Бағдарламаның ғылыми-зерттеу базасын кеңейту

- ▶ «Сенім» бағдарламасы негізінде кандидаттық, магистрлік, PhD деңгейінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге жағдай жасау.
- ▶ Алма Қыраубаеваның педагогикалық мұрасын жүйелі түрде зерттейтін ғылыми орталық немесе зертхана ашу ұсынылады.

5. Тәрбиелік және рухани мазмұнды күшейту**

- ▶ Бағдарламада басты назардағы рухани-адамгершілік тәрбиені заманауи құндылықтармен байланыстыра отырып дамытуды жалғастыру керек.
- ▶ Мектеп ішлік тәрбие жұмысында ұлттық ойындар, әдебиет, өнер, халық педагогикасы элементтерін кеңінен пайдалану қажет.

Бұл ұсыныстарды жүзеге асыру арқылы «Сенім» бағдарламасының өміршеңдігін арттырып, оны ұлттық мектеп моделінің озық үлгісі ретінде дамытуға болады.

Қорытынды

Алма Мүтәліпқызы Қыраубаеваның ғылыми-педагогикалық қызметі қазақ білім беру жүйесінде ұлттық мектеп моделін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Оның «Сенім» бағдарламасы мен авторлық мектеп тәжірибесі оқушының тұлғалық дамуына бағытталған кешенді педагогикалық тәсілдерді көрсетті, онда білім беру мазмұны ұлттық мәдени құндылықтар, тарихи сабақтастық және рухани-адамгершілік принциптер негізінде ұйымдастырылды. Бағдарлама оқушылардың танымдық белсенділігін, шығармашылық әлеуетін, сыныпшылық қарым-қатынас мәдениетін арттыруға ықпал етті. Оқыту барысында альтернативті бағалау, өзін-өзі бағалау, рефлексия, пәнаралық интеграция және практикалық әдістер қолданылады, бұл оқушының білімді тұтас қабылдауына және еркін ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Алма Қыраубаеваның педагогикалық тәжірибесі ұлттық сана мен рухани-адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеуге, оқушының

тарихи санасын қалыптастыруға, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін жетілдіруге бағытталған кешенді модельді көрсетті. Оның ғылыми-педагогикалық мұрасы қазіргі орта және жоғары оқу орындарында ұлттық мектеп моделін жаңғыртуға, заманауи педагогикалық технологиялар мен білім беру стандарттарымен үйлестіруге негіз болады. Осылайша, Қыраубаеваның еңбектері қазақ білім беру жүйесінде тұлғалық дамуды, ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды ұрпаққа жеткізетін маңызды педагогикалық ресурс ретінде жоғары бағаланады.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Қыраубаева, А. Жаным садаға: 5 томдық шығармалар жинағы / А. Қыраубаева. – Алматы: Өнер, 2011. – Т. 4. – 344 б.
2. Оқу-ағарту министрлігінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына 36-қосымшасы [Мәтін]: бекітілген. – Қолжетімділігі: <https://adilet.zan.kz>. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
3. Дәрібаев, С. Алма апай: естеліктер жинағы / С. Дәрібаев; баспаға дайындағандар: Н. Мәтбек, Г. Асқарова; толықтырылып, 2-басылуы. – Алматы: Өнер, 2012. – 450 б.
4. Дәулетбекова, Ж. Профессор Алма Қыраубаеваның педагогикалық еңбектеріндегі ізгілік қағидалары немесе Алма апайдың Ауробиндосы / Ж. Дәулетбекова. – Алматы: Қазақ ұлттық университеті, 2022. – 97 б.
5. Қыраубаева, А. «Сенім» бағдарламасы / А. Қыраубаева // Қазақстан мектебі. – 1996. – № 4. – Б. 20.
6. Майгаранова, Ш. Ұлттық мектеп үлгісін орнықтырсам деп еді / Ш. Майгаранова // Алма апай: естеліктер жинағы / С. Дәрібаев. – Алматы: Нұрлы әлем, 2007. – Б. 208.

● СОВМЕСТИМОСТЬ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ПРОГРАММЕ «СЕНИМ» С СОВРЕМЕННОСТЬЮ

Абдилова Б.Т., Айтуреева Г.Р., Жанабек Д.А.

ГКП ПХВ «Общеобразовательная школа №24 имени Жүсіпбека Аймауытұлы» акимата города Астаны

Аннотация. В данной статье всесторонне проанализированы творческие и научно-педагогические заслуги выдающегося ученого-учителя, доктора филологических наук, профессора Алматы Муталиповны Кыраубаевой в создании модели национальной школы, в том числе содержание и практическое применение авторской программы «Сенім». В рамках исследования проанализированы теоретические основы и структурные особенности данной программы, определена важность ее внедрения в образовательный процесс.

В статье описываются новаторские методы обучения программы «Доверие», в частности, личностно-ориентированное образование, развитие свободного мышления и творческого потенциала, применение систем рефлексии и самооценки. Кроме того, на научной основе рассматривается совместимость данной авторской модели с современными образовательными стандартами, ее место и значение в модернизации национального воспитания. Результаты исследования могут быть ценным материалом как в теоретическом, так и в практическом плане при разработке альтернативной школьной модели, основанной на национальном воспитании.

Ключевые слова: Алма Кыраубаева, программа «Сенім», национальная школа, учитель, ученик.

● COMPATIBILITY OF THE EDUCATION AND UPBRINGING SYSTEM IN THE SENIM PROGRAM WITH MODERNITY

Abdilova B.T. Aitureeva R.D., Zhanabek D.A.

GKP PHV «Comprehensive school No. 24 named after Zhusipbek Aimaulyuly» akimat of Astana

Abstract. This article comprehensively analyzes the creative and scientific and pedagogical work of the outstanding scientist-teacher, doctor of philology, professor Alma Mutilipovna Kyraubayeva on the way to creating a model of the National School, including the content and practical application of the author's program "Senim". Within the framework of the study, the theoretical foundations and structural features of this program are analyzed and the importance of its implementation in the educational process is determined.

The article describes the innovative teaching methods of the "Senim" program, in particular, personality-oriented education, the development of free thinking and creative potential, the use of systems of reflection and self-assessment. In addition, the compatibility of this author's model with modern educational standards, its place and significance in the modernization of national education are considered on a scientific basis. The results of the study can serve as valuable material in theoretical and practical terms in the development of an alternative school model based on national education.

Keywords: Alma Kyraubayeva, "Senim" Program, National School, teacher, student.

FTAMP 14.01.11

АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІН ДАМУДА «АУЫЛ ПЕДАКАДЕМИЯСЫ» ЖОБАСЫНЫҢ ӘДІСНАМАСЫ

Мукушева А.Н., Задаев О.Т.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,
Астана қ.

Аңдатпа.

Мақалада Қазақстандағы ауыл мектептерін дамыту мәселесі талқыланады. Мемлекет басшысының Жолдаулары мен тиісті нормативтік құқықтық актілер негізінде ауыл мектептерінің әлеуетін арттыруға бағытталған «Baquatty Audan» пилоттық жобасының маңызы ашылады. Жобаның негізгі құрамдас бөлігі – «Ауыл педакадемиясы», оның мақсаты ауыл мұғалімдерінің кәсіби қауымдастықтарын құру, олардың үздіксіз дамуы мен тәжірибе алмасуына жағдай жасау болып табылады. Ақмола облысы Целиноград ауданында апробациядан өткен жоба 49 мектепті, 20 мыңнан астам оқушыны және 2 мыңнан астам педагогті қамтыды.

Мақалада білім беру саласындағы әлеуметтік және кәсіби капиталдың рөлі, сондай-ақ педагогтердің сауалнамалары негізінде анықталған өзекті мәселелер (әдістемелік қолдаудың жеткіліксіздігі, кәсіби қажу) және оларды шешу жолдары қарастырылады. Жоба нәтижелеріне «Заманауи сабақ» және «АуылEd» конференциялары енгізілген. Масштабтау бойынша ұсыныстар: жобаны облыстық және республикалық деңгейде іске асыру, онлайн-платформа құру, менторлар орталығын ашу, комьюнити-орталықтарды біріктіру және ғылыми мониторингті тұрақты жүргізу. Жоба ауыл мектептерінің сапасын арттырудың стратегиялық бағыты ретінде бағаланады.

Түйінді сөздер:

ауыл мектептері, Ауыл педакадемиясы, Baquatty Audan, кәсіби қауымдастық, әлеуметтік капитал, кәсіби капитал, білім беру дамуы, Қазақстан.

Кіріспе

Ауыл мектептерін дамыту мәселесі еліміздің білім беру жүйесіндегі – өзекті мәселелердің бірі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында ауыл мектептерін дамыту мәселесін ерекше атап өтеді [1,2,3,4]. Сондай-ақ, 2024 жылғы 3 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Премьер-Министрі О.А. Бектеновтің төрағалығымен өткен Үкіметтік отырыстың хаттамалық тапсырмасында ауыл мектептерін дамыту бойынша өңірлер-

ге нақты тапсырмалар берілді [5]. 2025 жылғы 31 қаңтарда Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің «Қазақстан Республикасында ауыл мектептерін дамытудың «Ауыл мектебі – сапа алаңы» тұжырымдамалық тәсілдерін бекіту туралы» №21 бұйрығы бекітіліп, ауыл мектептерін дамытудың 4 тәсілі негізінде жүзеге асырылды [6]. Ауыл мектептерін дамыту Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» № 319 Заңы [7]; Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы Қазақстан Ре-

спубликасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» № 249 қаулысы [8]; Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» № 348 бұйрығы [9] және басқа да нормативтік құқықтық актілерді басшылыққа алып жүзеге асырылды.

Соңғы жылдары Қазақстанда ауыл мектептерінің әлеуетін арттыруға бағытталған жаңа бастамалар қарқынды белен алып келеді. Солардың бірі – «ESEN Foundation», «ANSA» қоры және «Аманат» партиясы бірлесіп іске асырып жатқан «Baquatty Audan» пилоттық жобасы айрықша үлгі ретінде танылып отыр. Бұл жоба Қазақстан ауылдарындағы өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған бастама.

Аталған бастаманың маңызды құрамдас бөлігі – «Ауыл педакадемиясы», ауыл мұғалімдерінің кәсіби қауымдастықтарын құрып, үздіксіз дамуы мен тәжірибе алмасуды мақсат еткен бірегей жоба.

«Ауыл педакадемиясы» жобасы (бұдан әрі – Жоба) ауыл мұғалімдерінің нақты тәжірибеге бағытталған білімдерін бөлісіп, болашаққа нақты қадам жасау мен алдағы қиындықтарды еңсеруге бағытталған нақты ұсыныстар беретін жоба деп тануға болады.

Жоба Ақмола облысы Целиноград ауданы Ақмол ауылының мектебінде іске асырылып, 49 мектепте 20 мыңнан аса білім алушы мен 2 мыңнан аса педагогті қамтыды.

Жоба «Білім беру» бағытында негізгі 5 мәселені қарастырады. Олар: Басшылар мен педагогтердің кәсіби құзыреттерін дамыту; Ауылдық педагогикалық академиясы; Мұғалімдерге арналған Коворкинг; «5 Sandyq» ауылындағы қосымша білім беру орталығы және Цифрлық білім беру ресурстары.

«Ауыл педакадемиясы» жобасы мұғалімдер қауымдастығын құра білім беру өзгерістерінің катализаторы ретінде бастау алды. Әрине, өзгерісті, жаңа бастаманы көпшілік қалағанымен, педагогтердің өзіндік өзгеруі, жаңашылдықты өзінен бастауға келгенде қиындықтар туындайтыны белгілі. Осы ретте мектеп педагогтері ең алдымен екі капиталды дамытқаны дұрыс. Олар: әлеуметтік капитал мен кәсіби капитал.

Білім беру саласындағы әлеуметтік дегеніміз – бұл қоғамдағы адамдар арасындағы сенім, ынтымақтастық, өзара қолдау, қауымдастықпен байланыс және бірлескен әрекет мәдениеті сияқты құндылықтар жиынтығынан тұрады. Ол адамдардың бір-бірімен тиімді байланыс орнатып, ортақ мақсатқа жетуде ресурстарды жұмылдыру қабілетін білдіреді. Білім беру саласында әлеуметтік капитал ерекше маңызды, себебі мектеп – тек білім алу орны ғана емес, ол – қауымдастықтың әлеуметтік өзегі.

Білім саласындағы әлеуметтік капиталдың негізгі қырларына: біріншіден, «Сенімге негізделген мектеп мәдениетін» жатқызуға болады. Бұнда: мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар және мектеп әкімшілігі арасындағы сенім деңгейі жоғары болған сайын: оқу-тәрбие үдерісі тиімді жүреді; мұғалімдер өзара тәжірибе алмасуға ашық болып, ата-аналар мектеп өміріне белсенді қатыса бастайды.

Екіншіден, «Педагогтердің кәсіби қауымдастығында» педагогтер арасындағы: өзара қолдау, бірлескен жоспарлау, ортақ кәсіби құндылықтар арқылы нығаяды. Кәсіби бірлестіктер мен қауымдастықтар мұғалімдердің өсуіне серпін береді.

Үшіншіден, «Мектеп пен ауыл/қала қауымдастығы арасындағы байланыста» жалпы орта білім беру деңгейінде: жергілікті ұйымдармен, ата-аналармен, еріктілермен, кәсіпкерлермен тығыз байланыс орнатады. Бұл әр баланың дамуына мүмкіндік беретін орта қалыптастырады.

Төртіншіден, «Қауіпсіз, инклюзивті және қолайлы орта құру» мәселесінде – барлық балаға тең мүмкіндік беру мен қол-

дауды қамтамасыз етудің негізі: құрметке негізделген қарым-қатынас, әртүрлілікті қабылдау, өзара көмек мәдениеті инклюзивті мектеп моделін қалыптастырады.

Бесіншіден, «Оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда»: сабақтағы топтық жұмыс, клубтар, жобалар, волонтерлік іс-шаралар – балаларға: көшбасшылық, жауапкершілік, коммуникация, ынтымақтастық сияқты ХХІ ғасыр дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім

«Ауыл педакадемиясы» жобасында білім беру жүйесіндегі әлеуметтік капитал – мектептің дамуы мен оқыту сапасының басты көрсеткіштерінің бірі. Әлеуметтік капиталы мықты мектепте: мұғалімдер ынтымақтасады, ата-аналар серіктес болады, оқушылар белсенді әрі, жауапты тұлға ретінде қалыптасып, қауымдастық бір мақсатқа жұмыс істей бастайды.

Сондықтан «Ауыл педакадемиясы» жобасы да қазіргі заманауи білім беру жүйесінде әлеуметтік капиталды дамытуда – сапалы, қауіпсіз әрі қолжетімді білім берудің негізгі алғышартын ұстанып жұмыстар жасауда.

«Ауыл педакадемиясы» жобасы білім беру саласындағы «Кәсіби капиталды» дамытуда ең алдымен мектепте жұмыс істейтін педагогтердің қабілетіне, олардың кәсібилігі мен ынтымақтастық деңгейіне байланысын, білім беру ұйымдарының дамуын айқындайтын стратегиялық ресурс екенін ескерді.

Мектепте кәсіби капиталды дамыту – бұл мұғалімдердің жеке кәсіби дағдыларын, олардың бір-бірімен тиімді қарым-қатынас мәдениеті және мектептің кәсіби қауымдастық ретіндегі әлеуетін арттыруға бағытталып, ол үш негізгі компоненттен тұратын: адами капитал, әлеуметтік капитал мен шешім қабылдау капиталын басшылыққа алды.

Адам капиталы: мұғалімнің кәсіби білімі мен шеберлігін дамытуға бағытталады. Адам капиталына – педагогтің жеке кәсіби деңгейі, пәнді терең білуі, әдістемелік құзыреттілігі, оқыту тәсілдерін меңгеруі жатады.

Білім саласында адами капиталды дамытудың маңыздылығы: білім сапасын тікелей арттырады; сыни ойлауды, зерттеушілік дағдыларды дамытады; әр оқушының қажеттілігіне бейімделген оқытуды қамтамасыз етеді; педагогтің тұрақты кәсіби дамуын ынталандырады.

Ауыл мектебі педагогтерінің әлеуметтік капиталы: ынтымақтастық пен кәсіби қауымдастықты дамыту – мұғалімдердің өзара сенімі, кәсіби байланыстары, тәжірибе алмасу мәдениеті, бірлескен оқытуға деген дайындықтан тұрады. Оның маңыздылығы: мұғалімдер жалғыз болмай, командада жұмыс жасап, тиімді кәсіби оқыту дәстүрлерін қалыптастыра, мектеп ішінде қолдау жүйесін нығайтады және жаңа идеялар тез таралып, бірлесе жүзеге асады.

Сондай-ақ, Жобадағы «Шешім қабылдау капиталында: педагогтің кәсіби пайымдауын» басшылыққа ала мұғалімдердің жинақталған тәжірибесі мен кәсіби рефлексиясы негізінде дұрыс педагогикалық шешім қабылдай алу қабілеттері дамыды. Бұл ретте: оқушылардың қажеттілігіне сай жедел шешім қабылдауға мүмкіндік беріліп, күрделі жағдайларда дұрыс бағыт беруде, мұғалімге автономия, кәсіби еркіндік беріле, мектеп басқаруында педагогтің рөлін күшейтеді.

«Оқыту сапасының артуында» жалпы орта білім беру деңгейінде де оқу жетістіктері де жоғары болады. Себебі мұғалімдердің кәсібилігі мен ұжымдық жұмыс мәдениеті үздік тәжірибелерді өмірге енгізеді. Сондай-ақ, ұжымдық жауапкершілік қалыптасып, мұғалімдер тек өз сыныбы үшін емес, бүкіл мектеп нәтижесі үшін бірігіп жұмыс істейді. Сол секілді «Инновациялар тиімді енгізіле» жаңа бағдарламалар, цифрлық құралдар, әдістемелер педагогтердің бірлескен әрекеті арқылы тез әрі сапалы жүзеге асырылады. «Қолайлы психологиялық орта орнатуда» кәсіби капитал ұжымдағы сенім, қолдау, әріптестік мәдениетін күшейтеді. Бұл мұғалімдердің мотивациясын және мектептің тұрақтылығын арттырады. «Оқушының жан-жақты дамуына ықпал етуде» – баланың тұлғалық, академиялық, әлеуметтік дамуына ықпал ететін маңызды тұлға.

Кәсіби капитал – мектептің ең құнды активі. Ол жеке мұғалімнің біліктілігімен ғана емес, бүкіл педагогикалық қауымдастықтың бірлескен жұмысымен қалыптасады. Кәсіби капиталы дамыған мектеп: жаңашыл, табысты, тұрақты, қолайлы орта қалыптастырады; оқушының сапалы білім алуына толық жағдай жасайды.

«Ауыл педакадемиясы» жобасы аясында бірнеше педагогтен қауымдастық құруға байланысты әртүрлі сауалнамалар алынды. Сауалнамаға қатысқан педагогтердің 80 %-ы әдістемелік және әдіснамалық қолдауды қажет ететіндігі, оларға өзекті білім мен дағдылар жетіспейтінін айтқан. Сондай-ақ, педагогтердің 50 %-дан астамында кәсіби қажу мен әдістемелік жалғыздық белгілерінің барын көрсеткен.

Жобада ауыл мұғалімдерінің қауымдастығын құру мәселесі білім беру өзгерістерінің катализаторы ретінде қарастырылып, педагогтердің кәсіби өсуі, көшбасшылық қасиеттердің дамуы, білім мен тәжірибелердің алмасуы, қолдау мен мотивация және педагог үнін есту секілді бағыттарды ұстанған.

Осы бағытта педагогтерге: икемділік және бейімделу; практикалық бағыт; ұзақ мерзімді және тұрақтылық; теңдік және қолдау; білімді үнемі жаңарту; төмен шығындар мен жаһандық мүмкіндік өзара әрекеттесуден тұрады.

Жоба ең алғаш бастау алғанда 7 өзін - өзі оқытатын кәсіби қоғамдастықтан (49-директорлар, 49 - орынбасарлар және 5 пән мұғалімдері) құралып, гибриді өзара қарым-қатынас форматы жыл бойы жүргізілген.

Жұмысты жүргізу форматында: педхақтон; ПедQUIZ; мотивациялық кездесулер, тренингтер, вебинарлар, дәрістер; FAIL конференциясы; бірлескен фильм көру және мектеп туралы кітап оқу, балалар, педагогтар; талқылау; практикалық шеберханалар; бірлескен жобаларды әзірлеу мен тәлімгерлік байланыстар орнату жұмыстары жүргізілген.

Жоба аясында мектептің стратегиялық жоспарын әзірлеу және жүзеге асыруда: білім берудегі көшбасшылық; ұжымды қалай шабыттандыруға және мұғалімдерді

ынталандыруға болады? Шешім қабылдауда деректерді пайдалану (data-driven school management) ауылдық жағдайларда басшы мен педагогтің жеке көмекшісі ретінде – өнімділіктің жаңа деңгейі; learning how to learn құндылықтарға негізделген оқыту: Сингапур әдістемесі оқытудың тиімді технологиялары: оқытуды қалай қызықты және нәтижелі етуге болады? Балалармен бірге үйренуде қалай сөйлесуге болады? Оқушыларды оқуға қалай ынталандыру керек: тәсілдер мен белсенді әдістер білім берудің цифрлық трансформациясы, ауыл жағдайында «EdTech» қолдану жергілікті қоғамдастықтарды мектеп өміріне тарту: жобалар мен бастамаларға демеушілік, (тәлімгерлік) ауыл жағдайында ата-аналармен өзара қарым-қатынас жас мұғалімдерге қалай тиімді тәлімгер болу керек деген мәселелер қауымдастық барысында шешіліп отырды.

Ауыл педагогтерін қолдауға бағытталған бастамалар бүгінде Целиноград ауданында нақты нәтижелер беруде және болашақта республикалық деңгейде масштабталатын тиімді модель ретінде қарастыру көзделуде.

«Ауыл педакадемиясы» жобасының өзектілігі біріншіден, педагогтердің әдістемелік оқшаулануды жоюды қарастырды. Ауыл педагогтерінің басты мәселелерінің бірі – кәсіби жалғыздық. Ауыл мектебіндегі ресурстардың шектеулі, үздік тәжірибемен танысу немесе әдістемені бірге талдау мүмкіндігінің аздығы болды. «Ауыл педакадемиясы» осы олқылықтың орнын толтырып, педагогтердің арасындағы шынайы көлденең байланыс орнатуға жағдай жасайды.

Екіншіден, «Ауыл педакадемиясының» бастауымен педагогтердің кәсіби күйзелісінің (қажуының) алдын алу мәселесі қарастырылды. Көптеген ауылдық мұғалімдер артық жүктеме, рухани жалғыздық және қолдаудың болмауы салдарынан кәсіби күйзеліске, қажуға ұшырайды. Сондықтан қауымдастықтағы менторлық, бірігіп талқылау, қолдау алаңдарын – бұл проблеманы жеңілдететін тиімді құрал ретінде қарастыруға болады.

Үшіншіден, жаңа білім мен тәжірибе алмасуда ашық алаңдар құру да көзделген. Жоба аясында тәжірибелі педагог-менторлар шеберлік сабақтарын өткізіп, жаңа әдістемелерді таныстыра, озық практикаларды ауыл мектептеріне енгізуге көмектеседі.

«Ауыл педакадемиясы» жобасын жүзеге асыру механизмінде Целиноград ауданында ауыл мұғалімдерін 7 кәсіби қауымдастыққа бөлініп, әр бағыт бойынша менторлар тағайындалды. Мысалы, «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Математика», «Бастауыш сынып», «Жаратылыстану бағыты», «Өнер» және басқа пәндер бойынша қауымдастықтар құрылып өз жұмыстарын жүргізді.

Жобадағы менторлар тәжірибемен бөлісе, әдістемелік қолдау көрсетті, кездесулер ұйымдастырып, жаңа құралдар мен әдістерді енгізуге көмектесті.

Бұл тәсіл ауыл мұғалімдерін бір бағытта біріктіріп, ортақ даму кеңістігін қалыптастырды. «Ауыл педакадемиясы» жобасының алғашқы нәтижелері ретінде «Заманауи сабақ» ауқымды конференциясы өтті. Конференцияда іс-шара бастауыш сынып мұғалімдерін біріктіріп, заманауи педагогикадағы трендтерді ауыл мектебіне бейімдеу жөнінде нақты шешімдер ұсынды.

Сондай-ақ, «Ауыл педакадемиясының» ұйымдастырумен «АуылEd» республикалық конференциясы ұйымдастырылып, Жобаны кең көлемде танытты. Конференцияның мақсаты: ауылдық білімнің тұрақты экожүйесін қалыптастыру, мектептер арасындағы көлденең байланысты күшейту, комьюнити-орталықтар ашу тәжірибесін талқылау және ауыл мектептері үшін нақты, қолданбалы шешімдер ұсыну.

Жобаның нәтижелерін талдауда оқушылардың академиялық жетістіктерінің динамикасы ерекше назар аударуға тұрарлық. Пилоттық мектептердегі мониторинг деректеріне сүйенсек, жобаға қатысқан 20 мыңнан астам оқушының орташа оқу үлгерімі жоба жүргізілген жыл ішінде 15%-ға өскенін көрсетті, ал көрші аудандар-

дағы бақылау топтарындағы (жобаға қатыспаған мектептердегі) ұқсас көрсеткіш тек 5%-ға ғана артты. Бұл өсім негізінен математика, қазақ тілі және жаратылыстану пәндері бойынша байқалды, ол педагогтердің жаңа әдістемелерді енгізуі мен қауымдастықтағы тәжірибе алмасуының нәтижесі ретінде қарастырылды.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғылыми қолдауымен «Ауыл педакадемиясы» жобасының әдістемелік құралы академиялық сараптамадан өтіп, ғылыми негізделген бағдарлама ретінде бекітілуі – Жобаны масштабтауға берілген үлкен мүмкіндік ретінде қарастырылды. Бұл – ауыл мұғалімдерінің кәсіби дауысы, үні естіліп, көкейлеріндегі ойы мен мақсаттарының орындалуын білдіретін маңызды қадам болды.

Жобаны іске асыру барысында бірқатар қиындықтар кездескенін атап өту керек. Біріншіден, ауылдық өңірлердің шалғайлығына байланысты логистикалық мәселелер туындады: педагогтердің кездесулерге қатысуы үшін көлік және уақыт шығындары жоғары болды. Бұл қиындықты шешу үшін гибриді форматты (оффлайн және онлайн кездесулердің үйлесімі) енгізу арқылы жеңілдеттік, сондай-ақ жергілікті әкімдіктермен серіктестік орнатып, көлік қолдауын ұйымдастырдық. Екіншіден, ауыл мектептерінде интернет байланысының тұрақсыздығы онлайн-вебинарлар мен ресурстарға қол жеткізуді қиындатты. Осы мәселе үшін жоба аясында цифрлық құралдардың оффлайн нұсқаларын (мобильді қосымшалар мен USB-дискілердегі материалдар) әзірленді және «ESEN Foundation»-ның қолдауымен бірқатар мектептерге қосымша техникалық жабдықтар (модемдер мен ноутбуктер) таратылды. Үшіншіден, педагогтердің бастапқы мотивациясының төмендігі байқалды, себебі олардың жұмыс жүктемесі жоғары болып, жаңа бастамаларға күмәнмен қарады. Бұл қиындықты менторлық жүйе және мотивациялық сессиялар (мысалы, FAIL конференциясы, онда сәтсіздіктерді талқылау арқылы сенімділікті арттыру) арқылы шешілді, нәтижесінде қатысушылардың 70%-ы тұрақты қатысуға ауысты. Бұл

тәжірибелер жобаны басқа өңірлерге тарату кезінде ескерілуі тиіс, өйткені олар практикалық тұрғыдан тиімділігін дәлелдеді.

Ұсыныстар

Жобаны масштабтауда ұсыныстар ретінде: біріншіден, аудандық үлгіні облыстық деңгейге шығару ұсынылды. Бұл Целиноград ауданында апробациядан өткен модельді Ақмола облысының өзге аудандарына тарату – логикалық, әрі тиімді қадам ретінде қарастыруға болады. Осы ретте әр ауданға: 5-7 кәсіби қауымдастық, аудандық менторлар, тұрақты кездесулер жүйесін өткізу қажет. Ресурстық негіздеме тұрғысынан алғанда, бұл үшін кемінде 20-30 менторды (тәжірибелі педагогтерден іріктеу арқылы) даярлау және әр облысқа 10-15 техникалық құралдар жиынтығын (ноутбуктер, проекторлар) бөлу қажет болады, ал қаржылық қолдау «ESEN Foundation» қорының жауапкершілігінде қалады.

Екіншіден, Республикалық біртұтас «Ауыл педакадемиясы» платформасын құру да көзделіп отыр. Жүйе келесідей функцияларды қамти алады: онлайн қауымдастықтар, вебинарлар, цифрлық ресурстар, педагогтердің жеке даму картасы, ауыл мектептерінің тәжірибе банкі құру және т.б. Бұл платформаның ресурстық базасы үшін серверлік инфрақұрылым мен бағдарламалық қамтамасыз етудің бастапқы орнатуы қажет, ол шамамен 50-100 мектепке арналған контентті сақтауға мүмкіндік береді, қаржылық жағы қордың құзырында.

Үшіншіден, менторларды даярлаудың ұлттық орталығын ашу да жоспарда. Менторлық – кәсіби дағдыларды талап ететін күрделі жұмыс. Сол себепті арнайы дайындықтан өткен ауыл педагогтері жаңа буын педагогтерінің көшбасшысы бола алады. Орталықтың ресурстық қажеттілігі – оқытуға арналған 5-10 тренер және жыл сайынғы 100-150 педагогке арналған оқу материалдары, қаржылық қолдау қордан күтіледі.

Төртіншіден, комьюнити-орталықтарды ықпалдастыруда «Ауыл педакадемиясын»

мектеп-комьюнити орталықтарының негізгі элементіне айналдыруда: мектептің ашық алаңға айналуына, ата-аналар мен қауымның қатысуына, жергілікті ресурстарды бірлесіп қолдануға жағдай жасайды. Бұл үшін әр өңірде 5-10 орталыққа жиһаз бен құрал-жабдықтар бөлу ресурстық тұрғыдан маңызды, қаржылық аспект қорға тиесілі.

Бесіншіден, ғылыми қолдау мен мониторинг жүйесін тұрақтандыруда Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы тарапынан жасалған ғылыми негізді сақтауда: жыл сайын мониторинг, практикаға талдау, педагогтердің кері байланысы қажет. Мониторинг үшін 10-15 сарапшыдан тұратын топ және деректер жинауға арналған құралдар (сауалнамалар платформасы) ресурстық базаны құрайды, қаржылық қолдау қордың жауапкершілігі.

Ауыл мектебінің мұғалімі өзгерген жағдайда ғана мектеп өзгереді. Мектеп өзгеріп, жаңаша бағытта бет бұра, заман талабына сай өзгерген жағдайда ауыл да өзгермек. Ал ауыл өзгерсе – елдің болашағы өзгереді.

Сондықтан «Ауыл педакадемиясын» масштабтау – ұлттық білім сапасын арттырудың стратегиялық бағыты. Жобаның негізінде ізгі ниет, ғылыми негіз және нақты тәжірибелік нәтиже бар. Бұл бастама ауыл мұғалімінің үнін еститін, оның кәсіби дамуына жағдай туғызатын жаңа экожүйені қалыптастыруға жол ашады.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы мен «ESEN Foundation» білім беру қоры арасында 2025 жылғы 11 ақпанда ақылы қызметтер көрсету Келісімшарты негізінде «Ауылдық педагогикалық академия» бағдарламасы аясында мұғалімдердің 7 кәсіби қауымдастығын құрудың әдіснамалық негіздері» тақырыбында 2 тілде (қазақ және орыс тілінде, 120 б.) әдістемелік ұсынымдама әзірленді.

Оқыту бағдарламаларын әзірлеуші «Ауылдық педакадемия» педагогтеріне Оффлайн форматта семинарлар ұйымдастырылып, ғылыми басылым жарыққа шықты. Жоба ауыл мектептерінің дамуына жүйелі көзқарас қалыптастырып, ауыл

педагогтері мен білім алушыларына жаңа мүмкіндіктер ашты.

Қорытынды

Қорыта келе, «Baquatty Audan» пилоттық жобасын іске асыруда «Ауыл педакадемиясы» жобасын масштабтауда» жобаны сәтті жоба деп танып, оны дамыту бағытында келесідей ұсыныстар беруге болады:

Біріншіден, шекара маңындағы 10 ауылдық мектепте тірек (ресурстық) мектептер құру. Әрбір өңірден бір мектепті тірек мектеп ретінде таңдап, оған педагогтерді оқыту, тәжірибе тарату және қауымдастық құру міндеттемесін жүктеу қажет. Бұл мектептер «Ауыл педакадемиясының» аймақтық шағын орталықтары қызметін атқарып, педагогтердің кәсіби өсуін тұрақты қолдайды.

Екіншіден, педагогтерге арналған жыл бойғы үздіксіз оқыту моделін енгізу (офлайн + онлайн) ұсынылады. Бұнда тәлімгерлер, сарапшы-педагогтер және жергілікті мұғалімдер бірігіп дайындайтын модульдік бағдарламалар әзірлеу қарастырылады. Онлайн-вебинарлар, симуляторлар, воркшоптар және бейресми форматтағы оқу (клубтар, микротоптар) арқылы тұрақты дамыту жүйесін қалыптастыру ұсынылады.

Үшіншіден, педагогтердің кәсіби қауымдастықтарын аудандық және аймақтық деңгейде қалыптастырған дұрыс. Бұл пәндік, басқарушылық және әдістемелік бағыттар бойынша тұрақты желілік қауымдастықтар құруды көздейді. Әр қауымдастыққа нақты жетекші тағайындап, ай сайын тәжірибе алмасу, бірлескен сабақтар, микро-зерттеулер жүргізу қарастырылады.

Төртіншіден, «Ауыл педакадемиясы» коворкинг форматындағы орталықтарды құру. Шекара маңындағы мектептерде педагогтер жұмыс істей алатын заманауи орта: кітапхана, шағын студия (видео-сабақ жазу үшін), топтық жұмыс бөлмесі, цифрлық ресурстарға қолжетімділік ретінде қарастырылған.

Мұндай орта педагогтердің кәсіби ынтымақтастығын арттырып, шығармашылық

белсенділігін дамытады.

Бесіншіден, жергілікті жағдайға бейімделген кәсіби қолдау мен мектепішілік көшбасшылықты күшейту мәселесі. Әр мектепте ынталы педагогтерден шағын «тәжірибе таратушылар» командасын құрған дұрыс. Бұл командалар академияның идеясын жергілікті деңгейде дамытуға, жаңа тәсілдерді мектеп практикасына енгізуге жауапты болады. Мектеп директоры мен орынбасарларына басқарушылық құзыреттерді күшейтуге арналған симуляторлар мен практикалық тренингтерді жалғастыру ұсынылады.

«Ауыл педакадемиясы» – бұл жай әдістемелік жоба емес. Бұл ауыл мұғалімдерінің кәсіби оқшаулығына жол бермейтін, олардың әдістемелік өсу жолында басын біріктіретін, қолдау жасайтын және шабыттандыратын жаңа мәдениет. «Baquatty Audan» пилоттық жобасы осы мәдениеттің қалыптасуы үшін берік база жасап берді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2022 жылғы 1-қыркүйектегі жолдау <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2023 жылғы 01 қыркүйек <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletti-kazakstan-nyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333>
3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2024 жылғы 2 қыркүйек <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659>
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2025 жылғы 2 қыркүйек <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-dauirindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrlyk-ozgerister-arkyly-sheshu-881957>
5. «Ауыл мектебі – сапа алаңы» жобасын іске асыру бойынша әдістемелік ұсынымдары» 2024 жылғы 3 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Пре-

- мьер-Министрі О.А. Бектеновтің төрағалығымен өткен Үкіметтік отырыстың хаттамалық тапсырмасы
6. 2025 жылғы 31 қаңтарда бекітілген Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің «Қазақстан Республикасында ауыл мектептерін дамытудың «Ауыл мектебі – сапа алаңы» тұжырымдамалық тәсілдерін бекіту туралы» №21 бұйрығы
 7. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» № 319 Заңы
 8. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» № 249 қаулысы.
 9. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» № 348 бұйрығы.

● МЕТОДОЛОГИЯ ПРОЕКТА «СЕЛЬСКАЯ ПЕДАКАДЕМИЯ» ПО РАЗВИТИЮ СЕЛЬСКИХ ШКОЛ

Мукушева А.Н., Задаев О.Т.

Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, г.Астана

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития сельских школ в Казахстане. На основе Посланий Главы государства и соответствующих нормативных правовых актов раскрывается значение пилотного проекта «Baquatty Audan», направленного на повышение потенциала сельских школ. Основным компонентом проекта является «Ауыл педакадемиясы», предназначенная для создания профессиональных сообществ сельских учителей, обеспечения их непрерывного развития и обмена опытом. Проект, апробированный в Целиноградском районе Акмолинской области, охватил 49 школ, более 20 тысяч учащихся и свыше 2 тысяч педагогов.

В статье рассматриваются роль социального и профессионального капитала в системе образования, а также проблемы, выявленные на основе опросов педагогов (недостаток методической поддержки, профессиональное выгорание), и предлагаются пути их решения. В числе результатов проекта представлены конференции «Заманауи сабақ» и «АуылEd». Предложения по масштабированию включают расширение проекта на областной и республиканский уровни, создание онлайн-платформы, открытие центра подготовки менторов, интеграцию комьюнити-центров и стабилизацию научного мониторинга. Проект рассматривается как стратегическое направление повышения качества сельских школ.

Ключевые слова: сельские школы; Ауыл педакадемиясы; Baquatty Audan; профессиональное сообщество; социальный капитал; профессиональный капитал; развитие образования; Казахстан.

● METHODOLOGY OF THE RURAL PEDAGOGICAL ACADEMY PROJECT FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL SCHOOLS

Mukusheva A.N., Zadaev O.T.

National Academy of Education named after Altynsarin, city of Astana

Abstract. The article examines the development of rural schools in Kazakhstan. Based on the Addresses of the Head of State and relevant regulatory acts, it reveals the significance of the "Baquatty Audan" pilot project aimed at enhancing the potential of rural schools. The key component of the project is the "Auyldyk Pedakademia", designed to build professional communities of rural teachers, support their continuous development, and promote experience exchange. The project, piloted in the Tselinograd district of the Akmola region, covered 49 schools, more than 20,000 students, and over 2,000 teachers.

The article discusses the role of social and professional capital in education, as well as issues identified through teacher surveys (lack of methodological support, professional burnout), and proposes possible solutions. The project outcomes include the "Zamanaui Sabak" and "Auyldyk Ed" conferences. Proposed scaling measures include expanding the project to regional and national levels, creating an online platform, establishing a mentor training center, integrating community centers, and ensuring continuous scientific monitoring. The project is recognized as a strategic initiative for improving the quality of rural schools.

Keywords: rural schools; Auyldyk Pedakademia; Baquatty Audan; professional community; social capital; professional capital; education development; Kazakhstan.

МРНТИ 14.01.79

ФОРМИРОВАНИЕ СИНЕРГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ: ТЕХНИКИ КОМАНДООБРАЗОВАНИЯ И ПРЕОДОЛЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ

Мухаметжанова Л.К., Ксембаева А.Ж., Армиева Ж.Ф.

КГУ «Средняя школа №27» отдела образования по городу Усть-Каменогорску УО ВКО

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования синергетического эффекта в педагогическом коллективе как ключевого условия повышения качества образовательного процесса. На примере КГУ «Средняя школа №27» г.Усть-Каменогорска анализируются специфические вызовы, связанные с высокой квалификационной дифференциацией персонала (педагоги, модераторы, эксперты, исследователи). Предлагается комплексная методика, включающая адаптированные техники командообразования (тимбилдинг) и стратегии медиации для конструктивного разрешения межличностных конфликтов. Практическое применение методики продемонстрировало повышение уровня профессиональной сплоченности, рост психологической безопасности и улучшение показателей совместной проектной деятельности.

Ключевые слова: синергия, командообразование, педагогический коллектив, конфликтный менеджмент, медиация, профессиональное развитие, психологическая безопасность.

Введение

Актуальность темы формирования синергии в педагогическом коллективе обусловлена стремительными изменениями в образовательной парадигме и повышением требований к результатам обучения. Современная школа, как открытая, самоорганизующаяся система, должна не просто аккумулировать знания отдельных педагогов, но и создавать условия для их взаимоусиления, то есть достижения синергетического эффекта ($1+1>2$). В контексте общеобразовательной школы, такой как КГУ «Средняя школа №27» г. Усть-Каменогорска с крупным контингентом (1072 учащихся) и разным составом педагогов

(93 специалиста различных категорий, от «педагога» до «педагога-исследователя»), проблема командной работы приобретает особую остроту. Дифференциация квалификационных категорий, с одной стороны, способствует обмену опытом, но с другой – может стать источником профессиональных конфликтов и конкуренции, препятствуя сотрудничеству.

Цель данной статьи – разработка и обоснование комплексной методики формирования синергии в педагогическом коллективе на основе целенаправленного командообразования и эффективного управления межличностными конфликтами.

Для достижения цели поставлены следующие задачи:

1. Проанализировать теоретические подходы к синергетике в педагогических системах.
2. Разработать модель внедрения техник командообразования, учитывающую специфику школьного коллектива.
3. Описать практическое применение методики на базе КГУ «Средняя школа №27» и оценить ее эффективность.
4. Сформулировать практические рекомендации для педагогов и администрации.

В педагогике (А. А. Бодалев, А. В. Петровский) подчеркивается роль коллектива как социально-психологической среды, влияющей на развитие личности [1]. В последние годы синергетический подход (В. Д. Лобашев) получил развитие в контексте управления образовательными системами, рассматривая их как саморазвивающиеся и нелинейные [5]. В контексте Республики Казахстан, данное исследование согласуется с принципами модульного обучения, разработанными Ж. А. Караевым [4], и подходами Г. К. Ахметовой к управлению качеством образования [2]. Эти концепции требуют от педагогического коллектива не просто суммы индивидуальных усилий, но и синергии, основанной на коллективной ответственности и взаимообмене.

Зарубежные исследования (M. Fullan, D. Coyle) фокусируются на создании «профессиональных учебных сообществ» (Professional Learning Communities, PLC) [10], где акцент делается на совместном планировании, взаимопомощи и «позитивном перетекании» опыта между более и менее эффективными учителями [12]. В национальной системе образования Казахстана данный подход активно продвигается Автономной организацией образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» (АОО «НИШ») в рамках своей Стратегии до 2035 года, где сообщества

профессионального обучения (PLC) определены как ключевой механизм непрерывного развития педагогов [7].

Особое внимание в контексте формирования синергии уделяется практикам командного взаимодействия и управления конфликтами. Современные авторы, такие как Истюфеева З. Н., подчеркивают эффективность командного коучинга как технологии психолого-педагогической поддержки, которая помогает коллективу формулировать общие цели, развивать навыки совместной работы и принимать стратегические решения. Коуч в этом процессе выступает в роли фасилитатора, формируя сплоченную командную культуру [3].

В области разрешения конфликтов, Ма'ариф и Касереро [11] и Фаджинми и Олоде [8] указывают на необходимость проактивных стратегий, вовлекающих все заинтересованные стороны (учителей, администрацию, родителей), что позволяет проводить раннюю идентификацию и разрешение споров. Кроме того, Фаджинми и Олоде [9] особо выделяют роль программ профессионального развития, направленных на формирование у педагогов таких критических навыков, как активное слушание и эмпатия, а также на развитие компетенций в области командообразования для повышения эффективности школьного управления. Таким образом, внедрение структурированных инициатив по командообразованию [9] не только укрепляет сплоченность, но и напрямую влияет на согласование индивидуальных и институциональных целей.

Обзор литературы подтверждает, что успех команды зависит не только от состава, но и от психологической безопасности и доверия, которые могут быть сформированы через целенаправленный тимбилдинг и урегулирование конфликтов.

Методика

Разработанная методика «Синергетический контур коллектива» представляет собой трехэтапную систему, нацеленную на преобразование формального педагогического состава в высокоэффективную,

синергетически действующую команду. Методика учитывает высокий уровень разнообразия профессионального опыта и знаний коллектива КГУ «Средняя школа №27», в котором обучается 1072 учащихся (429 младших, 584 средних, 59 старших классов) и работают 93 педагога с четырьмя квалификационными категориями (педагог, модератор, эксперт, исследователь).

В своей работе мы ориентировались на следующие принципы методики:

1. Принцип категориальной горизонтальности, т.е. использование квалификационной дифференциации (педагог, модератор, эксперт, исследователь) не как иерархии, а как ресурсной сетки для наставничества и обмена опытом. Этот принцип критически важен в условиях казахстанской системы аттестации, где статусы часто воспринимаются как признак превосходства. Мы переключаем фокус с личных заслуг на *коллективный вклад*.
2. Принцип психологической безопасности, т.е. создание условий, при которых каждый педагог чувствует свободу высказывать идеи и ошибки без страха наказания. Согласно исследованиям Э. Эдмондсона, психологическая безопасность является ключевым предиктором эффективности высокопроизводительных команд. В школе №27 этот принцип достигается за счет конфиденциальных каналов обратной связи и отсутствия оценочного суждения на сессиях PLC.
3. Принцип конструктивного конфликта, т.е. перевод межличностных противоречий из деструктивной фазы в фазу поиска инновационных решений (т.е., конфликт как драйвер развития). Этот принцип основан на идее, что умеренное количество когнитивных конфликтов (споры о методах, а не о личностях) улучшает качество решений.

Этап 1. Диагностика и разрушение ледяных барьеров (командообразование),

целью которого является повышение уровня доверия, знакомство с неофициальными ролями коллег и осознание ценности каждого профессионального статуса [6].

Перед началом активного тимбилдинга проводится краткое анонимное анкетирование (например, 10 вопросов) для измерения исходного уровня межличностного доверия и выявления скрытых коммуникационных барьеров между предметными и категориальными группами.

Здесь используются игровые сессии тимбилдинга, ориентированные на совместное решение непедагогических задач. Например, упражнение «Ресурсная мозаика», когда педагоги распределяются в команды (обязательное включение представителей всех четырех квалификационных категорий). Задача – решить комплексную логическую или прикладную задачу за ограниченное время (30 минут). Каждый член команды может предоставить только один тип «ресурса», соответствующий его категории. Так, «педагог» предоставляет ресурс «Опыт» (базовая информация, проверенные временем методы), «модератор» – «План» (структура, последовательность действий), «эксперт» – «Оценка» (критический анализ, выявление рисков), «исследователь» предлагает ресурс «Гипотеза» (теоретическое обоснование, поиск инновационных путей). Успешное выполнение задачи становится невозможным без объединения всех четырех типов вклада. Это упражнение ясно демонстрирует, что синергия команды выше, чем сумма индивидуальных квалификаций.

Также используется упражнение «Квадрат согласия», при выполнении которого группа с завязанными глазами, используя одну длинную веревку, должна построить идеальный квадрат (или другую геометрическую фигуру). Фокус делается на координации совместных действий, развитии невербального общения и лидерства без официального статуса. После упражнения проводится рефлексия, где участники обсуждают, как их обычные рабочие роли влияли на процесс и почему важно уметь «отпускать контроль».

В результате формируются межпредметные проектные группы малого состава (4-6 человек), предназначенные для последующей совместной деятельности. Примером может служить группа, включающая учителя начальных классов, учителя физики, психолога и учителя русского языка.

Этап 2. Интеграция и совместное планирование (синергия), цель которого – перевод наработанного на первом этапе доверия и взаимопонимания в плоскость совместной профессиональной деятельности с измеримыми результатами.

Здесь используются такие стратегии, как метод «PLC-практикум» (Professional Learning Communities) [7]. Он предполагает введение регулярных (дважды в месяц), обязательных сессий по совместной разработке уроков или проектов. Группы работают над конкретными, актуальными для школы проблемами, например, над повышением читательской грамотности в 5-7 классах или разработкой интегрированных программ по профильным предметам ЕМЦ (физика-география, 10-11 классы).

Формат встречи: 60 минут. 15 минут – анализ данных (учебные результаты, проблемы); 30 минут – совместная разработка методики/урока; 15 минут – планирование внедрения и критериев успеха.

Ожидаемый результат: каждая группа должна создать и апробировать не менее двух межпредметных методических разработок в полугодие.

Также применяется техника «Командный коучинг», т.е. еженедельные пятиминутные встречи, проводимые в рамках общего совещания. Фокус смещается с обсуждения проблем и недостатков на успехи и способы их достижения.

Каждый участник должен назвать один успех, достигнутый им самим или его коллегой на прошлой неделе, и кратко объяснить, как этот успех был достигнут (техника, подход).

Все успехи записываются в общий электронный журнал («Банк коллективного

опыта») с указанием автора и краткого описания метода. Это формирует базу данных успешных практик и укрепляет позитивную обратную связь.

Коуч/фасилитатор (им может быть «педагог-эксперт») обеспечивает, чтобы обсуждение оставалось в позитивном и конструктивном русле, следуя модели коучинга GROW (Goal, Reality, Options, Will).

Этап 3. Управление конфликтами (медиация и рефлексия), цель которого – снижение деструктивного характера межличностных конфликтов, предотвращение их эскалации до административного уровня и использование как источника для системных улучшений.

В качестве методов выступает обучение базовым навыкам медиации, т.е. проведение обязательных тренингов по коммуникации (6 часов) для всего педагогического состава. Основной акцент делается на:

- ▶ **активное слушание** (техники подтверждения (парафраз, уточнение);
- ▶ **«Я-сообщения»** (формулирование претензий через свои чувства и потребности, а не через обвинения («Я чувствую разочарование, когда график меняется без предупреждения», вместо «Ты всегда меняешь график»);
- ▶ **эмоциональный интеллект** (управление собственной эмоциональной реакцией в спорной ситуации).

Метод «Нейтральный посредник» (институт внутренней медиации) представляет собой назначение и обучение пяти педагогов-добровольцев (из числа «педагогов-экспертов» и «педагогов-исследователей») в качестве внутренних медиаторов. Высокий статус этих категорий обеспечивает необходимое доверие и авторитет.

Для этого используется протокол конфиденциальности, т.е. четкое определение границ медиации и гарантирование конфиденциальности процесса (за исключением случаев, связанных с безопасностью учащихся).

Тренинг для медиаторов сосредоточен на ненасильственном общении (ННО) и про-

цедуре медиации (соглашение о начале, сбор фактов, выработка решения).

Рассмотрим алгоритм конструктивного разрешения, представляющая собой стандартизированную пошаговую процедуру, используемую как медиатором, так и самими педагогами для разрешения разногласий.

1. Тайм-аут (эмоциональная пауза), включающий обязательный 24-часовой перерыв для снижения эмоционального накала.
2. Сбор информации, когда каждая сторона формулирует свои потребности и интересы (не позиции!).
3. Определение общих целей. Медиатор (или стороны) находит общую точку интереса (например, «успех учеников», «эффективное расписание»).
4. Мозговой штурм решений, когда стороны генерируют 3–5 взаимовыгодных вариантов решения.
5. Консенсус и соглашение, т.е. осуществляется выбор оптимального решения и подписание (или устное подтверждение) договоренности с указанием даты контрольной проверки выполнения.

В качестве измеримых показателей данного этапа выступают количество конфликтов, разрешенных внутренним медиатором, и процент конфликтов, не дошедших до рассмотрения администрации.

Таким образом, методика «Синергетический контур коллектива» обеспечивает плавный переход от диагностики к активному командообразованию, закрепляя его через совместную профессиональную деятельность (PLC) и защищая от деструкции с помощью внутренних механизмов управления конфликтами.

Практическое применение

Методика «Синергетический контур коллектива» была внедрена в КГУ «Средняя

школа №27» в течение одного полного учебного года (сентябрь 2024 г. – май 2025 г.). Внедрение было особенно актуально из-за сложной структуры педагогического состава (93 педагога), включающего 33 модератора, 16 экспертов и 22 исследователя. Различия в статусах, уровне оплаты труда и опыте часто приводили к коммуникационным барьерам и конфликтам вокруг распределения ресурсов, учебной нагрузки и признания заслуг.

Охарактеризуем ход реализации по этапам.

1. Реализация 1-го этапа (командообразование):

Тренинг «Мастерство сотрудничества». В начале сентября был проведен трехдневный интенсив (18 часов) для всех 93 педагогов. Используемые упражнения («Ресурсная мозаика» и «Квадрат соглашения») были направлены на разрушение межпредметных и межстатусных барьеров.

Например, в ходе «Ресурсной мозаики» команда, включающая «педагога-исследователя» (математика) и «педагога» (начальные классы), столкнулась с проблемой, которую «педагог» смог решить, используя свой многолетний опыт управления детским вниманием, тогда как «исследователь» предлагал слишком абстрактные логические решения. Это привело к явному осознанию ценности практического опыта.

В результате было сформировано 15 постоянных межпредметных проектных групп (PLC-группы), каждая из которых включала не менее одного представителя от каждой квалификационной категории.

2. Реализация 2-го этапа (интеграция и совместное планирование).

На данном этапе осуществлялся запуск PLC-практикумов. Группы начали работу над конкретными школьными задачами. Наиболее успешными стали две инициативы:

- 1) Проект «Естественнонаучный подход в 4 классе». Группа №3 (модератор

ратор-биолог, педагог-начальные классы, эксперт-русский язык) разработала интегрированную программу для 4-х классов, нацеленную на формирование исследовательских навыков через изучение окружающего мира и естествознания. «Педагог» обеспечил адаптацию материалов к возрасту, «модератор» - научную точность, а «эксперт» - интеграцию языковых и читательских компетенций.

- 2) Проект «Сквозная читательская грамотность 5-7 классы» Группа №7 (исследователь-история, модератор-казахский язык, педагог-информатика) внедрила единый формат аннотирования текстов по всем предметам, что обеспечило преемственность обучения и повышение навыков работы с информацией.

Внедрение еженедельных 5-минутных сессий «Позитивный банк» (командный коучинг) позволило закрепить успешные практики. За учебный год в «Позитивный банк» (Банк коллективного опыта) было добавлено более 250 описаний успешных методик и действий, создав базу знаний, доступную всем.

Приведем успешный пример. Один из «педагогов-модераторов» поделился методикой «Обратная связь в формате 3:1» (3 позитивных замечания на 1 рекомендацию), которую затем приняли и интегрировали в свою практику более 60%

коллег, включая «педагогов-исследователей», что демонстрирует горизонтальный трансфер опыта.

3. Реализация 3-го этапа (управление конфликтами).

Проведено два 3-часовых семинара (тренинга) по ненасильственному общению для всего коллектива с акцентом на «Я-общениях» и активном слушании.

Пять педагогов-добровольцев («эксперты» и «исследователи») прошли углубленное обучение (институт медиаторов). За исследуемый период внутренние медиаторы урегулировали четыре конфликта, связанных с распределением кабинетов, заменой уроков и разницей в подходах к дисциплине. Эти конфликты были разрешены на уровне коллектива, без вмешательства директора. Это критический показатель снижения административной нагрузки и повышения способности коллектива к саморегуляции.

Для оценки эффективности использовался комплексный подход, включающий социометрические, качественные и количественные методы.

1. Анкетирование «Индекс сплоченности». Использовался тест-опросник Райта-Ликкерта с 5-балльной шкалой для измерения уровня взаимных симпатий, готовности к сотрудничеству и чувства общности (таблица 1).

Таблица 1 – Индекс сплоченности

Показатель	До внедрения методики (сентябрь 2024)	После внедрения методики (май 2025)	Изменение
Индекс сплоченности (средний балл из 5)	3,1	4,3	+38,7%
Готовность к сотрудничеству (средний балл)	3,4	4,6	+35,3%
Психологическая безопасность (средний балл)	2,9	4,2	+44,8%

2. Анализ продуктивности (количественный), т.е. оценка количества и качества реализованных коллективных

проектов (межпредметных, междисциплинарных).

Таблица 2 - Анализ продуктивности

Показатель	До внедрения методики (сентябрь 2024)	После внедрения методики (май 2025)	Изменение
Количество реализованных межпредметных проектов	2 (разовых)	6 (систематических)	+300%
Количество апробированных инновационных методик	5 (индивидуально)	28 (коллективно через PLC)	+560%
Успеваемость учащихся 5-7 классов по предметам, задействованным в PLC (средний прирост)	-	+4.1% (за год)	Значимый прирост

3. Мониторинг конфликтных ситуаций (качественный), т.е. регистрация обращений к заместителям директора

и директору по поводу межличностных споров.

Таблица 3 - Мониторинг конфликтных ситуаций

Показатель	До внедрения (за полугодие)	После внедрения (за полугодие)	Изменение
Административные конфликты, требующие вмешательства директора	5	1	снижение на 80%
Конфликты, разрешенные внутренним медиатором	0	4	внедрен механизм

Дифференцированный анализ по категориям.

Для группы «педагоги» (с базовой категорией) наиболее значимым результатом стало повышение уровня психологической безопасности (с 2,7 до 4,1), поскольку они получили авторитетную поддержку в рамках PLC-групп от более опытных коллег и почувствовали, что их практический вклад ценится наравне с теоретическими знаниями.

Для группы «эксперты» и «исследователи» (наиболее квалифицированной) главным эффектом стало расширение поля для профессиональной реализации. Вместо индивидуального наставничества они получили возможность выступать в роли

фасилитаторов и медиаторов, что соответствует их статусу «проводников изменений». Это привело к росту удовлетворенности работой (согласно опросу) на 15%.

Наиболее существенное изменение произошло в коммуникации между учителями-предметниками и администрацией (межгрупповая динамика) благодаря институту медиации, рабочие споры перестали автоматически переходить в вертикальные конфликты, а стали решаться по горизонтали.

Таким образом, методика «Синергетический контур коллектива» доказала свою эффективность. Значительный рост индекса сплоченности, четырехкратное

увеличение числа совместных проектов и радикальное снижение числа административных конфликтов свидетельствуют о достижении синергетического эффекта. Методика не только улучшила психологический климат, но и создала работающий механизм для горизонтального обмена знаниями и опытом, что напрямую отразилось на повышении продуктивности и качества учебного процесса в КГУ «Средняя школа №27».

Рекомендации

1. Прежде чем внедрять техники, проведите аудит коллектива: оцените его социометрическую структуру и выявите скрытые или явные очаги напряженности. Используйте анонимное анкетирование для оценки уровня психологической безопасности.
2. Не копируйте упражнения слепо. Адаптируйте их под специфику вашего учебного заведения. Если в школе сильное естественно-математическое направление, как в СШ №27, используйте кейсы, связанные с научными задачами, требующими междисциплинарного подхода.
3. Администрация и ключевые лидеры коллектива (например, руководители МО или педагоги-эксперты) должны пройти базовый курс по конфликтному менеджменту. Важно, чтобы медиаторы выступали с позиции нейтралитета и фокусировались исключительно на поиске взаимовыгодных решений, а не на выявлении виновных.
4. Оценка эффективности должна быть комплексной и включать не только субъективные показатели (опросы, сплоченность), но и объективные (динамика учебных достижений в совместных проектах, снижение жалоб).
5. Интегрируйте элементы тимбилдинга и конфликтного тренинга в ежемесячный график работы, а не проводите их как разовые мероприятия.
6. Администрация должна не только поддерживать методику, но и активно моделировать синергетическое поведение. Это включает в себя переход от авторитарного стиля управления к фасилитационному, делегирование полномочий PLC-группам и публичное признание заслуг совместных командных проектов. Руководители должны стать первыми медиаторами в случае разногласий, демонстрируя приверженность конструктивному диалогу и горизонтальным связям.
7. Внедрите регулярный (ежеквартальный) мониторинг психологического климата и индекса сплоченности, используя краткие анкеты (пульс-опросы) для своевременного выявления новых очагов напряженности. Обратная связь по результатам мониторинга должна быть прозрачной и служить основой для оперативной коррекции программы командообразования и профилактики конфликтов на следующий период.

Заключение

Проведенное исследование и практическое применение методики на базе КГУ «Средняя школа №27» убедительно доказывают, что формирование синергии в педагогическом коллективе является не пожеланием, а стратегической необходимостью в современной образовательной среде. Синергетический эффект, достигнутый за счет целенаправленного командообразования и внедрения механизмов конструктивного разрешения конфликтов, позволил трансформировать коллектив с высокой квалификационной дифференциацией в профессиональное учебное сообщество. Этот комплексный подход успешно нивелировал сложности, связанные с национальной системой квалификации, превратив потенциальное конкурентное трение в систему взаимного профессионального роста.

Ключевым выводом является то, что техники командообразования должны быть тесно связаны с профессиональной деятельностью (PLC-практикум) и учитывать

ресурсный потенциал каждого статуса («педагог», «модератор», «эксперт», «исследователь»), а не просто служить для развлечения. Внедрение института медиации критически важно для поддержания психологической безопасности, поскольку конфликты неизбежны, но могут быть переведены из деструктивной плоскости в инновационную. Созданные механизмы, в особенности активные PLC-практикумы и формализованный институт внутренней медиации, гарантируют долгосрочную устойчивость и самообновление синергии коллектива.

Полученные результаты, выраженные в значительном росте индекса сплоченности и продуктивности, подчеркивают важность дальнейших исследований в области синергетического управления педагогическим процессом. Данная модель служит надежным образцом для других образовательных учреждений, сталкивающихся с проблемой кадровой неоднородности, демонстрируя четкие пути повышения коллективной эффективности в масштабах всей национальной системы образования. Применение этой методики позволяет не только оптимизировать внутреннюю атмосферу в коллективе, но и напрямую влияет на повышение качества образовательных результатов, что является главной целью современной казахстанской школы.

Список использованных источников

1. Абрамова, Г. С. Психология в школе: учебное пособие / Г.С. Абрамова. – Москва : Академия, 2018. – 320 с.
2. Ахметова, Г.К. Управление качеством образования в условиях модернизации: монография / Г. К. Ахметова. – Астана : Фолиант, 2017. – 248 с.
3. Истюфеева, З. Н. Командный коучинг как технология психолого-педагогического сопровождения педагогического коллектива / З.Н. Истюфеева // Вестник Педагогических Инноваций. – 2022. – № 2. – С. 57–63. – DOI: <https://doi.org/10.15293/1812-9463.2202.07>. – URL: <https://doi.org/10.15293/1812-9463.2202.07> (дата обращения: 12.03.2025).
4. Караев, Ж. А. Модульное обучение: сущность, опыт, проблемы / Ж.А. Караев. – Алматы : Фылым, 2000. – 320 с.
5. Лобашев, В. Д. Элементы синергетики в педагогических системах / В.Д. Лобашев // Вестник ТГУ. – 2013. – № 17. – С. 120–127.
6. Труш, В. П. Технологии командообразования в работе педагога / В. П. Труш, Т. И. Гурина // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2021. – № 7. – С. 45–54.
7. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» (НИШ). Стратегия развития АОО «НИШ» до 2035 года: Профессиональное сообщество педагогов NIS. Астана, 2024. URL: <https://www.nis.edu.kz/ru/news/strategiia-2035-nis-mugalimderinin-kasibi-qauymdastygy>
8. Fajinmi J., Oloyede J. Developing Conflict Resolution Skills and Team Building Competence: A Framework for School Leadership Effectiveness // Preprints. 2025. URL: <https://doi.org/10.20944/preprints202501.1358.v1>
9. Fajinmi J., Oloyede J. Enhancing School Management Through School Heads' Conflict Resolution and Team Building Expertise // Preprints. 2025. URL: <https://doi.org/10.20944/preprints202501.1373.v1>
10. Fullan M. Coherence: The Right Drivers in Action for Schools, Districts, and Systems. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2016. 176 p.
11. Ma'arif M. A., Kaserero S. Building a conducive work environment for teachers through proactive and collaborative conflict management at MA Sirojul Ulum, Krejengan Probolinggo // At-Ta'lim: Jurnal Pendidikan. 2025. Vol. 11, № 1. P. 59–66. DOI: <https://doi.org/10.55210/attalim.v11i1.1984>
12. Sun M., Chen Y., Haim J. Building Teacher Teams: Evidence of positive spillovers from more effective colleagues // Educational Evaluation and Policy Analysis. 2018. Vol. 40, № 2. P. 191–212.

● ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰЖЫМДАҒЫ СИНЕРГИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: КОМАНДА ҚҰРУ ТЕХНИКАСЫ ЖӘНЕ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ЖЕҢУ

Мұхаметжанова Л.К., Ксембаева А.Ж., Армиева Ж.Ф.

ШҚО ББ Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «№27 орта мектебі» КММ

Аңдатпа. Мақалада білім беру процесінің сапасын арттырудың негізгі шарты ретінде педагогикалық ұжымда синергетикалық әсерді қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Өскемен қаласының ҚММ «№27 орта мектебі» мысалында қызметкерлердің жоғары біліктілік саралануына (Педагогтер, Модераторлар, Сарапшылар, Зерттеушілер) байланысты нақты қиындықтар талданады. Команда құрудың бейімделген әдістерін (тимбилдинг) және тұлғааралық қақтығыстарды конструктивті шешуге арналған медиация стратегияларын қамтитын кешенді әдістеме ұсынылады. Әдістемені практикалық қолдану кәсіби ұйымшылдық деңгейінің жоғарылауын, психологиялық қауіпсіздіктің өсуін және бірлескен жобалық қызмет көрсеткіштерінің жақсаруын көрсетті.

Түйінді сөздер: синергия, команда құру, педагогикалық ұжым, қақтығысты басқару, медиация, кәсіби даму, психологиялық қауіпсіздік.

● FORMING SYNERGY IN THE PEDAGOGICAL COLLECTIVE: TEAM-BUILDING TECHNIQUES AND OVERCOMING INTERPERSONAL CONFLICTS

Mukhametzhanova L.K., Ksembaeva A.Zh., Armieva Zh.F.

KSU «Secondary School No. 27» of the Ust-Kamenogorsk City Education Department of East Kazakhstan Region

Abstract. The article examines the formation of a synergistic effect within a pedagogical collective as a key condition for improving the quality of the educational process. Using the example of KSU «Secondary School № 27» in Ust-Kamenogorsk, specific challenges related to the high qualification differentiation of staff (Teachers, Moderators, Experts, Researchers) are analyzed. A comprehensive methodology is proposed, including adapted team-building techniques and mediation strategies for the constructive resolution of interpersonal conflicts. The practical application of the methodology demonstrated an increase in professional cohesion, psychological safety, and improved performance in collaborative project activities.

Keywords: synergy, team building, pedagogical collective, conflict management, mediation, professional development, psychological safety.

FTAMP 14.01.21

БЕЙБІТ МЕКТЕП ҚАУЫМДАСТЫҒЫН ҚҰРУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Сеитова Н.Т.

Назарбаев Университет Жоғары білім беру мектебі,
CARCEIT ғылыми орталығы, Астана қ.

Аңдатпа. Бұл әдістемелік мақалада Қазақстанда 3 жыл бойы жүзеге асырылған Позитивті бейбітшілікке баулитын білім беру (Positive Peace Education (PPE)) жобасы аясында жеті мектептің 33 мұғалімдерімен жүргізілген іс-әрекеттегі зерттеу жобаларының нәтижелері талданды. PPE-нің негізгі қағидалары, мұғалімдердің өзгерген тәжірибесі, сыныптағы қарым-қатынастардың трансформациясы және мектеп ішіндегі мәдениеттің өзгеру үдерістері сипатталды. Зерттеу барысында мұғалімдер эмпатия, сенім, ынтымақтастық негізінде бейбіт мектеп қауымдастығын қалыптастыру жолдарын іске асырды. Мақала PPE-ді Қазақстанның ауылдық және қалалық контекстінде қалай бейімдеуге болатынын көрсетеді және басқа мұғалімдерге тәжірибелік ұсыныстар беріледі.

Түйінді сөздер: позитивті бейбітшілікке баулитын білім беру, іс-әрекеттегі зерттеу, мектеп мәдениеті, қарым-қатынас, эмпатия.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде мектеп тек оқу орны ғана емес, сонымен қатар қоғамда маңызды рөл атқаратын маңызды әлеуметтік мекеме болып табылады. Бұл көзқарас мектеп тек академиялық біліммен шектеліп қалмай, оған қоса оқушылардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына, қарым-қатынас орнатуға және бейбіт өмір салтын дамытуға ықпал етуі керек екенін көрсетеді. Осы тұста Позитивті бейбітшілікке баулитын білім беру (Positive Peace Education (PPE)) тұжырымдамасын атап өту маңызды. Оқушылардың әлеуметтік және эмоциялық әл-ауқаты туралы мәліметтер PPE-нің өзектілігін растайды. Мысалы, PISA-2018 нәтижелері бойынша, Қазақстан мектеп оқушыларының 80%-ы өздерін мектепте жалғыз сезінеді, ал 78%-ы өздерін "орны жоқ" деп қабылдайды.

Тағы 45%-ы қателік жіберсем, басқалары не ойлайды деп уайымдайды, ал 34%-ы болашағына кері әсер етеді деп сәтсіздіктен қорқады (Adelbayeva et al., 2018). Бұл деректер мектеп қауымдастығында өзара түсіністік пен қауіпсіз орта құрудың маңыздылығын көрсетеді [1].

Галтунг өзінің 1969 жылғы жұмысында негативті және позитивті бейбітшіліктің арасындағы айырмашылықты алғаш рет енгізіп, онда позитивті бейбітшілік зорлық-зомбылықтың болмауынан да терең екенін атап өткен болатын [2]. Өйткені ол тек тікелей зорлық-зомбылықты ғана емес, сонымен қатар құрылымдық және мәдени зорлық-зомбылық сияқты оның жанама түрлерін еңсерудің жолдарын қарастырады. Құрылымдық зорлық-зомбылық жүйелердің адамдарға білім беру, денсаулық сақтау немесе қауіпсіздік си-

якты қажеттіліктерге қол жеткізуін шектеу арқылы теңсіздік жасаған кезде орын алады. Мысалы, ауылдық жерлердегі оқушылардың орналасқан жеріне байланысты мүмкіндіктері аз болған кезде, олар құрылымдық зорлық-зомбылықтан зардап шегеді. Мәдени зорлық-зомбылық, керісінше, қоғам нормалары теңсіздікті қалыпты және қолайлы етіп көрсеткенде орын алады. Мысалы, белгілі бір адамдар немесе топтар кейбір заттарға басқа адамдарға қарағанда көбірек лайық деген ұстанымдардың болуы.

Харрис және Моррисон (2012) сияқты ғалымдар бейбіт білім беруді мектеп бағдарламаларына біріктіру мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты иерархиялық және авторитарлы формада ынтымақтастық пен мүмкіндіктерді кеңейту сияқты бағыттар арқылы қалай өзгерте алатынын көрсетті [3]. Баджак (2008) бен Кремин және Бевингтон (2017) зерттеулері сондай-ақ, бейбіт білім беру шынайы тәжірибеде жүзеге асырылған жағдайда, оқушылардың өз әрекеттері үшін тыңдалатын, бағаланатын және жауапкершілік алатын демократиялық сыныптардың дамуына ықпал ететінін қолдайды [4], [5].

Қазақстанда бейбітшілікке баулитын білім беру жаңадан қалыптасып келе жатқан феномен және қазіргі күш-жігері ең алдымен адамгершілік және азаматтық тәрбиеге бағытталған. Ұлттық білім беру саясатында РРЕ-ге дәйекті көзқарас әлі де қалыптаспағанымен, ол Біртұтас Тәрбие Бағдарламасы сияқты ұлттық бастамаларды қолдай алатын әлеуетке ие. РРЕ күнделікті мектеп тәжірибесіне, әсіресе ауылдық жерлерде және жиі назардан тыс қалатын қауымдастықтарда өзара сыйластық, эмпатия және әлеуметтік жауапкершілік сияқты негізгі құндылықтарды енгізудің практикалық жолдарын ұсына алады.

Сол себепті аталған басымдықтарды ескере отырып, осы әдістемелік мақалада Қазақстандағы 3 жылдық халықаралық жоба аясында әзірленген Позитивті бейбітшілікке баулитын білім берудің жергілікті бейімделген моделі ұсынылған. Мақаланың мақсаты: (1) РРЕ негізінде жатқан әді-

стеме мен қағидаларды сипаттау, (2) оның нақты мектеп жағдайында практикалық іске асырылуын талдау және (3) бейбіт мектеп қауымдастығын құруға ұмтылатын басқа мұғалімдерге ұсыныстар беру.

Негізгі бөлім

Бұл жобаға қатысушы мектептер ерікті түрде іріктелді. Жоба туралы ақпаратты қамтитын ресми хатты Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясы барлық облыстық білім басқармаларына жіберіп, оны мектептерге таратты. Мектептер қосымша ақпаратты жобаның ресми сайтында көруге мүмкіндіктері болды. Зерттеу тобы өтініш жіберген мектептердің ішінен географиялық орналасуы, демографиялық құрамы, контексте тән сипаттамалар мен қатысу мотивтерін ескере отырып, жобаға қатысуға жеті мектепті мақсатты түрде таңдады. Қорытынды іріктеуге елдің оңтүстік, батыс және орталық бөліктерінде орналасқан төрт ауылдық және үш қалалық мектеп кірді.

Семинарлар өткізу мен мәліметтерді жинауды ұйымдастырмас бұрын, зерттеу тобы Назарбаев Университетінің Институционалдық Зерттеулер Этикасы Комитетінен (NU IREC) этикалық мақұлдау алды. Қатысушыларға зерттеудің мақсаты мен көлемі, олардың құқықтары мен міндеттері, кез келген уақытта қатысудан бас тарту құқығы бар екені туралы ақпарат берілді.

Жалпы, жобаға жеті мектептен 32 мұғалім қатысты, олардың 19-ы ауылдық жерлерде жұмыс жасайтын мектеп мұғалімдері болды. 2023 жылдың қазан айында осы жеті мектептен келген 25 мұғалім Қазақстандық зерттеу тобымен және Ұлыбританиядағы Кембридж Университетінің бейбітшілік білімі бойынша сарапшысы болып табылатын жобаның халықаралық аға-зерттеушісімен бірге Астанада өткен үш күндік қарқынды семинарға қатысты. Семинар барысында мұғалімдер РРЕ-нің негізгі тұжырымдамаларымен және оның практикалық қолдану жолдарымен танысып, іс-әрекеттегі зерттеу және зерттеу этикасы бойынша өткізілген іс-шараларға қатысты

Содан кейін мұғалімдер өз мектептеріндегі мәселелерді анықтап, сол мәселелерді шешу үшін өздерінің іс-әрекеттегі зерттеу (Action Research) жобаларын жоспарлады. Зерттеу тобы жоба барысында қатысушы мұғалімдерге бағыт-бағдар мен әдістемелік қолдау көрсеткенімен, мұғалімдердің іс-әрекеттік зерттеуді өз бетімен жүргізуді үйренуі ең маңызды нәтиже болды. Кез келген мұғалім өз сыныбындағы жағдайды жүйелі түрде бақылап, мотивацияның төмендігі, жанжал немесе оқушылар арасындағы бөліну сияқты қайталанып көрінетін бір мәселені анықтаудан бастап, шағын әрі нақты қадамдар жасай алатынын көрсетті. Келесі қадам - қарым-қатынасты нығайтатын, бейбіт мәдениетті дамытатын қарапайым әрекеттерді енгізу: мысалы, шеңбер құрып отыру, оқушыларға өз сезімдері мен пікірлерін ашық бөлісуге мүмкіндік беру, бірлескен ойындар ұйымдастыру немесе үнсіз оқушыларға шағын көшбасшылық рөлдер беру.

Мысалы, бір мұғалім оқушыларға «саған не ұнамайды?» деген қарапайым сұрақ қойғанымен, оны таңқалдырғаны – осы сұрақ арқылы оқушыларының жеке мәселелері мен уайымдарын түсіне алғаны; бұл өз арада сыныптағы түсіністік пен эмпатияны күшейтті (T120). Тағы бір мұғалім жиі жанжалдасатын оқушыларды «Құпия дос» ойыны арқылы жұптастырып, уақыт өте келе олардың бір-біріне үй тапсырмасында көмектесетін, бір-бірін қолдайтын қарым-қатынас орнатқанын байқады. Сондай-ақ, келесі бір мұғалім оқушыларын қабілет деңгейіне қарамастан ағылшын ертегілерінің сахналық қойылымына қатыстыру арқылы олардың өзара байланысының нығайғанын, бір-біріне сенім арта бастағанын байқаған (T224).

Бақылау, әрекет ету, рефлексия және бейімдеу сияқты шағын қадамдар мұғалімдерге өз тәжірибесінде нақты өзгерістерді көруге мүмкіндік берді. Бұл мысалдар бейбіт білім беру мен іс-әрекеттік зерттеу арнайы сыртқы бақылауды немесе үлкен ресурстарды қажет етпейтінін, керісінше, мұғалімнің күнделікті шығармашылығы мен тыңдауға дайындығынан басталатынын дәлелдейді.

Іс-әрекеттегі зерттеу жобалары 2023 жылдың қазан айында басталып, үш айдан тоғыз айға дейін созылды. Зерттеу тобы мұғалімдерге апта сайын немесе екі аптада бір рет Zoom кездесулері арқылы, WhatsApp желісіндегі жеке әр мектепке арналған топтар арқылы үздіксіз қолдау көрсетті. Жоба аясында зерттеу тобы жеті мектептің алтауына барып, сабақтарды бақылап, мұғалімдермен, мектеп басшыларымен, мектеп әкімшілігімен және оқушылармен сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізді. Ал жобаға тікелей қатысушы мұғалімдермен өз іс-әрекеттегі зерттеу жобаларын жүзеге асырғанға дейін және аяқтағаннан кейін терең сұхбаттар жүргізілді. Сондай-ақ әр апта сайын мұғалімдерден жобалары туралы рефлексиялық жазбалар алынып отырды.

PPE енгізу сыныптағы қарым-қатынасты түбегейлі өзгертті. Мұғалімдер алдын ала белгіленген оқу бағдарламасының пассивті алушылары емес, керісінше өздерінің бірегей мектеп жағдайларына бейімделген бейбітшілікті құру стратегияларын бірлесіп әзірлеушілерге айналды. Жобадағы бір мұғалім (T227): "Мен бір-бірімізге деген көзқарасымыздың өзгергенін байқадым, бұл жақсы әсер қалдырды. Оқушылар маған үйреніп, өзгеріп, ашыла бастады" деп бөлісті.

Жеке хабардарлықтан басқа, сыныптағы ұжымдық динамика да өзгерді. Шеңбер педагогикасы, диалогқа негізделген іс-шаралар және топтық жұмыс тек академиялық оқытудың ғана емес, сонымен бірге эмпатия мен сенімді нығайтудың құралына айналды. Бұрын ұялшақтыққа, мінез-құлық мәселелеріне немесе академиялық қиындықтарға байланысты топтан шеттетілген оқушылар да оқу процесіне қатыса бастады, ойларымен бөлісті және жаңа әлеуметтік байланыстар қалыптастыра бастады. Мұғалімдер бір кездері "үндемейтін" оқушылардың үйірме талқылауларында немесе топтық жобалар кезінде қалай белсенді қатысқанын хабарлады. Бір жағдайда әдеттегі тұйық оқушы сыныптағы пікірталастар мен сыныптан тыс үйірмелерге белсене араласа бастады. Тағы бір мұғалім оқушылар арасындағы байланыстың жақсарғанын

байқады: "Осыдан кейін, осының бәрін басынан өткергеннен кейін, керісінше, балалар бұл балаға сыбырлай бастады, оны қолдады және оны өзгертті. Ол бала енді ұялмайды. Олар комплексі бар баланы комплексінен алып шықты." (T216)

Дегенмен, бұл өзгерістер жаңа әдістерді енгізудің нәтижесі ғана емес. Олар мұғалімдер арасындағы терең ішкі өзгерістерді көрсетті: "Бұрын мен бірінші тоқсанда көп ұрысатынымын: неге оқымайсыңдар деп. Қазір байсалды түрде жеткіземін. Проблеманың не екенін анықтап алып, соның оңтайлы шешімдерін ұсынып жатырмын. Қазір мен айқайлаушы мұғалім емес, күлімсіреп, шешім тапқыш мұғалімге айналдым деп айта аламын." (T222)

Бұл өзгеріс PPE сыныптағы сыртқы тыныштықты ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің өздеріндегі ішкі тыныштықты қалай ынталандыратынын көрсетеді.

Бір мұғалім білім беру қарым-қатынас орнатуға бағытталуы керек деп бөлісті және бұл идея жоба барысында үздіксіз пайда болды. Көптеген мұғалімдер оқушыларды бақылаудан алшақтап, сенімге негізделген байланыстар орната бастады: "Менің ойымша, мен оқушылар сене алатын адам бола алдым. Менің айтайын дегенім, сенім бұрынғыға қарағанда жақсарды деп ойлаймын." (T225)

PPE мұғалімдерге сыныптағы билік қарым-қатынасына басқаша қарауға көмектесті. Әңгімелесу, шеңбер педагогикасы және топтық іс-шараларды қолдану әркімнің дауысын естуге мүмкіндік берді: "Оқушылармен қарым-қатынас қазір басқаша. Біз сіздің сөздеріңізбен және әрекеттеріңізбен қалай қарым-қатынас жасау керектігін түсіне бастадық және бұл қарым-қатынас жанжалға айналмауы керегін түсіндік. Сондықтан мен қазір тым көп жанжал тудыратын адам емеспін. Ал қазір және одан кейін менде шыдамдылық пайда болды." (T218)

Тіпті "қиын" сыныптар да өзгерді. Сондай бір сыныппен жұмыс істей бастаған мұғалім: "Алғашында, иә, бізде де сыныппен осындай проблемалар болды, яғни

олардың қарым-қатынасы болмады, яғни бір-бірін мазақтауы мүмкін еді. Олар үшін бұл оңай, "жақсы, иә, мен мазақтадым", "мен үшін бұл соншалықты жаман емес" деген сияқты. Осы жұмыстан кейін, мысалы, біз сабақ сағаттарын немесе кейбір іс-шараларды өткізгенде, біз оларға позитивті бейбітшіліктің не екенін, олардың өзін қалай ұстау керектігін түсіндіреміз. Сыныптағы климат біршама жақсарып, балалар арасындағы қарым-қатынас та жақсарды." (T230)

Мұғалімдер эмпатияның, ашықтықтың және эмоционалды көріністің жақсарғанын атап өтті. Бір әсерлі рефлексия мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынастың қаншалықты өскенін көрсетті: "Мен қазір тым көп қысым жасамаймын; олар сабақта алаңсыз күледі, мысалы, сұрақтарға бұрынғыдай орнынан тұрмай, сабақта қалаулары бойынша еркін жауап береді. Мен әр оқушының жағдайына үңілуге, оны түсінуге, мінез-құлқына қарай сөйлесуге тырысамын." (T218)

Мұғалімдер бір-бірімен де жаңа байланыстар орнатты. Біреуі сипаттағандай: "Әр сынып үшін бір уақытта біз сынып сағатын әзірлейміз, содан кейін бәріміз бірге барамыз, отырамыз және оны талқылаймыз, біреу өз өзгерістерін енгізеді, ал біреу мұны осылай жасаған дұрыс дейді. Біз осылай жұмыс істедік." (T230)

Тіпті кішігірім өзгерістер мұғалімдерге жұмысты жалғастыруға мотивация берді. Қатысушылардың бірі бұл үдерісті бақ өсіруге ұқсатып, мұнда жетістік біртіндеп келсе де, өте қуантарлық екенін айтып жеткізді: "Бағбан сияқты күтіммен қарасаң, нәтиже болады. Балалар шынайылықты сезеді. Бұл жолы шын мақтана алатын жоба болды." (T225)

Зерттеу тобының көргені тек оқытудың жаңа әдісі ғана емес. Бұл эмоционалды және мәдени өзгеріс болды. Мұғалімдер оқушыларды пассивті білім алушылар ретінде емес, дауысы, эмоциясы және әлеуеті бар адамдар ретінде көре бастады. Оқушылар өз кезегінде ашықтықпен, қызығушылықпен, байланыстылықпен жауап берді. Бір қатысушы бөліскендей: "Біздің бастапқы мақсатымыз әлеуметтік бөлінісуді алдын алу болды. Былтырдан

сынып жетекші болып бастағанда оларда сол әлеуметтік бөлінісу кәдімгідей байқалатын. Ал қазір мына жобадан кейін оқушылар арасында ондай әлеуметтік бөлінісу туралы әңгіме айтылмайды. Ұрысып қалатын сәттер болады, бірақ именно сол әлеуметтік бөлінісу деген тақырыпты қозғамайды. Басқа мұғалімдерде білмеймін енді, бірақ именно мен өзім байқап зерттеп жүрген уақыт аралығында әлеуметтік бөлінісуге қатысты ұрыстар айтылмады. Жобамның маңыздылығы менде сол." (T218)

Дегенмен, іске асыру маңызды міндеттерді шешуді талап етті. Көптеген мұғалімдер іс-әрекеттегі зерттеумен немесе этикалық зерттеу хаттамаларымен таныс емес болды. Мектептердің көпшілігінде мектеп әкімшілігінен қолдау болғанымен, біреуінде ондай қолдау болмағандықтан, бұл оңалысты бәсеңдетті.

Тағы бір тұрақты мәселе - ата-аналардың мектеп жұмыстарына және оқушылардың білім алу үдерісіне қатысуы болды. Көптеген мұғалімдер ата-аналарды тарту әлі де қиын міндет екенін атап өтті, ал кейбіреулері мектеп бастамаларына сенімсіздік білдірді. Бір мұғалім айтқандай: "Кейбір балалардың үйінде ата-анасы қарамайды ғой. Сол себепті, ол глобальная тема. Мұғалімдерге ата-аналарды алып кету, оларға түсіндіріп болам дегенше олардың балалары мектеп бітіріп кетіп қалады. Бір-біріне айдап салады, кейбіреуінің әкесі қарамайды. Біздің ата-аналар мектептен күшті оймен кетсе де, үйіне барғасын ойының бәрі үй шаруасымен болып ұмытып кетеді. Сондықтан мен ата-аналар тарапымен бірнәрсе жасай аламын деп айта алмаймын." (T218)

Дегенмен, бұл мәселелер де өсуге әкелді. Алғаш рет өзін сенімсіз сезінген мұғалімдер сыныптағы бейбіт атмосфераны басқаруда сенімділік пен практикалық дағдыларды дамытты. Оқушылар өздерінің қақтығыстарына делдал бола бастады. Бір мұғалім атап өткендей, "Енді оқушылар мәселе туындаған кезде маған хабарлама жібереді. Олар оны бірге шешкісі келеді. Мен енді айқайламаймын. Мен тыңдаймын." Басқа мұғалім осындай оймен қорытындылады: "Мен басқа мектепке көшіп кетсем де, немесе маған

басқа сыныпты берсе де жетекшілік етуге мен олармен бейбіт қарым-қатынас орнатып кете алатыныма сенімдімін. Яғни, мен 100% сенімдімін. Басқа келесі сыныпты берсе, мен олардың проблемасын анықтап, ата-аналарымен де сөйлесіп, өздерімен де сөйлесіп кете аламын деп айта аламын." (T222)

Бұл қарапайым, бірақ әсерлі мәлімдеме PPE-дің шынайы мәнін көрсетеді. Мектептердегі бейбітшілік қуаныштан, тиесіліліктен және танудан басталады.

Ұсыныстар

Бұл жобаның нәтижелері PPE жетістігі техниканы механикалық енгізуде емес, терең ішкі және қоғамдық өзгерісті ынталандыруда екенін көрсетеді. PPE қағидаларын танысқысы келетін мұғалімдер үшін бірнеше әдістер әсіресе тиімді болып көрінеді.

Біріншіден, позитивті бейбітшілік ұғымын түбегейлі түсіну өте маңызды. Мұғалімдерге позитивті және негативті бейбітшілік, қарым-қатынастағы әділеттілік және қарым-қатынасты қалпына келтіру тәжірибесі сияқты ұғымдарды зерттеу үшін құрылымдық кеңістіктер қажет. Бұл теория мен іс-әрекеттегі зерттеулерге негізделген тұрақты біліктілікті арттыру сабақтары арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Екіншіден, мұғалімдердің басшылығымен жүргізілген тергеу дәйекті тәлімгерлік арқылы жүргізілуі керек. Бұл жобаға қатысушылар құрылымдық кері байланыспен қатар автономия алған кезде ең көп өсті. Мектептер рефлексия, әріптестерінің тәлімгерлігі және тәжірибе алмасу үшін жергілікті желілерді құруы керек.

Оқыту тәжірибесінде рефлексиялық құралдарды қолдану оқушылардың тереңірек түсінуіне және эмпатияны дамытуына ықпал етеді. Мысалы, күнделік жүргізу, шеңберлік әңгімелер немесе әңгімелеу (сторителлинг) әдістері. Осы үдерісті өз мектебінде қайталағысы келетін мұғалімдерге келесі қадамдар ұсынылады: сыныптағы зерттеуді қажет ететін бір нақты мәселені таңдау. Одан кейін, өзара түсіністік пен бейбіт қарым-қатынасқа бағытталған шағын

әрекет немесе әдіс жобалау; Оқушылардың мінез-құлқын, өзара әрекетін бақылау; Алынған тәжірибені әріптестерімен талқылап, қажет болған жағдайда бейімдеу. Осы қадамдарды жүйелі түрде қайталау арқылы сыныптар біртіндеп оқушылар бір-бірін тыңдайтын, сыйлайтын және ортақ жауапкершілікті сезінетін бейбіт қауымдастықтарға айнала алады.

Мұндай педагогикалық амалдар бейбіт қарым-қатынас құндылықтарын практикалық деңгейде бекітуге мүмкіндік береді. РРЕ-ні жергілікті мәдениетке бейімдеу оның тиімділігін арттырады. Қазақ халқына тән мақал-мәтелдерді, топтық әңгімелеу мен әңгіме айту дәстүрлерін қолдану оқушыларға таныс әрі түсінікті мәдени негізде бейбіт құндылықтарды игеруге жол ашады.

Ақырында, мектеп басшылығы бейбітшілік орнатуда шешуші рөл атқарады. Директорлары ашық және мұғалімдерімен бірге оқуға дайын мектептерде РРЕ күшейе түсті. Бірақ басшылықтың қарсылығы болған жерде прогресс баяу жүрді. РРЕ кеңейту үшін мектеп басшылары қарым-қатынасқа негізделген мәдениетті қалыптастыруда оқыту мен қолдауды қажет етеді.

Бұл үдерісте мұғалімдерден икемділік пен шыдамдылық қажет. Мұндай трансформация бір күндік шара емес, ұзақ мерзімді және кезең-кезеңімен жүретін күрделі процесс. РРЕ-ні біртіндеп, әдебиет немесе сынып сағаты секілді пәндер арқылы енгізу оны оқу бағдарламасына жүктемесіз қосуға және табиғи қалыпта кіріктіруге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Бұл мақалада ұсынылған тәжірибе Позитивті бейбітшілікке баулитын білім беру (РРЕ) қағидаларын мектептің күнделікті өміріне енгізудің нақты және қолжетімді жолдарын көрсетеді. Зерттеуге қатысқан мұғалімдер РРЕ ұғымын жай ғана теориялық тұжырымдама ретінде емес, мектеп мәдениетін қайта құруға мүмкіндік беретін тәжірибелік құрал ретінде қабылдады.

Мұғалімдердің ойлары мен рефлексияларынан байқағанымыз - РРЕ кәсіби өзгеріс ғана емес, сонымен қатар тұлғалық және қарым-қатынас деңгейінде де терең өзгерістерге алып келеді. Бұл өзгерістер тек оқыту әдістемесіне ғана емес, сондай-ақ мұғалімдердің өзін-өзі тануына, ішкі тыныштығына және оқушылармен қарым-қатынасындағы икемділікке де әсер етті. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бейбіт мектеп қауымдастығын құру ұзақмерзімді, бірақ шынайы нәтижеге әкелетін үдеріс екені анық.

Қазақстандағы қазіргі білім беру саясаты тәрбие компонентін қайта қарастыру сатысында тұрған кезде, РРЕ тәжірибесі осы өзгерістердің мазмұндық негізін байыта алады. Бұл тәсіл оқушылардың академиялық жетістігін ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуын, мектептегі жалпы атмосфераны жақсартуға бағытталған.

Мұғалімдердің тәжірибелері мен түрлі РРЕ аспектеріне байланысты ойлары өзгергенімен, РРЕ тез түзету ретінде қарастыруға болмайтынын көрсетеді. Керісінше, бұл білім беруді түсінуде мәдени өзгерісті қажет етеді. Бұл тек ақпарат беру немесе оқу жетістіктерін арттыру туралы ғана емес, сонымен қатар бейбітшілікке, қамқорлыққа және өзара құрметке негізделген қоғамдастық құру, сондай-ақ балаларды қазір және болашақта осындай қоғамдастықта өмір сүруге және оны құруға үйрету туралы. Ең бастысы, қатысушы мұғалімдер алдағы уақытта алған білімдерімен бөліскісі келеді. Кейбір қатысушылар әріптестеріне тәлімгерлік ете бастады, ал басқалары өз жобаларын бастапқы мерзімнен тыс жалғастыруда.

Қорытындылай келе, Қазақстан өзінің білім беру жүйесін жетілдіруді жалғастыра отырып, біз жақсы білімнің шын мәнінде нені білдіретіні туралы көзқарасымызды кеңейтуіміз керек. Бұл бағалау мен дағдылардан асып, оқушыларды бейбіт өмір сүруге дайындауы керек. РРЕ оқытудың адами аспектілеріне назар аударатырып, алға жылжудың нақты жолын ұсынады. Бұл тек жоба емес, педагогикалық мәдениетті өзгертуге бағытталған ұзақмерзімді процесс екенін мұғалімдер

нақты көрсетті. Бейбіт мектептерді қалыптастыруға уақыт қажет, бірақ бұл жобаға дұрыс бастама жасалса, оны қамқорлық пен назар арқылы тез дамытуға болатынын көрсетті. Осыған орай, PPE-ні жүйелі түрде қолдау және кең ауқымда тарату Қазақстандағы бейбіт мектеп мәдениетін қалыптастырудың маңызды стратегиялық бағыты бола алады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл зерттеу Назарбаев Университетінің Central Asian Research Centre for Educational Innovation and Transformation (CARCEIT) орталығы тарапынан International Collaborative Education Projects (ICEP) бағдарламасы (грант № GSE2023005) аясында қаржыландырылды.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Adelbayeva, N., Mussina, Z., & Kazhimova, K. (2022). Социально-эмоциональное благополучие школьников, пример Казахстана в PISA-2018. Вестник КазНУ. Серия педагогическая, 73 (4), 14-27.
2. Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. Journal of Peace Research, 6(3), 167-191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
3. Harris, I. M., & Morrison, M. L. (2012). Peace education. McFarland.
4. Bajaj, M. (2008). Critical peace education. Encyclopedia of peace education, 135-146.
5. Cremin, H., & Bevington, T. (2017). Positive Peace in Schools: Tackling conflict and creating a culture of peace in the classroom. Routledge.

● ПОСТРОЕНИЕ МИРНОГО ШКОЛЬНОГО СООБЩЕСТВА: РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПРАКТИКИ УЧИТЕЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Сеитова Н.Т.

Высшая школа образования Назарбаев университета, научный центр CARCEIT, г. Астана

Аннотация. В данной методической статье анализируются результаты проекта «Образование в духе позитивного мира» (Positive Peace Education (PPE), реализованного в Казахстане в течение трех лет. Исследование основывается на исследованиях в действии и рефлексии семи школ и 33 учителей, участвовавших в проекте. Рассматриваются ключевые принципы PPE, трансформация взаимоотношений между учителями и учениками, а также изменения в школьной культуре. Особое внимание уделяется развитию эмпатии, доверию и сотрудничеству. Статья показывает, как PPE может быть адаптировано к казахстанскому образовательному контексту и предлагает практические рекомендации для педагогов.

Ключевые слова: позитивное мирное образование, исследование в действии, школьная культура, эмпатия.

● BUILDING A PEACEFUL SCHOOL COMMUNITY: ACTION RESEARCH OUTCOMES FROM KAZAKHSTANI SCHOOLS

Seitova N.T.

Nazarbayev University Graduate School of Education, CARCEIT Research Center, Astana

Abstract. This methodological article analyzes the outcomes of the Positive Peace Education (PPE) project implemented in Kazakhstan over three years. Based on action research conducted by 33 teachers from seven schools, the study explores the core principles of PPE, the transformation of teacher-student relationships, and shifts in school culture. The article highlights the development of empathy, trust and collaboration in classrooms and provides insights into how PPE can be adapted to both rural and urban Kazakhstani contexts. Practical recommendations are offered for educators seeking to support peaceful school communities.

Keywords: positive peace education, action research, school culture, relationship building, empathy.

МРНТИ 14.25.09

РАБОТА С ТЕКСТОМ: СМЫСЛОВЕ ЧТЕНИЕ И ОСНОВЫ ВОСПРИЯТИЯ

Абдухитова Г.Б.

Школа-лицей BINOM SCHOOL имени Алихана Букейхана, г. Астана

Аннотация.

В данной статье рассматриваются особенности и теоретические основы интеграции и восприятия письменного текста. Оно фокусируется как на когнитивно-коммуникативной деятельности, так и на понятии смыслового чтения. Что в свою очередь детям фокусироваться на значения текста и его осмысление. Так же в статье проанализированы основные ключевые концепции: схемная теория, сама модель конструкция и интеграция, модель ситуационной репрезентации. Так же выявлены метакогнитивные механизмы понимания текста. Рассмотрены глубинные методические подходы к обучению и смысловому чтению. Здесь даны рекомендации по организации учебно-воспитательного процесса и предложены фундаментальные направления для дальнейших исследований в этой области.

Ключевые слова:

смысловое чтение, интерпретация текста, понимание текста, когнитивные процессы, стратегии чтения, критическое мышление.

Введение

Мир не стоит на месте. Так же не стоит на месте прогресс в области науки и обучения в целом. В условиях цифровой транс-

формации и роста информационных потоков требования к уровню критического мышления обучающихся существенно возрастают. В связи с этим, требования по критическому мышлению обучающихся

ся в школе и по школьной программе, тоже требует переосмысления и содержательной перезагрузки и осознанию критического мышления по-новому. На современном этапе критическое мышление является одним из ключевых компетентностных результатов образования, а смысловое чтение выступает его базовым инструментом. Современная педагогическая наука переопределила само понимание процесса чтения. Оно больше не сводится к механическому декодированию текста, а включает в себя лексико-семантическую обработку, интеграцию информации, интерпретацию, переосмысление и использование контекстных подсказок.

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью теоретического и практического обоснования эффективных методик формирования устойчивых навыков смыслового чтения у обучающихся общеобразовательной школы. На данный момент критическое мышление стало одним из ключевых составляющих современного общества обучения школьной программе. Нынешняя наука переопределила смысловое значение понимания материала. Сейчас лексико-ориентированное направление чтения, так же оно включает в себя кодировка и декатировка знаков, интеграция и интерпретация всей информации в тексте, знание и переосмысление, а также контекстовые подсказки. Это служит в свою очередь, опорой на предшествующее знание и умение работать с текстом. Актуальность исследования тематики данной статьи состоит в том, что, появилась необходимость обосновать а также на практическом уровне обосновать новые методики, направленные на формирование устойчивых навыков смыслового чтения в образовательной практике школьного уровня.

В основе современной образовательной политики Казахстана лежит чёткий социальный запрос: школа должна выпускать в жизнь не просто эрудированного, но и функционально грамотного человека. Этот ключевой приоритет закреплён в основополагающих документах – Законе «Об образовании» и Государственном общеобразовательном стандарте основного среднего и общего среднего образова-

ния Республики Казахстан. В них подчёркивается, что выпускник должен быть конкурентоспособным, уметь решать как учебные, так и повседневные задачи, гибко применяя полученные знания.

Эти документы задают вектор, делая акцент на развитии у учеников самостоятельности в поиске и анализе информации, критического мышления и, собственно, функциональной грамотности как универсального умения действовать в разных жизненных контекстах. Более того, этот принцип не остаётся декларацией. Он получает конкретное воплощение в типовых учебных программах по всем предметам и на всех ступенях школы – от начальной до старшей. Здесь требования к читательской грамотности, как ядру функциональной, детализированы и вплетены в планируемые результаты по каждой дисциплине, превращаясь из общей цели в конкретные учебные задачи.

Цель статьи – теоретически обосновать и раскрыть сущность смыслового чтения как интегративной когнитивно-коммуникативной деятельности, направленной на глубокое восприятие и понимание письменного текста, а также наметить методические подходы к его развитию в учебно-воспитательном процессе.

Главные задачи исследования:

1. Определить уровень понимания текста у школьников с использованием различных стратегий чтения.
2. Проанализировать научно-методическую литературу и исследовать методы, направленные на формирование навыков понимания текста у учащихся.
3. Разработать методические рекомендации по развитию навыков работы с текстом, в частности навыка полного (до конца) и осмысленного чтения, с целью совершенствования педагогического подхода.

Изучение смыслового чтения как комплексного процесса, влияющего на развитие личности, ведётся на стыке филологии, психологии, психолингвистики,

филологии и педагогики. Ученые психологии П.И. Зинченко, Г.К. Костюк, С.Л. Рубинштейн, А.А. Смирнов заложили основу, рассматривая понимание текста как аналитико-синтетическую мыслительную деятельность. Особенно значим тезис С.Л. Рубинштейна о необходимости интеграции содержательной и технической сторон чтения для формирования системно-смыслового сознания, что выступает основой мотивации и функциональной грамотности.

Феноменологический подход, представленный в работах А.М. Пятигорского, смещает фокус с текста как статичного объекта на процесс его восприятия, утверждая, что содержание текста рождается в акте его чтения и интерпретации. Эта идея перекликается с диалогической концепцией понимания М.М. Бахтина, который рассматривал его как многоуровневый процесс, объединяющий от физиологического восприятия знака до активного диалога и оценки.

Важным аспектом является различие видов понимания. В.П. Зинченко выделяет естественное (предметное), культурное (знаковое) и творческое понимание, связанное с порождением нового смысла. Его позиция созвучна современным педагогическим задачам: образование должно ориентироваться на «язык смыслов» и пробуждение собственной мысли ученика, а не на механическое усвоение информации.

Таким образом, теоретический анализ показывает, что смысловое чтение – это активный, диалогический и многоуровневый процесс конструирования смысла. Его успешное формирование требует преодоления узкотехнического подхода и создания педагогических условий для глубокой смыслообразующей деятельности учащихся.

Методика

Осмысление текста как когнитивного и коммуникативного процесса представлено рядом теоретических моделей. А так же его теоретическое определение, как понятийно-категориальный аппарат воздействия на человека имеет модели

теоретического значения. Рассмотрим основные из них:

1) Модель «Схемной теории». В рамках данной модели понимание текста осуществляется через активацию предшествующего знания читателя. Схемы позволяют прогнозировать развитие содержания, интерпретировать пропуски и корректировать собственное понимание в случае несоответствия текста ожиданиям. Эта модель подчеркивает активную роль читателя в процессе смыслообразования. Здесь говорится о понимании текста идет через структуру предшествующего знания. То есть схемы самой. Эти так называемые схемы, позволяют в свою очередь предсказывать развитие сюжета, а так же интерпретировать пропуски в тексте. И если в тексте будет прямое расхождение между схемой и текстом, то, читатель сам может скорректировать схему текста. Так же он может применить тщательное перерабатывание информации в тексте. Это приводит к комплексному восприятию всего текста в целом.

2) Модель «конструкция – интеграция» (w. kintsch)

Согласно данной концепции, смысл текста формируется в два этапа:

- конструкция возможных смысловых связей;
- интеграция контекстуально значимых элементов.

Данная модель объясняет, почему глубокое понимание текста требует одновременно и автоматизированных навыков чтения, и осознанного стратегического контроля. Основатель этой модели распознавания текста является Kintsch. Он предложил эту модель, в которой смысловая часть текста может осмысляться как конструкция. То есть автоматическое продолжение всех возможных смысловых представлений и связей их между собой. А так же, интеграция. Это в свою очередь укрепление тех связей, которые поддерживаются контекстом. Здесь роль есть у обе частей восприятия текста в целом. Данная теоретическая модель дает понятие почему успешное понимание, разностороннее, оно требует, как стратеги-

ческого подхода, так и беглой обработки слов и предложений. Это в свою очередь является стратегическим контролем на уровне глобального осмысления текста.

3) Ситуативная (модель мира)

В данной модели текст воспринимается как целостное когнитивное представление событий, а не как линейная последовательность предложений. Именно ситуативная модель обеспечивает способность читателя делать выводы, устанавливать причинно-следственные связи и воспроизводить смысл текста. Модель «Модель мира», еще можно назвать ситуационной моделью. Здесь говорится что текст воспринимается не так как цепочка предложений. Оно больше воспринимается как ситуационная модель, то есть, когнитивное представление событий участников в их отношения. Такого рода модели позволяют осуществлять высказывающее и инференциальное связывание фрагментов текста и строить последовательные воспроизведения содержания текста.

Смысловое чтение рассматривается как система стратегий глубокого осмысления, включающая анализ структуры текста, постановку вопросов, уточнение значений, резюмирование и интерпретацию.

Особое значение имеет обучение стратегическому планированию чтения, предполагающее сознательный контроль понимания на всех этапах работы с текстом.

Многоуровневые задания способствуют:

- ▶ развитию инференциального мышления;
- ▶ формированию собственной интерпретации;
- ▶ осмыслению подтекста и авторской позиции. Методический подход к обучению и осмыслению смыслового значения текста.

Смысловое обучение к чтению текста как набору стратегий глубокого осмысления таких понятий как: анализ структуры текста, постановка вопросов, резюмирование, уточнение значений текста, постановка вопросов, показывает, эф-

фективность в научных пониманьях и практическом применении.

Обучение по стратегическому планированию в свою очередь определяет сознательное применение методов и приемов рефлексивного разбора в процессе чтения.

Чтобы понимать значение интерпретации и понимать работу и задания по нему необходимо получать многоуровневые задания. Эффект получается очень заметным. Здесь разрабатывается у обучающегося точное понимание которое позволяет с свою очередь искать факты развития, создавать интерпретацию текста, то есть устанавливает мотивы текста, значение подтекста и переосмысление. Дает креативную оценку к данным задания. К примеру: формирует собственные позиции, реконструирует альтернативу окончания текста.

Такого рода задания стимулирую в свою очередь глубокую переработку информации и развитие критического мышления.

Метод интеграции технологий и мультимедальных текстов.

В методе интеграции технологий мы выбираем интерактивные среды такие как: цифровые платформы, гипертекст и мультимедийные доски. Они дают нам облегченный и интересный метод восприятия. И это дает импульс для смыслового осмысления текста. Однако оно в свою очередь еще и требует методическую адаптацию, для того чтобы избежать поверхностного осмысления, так же поддержать глубинную обработку материала.

Метод дифференцированного подхода. Это в первую очередь оценивание. Оценивание должно быть ориентировано не только на результат, но и на стратегию. Если результат – это правильность ответов, то стратегия – это портфолио, отчеты, данные, журнал чтения самого. Поэтому дифференциальное обучение учитывает, как возрастные, так и индивидуальные особенности читателей.

Таким образом, исходя их вышеизложенного отметим несколько практических ре-

комендации для образовательной практики обучающихся:

- ▶ Включать на постоянной основе, целенаправленное обучение стратегиями чтения с моделированием учителем и последующей самостоятельной практикой.
- ▶ Работать постоянно с многообразием текстов (художественные, научно-популярные, публицистические) для расширения схем и контекстов.
- ▶ Обучать обучающихся inferential операциям, ставя задания на построение причинно-следственных связей и выводов.
- ▶ Развивать у обучающихся метакогнитивные навыки через рефлексивные задания (журналы понимания, самопроверки).
- ▶ Использовать на уроках групповые дискуссии и проектную деятельность для отработки интерпретаций, и аргументации позиции.
- ▶ Внедрять в своих уроках формативное оценивание, фиксирующее прогресс в применении стратегий, а не только в получении «правильного» ответа.

Так же предлагается направления на дальнейшие исследования:

- ▶ Эмпирическое сравнение эффективности традиционных и цифровых методик смыслового чтения у разных возрастных групп.
- ▶ Нейрокогнитивные исследования временной динамики дифференциальных процессов при чтении.
- ▶ Межкультурные исследования влияния специфических схем на стратегию интерпретации текстов.
- ▶ Разработка адаптивных обучающих систем, поддерживающих мета когнитивный мониторинг.

Есть так же методика коммуникативно-прагматического аспекта.

Здесь является важным авторская позиция, она включает в себя речевые жанры. Так же коммуникативные интенции здесь

выделяют исследования Бахтина и его последователей. К примеру: смысловое восприятие текста всегда преследуется жанром и предполагаемым адресатом, что в свою очередь влияет на стратегию интерпретации.

Осмысленное чтение невозможно без развития метакогнитивных навыков.

Понимание текста напрямую связано с процессами:

- ▶ планирования,
- ▶ мониторинга,
- ▶ саморегуляции.

Ключевые психолингвистические механизмы:

- ▶ лексико-семантический анализ;
- ▶ синтаксическая обработка;
- ▶ когнитивное связывание;
- ▶ инферирование;
- ▶ метакогнитивный мониторинг.

Все перечисленные механизмы функционируют в режиме реального времени, а их соотношение зависит от сложности текста и уровня читательской компетентности.

В чтении всегда предусматривается регуляция это приводит к системному осмыслению текста. Здесь говорить о том, что, понимание текста тесно связано с метакогнитивными процессами, такими как: планирование, мониторинг и регуляцией собственной деятельности. В мире успешные читатели систематически оценивают своё понимание, используют переспрашивание, рерайт, резюмирование и иные стратегии для устранения непонимания.

Существует психолингвистические механизмы смыслового чтения:

- ▶ Лексико-семантический анализ – это распознавание слов и их значений в контексте (морфологические/лексические процессы).
- ▶ Синтаксическая обработка – которое построено на синтаксических

структур и участие синтаксиса в решении амбигуитетов.

- ▶ Когнитивное связывание – это установление местных и глобальных когезивных связей (референциальных, каузальных, временных).
- ▶ Инферирование – это активное дополнение информации, необходимой для связности и полноты репрезентации.
- ▶ Мониторинг и регуляция – это проверка согласованности построенной интерпретации с текстом и схемами читателя.

Вышеуказанные механизмы действуют в реальном времени, то есть здесь и сейчас. Причём баланс между автоматическими и контролируруемыми процессами определяется уровнем сложности текста и компетентностью читателя.

Практическое применение

В течение 2024–2025 учебного года данная методика применялась автором на уроках русского языка и литературы в 7-х классах школы-лицея «Бином» имени Алихана Букейхана города Астаны.

Результаты внедрения новых приёмов работы с текстом в седьмых классах говорят сами за себя: ученики стали заметно лучше понимать и анализировать прочитанное. Так, в 7 «А» классе, где шла основная апробация в 2024–2025 году, прогресс был очевиден. Ребята демонстрировали более глубокое понимание текста, увереннее справлялись с заданиями по стилистике и точнее определяли принадлежность текста к тому или иному стилю.

Анализ проведенного исследования практического применения методов работы с текстами в 7 классах показал значительное улучшение знаний и понимания текста учащимися. В течение 2024–2025 учебного года в 7А классе, в котором проводилась апробация, наблюдалась положительная динамика по следующим показателям: уровень понимания текста, качество выполнения заданий на стилистический анализ и умение различать текстовые стили.

1. Уровень понимания текста:

I четверть: 62% обучающихся показали удовлетворительный уровень понимания текста.

II четверть: уровень вырос до 78% (+10%),

III четверть: показатель увеличился до 53% (+7%),

IV четверть: итоговый уровень составил 85% (+10%),

Итог года: прирост составил +37% за год.

2. Качество выполнения заданий:

I четверть: 48% учащихся справились с заданиями на анализ стилистических особенностей текста.

II четверть: уровень повысился до 65% (+10%),

III четверть: доля успешно выполнивших задания увеличилась до 75% (+10%),

IV четверть: итоговый показатель достиг 65% (+10%),

Итог года: прирост составил +30% за год.

3. Умение различать текстовые стили

I четверть: 60% обучающихся правильно определили стиль текста,

II четверть: уровень поднялся до 57% (+7%),

III четверть: показатель увеличился до 66% (+11%),

IV четверть: итоговый результат составил 78% (+12%),

Итог года: прирост составил +33% за год.

В течение года наблюдалась положительная динамика по всем показателям:

- ▶ уровень понимания текста вырос с 62% до 87% (+27%)
- ▶ качество стилистического анализа увеличилось с 48% до 85% (+30%)
- ▶ умение различать текстовые стили улучшилось с 60% до 80% (+30%).

Эти результаты подтверждают эффективность методов и приемов работы с текстом на уроках русского языка в 7 классах, способствующих развитию умения осмысленно читать и анализировать тексты, улучшению грамотности и расширению словарного запаса. Кроме того, повысился интерес к предмету, благодаря увлекательным и актуальным текстам.

Рекомендации

Обусловлено, что на основе проведенного теоретического анализа и обширного обобщения современных подходов к обучению смысловому чтению, есть возможность сформулировать следующие методические и практические рекомендации:

- 1) Постоянная интеграция смыслового чтения как межпредметной компетенции в обучении учащихся параллельных классов.

Здесь рекомендуем включать в обучение, элементы обучения смысловому чтению во все гуманитарные и общественно-научные дисциплины, а не ограничивать его рамками уроков русского языка и литературы. Что в свою очередь позволит формировать у учащихся универсальные навыки понимания и анализа текстовой информации в различных контекстах.

- 2) Однозначное целенаправленное обучение стратегиям чтения. Здесь

отметим, что систематически нужно обучать учащихся конкретным стратегиям смыслового чтения. Это в первую очередь: постановке вопросов, предсказанию содержания, построению выводов, реферированию, комментированию, критической оценке. Такие навыки требуют пошагового формирования и многократной практики с поддержкой со стороны педагога.

- 3) Стратегическое развитие метакогнитивных навыков у обучающихся. Это – эффективное смысловое чтение предполагает не только владение стратегиями, но и умение осознавать и контролировать собственный процесс понимания текста в целом. Рекомендуется включать во все уроки элементы самооценки, ведения «журнала читателя», анализа ошибок в интерпретации и рефлексии над способом чтения.
- 4) Эффективная разработка и использование многоуровневых заданий ко всему тексту и во всех уроках. Такая практика показывает, что задания, направленные не только на извлечение информации, но и на интерпретацию, аргументацию, оценку и трансформацию текста. К примеру, написание альтернативных концовок, сопоставление с другими источниками, фор-

мулировка авторской позиции. Это в свою очередь значительно повышает глубину осмысления прочитанного.

- 5) Рациональное использование разнообразных типов текстов и форматов обучения с текстом. Для такого формирования устойчивых навыков смыслового чтения рекомендуется а также есть острая необходимость, работать не только с художественными текстами, но и с публицистикой, научно-популярными статьями, официально-деловыми и мультимодальными текстами. Они включают в себя изображения, инфографику, гипертекст и др.
- 6) Успешное внедрение формативного оценивания работы над текстом. Здесь подразумевается необходимость оценивать не только конечный результат, который отражает правильность ответа, но и сам процесс чтения. Это - выбор стратегии, использование аргументов, глубину анализа. Это позволяет учащимся отслеживать собственный прогресс и формировать осознанную читательскую позицию.
- 7) Необходимое повышение профессиональной компетентности педагогов. Здесь для эффективного внедрения смыслового чтения в образовательный процесс необходимо организовывать курсы повышения квалификации для педагогов, направленные на развитие их методического инструментария в данной области.

Заключение

Таким образом, смысловое чтение – это сложный, многоуровневый когнитивно-речевой процесс, в котором участвуют как автоматизированные, так и осознанные действия, направленные на построение целостного и осмысленного понимания текста. В основе успешной интерпретации текста лежат такие процессы, как активизация предшествующего знания, установление связей между частями текста, инференция, а также метакогнитивный контроль и рефлексия. Теоретические модели, рассмотренные в статье (схемная теория, модель «конструк-

ция-интеграция», ситуативное представление), позволяют глубже понять природу смыслового чтения и выделить его ключевые механизмы.

Определено, что анализ отечественного и зарубежного опыта показывает, что обучение смысловому чтению требует систематического, поэтапного формирования стратегий понимания текста, опоры на разнообразие текстов и активного вовлечения учащихся в процесс интерпретации. Эффективная методика должна сочетать когнитивный подход с коммуникативным, а также учитывать возрастные и индивидуальные особенности обучающихся.

Обусловлено, что практическая значимость проведенного анализа заключается в возможности применения полученных выводов в школьной и вузовской практике, в разработке учебных программ, заданий и методических пособий. Развитие навыков смыслового чтения напрямую связано с формированием функциональной грамотности, критического мышления и способности учащихся к самостоятельной работе с информацией. В дальнейшем необходимы эмпирические исследования, направленные на оценку эффективности конкретных методик и инструментов обучения смысловому чтению в условиях современной образовательной среды.

Смысловое чтение является основополагающим элементом функциональной грамотности и критического мышления. Оно представляет собой сложный когнитивно-речевой процесс, включающий автоматические и осознанные компоненты понимания.

Список использованных источников:

1. Бахтин, М. М. Проблемы речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство, 1986. – С. 259–296.
2. Ван Дейк, Т. А. Стратегии понимания дискурса / Т. А. Ван Дейк, У. Кинч. – Москва: Прогресс, 1989. – 410 с.
3. Зинерман, Т. В. Смысловое чтение как основа формирования функциональной грамотности

- школьников / Т. В. Зинерман // Начальная школа плюс до и после. – 2021. – № 1. – С. 17–23.
4. Кинч, У. Понимание прочитанного: модель построения значения / У. Кинч. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. – 368 с.
 5. Леонтьев, А. А. Психология понимания текста / А. А. Леонтьев. – Москва: Смысл, 2003. – 192 с.
 6. Поляков, А. В. Смысловое чтение как образовательная технология / А. В. Поляков. – Москва: Просвещение, 2015. – 128 с.
 7. Прессли, М. Протоколы чтения: стратегия конструктивного восприятия текста / М. Прессли, П. Аффлербах. – Москва: Академия, 2004. – 216 с.
 8. Румельхарт, Д. Е. Схемы как строительные блоки познания / Д. Е. Румельхарт // Теоретические проблемы понимания текста / под ред. Р. Спиро, Б. Брюса, У. Брюэра. – Москва: Педагогика, 1991. – С. 75–105.
 9. Snow, C. E. Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension / C. E. Snow. – Santa Monica: RAND Corporation, 2002.
 10. Флавелл, Дж. Метаконание и когнитивный мониторинг: новая область исследования / Дж. Флавелл // Вопросы психологии. – 1985. – № 4. – С. 36–45.

● МӘТІНМЕН ЖҰМЫС: МӘТІНДІ ТҮСІНІП ОҚУ ЖӘНЕ ТЕРЕҢ ТАҢУ НЕГІЗДЕРІ

Абдурахитова Г.Б.

Әлихан Бөкейхан атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейі, Астана қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада жазбаша мәтінді интеграциялау мен қабылдаудың ерекшеліктері мен теориялық негіздері қарастырылады. Ол когнитивті-коммуникативті іс-әрекетке де, семантикалық оқу ұғымдарына да бағытталған. Бұл өз кезегінде балаларға назар аударады мәтіннің мағыналары және оны түсіну. Сондай-ақ, мақалада негізгі негізгі ұғымдар талданады: схемалық теория, модельдің өзі дизайн және интеграция, ситуациялық бейнелеу моделі. Мәтінді түсінудің метаконитивті механизмдері де анықталды. Оқыту мен семантикалық оқудың терең әдістемелік тәсілдері қарастырылған. Мұнда оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар беріліп, осы салада одан әрі зерттеу үшін іргелі бағыттар ұсынылды.

Түйінді сөздер: семантикалық оқу, мәтінді түсіндіру, мәтінді түсіну, танымдық процестер, оқу стратегиялары, сыни тұрғыдан ойлау.

● WORKING WITH TEXT: BASICS OF READING AND DEEP TEXT RECOGNITION

Abduakhitova G.B.

School-Lyceum BINOM SCHOOL named after Alikhan Bukeikhan, Astana

Abstract. This article discusses the features and theoretical foundations of the integration and perception of the written text. It focuses on both cognitive-communicative activity and the concepts of semantic reading. This, in turn, focuses on the children meanings of the text and their understanding of it. The article also analyzes the main basic concepts: schematic theory, design and integration of the model itself, situational representation model. Metacognitive mechanisms for understanding the text have also been identified. Deep methodological approaches to teaching and semantic learning are considered. Here, recommendations were given on the organization of the educational process and fundamental directions were proposed for further research in this area.

Keywords: semantic reading, text interpretation, text comprehension, cognitive processes, learning strategies, critical thinking.

FTAMP 14.33.19

«DANA TIIN» ҚОСЫМШАСЫ – ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮЛГІСІ: ӘДІСТЕМЕЛІК ӨЛЕУЕТІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Байсаков Н.Е.

«EKONOMIKALYQ LITSEI» ЖШС, Астана қ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейінде қазақ тілін «Dana Tiin» электронды қосымшасы көмегімен оқыту мәселесі қарастырылады. Тілді қазіргі цифрлық шешімдер арқылы оқытудың әдістемесі сараланады. Аталған қосымша құралды пайдалану алгоритмі мен принциптері жазылған. Жаңа сөздерді меңгеру, бекіту жаттығулары мен тапсырмалары, сөйлеу әрекеті, тыңдалым мен коммуникативтік дағдыларды дамыту жолдары сипатталған.

Бұл мақала тіл және әдебиет пәні педагогтеріне, әдіскерлер мен тіл оқыту орталықтары мамандары, сонымен қатар болашақ мұғалімдер – педагогикалық ЖОО студенттері мен магистранттары үшін қызметтік жолда пайдалы болады деген ойдамыз.

Түйінді сөздер: қазақ тілін оқыту әдістемесі, «Dana Tiin» қосымшасы, кликабельділік, электронды тапсырмалар, жасанды интеллект, мәтінмен жұмыс.

Кіріспе

XXI ғасырда қоғамның барлық саласы қарқынды дамуда. Білім беру саласы, әсіресе, орта білім беру ұйымдарында қазақ тілін оқытуда үлкен өзгерістер орын алып жатыр. Қазақ тілін оқыту әдістемесі мен үйрету тәсілдері автоматтандырылып, әр білім алушының уақыты мен кеңістігіне қарай ыңғайланып жатыр.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» № 348 бұйрығымен бекітілген Бастауыш және негізгі орта білім беру деңгейінің 2-4-сыныптары

және 5-11-сыныптарына арналған «Қазақ тілі» пәні бойынша оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым сияқты төрт дағдыны меңгеруіне баса назар аударылған. Алайда, оқушылардың жас ерекшеліктері мен тілдік ортаның әртүрлілігіне байланысты аталған дағдыларды тиімді игертуде бірқатар мәселелер туындайтыны жасырын емес. Себебі қазіргі Z буыны өкілдеріне қазақ тілін оқытуда геймификациялау, ыңғайлы және қолжетімді ету, цифрлық технологиялардың көмегімен жүйелі оқыту қажет. Мектеп жасындағы зумер оқушылар цифрлық дәуірде, интернет пен смартфон ортасында өсіп-өніп келе жатқаны жасырын емес. Зумерлер ақпаратты тез қабылдайды әрі қысқа форматты жақсы көреді, олар үшін креативті болу – күнделікті дағды. Сондай-ақ зумерлер еркіндікті ұнатады және әділет-

сіздікке төзбейді, жаһанда болып жатқан оқиғаларға назар аударады. Демек, Z буыны өкілдеріне тілдерді өз ортасына орайластырыла жасалған электронды құралдар арқылы оқыту нәтижелі болары анық.

Бүгінгі таңда оқушылардың қазақ тілінің төрт басты дағдысын тиімді әрі сапалы меңгерту құралы – «Dana Tiin» электронды қосымшасын әзірледік.

«Dana Tiin» – қазақ тілін үйретуге арналған электронды қосымша. Қосымша 2017 жылдан бастап кезең-кезеңімен жасалып, қазіргі уақытта 2–8-сыныптар деңгейіне арналған мазмұнды қамтиды. Оқушылардың жас ерекшелігі мен тілдік дағдысына сәйкес бейімделген, оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталған құрал.

Аталған қосымшада ұсынылған әр мәтінге 8 түрлі тапсырма, ойын элементтері және бейімделген лексикалық жүктеме берілген. Тапсырмалар жаңа сөздерге басымдық жасайды, оқушының жаңа сөздермен жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Ал тіл үйренуші жаңа сөзді игеруі үшін бір сабақ барысында 4–8 тапсырмада жолықтырып, жұмыс істеуі керектігін ғалымдар анықтаған. Неше тапсырма оқушыға жіберу керектігін мұғалімнің өзі шешеді.

Технология түсінігін Қ.Бітібаева өз еңбегінде төмендегідей жинақтайды:

- ▶ «- көздеген нәтиженің орындалу кепілі;
- ▶ нақтылы мақсатқа негізделген болашақ оқу үрдісінің жобасы;
- ▶ сатыланған және тәртіптелген іс-әрекет жүйесі;
- ▶ мұғалімнің кәсіби қызметін жаңартушы;
- ▶ жоспарланған түпкі нәтижеге жетудің кепілдік берерліктей іс-әрекеттер жиынтығы;
- ▶ білім беру стандартының негізгі талаптарына жетудің нақты жолы» [1].

Осы талаптарға Dana tiin сәйкес келеді.

Әдістеме

Dana tiin қазақ тілін оқытуға арналған электронды эко-жүйесінде 7000-нан аса

қазақ тілі сөзі енгізілген. 2–8-сыныптарға арналған 398 мәтін бар.

Мысалы, Dana tiin электронды қосымшасының 4-сыныпқа арналған 8 бөлімде барлығы 40 мәтін мен әр мәтінге 8 электронды тапсырма берілген. 4-сыныптың соңғы бөлімі 824 сөз шеңберінде арнайы бейімделіп жазылған.

Әр мәтінге берілетін тапсырмалар игерілуге тиіс жаңа сөздермен оқушының жұмыс істеуіне бағытталған. Сондай-ақ әр мәтінге жасалған негізгі 8 тапсырмадан басқа, қосымша ойын форматындағы қызықты тапсырмалар бар. Атап айтқанда, олар: «Сөзжұмбақ», «Мини әңгіме», «Естесөз» сияқты тапсырмалар ойын элементтерін қамти отырып, оқушыны қызықтырып, тілді меңгеруге деген ынтасын арттырады.

Кликабельді сөздер: мәтін ішіндегі жаңа немесе күрделі сөздерге басқанда, олардың мағынасы бірден ашылады. Бұл оқушының жеке сөздің мағынасын түсіндірме сөздіктерден іздеуге уақыт жоғалтпай, тілді үздіксіз меңгеруіне көмектеседі.

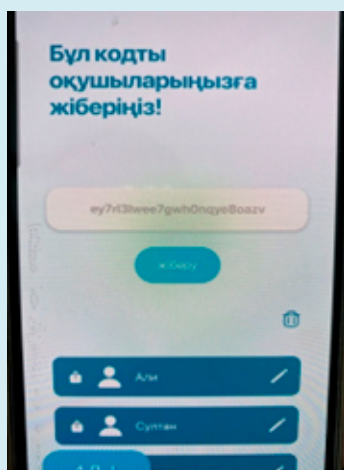
Автоматты бағалау жүйесі: оқушыны орындаған тапсырмалары үшін жинаған ұпайларын мұғалім онлайн түрде бірден көре алады. Бұл қалыптастырушы бағалау мен кері байланысты жедел жүргізуге мүмкіндік береді.

Икемділік: қосымша онлайн және офлайн форматта жұмыс істейді. Мұғалім тапсырманы үй жұмысы немесе қалыптастырушы бағалау ретінде жекелеп не топпен де бере алады.

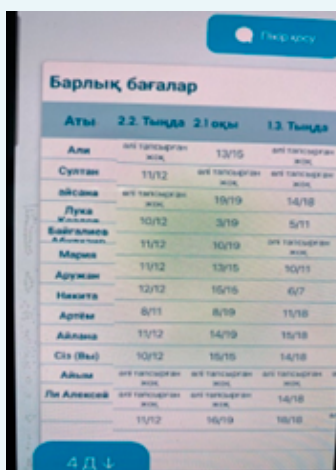
Мұғалімге арналған басқару мүмкіндігі: «Технологическая цепочка педагогических действий выстраивается строго в соответствии с поставленной целью и должна гарантировать всем школьникам достижение и прочное усвоение уровня государственного стандарта образования» [2.8]. Мұғалім қанша және қандай тапсырмалар жіберілетінін өзі шешеді. Тапсырманың орындалу мерзімін, мәтінмен жұмыс істеу уақытының шегін, оқушылардың белсенділігін, толық орындау көрсеткіштерін бақылап отырады.

Қосымшадағы мәтіндер 2017-2024 жылдар аралығында жазылған.

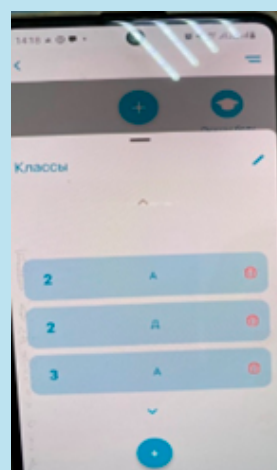
Қосымша 2024 жылдың 3 желтоқсанында
ғаламторға енгізілді.

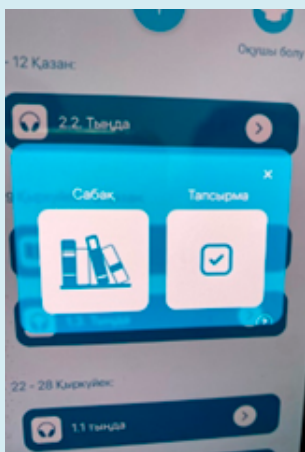
Мұғалім арнайы кілтті оқушыларға жіберу арқылы оларды белгілі бір онлайн топқа жинайды.

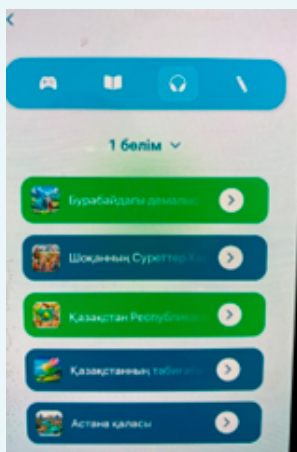
Оқушылар тапсырмаларды орындағаннан кейін, жинаған ұпайларын оқытушы автоматты түрде көріп отырады.

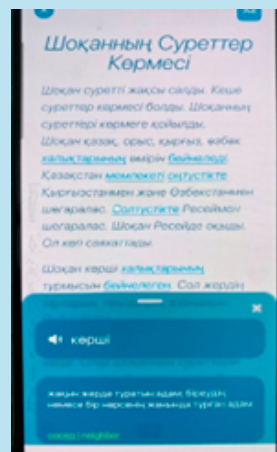
Қосымшаға оқушы ретінде, мұғалім ретінде, ата-ана ретінде кіруге болады. Мұғалім ретінде кіргенде, өзінің тіркеген сыныптары пайда болады. Мұғалім өзіне қажетті сыныпты тандайды.

Онлайн тапсырмалар беруге де, сыныпта отырған оқушыларға сабақ та қуруға болады.

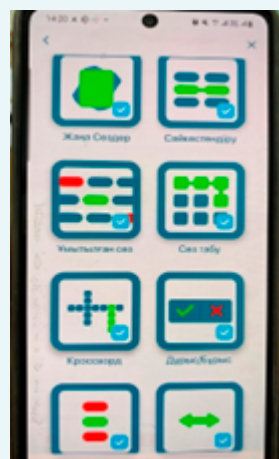
«Тапсырма» батырмасын бас-
са, қосымшаға жүктелген бей-
імделіп жазылған мәтіндер
тізімі шығады. Оқушыларға
таңдалым немесе оқылым
ретінде жіберуге болады.

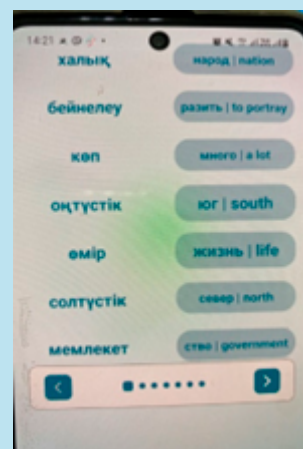
Оқылым мәтінінде сол бөлімде өтуге тиісті жаңа сөздер көгілдір түспен ерекшеленген. Оқушы білмейтін кез келген сөзінің үстінен басса, астына сол сөзге қажетті ақпарат және дыбысталуы шығады.

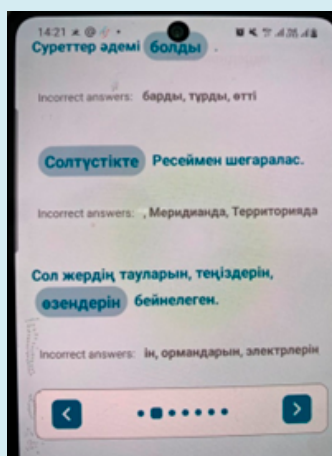
Ал тыңдалымға берілген әр мәтін ЖИ жасаған арнайы суретпен безендірілген. Айта кетерлігі, 2-3 сыныптарға арналған мәтін әр мәтін 3-5 суретпен безендірілген, бұл оқушылардың мәтінді тезірек түсінуіне әсер етеді.

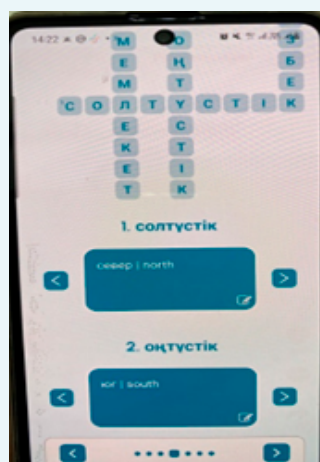
Барлығы 8 тапсырма берілген. Сол сияқты қай тапсырманы қолдану керектігін мұғалімнің өзі шешеді. Мұнда «жаңа сөздер» тапсырмасын мұғалім көре алмайды, бұл тапсырма автоматты түрде берілген. Себебі әр бөлімнің жаңа сөздері бағдарламаға енгізіліп қойылған.

«Сәйкестендіру». Кей сөздердің омонимі берілуі ықтимал, сондықтан бұл тапсырма сөздер тізімін мұғалімге өзгерте алу мүмкіндігі берілген.

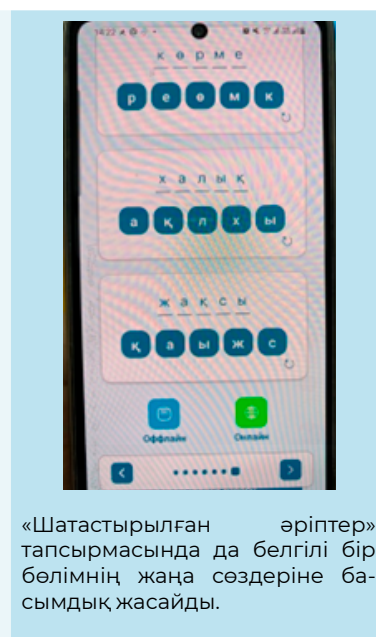
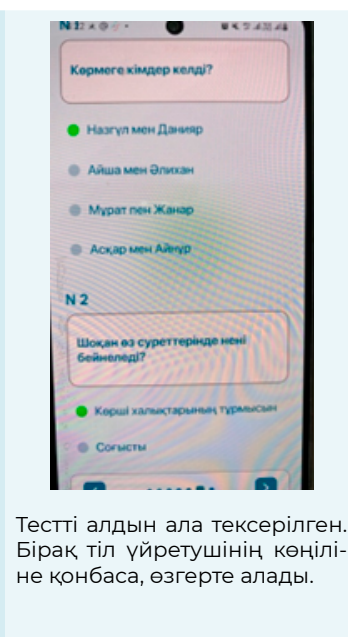
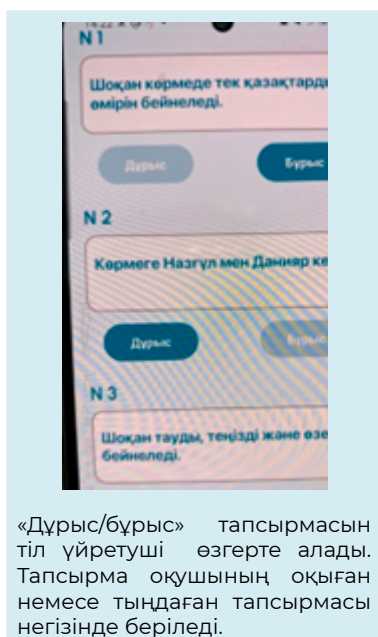
Мәтіндегі бос орынға қажетті сөзді қою тапсырмасының да қойылатын сөздер тізімін мұғалім өзгерте алады.

«Кроссворд» тапсырмасында да осы бөлімнің жаңа сөздеріне басымдық жасаған. Себебі жаңа сөздерді оқушылар еріксіз естерінде сақтап қалу үшін, бір сабақта ол сөзбен тіл үйренуші 4-7 рет жұмыс істеу керектігі белгілі.

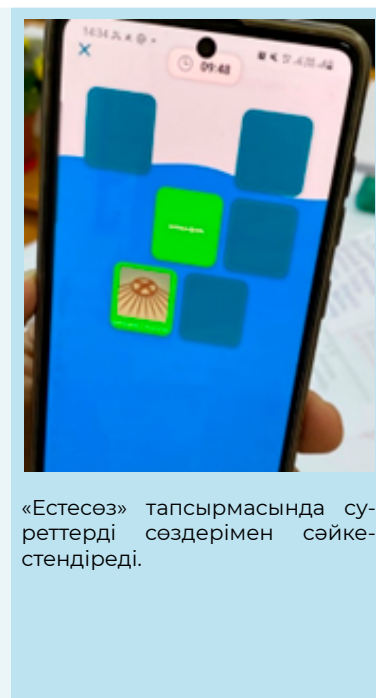
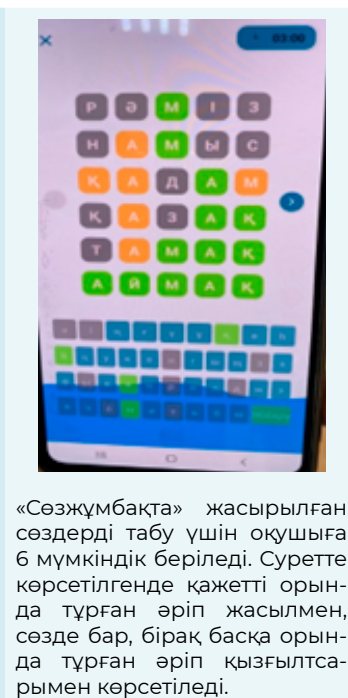
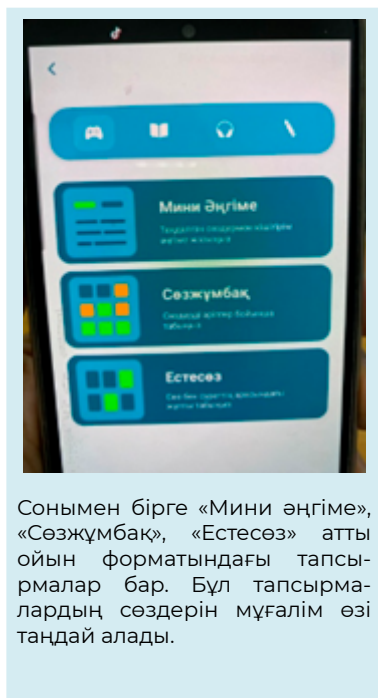

Кестеден «Сөз табу» ойын элементі бар тапсырманы мұғалім «қайта құру» батырмасы арқылы ЖИ-ге қайта құрдырта алады.

Мәтінді мұғалім өзі енгізе алады. Алдын ала терген мәтінін немесе кез келген мәтінді суретке түсірсе, бағдарлама «оқып», оған сегіз түрлі тапсырманы ав-

томатты түрде жасап береді. Жоғарыда көрсетілген тапсырмаларды өзгертуге болады.

Практикада қолдану

Жалпы Dana tiin эко-жүйесі өзіміздің 2022 жылдан бастап дайындаған 7 мың қазақ сөздерін қамтиды. Бастапқыда «Kashgari.kz» сөздігі ретінде бастағанда, бірінші кезекте мемлекеттік емес тілде оқытатын мектептердің қазақ тілін оқытуға арналған мемлекеттік бағдарламада берілген 1-11 сыныптар лексикалық минимумын енгіздік.

«Dana tiin»-ді қазақ тілі, ағылшын, орыс тілі мұғалімдеріне қолдануға ұсынар едім, се-

бебі кез келген өзінің мәтінін енгізсе, ЖИ автоматты түрде жоғарыда көрсетілген 8 тапсырманы жасап береді.

Өзімнің тәжірибе сүйенсем, төмендегідей көрсеткіштерге қол жеткіздім. Біз электронды қосымшаны 2024 жылдың 3-желтоқсанында ғаламторға енгізгендіктен, 2025 жылдың қаңтарынан бастап, яғни 3-сыныптың III тоқсанынан бастап, 4-сыныптың I тоқсанына дейін қол жеткізген жетістіктеріміздің кестесін назарларыңызға ұсынамын.

Кесте-1.

Кезең	Оқушы	Үлгерімі			Үлгерім сапа- сы %	Білім сапа- сы %
		үздік	жақсы	орташа		
3-сынып						
3-тоқсан	78	20	42	16	100	67,5
4-тоқсан	78	22	45	11	100	85,9
4-сынып						
1-тоқсан	78	26	45	7	100	91,0

3 және 4 «Г», «Д», «Е», «Ж» сынып оқушыларының білім сапасы

Қосымшаның арқасында бірқатар оқушылар жазғы демалыста өткен сыныптың жаңа сөздеріне байланысты мәтіндермен өз бетінше жұмыс істеп, қазақ тілі игеру деңгейін көтеріп, сабақ барысында өздерін сенімді ұстайтын болды.

Қазіргі таңда төмендегі мектептердің қазақ тілі мұғалімдері Dana tiin қазақ тілін оқыту эко-жүйесін қолданып жатыр:

1. Haileybury Astana халықаралық ағылшын мектебі
2. QSI International School of Astana
3. Республикалық физика-математикалық мектеп
4. International School Astana

5. iQanat
6. Шоқан Уәлиханов атындағы мектеп
7. Орталық экономикалық мектеп
8. Экономикалық лицей
9. Urban school
10. Horizon international School
11. Perspective elementary schools

Сонымен қатар аталған электронды оқу құралы 2025 жылы «Дарын» РҒПО ұйымдастырған «Үздік авторлық бағдарламалар» конкурсында 2-орынға ие болды.

Ұсыныстар

«Dana tiin электронды қосымшасы» авторлық бағдарламасын мектеп бағдарламасына тиімді енгізу үшін мұғалімдерге,

оқушыларға және мектеп әкімшілігіне келесі ұсыныстарды айтуға болады.

Мұғалімдерге арналған ұсыныс:

- ▶ білім алушыларға бірде оқылым, бірде тыңдалым енді бірде геймификацияланған тапсырмаларды ұсыну;
- ▶ оқушылардың еріксіз жаңа сөздерді игеріп кетуі үшін ЖИ тапсырмаларда арнайы сол жаңа сөздерге басымдық жасайтындықтан, оқушыларға бөлімнің жаңа сөздерін сөздікке жаздырту;
- ▶ автордың әр бөлімнің жаңа сөздерін арнайы жазған әндеріне көңіл аудару қажет деп тапсаңыз, аталған әдісті қолданыңыз;
- ▶ оқу құралына қажет болған жағдайда өз мәтіндеріңізді енгізе аласыз. ЖИ автоматты түрде қажетті тапсырмаларды жасағаннан кейін міндетті түрде тапсырмаларды шолып қарап шығыңыз. Себебі ЖИ кей жағдайда қандай да бір сөздің омонимін қолдануы ықтимал. Сол сияқты «дұрыс/қате» және «тест» тапсырмаларын тексеріп отырыңыз, қажетті түзетулер енгізе аласыз;
- ▶ Dana tiin-ге Абайдың қара сөздері, сол сияқты басқа да қызықты мәтіндер арнайы енгізілген. Аталған оқу материалдарын да қолдануға болады.

Оқушыларға арналған ұсыныстар:

- ▶ мәтіндерді түсініп оқу қажет, себебі тапсырмаларды орындау барысында мәтінге қайта оралу мүмкіндігі жоқ;
- ▶ лексикалық мағынасы білмейтін сөздердің үстінен басып, қажетті ақпаратты алу;
- ▶ қажетті бөлімнің жаңа сөздерін сөздікке жазып алып, тапсырмаларды орындау барысында сөздікті қолдану;
- ▶ тапсырмаларды кез келген жерде және кез келген уақытта орындай алу.

Мектеп әкімшілігіне ұсыныстар:

- ▶ қолданбалы курс ретінде бұл бағдарламаны оқу жоспарына жүйелі түрде енгізіп, оны тұрақты және нақты уақытпен бекіту;
- ▶ «Dana tiin» электронды қосымшасын оқу процесінде қолдануға ниетті педагогтерге оқыту семинарлары мен курстарға қатысуға жағдай жасау.

Жалпы ұсыныстар:

- ▶ ата-аналар жиналысында және тағы басқа іс-шараларда «Dana tiin»-ге қатысты көзқарастарын білу;
- ▶ «Dana tiin» электронды қосымшасы арқылы қазақ тілі меңгеру деңгейін жақсартқан оқушыларды атап өтіп, оларды көтермелеу.

Асылы, «Dana tiin» оқу құралы 22 жылдық еңбек өтілі бар мұғалімнің тәжірибесі негізінде әзірленген оптимальді электронды қосымша, қажет болған жағдайда, автор осы электронды оқу құралын оқыту процесінде қолдануға ниетті мұғалімдерге әдістемелік қолдау көрсетуге әрдайым дайын.

Қорытынды

Қазақ тілін оқыту қарқынды дамып келеді. Заман талабы қазақ тілін үйренушілерге әлемнің қай нүктесінде жүрсе де ана тілімізді қазіргі цифрлық шешімдер негізінде әзірленген жүйелі оқу құралымен жұмыс жасай отырып оқып игеруіне жағдай жасау. Бұл ретте «Dana tiin» қазақ тілін оқытудың электронды эко-жүйесінің әдістемелік әлеуеті мен перспективасы өте жоғары.

Біріншіден, электронды қосымша жүйелі жасалған. Мысалы, 2-сыныптың мәтіндері 412 сөздің шеңберінде жазылса, 3-сыныптың мәтіндері 620 сөздің, ал 4-сыныптың мәтіндері 824 сөзбен ғана жазылған. Әр мәтіннің тапсырмалары игерілетін жаңа сөздерге басымдық жасайды.

Екіншіден, оқушыға қосымша кез келген уақытта және кез келген жерде қолжетімді. Мұғалім тапсырмаларды орындау

мерзімін белгілейді. Оқушы әр мәтінмен жұмыстан кейін жинаған ұпайларын көріп отырады.

Үшіншіден, қазақ тілін үйренуді геймификациялау арқылы қызықты әрі тиімді етеді. Ойын элементтері оқушылардың мотивациясын арттырып, тіл үйрену процесін жеңілдетеді.

Қорыта айтқанда, «Dana tiin» электронды қосымшасы қазақ тілін оқыту стандартына жаңа талаптар әзірлеп, білім беру процесін заманауи талаптарға сай етіп, оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға зор үлес қосарына сенім мол.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Бітібаева, Қ. Әдебиетті оқытудың инновациялық әдістемесі мен технологиясы [Мәтін] / Қ. Бітібаева. – Астана: Дарын, 2011. – 250 б.
2. Ксензова, Г. Ю. Перспективные школьные технологии [Текст] / Г. Ю. Ксензова. – Москва: Наука, 2001. – 223 с.
3. IGCSE English as a Second Language [Текст]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 264 p.
4. Қазақша-орысша сөздік [Мәтін] / А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты; жалпы ред. басқ. Р.Ф. Сыздықова, К.Ш. Хұсайын. – Алматы: ДАИК-ПРЕСС, 2002. – 750 б.

● ПРИЛОЖЕНИЕ DANA TIIN – ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ: МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Байсаков Н.Е.

ТОО «ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ЛИЦЕЙ», г. Астана

Аннотация. В статье рассматривается вопрос преподавания казахского языка на уровнях начального, среднего и общеобразовательного образования с использованием электронного приложения «Дана Тиин». Анализируется методика обучения языку с помощью современных цифровых решений. Также описываются алгоритм и принципы использования этого дополнительного инструмента. Описываются методы усвоения новых слов, закрепляющие упражнения и задания, речевая активность, способы развития навыков аудирования и коммуникативных навыков.

Мы считаем, что данная статья будет полезна в карьере преподавателей языка и литературы, методистов и специалистов языковых центров, а также будущих преподавателей-студентов и аспирантов педагогических вузов.

Ключевые слова: методика преподавания казахского языка, приложение «Dana Tiin», кликабельность, электронные задания, искусственный интеллект, работа с текстом.

● THE DANA TIIN APPLICATION IS AN INNOVATIVE MODEL OF TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE: METHODOLOGICAL POTENTIAL AND PROSPECTS

Baisakov N.E.

«ECONOMIC LYCEUM», Astana

Abstract. The article considers the issue of teaching the Kazakh language at the levels of primary, secondary and general secondary education using the electronic application "Dana Tiin". The methodology of teaching the language through modern digital solutions is analyzed. The algorithm and principles of using this additional tool are also described. Exercises and tasks for mastering new words, consolidating them, ways to develop speaking, listening and communicative skills are described.

We believe that this article will be useful in the career of language and literature teachers, methodologists and specialists of language training centers, as well as future teachers - students and graduate students of pedagogical universities.

Keywords: methods of teaching the Kazakh language, Dana Tiin app, clickability, electronic assignments, artificial intelligence, working with text.

FTAMP 14.15.01

ҚАЗАҚ ТІЛІН ШЕТЕЛДІКТЕРГЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ: ЛИНГВОДИДАКТИКА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ АСПЕКТІЛЕРІ

Бегалиева Р.Н., Атыбай Б.К.Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық
университеті, Шымкент қ.

Аңдатпа. Мақалада қазақ тілін шетелдік аудиторияға оқытудағы лингводидактикалық негіздер мен мәдениетаралық коммуникация аспектілері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі жаһандану жағдайында тілдік білім берудің өзекті мәселелерінің бірі ретінде тілді меңгерумен қатар, оны мәдени контексте қолданудың маңызы зор екені айтылады. Грамматикалық және лексикалық нормаларды меңгерумен қатар, коммуникативтік дағдылар мен мәдени құзыреттілікті қалыптастырудың маңыздылығы ерекше атап өтіледі.

Зерттеу барысында коммуникативтік тәсілді, интерактивті әдістерді және аутентті материалдарды қолдануды қоса алғанда, оқытудың негізгі әдістемелері талданады. Сондай-ақ, қазақ тілінің ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне және олардың оқыту процесіндегі рөліне ерекше назар аударылады. Мақалада қазақ тілін шетелдік студенттерге оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған эксперименттік зерттеудің нәтижелері мен олардың талдауы ұсынылады. Қорытындыда оқыту тиімділігін арттыру үшін инновациялық әдістемелерді біріктіру және болашақ бағыттар бойынша нақты ұсыныстар берілген. Бұл зерттеу тіл үйретушілер мен әдіскерлерге қазақ тілін шетелдік аудиторияға тиімді оқыту үшін жаңа перспективалар ұсынады.

Түйінді сөздер: қазақ тілі, лингводидактика, шетелдіктерді оқыту, мәдениетаралық коммуникация, коммуникативтік тәсіл, интерактивті әдістер.

Кіріспе

Қазақ тілін шетелдік аудиторияға оқыту – қазіргі заманғы лингводидактиканың ең өзекті және маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстанның әлемдік аренадағы рөлінің артуы, экономикалық, мәдени және саяси байланыстардың кеңеюі қазақ тіліне деген қызығушылықты арттыруда. Бұл үрдіс тек тілдік бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды меңгерту ғана емес, сонымен қатар мәдениетаралық коммуникацияның тиімді құралын қалыптастыруды да көздейді. Себебі,

тіл - бұл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге халықтың мәдени коды, оның тарихы мен дүниетанымының көрінісі [3].

Қазіргі жаһандану жағдайында тілдерді оқыту әдістемесі қарқынды дамып, жаңа педагогикалық тәсілдер мен цифрлық технологиялар кеңінен қолданылуда [7]. Дәстүрлі оқыту әдістерінің тиімділігін сақтай отырып, оларды инновациялық тәсілдермен толықтыру қажеттілігі туындап отыр. Осыған орай, қазақ тілін үйретуде коммуникативтік, интерак-

тивті, сондай-ақ мәдениетке бағытталған әдістердің үйлесімді қолданылуы үйренушілердің тілдік және мәдениетаралық құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Тілді үйрету процесінде тек лингвистикалық білім беріп қана қоймай, студенттердің мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту, оларды қазақ мәдениетінің ерекшеліктерімен таныстыру аса маңызды [5].

Бұл зерттеуде қазақ тілін шетелдіктерге оқытудың лингводидактикалық негіздері мен мәдениетаралық қарым-қатынас аспектілері жан-жақты қарастырылады. Мақаланың негізгі мақсаты – қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың заманауи әдістемелерін талдау және оның тиімділігін арттыру жолдарын анықтау. Тілді меңгеру үдерісінде тек грамматикалық және лексикалық білімді берумен шектелмей, коммуникативтік, когнитивтік және мәдени құзыреттіліктерді қалыптастырудың маңыздылығы ерекше атап өтіледі. Шетелдік үйренушілердің психолінгвистикалық ерекшеліктерін, олардың оқу мотивациясын арттыру тәсілдерін және интерактивті оқыту құралдарының тиімділігін талдау арқылы оқытудың оңтайлы стратегиялары ұсынылады.

Қазақ тілін меңгертуде ұлттық-мәдени ерекшеліктерді ескере отырып, оқыту әдістерін жетілдіру қажеттілігі туындайды. Себебі, тіл - мәдениеттің ажырамас бөлігі. Осыған байланысты, зерттеу барысында тілдік ортаға бейімделу, мәдени кедергілерді еңсеру, сондай-ақ қазақ тілін оқытуда цифрлық технологияларды (онлайн платформалар, мобильді қосымшалар, виртуалды шындық) тиімді пайдалану мәселелері де қарастырылады. Мақала соңында оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған нақты ұсыныстар беріледі. Бұл зерттеу қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың теориялық және практикалық мәселелеріне жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді, сондай-ақ тілді үйренушілер мен әдіскерлерге бағыт-бағдар береді.

Әдістеме

Қазақ тілін шетелдіктерге үйрету барысында тілді меңгертудің негізгі әдіс-тәсіл-

дерін тиімді қолдану маңызды. Лингводидактикалық тұрғыдан алғанда, оқыту үдерісі белгілі бір қағидаттарға негізделуі тиіс. Бұл қағидаттар тіл үйренушілердің қазақ тілін меңгеруіне ғана емес, сонымен қатар олардың коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытып, мәдениетаралық қарым-қатынасқа бейімделуіне ықпал етеді.

Коммуникативтік әдіс тілді тек грамматикалық ережелер мен сөздер жиынтығы ретінде емес, қарым-қатынас құралы ретінде қарастыруға негізделген [4]. Бұл әдістің басты мақсаты - тіл үйренушілерді тілдік ортада еркін сөйлесуге, тыңдағанды түсінуге, оқығанды қабылдауға және жазбаша түрде өз ойын жеткізуге үйрету. Осы әдіс арқылы үйренушілер тек грамматикалық ережелерді жаттаумен шектелмей, тілдік бірліктерді нақты қарым-қатынас жағдайында, яғни өмірлік контекстте қолдана білуге машықтанады [6].

Практикалық тапсырмалар негізінде сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын қатар дамыту маңызды. Коммуникативтік бағыттағы оқытуда келесі тәсілдер қолданылады, мысалы:

Тілдік жағдаяттармен жұмыс, яғни күнделікті өмірде кездесетін диалогтар құрастыру, рөлдік ойындарды ойнау, сұхбаттасу арқылы үйренушілер нақты жағдайларда қалай сөйлесу керектігін үйренеді. Мысалы, «Дүкендегі сауда», «Кафеде тапсырыс беру», «Қонақ күту», «Ауруханада тіркелу» сияқты жағдаяттарды моделдеу.

Тілді нақты қарым-қатынаста қолдану, яғни түрлі тақырыптағы әңгімелер, пікірталастар ұйымдастыру, презентациялар жасау және шағын жобаларды қорғау арқылы оқушылар өз ойларын еркін білдіруге, дәлелдер келтіруге және өзара әрекеттесуге дағдыланады.

Аудентті мәтіндермен жұмыс, яғни қазақ тіліндегі шынайы материалдарды, мысалы, жаңалықтар, мақалалар, әдеби шығармалардан үзінділер, аудиоматериалдар (подкасттар, әндер) және бейнематериалдар (фильмдер, телебағдарламалар, сұхбаттар) негізінде тілдік орта қалыптастыру. Бұл оқушыларды шынайы

тілдік қолданыспен таныстырады және олардың танымдық қызығушылығын арттырады. Аудентті материалдарды қолдану тілдік ортаның табиғилығын қамтамасыз етеді және студенттердің мәдениетке деген қызығушылығын арттырады [1].

Нәтижелі оқытудың негізгі талаптарының бірі – **тіл үйренушілердің бастапқы білім деңгейін дұрыс анықтау** және соған сәйкес оқу бағдарламасын құру. Қазақстан Республикасында қабылданған Еуропалық тілді меңгеру жүйесіне (CEFR - Common European Framework of Reference for Languages) сәйкес қазақ тілін оқыту деңгейлерге бөлінеді [8, 9]. Бұл жүйе оқушылардың тілдік білімін жүйелі түрде бағалауға және оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді:

Бастапқы деңгейдегі (A1-A2) үйренушілер күнделікті қарым-қатынасқа қажетті негізгі лексика мен қарапайым грамматикалық құрылымдарды меңгереді. Оқушылар өзін таныстыру, қарапайым сұрақтар қою және жауап беру, бағыт сұрау, сауда жасау сияқты қарапайым тілдік жағдаяттарда сөйлесуді үйренеді. Оқыту әдістері көрнекіліктерге, қарапайым диалогтарға және қайталауға негізделеді.

Орта деңгей (B1-B2). Оқушылар күрделі сөйлемдерді қолдануға, өз ойын еркін жеткізуге, кәсіби және академиялық мәтіндерді түсінуге қабілетті болады. Бұл деңгейде оқушылар тілдік ортада белсенді қарым-қатынасқа түсіп, пікір алмаса алады, әртүрлі тақырыптарда (саясат, экономика, мәдениет) өз көзқарасын білдіре алады. Күрделі грамматикалық құрылымдарды меңгеруге және сөздік қорды кеңейтуге баса назар аударылады.

Жоғары деңгей (C1-C2). Ғылыми және кәсіби салада еркін сөйлеу, күрделі мәтіндер жазу, мәдениетаралық қарым-қатынас құра білу қабілеттерін жетілдіруге бағытталады. Бұл деңгейде тіл үйренушілер тілді академиялық, кәсіби және әлеуметтік ортада толық меңгерген болып есептеледі, тіпті тілдің ерекше нюанстарын, мақал-мәтелдерін, идиомаларын түсініп, орынды қолдана алады. Зерттеу жұмыстары мен академиялық жазба жұмыстарына баса мән беріледі.

Осы деңгейлерге сәйкес оқыту барысында әртүрлі әдістер мен материалдар қолданылуы керек, сондай-ақ әр деңгейге арналған арнайы оқу-әдістемелік кешендер мен оқулықтар әзірленуі тиіс [2]. Оқытушы тіл үйренушілердің жеке ерекшеліктерін, оқу стилін және мотивациясын ескере отырып, әдістемелік тәсілдерді бейімдеуі қажет.

Практикада қолдану

Қазақ тілін шетелдіктерге үйрету кезінде дәстүрлі әдістермен қатар, интерактивті оқыту тәсілдерін қолдану өте тиімді. Интерактивті әдістер оқыту үдерісін жандандырып, тіл үйренушілердің белсенділігін арттырады, оларды оқу процесіне белсене қатыстырады және тілдік материалды тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді. Олар келесі негізгі әдістерді қамтиды.

Мысалы, біріншіден, диалог және рөлдік ойындар. Нақты өмірлік жағдаяттарға негізделген тапсырмалар арқылы тілдік дағдыларды дамыту. Мысалы, «Дүкендегі сауда», «Кафеде тапсырыс беру», «Қонақ күту», «Ауруханада тіркелу» сияқты тақырыптардағы рөлдік ойындар оқушыларға тілдік жағдаяттарда өзін еркін ұстауға, сыпайылық нормаларын қолдануға және табиғи сөйлеу тілін меңгеруге үйретеді. Бұл әдіс сөйлесуге деген қорқынышты жойып, сенімділікті арттырады.

Екіншіден, пікірталас және дебаттар. Тіл үйренушілердің сыни ойлау қабілетін жетілдіру, логикалық сөйлеуді қалыптастыру. Белгілі бір тақырып бойынша (мысалы, «Қазақстанның туристік әлеуеті», «Жастардың өмір салты», «Дәстүр мен қазіргі заман») дебаттар ұйымдастыру арқылы оқушылар өз ойларын дәлелдеп, қарсы пікірлермен жұмыс істеуге, аргументтер келтіруге және өзара әрекеттесуге дағдыланады. Бұл тек тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар талдау және синтездеу қабілеттерін де дамытады.

Үшіншіден, жобалық жұмыс және топтық тапсырмалар. Зерттеу жұмыстарын орындау, шығармашылық қабілеттерді дамыту. Мысалы, қазақ мәдениеті немесе тарихы туралы шағын жобалар дайындау, танымал қазақ тұлғалары туралы презентация-

лар жасау, қазақша ән немесе шағын пьеса қою. Бұл оқушылардың ынтымақтастық дағдыларын арттырып, тілді қолдануға деген қызығушылығын оятады.

Төртіншіден, цифрлық технологиялар мен мультимедианы пайдалану. Онлайн платформалар (мысалы, Moodle, Google Classroom, Zoom), подкасттар, бейнематериалдар (YouTube-тегі қазақша арналар, деректі фильмдер, ток-шоулар), электронды сөздіктер, тіл үйренуге арналған мобильді қосымшалар (Duolingo, Memrise) арқылы қазақ тілін үйренуді жеңілдету. Бұл әсіресе қазіргі заманғы жастар үшін тілді үйренудің қызықты әрі тиімді жолы болып табылады, себебі оларға ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз етеді және өз бетінше оқуға ынталандырады [7].

Тіл меңгеру – тек сөздерді жаттау емес, сонымен қатар сол тілдің мәдениетін терең түсінумен тығыз байланысты [3]. Қазақ тілін оқыту барысында мәдени құзыреттілікті дамыту келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

1. Қазақ халқының салт-дәстүрлерімен таныстыру. Ұлттық мерекелер (Наурыз мейрамы, Айт мейрамдары), әдет-ғұрыптар (бесікке салу, тұсау кесу, той жасау, құдалық), тұрмыс ерекшеліктері (қонақжайлылық, дастархан мәдениеті, бата беру дәстүрі) туралы ақпарат беру. Бұл тілді үйренушілерге мәдени контекстті түсінуге және қазақ тіліндегі көптеген сөздер мен тіркестердің мәнін тереңірек ұғынуға көмектеседі. Мысалы, «бата беру» тіркесінің тек сөзбе-сөз мағынасы емес, оның мәдени салмағы мен рөлі түсіндіріледі.
2. Тілдік ортаға бейімдеу. Қазақ тіліне тән тілдік нормаларды, сөйлеу мәнерін, интонацияны, идиомалар мен тұрақты тіркестерді үйрету. Мысалы, «бауыр еті» (өз баласы), «қой аузынан шөп алмас» (момын, жуас адам), «инемен құдық қазғандай» (өте қиын жұмыс) сияқты тұрақты сөз тіркестерін дұрыс қолдану және түсіну. Бұл тілді «ана тілінде сөйлейтін адам сияқты»

меңгеруге мүмкіндік береді.

3. Әдеби және тарихи мұраларды қолдану. Қазақ әдебиеті мен фольклорын (Абай Құнанбайұлының шығармалары, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясынан үзінділер, қазақ ертегілері, жырлар, күйлер) таныстыру, мақал-мәтелдер мен жұмбақтар арқылы тілдік қорды байыту. Бұл тілді үйренушілердің мәдени танымын кеңейтіп, олардың тілге деген қызығушылығын арттырады.
4. Мәдени стереотиптерді жеңу. Мәдениетаралық түсіністік қалыптастыру мақсатында қазақ мәдениетінің ерекшеліктерін шетелдік үйренушілерге түсіндіру, мәдени айырмашылықтардан туындайтын қате түсініктердің алдын алу. Бұл ашық диалог және мәдени әртүрлілікті қабылдау арқылы жүзеге асады.

Қазақ тілін шетелдік аудиторияға үйретуде лингводидактикалық қағидаттардың әрқайсысы маңызды рөл атқарады. Коммуникативтік бағыттылық, деңгейлік оқыту, интерактивті әдістерді қолдану және мәдени құзыреттілікті қалыптастыру – тиімді оқыту жүйесінің негізгі тіректері болып табылады [2]. Осы әдістерді кешенді түрде пайдалану арқылы тіл үйренушілердің қазақ тілін игеруін жеңілдетіп, оны күнделікті өмірде еркін қолдануына жағдай жасауға болады.

Мәдениетаралық коммуникацияның негізгі аспектілері тілдік нормалар мен мәдениеттің өзара байланысын түсіндіруге бағытталған [5]. Бұл қазақ тілін үйренушілерге тілдік ортаға оңай бейімделуге көмектесіп, қарым-қатынаста мәдени қақтығыстарды болдырмауға мүмкіндік береді. Әр халықтың тілінде оның ұлттық болмысын айқындайтын өзіндік ерекшеліктер бар. Қазақ тіліндегі сыпайылық нормалары, ұлттық ұғымдар мен идиомалар – мәдениетаралық коммуникацияның маңызды бөлігі (1-кесте).

1-кесте – Мәдениетаралық коммуникацияның бөліктері

Сыпайылық нормалары	Ұлттық ұғымдар	Фразеологизмдер мен тұрақты тіркестер
Қазақ тілінде қарым-қатынаста әдептілік пен құрмет көрсету маңызды орын алады. Мысалы, үлкенге «сіз» деп сөйлеу, ата-анаға, мұғалімге, ақсақалдарға ерекше құрметпен қарау, «қалыңыз қалай?», «амансыз ба?», «жақсы отырсыз ба?» деп хал-жағдай сұрау сияқты сөздер мен тіркестер құрмет білдірудің негізгі формалары болып табылады.	Қазақ тілінде кейбір сөздер мен ұғымдар белгілі бір мәдени мағыналарға ие және олардың тереңдігін тек мәдениетпен байланыста ғана түсінуге болады. Мысалы, «жеті ата» (рулық қатынастарды білу маңызы), «қонақжайлық» (қазақ халқының кең пейілін көрсететін дәстүр), «сауға» (сыйлық ретінде беру), «аманат» (сеніп тапсырылған мүлік немесе міндет), «бата» (ақ тілек, бата беру дәстүрі) сияқты ұғымдар тек тілдік ерекшелік ғана емес, қазақ халқының дәстүрлі өмір салтын, құндылықтарын және әлеуметтік қарым-қатынас ережелерін сипаттайды.	Мәдениетаралық коммуникацияда қазақ тілінің ерекшелігін терең түсіну үшін идиомалар мен мақал-мәтелдердің мағынасын білу маңызды. Олар тілдің көркемдігін арттырып қана қоймай, халықтың даналығын, өмірлік тәжірибесін көрсетеді. Мысалы, «Тектілік – тұқымынан», «Жеті рет өлшеп, бір рет кес», «Келгенше қонақ ұялады, кеткен соң үй иесі ұялады» сияқты мақалдар қазақ халқының өмірлік философиясын, парасатын және әдептілік нормаларын бейнелейді. Оларды дұрыс түсіну мәдениетаралық қарым-қатынасты тереңдетеді.

Қазақ тілін оқыту барысында шынайы тілдік ортаны қалыптастыру үшін аутентті (нақты өмірден алынған) материалдарды қолдану маңызды. Бұл әдіс тіл үй-

ренушілердің тыңдалым, оқылым және сөйлеу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ тілдік ортаға тез бейімделуіне көмектеседі [1] (2-кесте).

2-кесте – Қазақ тілін оқытудағы аутентті материалдар

Материалдар	Сипаттама
Бейнежазбалар	Қазақ тіліндегі фильмдер, жаңалықтар бағдарламалары, деректі фильмдер, телехикаялар, сұхбаттар арқылы шынайы сөйлеу үлгілерін көрсету және диалогтарды талдау. Бұл студенттердің интонацияны, сөйлеу қарқынын және ым-ишараны түсінуіне көмектеседі.
Аудиоматериалдар	Қазақ тіліндегі подкасттар, радио хабарлар, қазақтың дәстүрлі және қазіргі заманғы музыкасы, аудиокітаптар арқылы тілдік орта қалыптастыру, айтылу ерекшеліктерін, диалектілерді және акценттерді меңгерту.
Мәтіндік материалдар	Қазақ халқының әдебиеті, фольклоры, тарихи құжаттары, заманауи баспасөз материалдары (газет-журналдар, блогтар), ғылыми мақалалар арқылы мәдени құндылықтарды меңгеру және лексикалық қорды байыту.
Интерактивті платформалар мен қосымшалар	Қазақ тілін үйретуге арналған онлайн-ресурстар (тіл үйренуге арналған веб-сайттар, мобильді қосымшалар, электронды оқулықтар) мен әлеуметтік желілерді (қазақ тіліндегі топтар мен парақшалар) пайдалану. Бұл оқушыларға өз бетінше үйренуге және тілдік қауымдастықпен байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Осы зерттеудің негізгі мақсаты қазақ тілін шетелдік аудиторияға оқытудың тиімділігін арттырудағы лингводидактикалық және мәдениетаралық аспектілердің рөлін практикалық тұрғыдан бағалау болды. Эксперименттік зерттеу Ө.Жәнібеков

атындағы ОҚПУ-да қазақ тілін үйренуге ынта білдірген Орта Азия елдерінен келген 60 шетелдік студенттің қатысуымен жүргізілді. Студенттер бастапқы (A1-A2) деңгейдегі біліммен келді және олардың жас ерекшеліктері мен алдыңғы тілдік

білімдері ескерілді. Қатысушылар этникалық құрамына қарай шартты түрде үш топқа бөлінді: өзбек, қырғыз және тәжік студенттерінен тұратын топтар, әр топта 20 студенттен болды.

Зерттеу екі кезеңде жүргізілді:

I. Бақылау кезеңі (4 апта). Барлық үш топ дәстүрлі оқыту әдістемесі бойынша, негізінен грамматикалық-аудармалық тәсілмен қазақ тілін оқыды. Сабақтарда негізінен оқулық материалдары және стандартты жаттығулар қолданылды.

II. Эксперименттік кезең (8 апта). Осы кезеңде әр топқа олардың ұлттық-мәдени ерекшеліктері мен тілдік ортаға бейімделуін ескере отырып, саралауды әдістемелер қолданылды:

Өзбек студенттері тобында коммуникативтік тәсілге баса назар аударылды, рөлдік ойындар, мәдениетке қатысты диа-

логтар және аутентті қазақ музыкасы мен бейнелерін пайдалану кеңейтілді.

Қырғыз студенттері тобында интерактивті әдістер, жобалық жұмыстар, қазақ және қырғыз мәдениеттерінің ұқсастықтарын салыстырмалы талдауға бағытталған тапсырмалар қолданылды.

Тәжік студенттері тобында когнитивтік әдістер, тілдік құбылыстардың логикалық байланыстарын түсіндіру, сонымен қатар қазақ мәдениетінің тарихи және әдеби аспектілеріне тереңірек үңілу арқылы оқыту жүргізілді.

Эксперимент соңында студенттердің тілді меңгеру деңгейін бағалау үшін кешенді тесттер (грамматика, лексика, тыңдалым, сөйлеу) және сауалнамалар жүргізілді. Төмендегі кестеде әр топ бойынша тілді меңгеру деңгейінің динамикасы пайызбен көрсетілген (бастапқы деңгейден кейінгі өсім) (3-кесте).

3-кесте – Эксперименттік кезеңнен кейінгі тілді меңгеру деңгейінің көрсеткіштері (бастапқы деңгеймен салыстырғандағы өсім, %)

Топтар	Жоғары деңгей (B1+)	Орташа деңгей (A2-B1)	Төмен деңгей (A1)
Өзбек студенттері	35,5%	45,2%	19,3%
Қырғыз студенттері	30,1%	50,8%	19,1%
Тәжік студенттері	28,9%	48,7%	22,4%
Бақылау тобы (орташа)	15,0%	35,0%	50,0%

Алынған нәтижелер эксперименттік топтарда тілді меңгеру деңгейінің айтарлықтай артқанын көрсетеді. Әсіресе, өзбек студенттері тобында коммуникативтік дағдылардың, ал қырғыз студенттері тобында мәдени құзыреттіліктің жоғарылағаны байқалады.

Коммуникативтік тәсілді баса қолданған өзбек студенттері тобында сөйлеу және тыңдау дағдыларының жылдам дамығаны байқалды. Олардың арасында тілдік барьердің төмендеуі және қарым-қатынасқа деген мотивацияның артқаны сауалнама нәтижелері арқылы расталды. Жоғары және орташа деңгейлердің жалпы үлесі 80,7% құрады, бұл дәстүрлі әдіске қарағанда екі есеге жуық жоғары.

Қырғыз студенттері тобында интерактивті және жобалық жұмыстар мәдени ұқсастықтарды тану арқылы тілдік материалды оңай қабылдауға көмектесті. Бұл олардың тілдік білімі мен мәдениетаралық түсіністігін арттыруға ықпал етті, орташа деңгейдегі өсімнің жоғары болуы соның дәлелі. Олардың мәдениетке деген қызығушылығының артқаны да байқалды.

Тәжік студенттері тобында когнитивтік әдістердің, яғни тілдік құбылыстарды жүйелі және логикалық тұрғыдан түсіндірудің тиімділігі көрінді. Бұл олардың грамматикалық құрылымдарды терең меңгеруіне көмектесті. Дегенмен, сөйлеу дағдыларын дамытуда басқа топтарға қарағанда аздаған баяулау байқалды, бұл болашақта

бұл топпен коммуникативтік тапсырмаларды көбірек орындау қажеттілігін көрсетеді.

Жалпы алғанда, эксперименттік топтардың барлығында тіл меңгеру деңгейі бақылау тобымен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болды. Бұл мақалада ұсынылған әдістемелердің, атап айтқанда, коммуникативтік тәсілді, интерактивті әдістерді және мәдениетті ескерудің қазақ тілін шетелдіктерге оқытудағы тиімділігін растайды.

Осы зерттеу нәтижелері қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесін жетілдіру үшін құнды деректер береді. Әр ұлттың тілді меңгеру ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту бағдарламаларын дифференциалды түрде құрудың маңыздылығы айқындалды.

Ұсыныстар

Қазақ тілін шетелдік аудиторияға үйрету барысында мәдениетаралық коммуникация аспектілерін ескеру өте маңызды. Тілдік ерекшеліктер мен олардың мәдени мағынасын терең түсіну, қазақ халқының салт-дәстүрлері мен менталитетін меңгеру, когнитивтік диссонансты болдырмау және автентикалық материалдарды жүйелі қолдану – қазақ тілін тиімді үйренудің негізгі тетіктері болып табылады. Осы тәсілдерді қолдану арқылы тіл үйренушілер тек қазақ тілін меңгеріп қана қоймай, қазақ мәдениетінің ерекшеліктерін терең түсініп, еркін қарым-қатынас жасай алады [5].

Мәдениетаралық қарым-қатынас барысында әртүрлі мәдени нормалар мен құндылықтардың айырмашылығынан туындайтын когнитивтік диссонанс (мәдени шок, түсінбеушілік, қате түсіну) орын алуы мүмкін. Бұл тілді меңгеру процесіне кедергі келтіруі мүмкін, сондықтан мұндай жағдайларды азайтуға көмектесетін әдістерді қолдану қажет, мысалы:

1. **Мәдениетаралық айырмашылықтарды түсіндіру.** Қазақ мәдениетіне тән құбылыстарды шетелдік үйренушілерге түсінікті етіп, салыстырмалы талдау арқылы жеткізу қажет. Мысалы, қазақтардың бір-бірімен жақын арала-

суы, амандасу кезінде қол алысу немесе иық қағу, төрге шығару дәстүрі, үлкендерге деген ерекше құрмет және «ассалаумағалейкум» сәлемінің маңызы сияқты мәдени ерекшеліктерді түсіндіру маңызды. Бұл олардың мәдени шоктан арылуына және жаңа ортаға бейімделуіне көмектеседі.

2. **Этикет ережелерін үйрету.** Қазақ тілін үйренушілерге қазақ қоғамында қабылданған әдеп нормалары мен сөйлеу этикетін (мысалы, тамақ ішер алдында «Ас болсын!» деу, алғыс білдіру кезінде «Рақмет!» деп айту) меңгеруге көмектесу. Бұл практикалық дағдылар олардың қазақ тілді ортада өзін сенімді сезінуіне ықпал етеді.
3. **Көпмәдениетті ортаға бейімдеу.** Тіл үйренушілерді қазақ тілін қолдану арқылы түрлі мәдениеттермен өзара әрекеттесу дағдыларына үйрету. Бұл қабілет олардың болашақта Қазақстанда немесе қазақ тілі қолданылатын өзге ортада табысты қарым-қатынас құруына мүмкіндік береді. Оқушыларға мәдениаралық айырмашылықтарды құрметтеуге және олардан сабақ алуға үйрету арқылы мәдениетаралық толеранттылықты қалыптастыру.
4. **Тәжірибе алмасу алаңдарын құру.** Шетелдік студенттер мен қазақ тілінде сөйлейтін қауымдастық өкілдері арасында тілдік және мәдени алмасуға арналған клубтар, кездесулер немесе онлайн форумдар ұйымдастыру. Бұл оқушыларға тілді нақты өмірлік жағдайда қолдануға және мәдениетті тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Осы ұсыныстарды оқу процесіне енгізу арқылы қазақ тілін оқытудың тиімділігін айтарлықтай арттыруға болады. Мұнда басты мақсат – тіл үйренушілерді тек лингвистикалық біліммен қаруландырып қана қоймай, оларды мәдениетті тануға және құрметтеуге үйрету.

Қорытынды

Қазақ тілін шетелдік аудиторияға оқыту – күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Ол лингводидактикалық тәсілдер мен мәдениетаралық коммуникацияны тиімді

біріктіруді талап етеді. Тілді меңгеру барысында үйренушілер тек грамматикалық құрылымдар мен сөздік қорды ғана игеріп қоймай, қазақ халқының ұлттық болмысын, мәдени құндылықтарын, дәстүрлері мен дүниетанымын да түсінуі қажет [3]. Бұл оқыту үдерісінің басты міндеттерінің бірі – қазақ тілін үйренушілердің тілді күнделікті қарым-қатынаста еркін қолдана алуы үшін қолайлы жағдай жасау.

Оқыту барысында ұлттық-мәдени ерекшеліктерді ескеру, интерактивті әдістерді пайдалану және коммуникативтік бағыттылық қағидаларын сақтау шетелдік студенттердің қазақ тілін тез әрі сапалы меңгеруіне ықпал етеді. Әсіресе, деңгейлік оқыту жүйесін қолдану (CEFR жүйесіне сәйкес), интерактивті технологияларды енгізу және мәдени құзыреттілікті қалыптастыру – қазақ тілін үйренуді жеңілдететін маңызды факторлар болып табылады [8]. Сонымен қатар, тілді оқытуда автентикалық материалдарды кеңінен пайдалану үйренушілердің тілдік ортаға бейімделуіне және олардың практикалық дағдыларын жетілдіруге көмектеседі [1].

Қазақ тілін оқытудың болашақтағы даму бағыты инновациялық әдістерді әзірлеуге және оларды оқыту үдерісіне енгізуге байланысты. Бұл бағытта келесі мәселелерге ерекше назар аудару қажет:

- 1) цифрлық технологияларды қолданды тереңдету. Қазақ тілін үйретуге арналған мобильді қосымшалар, онлайн курстар, жасанды интеллект (AI) негізіндегі тіл үйрету құралдары, виртуалды шындық (VR) және кеңейтілген шындық (AR) технологияларын оқыту процесіне енгізу [7]. Бұл тіл үйренуді қызықты әрі тиімді етеді;
- 2) жаңа педагогикалық әдістерді әзірлеу. Жобалық оқыту, проблемалық оқыту, геймификация элементтерін пайдалану, сондай-ақ когнитивтік тәсілдерді қолдану арқылы тілді меңгеру тиімділігін арттыру [6].
- 3) мәдениетаралық қарым-қатынасты тереңдету. Қазақ мәдениетін шетелдік студенттерге жақындату, халықаралық алмасу бағдарламаларын кеңейту, тілдік орта қалыптастыру үшін мәдени

шаралар мен іс-шаралар ұйымдастыру;

- 4) қазақ тілін кәсіптік және академиялық мақсаттарда қолдануға бейімдеу. Шетелдік мамандар мен студенттерге арналған кәсіби қазақ тілін оқыту бағдарламаларын әзірлеу. Бұл оларға қазақ тілін өз мамандықтары бойынша қолдануға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазақ тілін шетелдіктерге оқыту әдістемесін жүйелі түрде жетілдіру арқылы оны халықаралық деңгейде сұранысқа ие тілдердің қатарына қосуға толық мүмкіндік бар. Бұл қазақ тілінің жаһандық кеңістікте өз орнын нығайтуына және мәдениетаралық байланыстарды дамытуға септігін тигізеді.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Аяпова, Т. Қазақ тілін оқыту әдістемесі [Мәтін] / Т. Аяпова, С. Беғалиева, М. Өмірбаева. – Алматы: Атамұра, 2019. – 320 б.
2. Құлмағанбетова, Б. Қазақ тілін шетелдіктерге оқыту әдістемесі [Мәтін] / Б. Құлмағанбетова. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 256 б.
3. Құнанбаева, С. Шетел тілін оқыту әдістемесі және мәдениетаралық коммуникация [Мәтін] / С. Құнанбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 288 б.
4. Айтжанова, З. К. Қазақ тілін коммуникативтік әдіс арқылы оқыту [Мәтін] / З. К. Айтжанова. – Астана: Фолиант, 2020. – 215 б.
5. Сүлейменова, Э. Д. Мәдениетаралық коммуникация және тіл үйрету [Мәтін] / Э. Д. Сүлейменова. – Алматы: Ғылым, 2017. – 198 б.
6. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy [Text] / H. D. Brown. – 3rd ed. – New York: Pearson Education, 2007. – 576 p.
7. Lightbown, P. How Languages are Learned [Text] / P. Lightbown, N. Spada. – 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 304 p.
8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment [Electronic resource] / Council of Europe. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 276 p. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680459f97>
9. Қазақ тілін оқытудың мемлекеттік білім беру стандарты [Мәтін]: бекітілген ҚР БҒМ 2022 жылғы 12.05 № 196 бұйрығымен / Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 45 б.

● МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАНЦАМ: АСПЕКТЫ ЛИНГВОДИДАКТИКИ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Бегалиева Р.Н., Атыбай Б.К.

Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова,
г. Шымкент

Аннотация. В статье подробно рассматриваются лингводидактические основы и аспекты межкультурной коммуникации в обучении казахскому языку зарубежной аудитории. Отмечается, что в условиях современной глобализации, наряду с овладением языком как одной из актуальных проблем языкового образования, большое значение имеет его использование в культурном контексте. Наряду с усвоением грамматических и лексических норм подчеркивается важность формирования коммуникативных навыков и культурной компетентности.

В ходе исследования анализируются основные методики обучения, включая коммуникативный подход, интерактивные методы и использование аутичных материалов. Особое внимание будет уделено национально-культурным особенностям казахского языка и их роли в процессе обучения. В статье представлены результаты экспериментального исследования казахского языка, направленного на повышение эффективности обучения иностранных студентов и их анализ. В заключении даны конкретные рекомендации по интеграции инновационных методик и будущим направлениям для повышения эффективности обучения. Это исследование предлагает преподавателям языка и методистам новые перспективы для эффективного обучения казахскому языку зарубежной аудитории.

Ключевые слова: казахский язык, лингводидактика, обучение иностранцев, межкультурная коммуникация, коммуникативный подход, интерактивные методы.

METHODS OF TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE TO FOREIGNERS: ASPECTS OF LINGUODIDACTICS AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

Begalieva R.N., Atybai B.K.

O. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University,
Shymkent

Annotation. The article discusses in detail the linguistic and didactic foundations and aspects of intercultural communication in teaching Kazakh to a foreign audience. It is noted that in the context of modern globalization, along with language acquisition as one of the urgent problems of language education, its use in a cultural context is of great importance. Along with the assimilation of grammatical and lexical norms, the importance of developing communication skills and cultural competence is emphasized.

The study analyzes the main teaching methods, including a communicative approach, interactive methods and the use of autistic materials. Special attention will be paid to the national and cultural peculiarities of the Kazakh language and their role in the learning process. The article presents the results of an experimental study of the Kazakh language aimed at improving the effectiveness of teaching foreign students and their analysis. In conclusion, specific recommendations are given on the integration of innovative methods and future directions for improving the effectiveness of training. This study offers language teachers and methodologists new perspectives for effective teaching of the Kazakh language to a foreign audience.

Keywords: Kazakh language, linguodidactics, teaching foreigners, intercultural communication, communicative approach, interactive methods.

FTAMP 14.25.09

ОҚУШЫЛАРДЫ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ МАҚСАТТАР НЕГІЗІНДЕ МАҚАЛА ЖАЗУҒА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Елибаева Л.О.

«Тараз қаласы әкімдігінің білім бөлімінің Әлихан Бөкейханов атындағы №1 гимназиясы» КММ

Аңдатпа.

Бұл мақалада білім алушыларды жазылым дағдысын қалыптастырудағы жазба жұмыстарының бірі – мақала жазуға баулу жолдары қарастырылады. Автор үлгілік оқу бағдарламасындағы жазылым бөлімінің бөлімшелерін талдай отырып, оқу мақсаттарындағы жазылым түрлерінің жеңілден күрделіге қарай қалай шиыршық әдісімен дамидығын көрсетіп, мақала жазуға дейін баланың қандай дайындықтан өтетінін айтады. Баланы мақала жазуға баулуға қандай әдіс-тәсілдерді қолдану керектігін өз тәжірибесінен мысал келтіре отырып береді. Мақала жазудың тақырып таңдаудан бастап, өзектілігін, құрылымын, аргумент келтіре білу шеберлігін, қорытындысын қалай жазу керектігіне қадам-қадамымен тоқталып, баланы мақала жазуға баулу жолдарын нақтылайды.

Автор өз пікірін зерттеуші ғалымдардың тұжырымдарымен дәлелдеп, цитаталар келтіре отырып, теорияны практикаға айналдыру жолдарын шебер көрсетеді.

Түйінді сөздер:

мақала жазу, оқу мақсаттары, әдіс-тәсілдер, жазылым дағдысы, жазу сауаттылығы, жазбаша ойлау, сыни ойлау.

Кіріспе

Кеңестік білім беру жүйесіндегідей білім алушыға дайын білімді беріп оқыту бүгінгі күн талабына сай келмейді. Қазіргі қоғам әлемдік жаһандануға ілескен, көз ілеспес шапшаңдықпен дамып жатқан заман. Бүгінгі жаңа нәрсе аз күнде үйреншікті дүниеге айналып, жаңадан жаңаны іздеу қажеттігі туындап отырған кез. Осындай сұраныс бар кезеңде балаға дайын білімді беріп үйрен деу қиянат болар еді. Білім беру саласында баланы өмірге дайындау берілетін білім арқылы мүмкін болғандықтан, оны өздігінен ізденетін, өзіне керегін өз қолымен жасай алатын, айналадағы кез келген нәрсеге сыни көзбен қарап, өзіндік пікір білдіре алатын тұлға етіп шығаруымен керек. Жоғары

сыныпқа келген бала болашақта кім боламын дегенді ойлайды. Қырағы педагог алдындағы шәкірттерінің қандай нәрсеге икемі бар, болашақта қандай маман иесі болуы мүмкін деген ойды ешқашан есінен шығармай, шәкірттеріне сыни көзбен қарап, бақылап отырады. Сыныпта болашақ сөз өнері иелері, ғалымдар отыруы мүмкін. Зерттеу жұмысымызда баланың мүмкіндігін анықтауда жазба жұмыстарын әр сыныптағы үлгілік оқу бағдарламасындағы берілгеніндей оқыта отырып, оның жоғары деңгейі – мақала жазуға баулу жолдары беріледі. Әрине, барлық бала жүз пайыз мақала жазуға қабілетті дей алмаймыз, десек те, жалпы білім беру стандартына, бағдарламаға сай меңгерілуі керек білімді балаға педагог береді. Педагогтер қауымы білім іздеген баланы

қолдан жетелеп емес, қолымен бағытын сілтеп, білімді қайдан жинайтынына кеңес беріп, бағытын көрсетеді.

Біздің тақырыбымыздың өзектілігі осыдан шықпақ. Яғни сыныптағы бар баланың таланты бір нәрсеге бағытталмаған, бірақ құжатқа сай бар бала білім алуға міндетті. Педагог жалпы білімді бере отырып, әр баланың ішкі қабілетін, қырын ашуы тиіс (сыныпта болашақ талантты журналист отыруы мүмкін). Барлық баланы мақала жазуға баулып, үйрете отырып, шын таланттың көзін ашу педагогтің – міндеті. Ол үшін балада жазылым дағдысы бірте-бірте жеңілден күрделіге қарай, үнемі іздену үстінде қалыптасуы керек.

Мақаланың мақсаты – жаңартылған білім беру бағдарламасындағы тыңдалым және айтылым, оқылым, жазылым бөлімдерінің әрқайсысының өз міндетіне сай бөлімшелеріндегі сынып жоғарылаған сайын жеңілден күрделіге қарай дамитын шиыршық әдісімен құрылған оқу мақсаттарын, шетелдік, отандық әдіскер-ғалымдардың зерттеу еңбектерін басшылыққа ала отырып білім алушыларды мақала жазуға баулу жолдарын әдістемелік тұрғыдан негіздеу және сабақ барысында тәжірибеде қолданған әдіс-тәсілдерді көрсету.

Мақсатқа жету үшін төмендегідей міндеттер орындалуы керек:

1. Үлгілік оқу бағдарламасындағы жазылым дағдысын қалыптастыратын оқу мақсаттарын талдау, оларды мақала жазуға үйрету мазмұнымен байланыстыру.
2. Оқу мақсаттарын басшылыққа алып мақала жазуға баулудың қадамдарын (кезеңдерін) анықтау.
3. Нақтыланған кезеңдерімен жұмыс жасауда қолданылатын әдіс-тәсілдерді анықтау.
4. Мақала жазуда ұсынылған әдістеменің тәжірибеде қалай қолданылғанын, нәтижесін талдау.
5. Мұғалімдерге шиыршық әдісімен құрылған оқу мақсаттарын басшылыққа алып, мақала жазуға баулуда жүргізілетін жұмыстар бойынша практикалық ұсыныстар беру.

Зерттеуші А. Құлмағамбетова: «Қазақ тілі» пәні бойынша оқушыны адамгершілікке, ізгілікке баулудың, білім алушылардың аналитикалық ойлауын дамытудың, еркін де сыни көзқарастарын қалыптастырудың, өзіндік позициясы бар тұлғаны дамытуда үлкен рөл атқаратын күрделі жұмыстың бірі – жазылым. Әдістемелік еңбектерде жазылымның ішкі дағдылары екі топқа бөліп қарастырылған. Біріншісі – сауаттылық, ал екінші тобы – идеяны (ойды) жеткізе білуі. Идеяны жеткізе білуге қатысты дағдылар мынадай түрлерге бөлінген: 1. Стильді дұрыс таңдай білу; 2. Идеяларды жүйелі ұйымдастыра білу; 3. Мәтін түрлерінің ерекшеліктерін қолдана білу және мағынасын жеткізе білуде қажетті функцияларды пайдалана білу», – дейді [1, 9]. Ғалымның бұл пайымдаулары жазылым дағдысын қалыптастыратын мақала жазуға баулуда басшылыққа алынады.

Жалпы жоғары сынып білім алушыларын мақала жазуға баулу мәселесі, отандық зерттеулерде де, шетелдік зерттеулерде де, саралай келе байқағанымыз көбіне жазбаша сөйлеу құзыреттілігін, сыни ойлау, шығармашылық ойлауды қалыптастырумен байланысты қарастырылады екен.

Тілдік қатынасты жан-жақты зерттеп, теориялық та, практикалық та тұрғыдан тұжырымдаған ғалым Ф.Оразбаева: «Жазылым» термині «жазу» (жазудың түрлері, әріптің жеке өзі т.б.) деген мағынаны емес «жаза білу» ойынды басқа біреуге түсінікті болу үшін, қағаз бетінде сауатты жеткізе білу» дегенді білдіреді, – деп жазудың ойды дәл, жүйелі, сауатты жеткізе білуге бағытталуы керектігін айтады [2, 100].

Ұлыбританиядан шыққан академиялық жазылым, қолданбалы лингвистика, екінші тіл ретінде ағылшын тілін оқыту салаларында әлемге танымал ғалым К. Хайленд зерттеулерінде мақала жазуға баулуда мынадай қорытындыға келеді: «...оқушыларға мақала құрылымын (тақырып, кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды, тақырыпша, цитата, дереккөздер) нақты модельдер арқылы көрсету; әр бөлімнің коммуникативтік функциясын (ақпарат беру, пікір білдіру, дәлелдеу, ықпал ету) түсіндіру; жазу процесін көп қадамды,

қайталама әрекет ретінде ұйымдастыру; оқушылардың өз көзқарасын шығармашылық тұрғыда білдіруіне мүмкіндік беру» [3. 100].

Ғалымның бұл пікірімен отандық ғалымдардың да пікірлері сабақтасып жатыр.

Отандық шетелдік әдебиеттерді салыстыра келгенде оқушыларды мақала жазуға баулуда мынадай ортақ ұстанымдар айқындалды. Олар:

1. Жазу – процесс (дайындық – жоспарлау, жазу, қайта қарау, редакциялау кезеңдерін жүйелі ұйымдастыру).
2. Жанры (оқушылар мақала жанрының құрылымы мен тілдік ерекшеліктерін нақты үлгілер арқылы меңгеруі керек).
3. Сыни және шығармашылық ойлау «мақала жазу барысында оқушылар ақпаратты сын тұрғысынан оқиды, дереккөздерді салыстырады, дәлелдер тізбегін құрады, өзіндік позициясын шығармашылықпен жеткізеді».

Әдістеме

Тақырыбымызға сай білім алушыны мақала жазуға баулу қалай жүзеге аспақ. Бала бағдарламаға сай дайын білімді алып қана қоймай, сол білімді ары қарай өзі талдап, жүйелеп, мәтін құра алуы тиіс. Жоғары сыныптағы мұндай күрделі мәтіннің бірі – ғылыми-танымдық, публицистикалық сипаттағы мақала.

Мақала жазу барысында білім алушының ойлау, іздену, зерттеу, талдау, жазу дағдылары қалыптасады. Мұның бәрі кешенді түрде жасалып, бірінен-кейін бірі туындайтын, шығармашылықты қажет ететін маңызды жұмыс.

Алматы қаласы, «Шона Смаханұлы атындағы №62 гимназияның» қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, үздік педагог Рыскелдиева Гульмира Даулетказиевнаның пікірінше: «Мақала жазу үшін оқушы ең алдымен, не туралы жазылатынын, не мақсатта жазылатынын анықтап алады. Содан кейін аудиторияны анықтап алады. Жазудан бұрын кім үшін, қанша жастағы

оқырман үшін жазатынын білу маңызды. Мәселен, ғылыми мақала мен балаларға арналған мақаланы шатастырмау керек. Аудиторияға сәйкес, дайындық та әртүрлі болады. Қосымша іздену артық болмайды. Еш жерде айтылмаған мәселені көтеру де өзекті. Дерек те, тақырып та елең еткізетіндей болу тиіс» –дейді [4].

Орта білім беру ұйымдарындағы негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ тілі» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасында, жалпы орта білім беру деңгейінің 10-11-сыныптарына арналған «Қазақ тілі» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасында, (оқыту қазақ тілінде) жазылым дағдысы бойынша мақала жазуға дейін бала қандай дайындықпен келетіндігін оқу мақсаттарының берілуінен көрелік. Бағдарламаның жазылым бөлімі келесі бөлімшелерден тұрады: жоспар құру, әртүрлі жанрда мәтіндер құрастыру, жазба жұмыстарын әртүрлі формада ұсыну, эссе жазу, оқылым және тыңдалым материалдары негізінде жинақы мәтін (компрессия) жазу, мәтіндерді түзету және редакциялау.

Әр бөлімшелер мақсатқа жеткізетін оқу мақсаттарынан құралған. Ол оқу мақсаттары төменгі сыныптан бастап (5-сыныптан) бірте-бірте шиыршық әдісімен күрделенеді.

Мұғалім балаға мақала жазғызбас бұрын өткен жазылым материалдарын естеріне түсіріп, мақала мен басқа да жазылым түрлерін келтіре отырып, салыстырып айырмашылығын өздеріне шығарту керек. Яғни мұғалім мақала жанрын эссе, әңгіме, хат, пікір, реферат сияқты жанрлармен салыстырып, айырмашылығын білім алушылардың өздеріне айқындатады. Сол арқылы бала мақалада проблема мен дәлелдің басты орында тұратындығын түсінеді.

Жалпы білім алушыны мақала жазуға кезең-кезеңімен дайындау керек. Мысалы үлгілік оқу бағдарламасында «жазылым» бөлімінің екінші бөлімшесі «әртүрлі жанрда мәтіндер құрастыруда» мақала жазу 7-сыныпта жоспарланған. Оған дейін бала 5-сыныпта хат, жарнама, хабарландыру туралы білсе (5. 3. 2. 1 жанрлық ерекшелік-

теріне сай ресімделуі мен құрылымын сақтап, хат, жарнама, хабарландыру құрастырып жазу), ал 6-сыныпта мінездеме, құттықтау, өмірбаян жазуды меңгереді (6. 3. 2. 1 жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай құрылымын сақтай отырып, мінездеме, құттықтау, өмірбаян құрастырып жазу). Осы дайындықтардан өткен білім алушы 7-сыныпқа келгенде шағын мақала, нұсқаулық, әңгіме құрастырып жаза бастайды (7. 3. 2. 1 жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай көркемдегіш құралдарды орынды қолдана отырып, шағын мақала, нұсқаулық, әңгіме құрастырып жазу). 8-сыныпта жазылым жұмыстары әрі қарай күрделеніп мақала, аннотация, тезис құрастырып жазуға ұласады (8. 3. 2. 1 жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, мақала, аннотация, тезис құрастырып жазу). 9-сыныпта жазылым түрінің бәрін меңгерген білім алушы әртүрлі жанрда мәтіндер құрастырып жазатын болады (9. 3. 2. 1 мақсатты аудиторияның қызығушылығын ынталандыру үшін әртүрлі жанрда мәтіндер құрастыру) [5]. 10-сыныпта мақала, интервью, нұсқаулық (10.3.2.1 ғылыми-көпшілік стильдің жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, мақала, интервью, нұсқаулық жазу) жазса, 11-сыныпта мақала, интервью, тезис, аннотация, рецензия (11.3.2.1 таза ғылыми стильдің жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сай тілдік құралдарды орынды қолданып, мақала, интервью, тезис, аннотация, рецензия жазу) жазады [6].

Байқап отырғанымыздай, жазылым дағдысы бойынша баланың жас ерекшелігі ескеріліп, жазылатын тапсырмалар жеңілден күрделіге қарай шиыршық әдісімен құрылған оқу мақсаттарын басшылыққа алып оқытылады.

Бала 7-сыныпқа келгенде мақала жаза бастайды екен, оған дейін жазылымның жеңіл түрлерін: хат, жарнама, хабарландыру, мінездеме, құттықтау, өмірбаян жазуды меңгереді. Бала хабарландыру, мінездеме, өмірбаян жазғанда ресми стилде жазып үйренсе, бірте-бірте мақала жазуға өткенде оның жазу стилі ғылыми стильге ауысады. Осы меңгерілген білім бала

жоғары сыныпқа барып жазылым түрлері күрделене, яғни мақала жазуға жеткенде оның бойында қалыптасқан жазылым жұмыстарын орындау дағдысы ары қарай дами түседі. Оқу мақсаттарын талдай отырып, бала мақала жазуға бірден келмейді, бірте-бірте дайындық арқылы келетіндігіне көз жеткіздік.

Жалпы мақала дегеніміз – белгілі бір мәселе жайлы авторлық көзқарасқа, талдауға, дәлелдерге негізделген, нақты құрылымы бар жазба жұмысының бір түрі. Мақала жазуда алынатын тақырып өзекті болуы керек. Автор тақырыптың өзектілігіне көз жеткізе отырып, ондағы проблемаларды анықтап, өзіндік тұрғыдан оның шешу жолдарын іздейді, нақты ойды дәлелдейді, сонымен қатар оқырманға ой тастайды.

Мақаланың құрылымы кіріспе – негізгі бөлім – қорытындыдан тұрады. Осы құрылымды басшылыққа ала отырып мақала жазуда автордың ұстанымы (өзіндік пікірі, көзқарасы) болуы шарт. Көтерілген мәселе жөнінде автордың дәлелдері, мысалдар, келтірілген деректер болуы керек. Осылармен қатар мақала орфографиялық тұрғыдан сауатты, ойды жеткізуде сөйлемдері бірізді, ой нақты, мақала жазу стиліне сай болуы керек.

Білім алушыны мақала жазуға қалай үйретеміз? Мұғалім балаға «мақала жаз» деп бірден тапсырма бермей, әуелі мақала деген қандай жанр, оның құрылымы қалай болады, мазмұны қалай құрылу керек екендігін меңгертіп алады. Келесі кезекте мақала жазуға қадам-қадамымен үйретеді. Алғашқы кезең бойынша (бірінші қадам) педагог газет, журнал, интернет көздерінен өзі таңдап әкелген материалдарын беріп таныстырады. Бұл оқып танысып отырған мәтін неліктен мақала деген сұраққа балалар мұғалім берген материалдарды оқып, талдап, ондағы ортақтықты анықтағаннан кейін, жоғарыдағы сұраққа өздері жауап беруге дайын болуы керек. Яғни балалар біріншіден, таңдалған тақырыптың өзектілігі бар, жоғын анықтай алуы, оның кіріспе бөлімінде не жазу керектігі, негізгі бөлімнің мазмұны, ондағы келтірілетін деректердің нақтылығы және осы зерттеліп, жазылған дүниелерден қорытынды шығаруды үйренуі керек.

Осы аталған жұмыстарды орындау барысындағы келесі қадам – тақырып таңдап, оның өзектілігін анықтайтындай проблеманы көре білуге үйрету. Мақалаға таңдап алынған тақырыпқа сұрақ қою арқылы проблема анықталады, өзектілігі нақтыланады. Мысалы: бұл тақырыпта қандай мәселе көтеріледі?, неге бұл тақырыпта жазғым келіп отыр?, оқырманға не айта аламын? Осы сұрақтардың төңірегінде жалпы мақаланың мазмұндық сұлбасы анықталады.

Келесі қадамда білім алушы жоспар құрып үйренуі керек. Бұл мақала жазу барысында құрылымды сақтауға көмектеседі. Сондықтан жоспар құру – негізгі қадам болып табылады.

Балаға жоспар құрғызып үйрету де тосыннан емес, төменгі сыныптан бастап үйретіледі. Мысалы: Үлгілік оқу бағдарламасында 5-сыныптан бастап қарапайым жоспар құрудан бірте-бірте күрделі, тезистік, тірек-схема түріндегі жоспар жасауға үйретеді. «Жазылым» дағдысының «Жоспар құру» деген бірінші бөлімшесінде: 5-сыныпта 5.3.1.1 берілген мәтінге сәйкес кіріспе, негізгі және қорытынды бөлімдерді қамтитын қарапайым жоспар құру, 6-сыныпта 6.3.1.1 әртүрлі жанрдағы мәтіндерді жазу үшін құрылымын ескере отырып, қарапайым жоспар құру, 7-сыныпта 7.3.1.1 әртүрлі жанрдағы мәтіндерді жазу үшін құрылымын ескере отырып, күрделі жоспар құру, 8-сыныпта 8.3.1.1 тақырып бойынша материал жинақтап, тезистік жоспар құру, 9-сыныпта 9.3.1.1 жинақталған материалдар негізінде көзделген мақсатқа сәйкес ауызша және жазбаша мәтіндер үшін күрделі жоспар құру, 10-сыныпта 10.3.1.1 жоспар түрлерін құру (қарапайым, күрделі, тезистік), 11-сыныпта 11.3.1.1 жоспар түрлерін құру (күрделі, тезистік, тірек-схема түріндегі жоспар) деп беріле отырып, жоспар құруға үйретудің өзі жеңілден күрделіге қарай, шиыршық әдісімен үнемі жүргізіліп, бала бойына дағды болып қалыптасады екен. Баланың бұл жинаған білімі, әрине, мақала жазу барысында өзіне қызмет етеді. Бұл балаға функционалды білім берудің бір көрінісі. Яғни бала осы кезге дейін жинаған білімін кейінгі жаңа білімді меңгеруде қолдана алып отыр. Функционалды сауаттылық осын-

дайдан келіп шығады.

7-сыныптан бастап мақала жазу оқу мақсатында жоспарланған болса, ал жоспар құрудың «күрделі жоспар» түрі үйретіледі екен. Оны жоғарыдағы оқу мақсаттарынан көреміз. Алғаш баланы мақала жазуға үйретуде қарапайым жоспардан бастаған жөн.

Мақала жазудағы қарапайым жоспар құрудың мазмұны:

1. Кіріспе (тақырыптың өзектілігі, оны дәлелдер келтіре отырып көрсету)
2. Негізгі бөлімде: бірнеше мәселе қамтылуы керек, а) жазылған мәтіннің, алынған ойдың себебі, мәні ә) осыларды мысалдар арқылы дәлелдеу, б) қосымша дәлелдер, қарсы көзқарастар бар ма, солар туралы т.б.
3. Қорытынды: Жоғарыда айтылған ойларын қорыта отырып, қарсы пікірге өз көзқарасын білдіріп, мәселенің дұрыс-бұрыстығын қорытындылайды.

Жоғарыда тоқталғанымыздай, педагог білім алушыны осы кезеңдерді сақтата отырып, жұмыс жасатпас бұрын, жақсы жазылған мақалаларды әкеліп, сол дайын мақалаларға жоспар құрғызып үйреткені дұрыс. Сол арқылы білім алушы өзі жазатын мақала мәтініне жоспар құруға дағдыланады.

Осы жасалатын жұмыстың бәрі жүйелі түрде кезең-кезеңімен іске асатын болса, бала нақты нәтижеге жетеді. Педагогтің міндеті осы қадамдарды ғылыми зерттеулерді саралай отырып, өзінің практикасын пайдаланып, балаға жүйелі түрде ұсыну.

Баланы жазуға дайындауда алаш зиялысы Ж.Аймауытов: «Баланы тілдің әр түріне машықтандырғанда белгілі жүйе қолданылсын. Жазу, оқу тыңдаудан, сөйлеуден соң келеді, соңғылар тәжірибеден соң келеді. Сондықтан әуелі баланың көрген-білгені туралы әңгіме құрып, содан кейін оқуға, жазуға үйретілсін»,– деген тұжырымы күні бүгінге дейін өзекті [7,65].

Алаш зиялысының жазу мен оқу туралы осы пікірін ағартушы ғалым Ахмет Байтұр-

сынұлы былай сабақтайды: «Жазу жоқ кезде оқу жоқ. Оқудан жазу дүниеге бұрын келген. Оқуды жазу тудырған. ...Оқу мен жазу қатар жүреді. Оқытушылар үйретуді оқудан бастаса, әдістер оқытқанын жаздырып, жазудан бастаса, жаздырғанын, не жазғанын оқытып отыруы керек» [8, 369-б.], – деп балаға білім берудегі оқу мен жазудың қызметін айқындап береді.

Бұл тұжырым бүгінгі үлгілік оқу бағдарламасындағы балада дағды қалыптастыру мәселесінің бұдан ширек ғасыр бұрын да болғандығын, ешқашан күн тәртібінен түспейтін өзекті мәселе екендігін дәлелдейді.

Өз тәжірибемде ғалымдардың жазылым жұмыстары бойынша зерттеулерін талдай отырып, мақала жазудың нақты қадамдарын нақтыладымы.

Мақала жазуға керегі: дайындық – жазу – өңдеу, қайта қарап редакциялау.

Осы қадамдармен жұмыс жасауда төмендегідей әдістерді сыныптың, ондағы әрбір баланың ерешелігіне қарай таңдап алу тағы да мұғалім шеберлігіне, тәжірибесіне келіп тіреледі. Кез келген, таңдалған әдіс нәтижеге жұмыс істеуі керек.

«Үлгімен жұмыс» әдісінде жақсы жазылған 2-3 мақаланың мазмұнын балалармен бірге талдайды. Кіріспеде не айтылғанын, негізгі бөлімдегі дәлелдер қалай келтірілген нанымды ма, қорытынды қалай берілген, мақаланың тақырыбы мазмұнын ашып тұр ма? т.б. сұрақтар талданады. Осы талдаулар арқылы бала ұғымында жалпы мақаланың сұлбасы шығады. Бала мақала қандай болу керек? Деген сұрағының жауабын алады. «Сөздікпен жұмыс» әдісі бойынша тақырыбына қатысты, жалпы мақала жанрының құрылымына қатысты терминдерді жинақтайды. Мысалы, мақала құрылымына қатысты: мақаланың өзектілігі, мақсаты, міндеттері, дәлел, аргумент, тұжырым, қорытынды, пікір, қазқарас т.б. «БББ» әдісі арқылы бұл әдіс сабақ соңында кері байланыс жасауда, немесе тақырып күрделі емес, балаға таныс болған жағдайда сабақ басталарда (неге көңіл аударуды білу үшін) қолданылады. Мақала жазуда «Білемін», «Білгім келеді» деген бағандары дайындық кезеңінде

толтырылса, мақала жазылып біткенде, соңында «Білгенім не?» деген бағаны толтырылады. Бұл кері байланыс болмақ.

Келесі кезеңі «жазу» барысында жоспарды мәтінге айналдыру, ойды логикалық ретпен құрылымға сай жазу, мазмұнға мән беру мынадай әдістер арқылы жүзеге асырылады. «Жазу шеберханасы» тақырыпқа сай бала жазатын мақаласының құрылымын талдайды, орфографияны, стилді сақтауға тырыспай, барынша еркін ойын қағазға түсіреді, мұғалім аралап жазғандарын оқып жүріп, ескерту емес қолдау көрсетеді. Бұл баланың жазуға деген қорқынышын сейілтп, өз-өзіне сенім ұялатады. Ары қарай жазуға қызығушылығын оятады. «Қадамдық жазу» әдісі. Бала мақаланы бірден жазып тастамайды. Бірінші сабақта тек кіріспесін жазуы мүмкін, екінші сабақта негізгі бөлімге тоқталады, үшінші сабақта қорытынды жазумен, қайта өңдеумен айналысады. Бұл әдіс баяу жұмыс істейтін балалар үшін қолайлы. «Тірек сызба» әдісі. Мұғалім тақырыпқа сай мақаланың әр бөлігіне тірек-сөйлемдер немесе құрылым ұсынады. Мысалы Кіріспе бөліміне «Қазіргі уақытта тақырыбы ерекше өзекті..... себебі»; Негізгі бөлімге «Біріншіден, себебі», «Екіншіден,..... мысалы»; Қорытынды бөлімге Қорытындылай келгенде сондықтан.....». «Еркін жазу» әдісі. Бірген тақырыпқа бала ойына не келеді, ол туралы не біледі... барлық ойын еш ретсіз, тоқтамай, қатге мән бермей 5- минут ішінде жазып шығады. Парақты жауып тастайды, қолданбайды. Кейін мақаланы толық жазып біткенде, ашып қарап, ішінен өзіне қажетті пайдалы сөйлемдер, ойлар болса іріктеп алады. Басқа да әдіс-тәсілдерді қолдануға болады.

Үшінші өңдеу, қайта қарап редакциялау кезеңінде мақаланың мазмұнын, логикалық тұрғыдан нанымдылығын, құрылымын, тілдік, стильдік, орфографиялық қателерін түзетіп, мақаланы жариялауға немесе қорғауға дайын сапаға жеткізу үшін төмендегідей әдіс-тәсілдер қолданылады.

«Өзіңді-өзің тексер» әдісі. Мұғалім берген чек-параққа оқушы өзі жазған мақаласының мазмұны бойынша жауап жазады. Ол чек-парақта:

1. Кіріспе бөлімінде тақырып пен мақсат анық көріне ме?
2. Негізгі бөлімде келтірген дәлел, мысаларыңның саны 2-3-ке тола ма?
3. Әр абзацыңда негізі ой қамтыла ма?
4. Қорытындыда негізгі ойға қайта тоқталып, ұсыныс, өзіндік пікіріңді айтасың ба?
5. Орфографиялық, тыныс белгісі, сөйлем стилі тексерілді ме? Бұл сұрақтар баланың өз жазған жұмыстарына қайта бір сын көзбен қарап, қате деп тапқанын түзетуге мүмкіндік береді.

Практикада қолдану

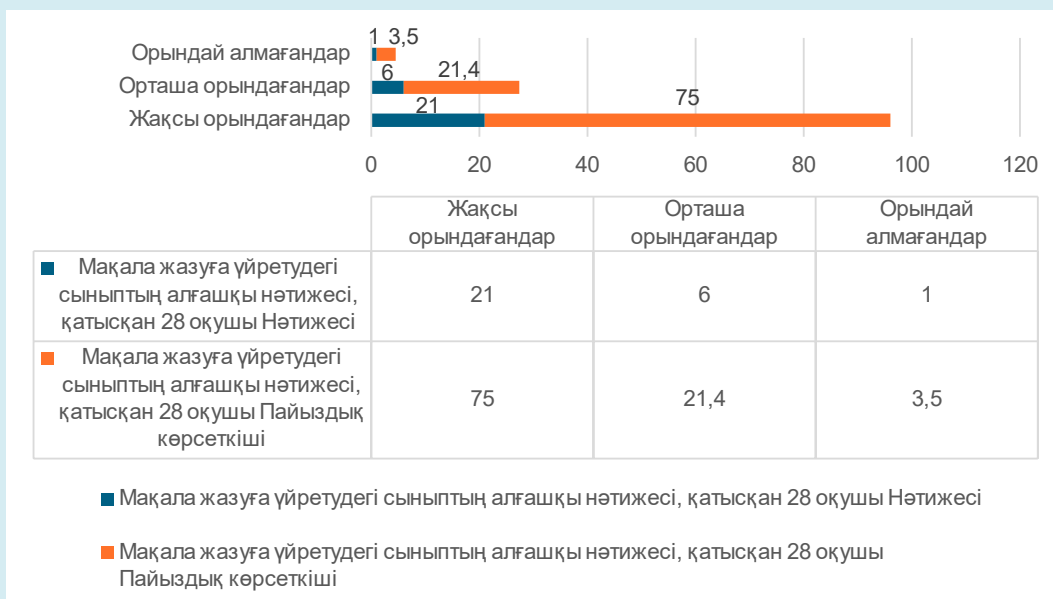
Осы айтылғандарды практикалық тұрғыда, сыныпта, балалармен жұмыс жасау барысында қалай жүзеге асырамыз. Аталған

қадамдар бойынша практикалық түрде жүргізілетін жұмыстарды қадам-қадамымен көрсетелік.

Мақала жазу үш қадамнан дайындық – жазу – өңдеу, қайта қарау қадамдарынан тұрады.

Бірінші қадам – дайындық кезеңі. Бұл кезеңде мынадай әдістерді қолданып жұмыс жасауға болады. Педагог әдістеме бөлімінде тоқталған мынадай әдістерді қолдана отырып, білім алушыларға материал жинауға бағыт береді. Мысалы: «5 сұрақ» әдісі (Кім? Не? Қашан? Қайда? Неге?); «Кластер» жасату арқылы: ортаға тақырып жазылып, айналасына сол туралы ойларын жазады; «INSERT» жинап алған ақпараттарын ортақ белгілері арқылы іріктейді.

Мақала жазуға үйретудегі сыныптың алғашқы нәтижесі, экспериментке қатысқан 7 «А»-сыныбының 28 оқушысының нәтижесі

Екінші қадам – жазу кезеңі. Білім алушы анықтаған тақырыбына сай жинаған материалдарын саралап, ойын қағазға толықтай түсіреді. Мұғалім баланың бар ойын қағазға түсіруіне мүмкіндік береді,

шектеу қоймайды. Яғни мынау дұрыс, мынау қате деген пікір айтылып, баға берілмейді. Ең бастысы білім алушы мынадай жайттарды түсінуі керек:

- ▶ Әрбір жазылған абзацта негізгі ой қамтылуы керек;
- ▶ Ой тізбегін үзбеу үшін оларды байланыстыратын (біріншіден, екіншіден, сондықтан, алайда т.б.) сөздерді қолдану қате еместігін түсіндіру.

Үшінші қадам – өңдеу, қайта қарау, яғни редакциялау, түзету. Білім алушы жазған материалын оқып шығып, мәтіннің мазмұнын толықтырады немесе артық жерлерін қысқартады. Сөйлемнің құрылымын ретке келтіреді. Орфографиялық, пунктуациялық қателерін тексеріп, түзетеді. Мақаланың стиліне мән береді.

Дайын болған мақала мәтінін төмендегідей сұрақтарға жауап бере отырып тексеруіне болады. Мысалы: а) тақырып ашылды ма?, ә) кіріспе мен қорытынды бөлімде ой жалғастығы, яғни алғашқы айтылған ойды, қорыта алған ба? б) негізгі бөлімде тақырыпты ашатын қанша дәлелдер келтірілген?, в) сөйлемдер дұрыс құрылған ба? г) ғылыми стиль сақталып тұр ма?. Осы сұрақтарға білім алушы жауап берген кезде, ол мақала мәтіні дайын болды деген сөз.

Орта білім беру ұйымдарының педагогі болғандықтан өз тәжірибемде баланы мақала жазуға оқу мақсатында берілгеніндей 7-сыныпқа келгенге дейін 5-сыныптан бастап мақала жазуға дейінгі жолдан дайындықпен өткіземін. Менің тәжірибемде алғаш бала шағын пікір айтудан бастайды, әдебиет сабағындағы өздері оқыған шығармаларына аннотация жаздырып үйретемін, шағын мәтінді оқытып, негізгі түйінін тапқызуға тырысамын, сол арқылы бала аннотация жазып үйренеді. Шағын хабарламалар жаздырамын. Аса күрделі емес, бірақ ғылыми стильдегі мәтіндерді оқытып қысқа өз ойын білдіретіндей рецензия жазғызып үйретемін. Осы жұмыстардан кейін білім алушы тақырып таңдауға, сол тақырыбына сай ойын қысқаша жеткізуге, өзіндік пікірін айтуға дағдыланады. Дағды қалыптастыру – білімнің тиынақтылығының басты шарты болмақ. Үлгілік оқу бағдарламасында берілген әрбір оқу мақсаты осы білім алушының бойында дағды қалыптастыруды бірінші орынға қояды. Ол туралы профессор Ж.Балтабаева: «Дағды – адам

өзі жасаған әрекеттері арқылы бойына орнығатын қасиет. Ал жазылым продуктивті дағдылар қатарына жатады. Продуктивті дағды – тілді қолданып сөйлеу немесе жазу, яғни айтылған сөзді, хабарды қағаз бетіне түсірудің жолы. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін біз әріптер мен сөздерді пайдалана отырып, сөйлем құраймыз, сол сөйлемдерді топтастыру арқылы өз ойымызды жазбаша түрде жеткізе аламыз»,–дейді [9]. Баланың бойында жазуға деген дағды қалыптасқан жерде жұмыс жеңіл жүреді. Әрине, сыныптың барлығы бірдей жазуға бейім деп айта алмаймын. Бірақ осы ретпен үнемі жасалған жұмыс өз нәтижесін береді. Баламен бұлай жұмыс жасау жазуға бейімі, таланты бар баланың көкірек көзін ашады, ал таланты жоқ, бірақ қабілеті жететін, жақсы оқитын баланың дағдысын қалыптастырады. Ал мүлдем қызықпайтын, оқымайтын бала, әрине мүлдем оқымайтын бала болуы мүмкін емес, қызықпайтын немесе қызықтыра алмайтын болуымыз мүмкін. Мұндай балалар өз шама-шарқынша, өзінің қабілетіне сай берілген тапсырманы орындауға тырысады.

Баланың бойында жоғарыдағы айтылған дағдылар қалыптасқаннан кейін жүргізілетін жұмыстардың тағы бір түрі кез келген тақырыпқа төрт-бес тезис жаздыру. Ары қарай бала осы тезисті кеңейтін, толық мәтінге айналдырады.

Білім алушыларға мақала жаздыруда топтық жұмыстар да жасатуға болады. Сонда көшбасшы балалар сыныптағы әртүрлі деңгейдегі балалардың жұмыс істеуіне мүмкіндік жасайды. Сыныппен ақылдаса отырып нақты тақырыпты анықтап алғаннан кейін, сыныптағы әр қатардан бір топ жасап, үш топқа бөліп, бір топқа тақырып бойынша жоспар жасау тапсырылады, екінші топ дәлелдер мен мысалдар жинайды, үшінші топ кіріспе мен қорытынды бөлімді бірнеше нұсқада жазып ұсынады. Әр қатар бір топ болып саналса да, бұл жұмысты барлық бала өздері орындайды. Өздері топта жұмыс жасап отырмыз деп санайды, бірақ тапсырманы жеке-жеке барлығы орындайды. Балалар үшін қатармен топқа бөлініп жұмыс істеуі өте үлкен қызығушылық тудырады. Олар өз тобын алдан көргісі келіп, сынып нағыз білім бәсекесіне айналады, жұмыстарын

жарыса орындайды. Бір топтағылар біріне-бірі көмектеседі. Қызығушылықтары басылмас үшін уақыттың тығыздығына қарамай, мұғалім сыныппен қосылып, оларды жеке-жеке тыңдауы қажет. Осылардың бәрі дайын болғанда шағын, топ саны үш баладан тұратын жұмыс түрі ұсынылады. Әр қатардан бір-бір баладан қосылып, жинақталған материалдарымен мақала жазып шығады. Балаларды соңғы топтастыруда мұғалім тыңдаған жұмыстарының қаншалық дәрежеде орындалғандығын байқап тұрып, өзі балаларға сездірмей, олардың намысына тимей топтарды қосуына болады. Себебі сыныптағы балалардың бәрі бір дәрежеде орындауы мүмкін емес. Ол тепе-теңдікті мұғалім сақтауға тырысуы керек.

Қазіргі ақпараттар заманында, яғни цифрлы қоғамда ақпараттық коммуникативтік технологияларды, жасанды интеллектіні қолданбай сабақ оқыту мүмкін емес. Олай болмаған жағдайда заман көшіне ілесе алмаған болар едік. Біздің қазіргі басшылыққа алып отырған үлгілік оқу бағдарламамыздың өзі бізден креативтілікті талап етеді. Қолына гаджет ұстамайтын бала жоқ. Сол себепті мақала жазуда цифрлы ақпараттың, жасанды интеллектінің көмегіне сүйенулері заңдылық. Дегенмен мұғалім балаға интернеттегі ақпараттың көшіру үшін берілмегендігін түсіндіруі керек. ЖИ пайдаланып жинаған материалдарын бала оқып, талдап, саралап, қайта құрастырып, өзіндік пікірін қосып жазу керектігін, сонымен қатар ол алынған дереккөздерге сілтеме жасау мәдениетін де түсіндіріп отыруы керек. Оның ғылым-білім саласындағы «адалдық» екендігін, көшіріп алған дүниенің «ұрлық» екендігін бала түсінуі керек.

Мұғалім баланың ізденіп жазған еңбегін мектеп сайтына, мектептің қабырға газетіне, әлеуметтік желіде жариялауына мұрындық болып отырса, бұл балада өз ісіне қызығушылық, үлкен мотивация туғызады. Оның ары қарай ізденуіне жол ашады.

Бала мақала жазғаннан кейін мұғалім оған кері байланыс беруі міндетті. Бірақ мұғалім тарапынан баланың жазған мақаласын бағалауды тек баға қоюмен шек-

темей, дамытушы сипатта бағалауы керек. Ол қалай болмақ, ол критерийлер арқылы бағалау. 1. Тақырыптың ашылуы. 2. Құрылымның сақталуы (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды). 3. Пікір мен тезистердің нақтылығы. 4. Дәлелдер мен мысалдардың жеткіліктілігі. 5. Шығармашылықтың болуы (қызықты ой, ерекше тәсіл т.б. бала фантазиясын көрсететін). 6. Сауатты жазылуы (орфографиялық, пунктуациялық, стильдік).

Осылай мұғалім тарапынан кері байланыс беру білім алушының жетіспей тұрған тұстарын байқап, өз-өзіне сыни көзбен қарауға үйретеді.

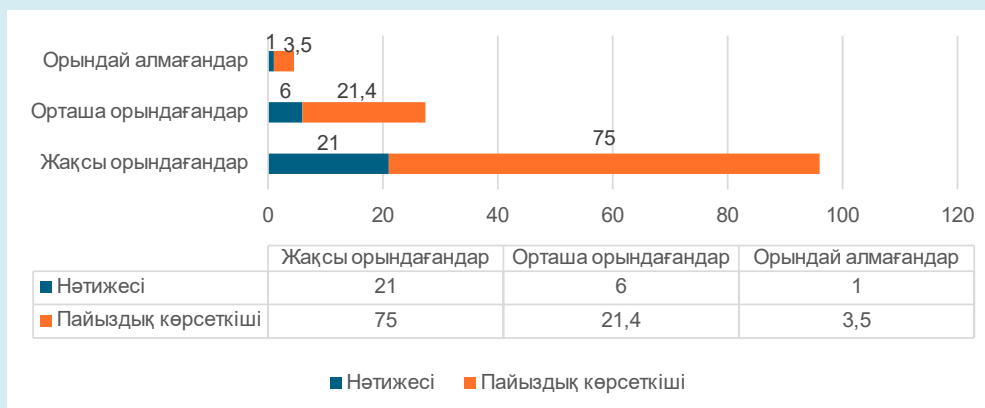
Сонымен қатар мұғалім балалардың өзін-өзі және бірін-біріне бағалату арқылы да баланың өз жұмысына сыни көзбен қарауына үйретеді. Мұғалім төмендегідей сұрақтармен балаларға парақ таратады. Ондағы жазбаға бала өзі тікелей жауап жазады. Мысалы:

1. Менің мақаламның тақырыбы өзекті –
2. Менің мақаламда кіріспе бар –
3. Мен кем дегенде үш-төрт дәлел келтірдім –
4. Қорытынды бөлімінде ұсынысым бар –
5. Қорытынды бөлімде оқырманға ой тастаймын –
6. Мақаламның жазылу стиліне көңілім толады/толмайды –
7. Орфографиялық, пунктуациялық қателерді тексердім (маған мына нәрсе-ге көңіл бөлу керек екен...) –.

Балалар өз мақалаларын осы критерийді басшылыққа ала отырып бағалайды. Келесі кезекте осы өздерін-өздері бағалаған парақты мақаламен қосып жұбына береді. Ол ары қарай оқи отырып, ұсыныс жазады. Бұл әдіс баланың өзіне де, жасаған жұмысына да сыни көзбен қарауына дағды қалыптастырады.

Осы жұмыстарды жүйелі түрде орындау барысындағы сыныптың мақала жазудағы жеткен жетістігінің нәтижесі:

Мақала жазуға дайындық, үйрету жұмыстары жүргізілгеннен кейінгі экспериментке қатысқан 7 «А»-сыныбының 28 оқушысының нәтижесі

Жоғарыда айтқанымыздай сыныптағы оқушының бәрі талантты немесе жоғары қабілетті емес. Әсіресе, қазіргі кезеңде білесіздер сыныпта инклюзив балалар да отырады. Соңғы кездерде инклюзив ұғымы өзгеріп, оған өте қабілетті және қабілеті төмен немесе ақыл-ойы тежеліп дамыған, көз, құлақ, қимыл аппаратының қозғалысы баяу балаларды жатқызатын болып жүр. Ол дегеніміз әр сыныпта инклюзив бала отыр деген сөз. Арнайы бағдарламамен үйде оқитын балалар болмаса, сыныпқа келетін баланың бәрі ортақ үлгілік оқу бағдарламасымен білім алады. Сондықтан педагог олардың да жүрегінен жол тауып оқытуы керек. Дегенмен сыныптағы үш инклюзив оқушының біреуіне меңгерту қиындық әкелді.

Сыныптағы тілдік деңгейі әртүрлі, оқу қарқыны, жазуы әлсіз білім алушыларға мақала жазып үйрету әрине оңай жұмыс емес. Бірақ білім алушы үлгілік оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттарына сай жоспарланған білімді меңгеруі керек. Сондықтан, ондай балалармен жұмыс жасауда: дайын жоспар, тірек сөздер, сөйлем үлгілерін беріп, шағын көлемде жаздырамыз.

Ал қабілеті ерекше балаларға: күрделірек тақырып беріп, қосымша деректер іздеуді, шағын зерттеу (сауалнама жүргізу, сұхбат алу, статистика жинау т.б.) жүргізуді тапсы-

рмасақ баланың қызығушылығы жоғалып, зерігіп кетуі мүмкін. Мұндай ерекше қабілетті балалардың жұмыстарын мектепшілік газетке, сайтқа жариялап отыру балаға мотивация береді.

Бұл жұмыстың қиындығы білім алушыны мақала жазуға баулуда «Қазақ тілі» пәнінен аптада берілетін 2-3 сағат аздық етеді. Мұғалім үшін өз ісінің нәтижесін көру үлкен жетістік. Ал уақыт тапшылығы, бала тек мақала жазумен айналыспайды, бағдарламаға сай басқа да жұмыс түрлерін меңгеруі керек, үлкен қолбайлау. Мұндағы мұғалімнің міндеті балаға бағдарламада көрсетілгендей барлығына міндетті білім мазмұнын меңгерте отырып, сол үйреніп жатқан дүниесінің болашақта балаға қаншалық қажеттілігі бар, сол үйреніп жатқан білімі баланы болашақ маман ретінде жолын көрсете ала ма, мүмкін олардың арасында керемет журналист, жазушы отырған шығар. Мінеки, оындай талант көздері болса, олар қызықты жұмысқа өздері-ақ қызығып, ыңғайлары бар екендігін байқатады. Шебер мұғалім сол қазынаны тап басып танып, ары қарай дамуына мүмкіндік жасаса, мұғалім ісінің нәтижесі осыдан көрінеді.

Біз мемлекеттік білім беру стандартындағы бар құндылық «Қазақ тілі» пәнінің мазмұнында тұр дейміз. Сол құндылықтың

әрқайсысы адамды өмірге адам болумен қатар, маман да болып қалыптасуына қызмет етеді. Оны көре біліп, пән мазмұны арқылы жолға салу нағыз ұстаздың ісі.

Осылайша әр білім алушы өз мүмкіндігі, қабілетіне қарай жетістікке жетеді.

Ұсыныстар

Баланы мақала жазуға баулуда мұғалім ескеретін төмендегідей жайттар бар:

1. Оқымайтын, қызықпайтын бала болмайды, қызықтыра білудің, бала жүрегінен жол табудың мүмкіндігін іздестіруіміз керек. Бірінші кезекте балаға мұғалім мейірімін төгіп, оны жақсы көретінін сездіре алса, бала міндетті түрде бұл эмоцияға пән мазмұнын меңгеріп, сабақты жақсы оқу арқылы үн қатады. Сондықтан мұғалім психолог болуы міндетті.
2. Сыныбы өскен сайын баланың физиологиялық тұрғыдан өсіп-жетілуінде, мінезінде көптеген қарама-қайшылықтар болып жатады. Өз-өзімен алысып, өзін басқаларға дәлелдегісі келіп (бұл әр балада әлеуметтік жағдайына қарай әртүрлі өтеді) жүрген жасөспірімге түсіністікпен қарап, сабақ мазмұнын меңгертуде, осы жұмыстар оның қолынан келетіндігіне сендіріп оқыту керек. Әрине, сыныпта отыз бала отыратын болса, оның әрқайсысы әртүрлі. Мұғалім мамандығының қиындығының өзі осында, олардың әрқайсысын түсініп, баладан мүмкіндігі жететін нәрсені талап етуі керек.
3. Мақала жаздыруда үйрену қадамдары нақты, түсінікті болуы шарт.
4. Мұғалім қолданатын әдіс-тәсілдерінің нәтижесін көре білуі керек. Ол қолданған әдіс баланы жұмыс істете ала ма, қызықтыра ма, алға жетелей ме т.б. сұрақтарға жауап болу керек.
5. Бала мақала жазуда ақпараттық технологияларды, жасанды интеллектіні қолдануда бірінші орында өзі екендігін, олардың тек көмекші құрал болатындығын, идея өзінен шығуы қажеттігін түсінуі тиіс.

6. Мұғалім тарапынан жүргізілетін кері байланыс бағалау үшін емес, бағыт көрсету үшін болу керек.

7. Бағалау критерийлері түсінікті, нақты болса, бала өзін-өзі бағалайды және қателігін көре біліп түзетуге жұмыс істейді. Мұғалім баланы осыған жеткізуі керек.

8. Балаға мақала жазуды үйрету барысында талантын, қабілетін байқаған жағдайда ол баламен мұғалім сабақтан тыс кездерде жеке жұмыс жасап, баланың – талантым, өзінің – мүмкіндігін ашуы керек. Яғни баламен тереңдей жұмыс жасап, зерттей жүріп, өзінің авторлық бағдарлама жазуға дейін тәжірибе жинау мүмкіндігі туады. Жеке балаға қолданған әдісін бірте-бірте жетілдіріп, топпен жұмыс жасауға дейін шыңдалады. Бұл педагогтің өзін-өзі танып, жетілдіруі болмақ.

Қорытынды

Қорыта келгенде, жалпы білім алушыларды мақала жазуға баулу – күрделі де қызықты, нәтижелі жұмыс. Нәтиже шығарып, жетістікке жеткен білім алушының еңбегін көру педагог үшін өзіне-өзінің баға беруі болмақ. Мақала жазып үйренген білім алушының бойында жазылым дағдысы ғана емес, сонымен қатар сыни және шығармашылық ойлау, зерттеушілік, өз ойын жүйелі жеткізу қабілеті, дербес шешім қабылдай алу мүмкіндігі, жеке тұлға ретіндегі азаматтық ұстанымы қалыптасады. Бұл туралы «Қазақ тілін» оқыту тұжырымдамасында: «XXI ғасырдың адамы – жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдар бойынша ой-өрісі кең, жан-дүниесі бай, ұлттық менталитеті жоғары, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасай алатын, басқаның пікірімен санасатын, кез келген ситуациядан шығудың жолын таба алатын, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайталанбайтын дара тұлға болуы тиіс. Ал мұндай мүмкіндіктің негізі – білімде. Сондықтан оқушыны өз қоғамының азаматы, жеке тұлға, келешектің иесі, тірегі ретінде тану, соған мүмкіндік жасау қажет. Ұлттық үлгідегі жаңа парадигманың негізгі бір

мәселесі – білім алушыға іргелі де терең, тиянақты да жүйелі білім беру. Іргелі білім берудің міндеті – адамды ғылыми ойлауға, болмысты тану, оны қабылдаудың әдіс-тәсілдерін білуге, өзін-өзі дамытуға, өз бетімен білім алуға, ізденуге іштей қажеттілігін туғызу», – деп көрсетеді [10].

Бұл жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін педагог балаларға мақала жанрының ерекшелігін түсіндіріп, үлгі мәтіндер арқылы мақала құрылымын меңгертіп, тақырып таңдату, жоспар құру, тезис жазуға үйретеді. Білім алушының осы үйренген, меңгерген білімдерін кезең-кезеңімен, әр қадамын бақылай отырып (дайындық – жазу – өңдеу) мақала жазу дағдысын қалыптастырады.

Мұғалім мақала жазуға үйрету барысында білім алушыларға цифрлық құралдарды, ЖИ-ді ұтымды қолдануды үйретумен қатар, өз тарапынан дамытушы бағалау мен кері байланысты жүйелі ұйымдастыруы және инклюзивті баламен нәтижелі жұмыс жасау жолдарын терең меңгеруі қажет.

Осылай жүйелі, бірізді жүргізілген жұмыс білім алушыны жан-жақты дамытып, өз ойын дәлелмен жеткізе алатын, болашақта қоғамдық мәселелерге де араласатын, өзіндік пікірі бар, сауатты да белсенді түлға ретінде қалыптастырады.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Құлмағамбетова, А. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары [Мәтін]: оқу-әдістемелік құрал / А. Құлмағамбетова. – Астана, 2014. – 54 б.
2. Оразбаева, Ф. Тілдік қатынас [Мәтін]: оқулық / Ф. Оразбаева. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 272 б.
3. Хайленд, К. Жазуды оқыту және зерттеу = Teaching and Researching Writing [Электронды ресурсы] / К. Хайленд. – 2021. – DOI: 10.4324/9781003198451. – ISBN 978-1-003-19845-1.
4. Рыскелдиева, Г. Д. Мәтін арқылы мақала жазуға үйрету [Мәтін] / Г. Д. Рыскелдиева // «Үздік педагог» конкурсы жеңімпаздарының педагогикалық тәжірибесін тарату бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2023. – Б.
5. Қазақ тілі [Мәтін]: негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9 сыныптарына арналған үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде). – 35-қосымша // Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы : ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы. – ҚР Әділет министрлігінде 2022 жылғы 23 қыркүйекте № 29767 тіркелген.
6. Қазақ тілі [Мәтін]: жалпы орта білім беру деңгейінің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-11 (12) сыныптарына арналған үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде). – 75-қосымша // Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы : ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы. – ҚР Әділет министрлігінде 2022 жылғы 23 қыркүйекте № 29767 тіркелген.
7. Аймауытов, Ж. Ана тілін қалай оқыту керек? [Мәтін] / Ж. Аймауытов // Алты томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. – Т. 6. – Б.
8. Байтұрсынов, А. Тіл тағылымы [Мәтін] / А. Байтұрсынов. – Алматы, 1992. – 448 б.
9. Кенжебаева, Г. М. «Қазақ тілі» пәнінен жазылым дағдысын дамыту жолдары [Мәтін] / Г. М. Кенжебаева, Ж. Қ. Балтабаева // Білім-Образование : ғылыми-педагогикалық журнал / Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. – 2023. – № 3 (106). – Б. 88–96.
10. Орта білім беру ұйымдарында «Қазақ тілі» және «Қазақ әдебиеті» пәндерін оқытудың тұжырымдамалық негіздері [Мәтін]. – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2022. – 240 б.

ПУТИ ОБУЧЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ НАПИСАНИЮ СТАТЕЙ НА ОСНОВЕ УЧЕБНЫХ ЦЕЛЕЙ УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ

Елибаева Л.О.

КГУ «Гимназия №1 имени Алихана Бокейханова отдела образования акимата города Тараз»

Аннотация. В статье рассматриваются пути обучения обучающихся одному из видов письменных работ – написанию статьи как средству формирования навыков письменной речи. Автор, анализируя подразделы раздела «Письмо» в типовой учебной программе, показывает, как виды письменных заданий развиваются от простого к сложному по спиральному принципу и какая подготовка предшествует этапу написания статьи. При обучении школьников написанию статьи автор на примерах собственной практики

демонстрирует, какие методы и приемы целесообразно использовать. Пошагово раскрывается процесс написания статьи: от выбора темы, обоснования ее актуальности, определения структуры, овладения умением аргументировать до формулирования выводов; конкретизируются пути поэтапного вовлечения ребенка в написание статьи.

Автор обосновывает свои взгляды выводами исследователей, приводя цитаты, и мастерски показывает способы трансформации теории в практику.

Ключевые слова: написание статьи, цели обучения, методы и приемы, навыки письменной речи, письменная грамотность, письменное мышление, критическое мышление.

● APPROACHES TO TEACHING STUDENTS TO WRITE ARTICLES BASED ON CURRICULUM LEARNING OBJECTIVES

Elibaeva L.O.

A. Bokeikhanov Gymnasium No. 1, Taraz

Abstract. The article examines ways of teaching students one type of written work – writing an article – as a means of developing writing skills. By analyzing the sub-sections of the “Writing” component in the model curriculum, the author shows how types of writing tasks develop from simple to complex according to the spiral principle and what preparatory stages precede article writing. When teaching school students to write an article, the author illustrates, using examples from personal teaching practice, which methods and techniques are most appropriate. The process of writing an article is presented step by step: from choosing a topic, substantiating its relevance, and defining the structure to mastering the ability to provide arguments and formulate conclusions; the stages of gradually engaging the child in article writing are specified.

The author substantiates these views with the findings of researchers, providing quotations, and skilfully demonstrates ways of transforming theory into practice.

Keywords: article writing, learning objectives, methods and techniques, writing skills, writing literacy, written thinking, critical thinking.

FTAMP 14.25.09

АҢЫЗ-ӘҢГІМЕЛЕРДІ ОҚЫТУДА ТАРИХИ МӘТІНДЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕРІ

Ережепова Д.Ж.

Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің «Әлихан Бөкейхан атындағы № 39 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аңдатпа.

Мақала қазақ әдебиетіндегі аңыз жанрында жазылған шығармаларды оқыту кезінде білім алушының оқырмандық және функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мақсатында тарихи мәтіндерді тиімді пайдалану жолдары туралы.

Мақалада пән мұғалімдеріне оқыту әдістерінің нақтылы аңыздарды игерту кезінде қолданылатын түрлері ұсыныс ретінде көрсетілген. Көп жылғы еңбек негізінде қалыптасқан оқыту әдістері мен тәсілдерін қолдану тәжірибесі және оның ғылыми әдіснамасы мақалада нақтылы көрсетілген. Заманға сай жаңа технологиялармен қатар, жасанды интеллектінің де мүмкіндіктерін пайдалану қарастырылған. Инновациялық технологияларды пайдалана отырып, көркем мәтінді меңгерту, білім алушының санасында белгілі бір дағдыларды қалыптастыру әдістемесі мақалада талданып берілді. Аңыз әңгімелердің жанрлық табиғаты мен олардың тарихи деректермен өзара сабақтастығы зерттеу нысанының өзектілігін айқындайды. Аңыздарда тарихи негіз бен қиялға құрылған мифологиялық элементтердің қатар көрініс беруі оқиға желісі мен кейіпкер бейнесін жан-жақты талдауды талап етеді. Осыған байланысты білім алушыларға мифологиялық таным мен тарихи танымның ара-жігін ажырату, олардың мазмұндық және әдіснамалық ерекшеліктерін түсіндіру маңызды оқу міндеті ретінде көрінеді. Мектеп бағдарламасындағы «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аызы бойынша тарихилық, мифологиялық, ертегі жанрының категорияларын салыстыра отырып түсіндіру әдістері әдіскер Қ.О. Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы негізінде сараланып берілді.

Түйінді сөздер:

аңыздар, оқыту әдістері, жаңа технологиялар, тарихи мәтіндер, тарихилық, мифология, ертегі жанры.

Кіріспе

Қазіргі күні қазақ әдебиетіндегі фольклорлық мәтіндерді оқытуда маңызды саналатын жанрларының бірі – аңыздар болып есептеледі. Олар белгілі бір тарихи кезеңде өмір сүрген тұлғалар, елдік оқиғалар мен мәдени-рухани құбылыстар туралы халықтық түсініктерді сақтаған көркем-нарративтік мұра ретінде бағаланады. Аңыз әңгімелердің рухани құндылығы мен білім алушыға беретін көркемдік-эстетикалық білімі мен оқы-

рмандық талғамды қалыптастырудағы маңызы да ерекше.

Негізгі білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында аңыз жанрына қатысты алғашқы оқу материалы 5-сыныпта «Асан қайғының жерге айтқан сыны» тақырыбында ұсынылады [1]. Мақалада аңыз жанрының табиғаты мен оны мектеп тәжірибесінде оқыту мәселелері қарастырылғандықтан, мысал ретінде Асан қайғыға қатысты аңыздың алынуы –

оның оқу бағдарламасында дербес жанрлық үлгі ретінде енгізілуімен негізделеді.

Аңыз жанры – тарихи фактілер мен мифологиялық қиялдық элементтердің тоғысуынан қалыптасатын күрделі нарративтік құрылым. Мұндай синкретті сипат аңыз мәтініндегі оқиғалар мен кейіпкер бейнесін көпқабатты мағынада түсіндіруді қажет етеді. Осыған байланысты білім алушыларға тарихи таным мен мифологиялық танымның ерекшеліктерін ғылыми негізде меңгерту, көркем мәтіндегі деректілік пен қиялдық элементтердің арақатынасын ажырату дағдыларын қалыптастыру – қазіргі гуманитарлық білім берудің өзекті міндеттерінің бірі.

Аталған ұстанымдар аңыздардың танымдық, тәрбиелік және мәдени маңызын терең пайымдауға мүмкіндік береді. Сондықтан ұсынылып отырған зерттеу жұмысының өзектілігі – аңыз мәтіндерін оқыту барысында олардың тарихи негізі мен мифологиялық сипатын саралай отырып, білім алушылардың аналитикалық ойлауын, мәдени-тарихи дүниетанымын дамыту қажеттілігімен айқындалады.

Мақсаты – білім алушыларға аңыз-әңгімелерді меңгертуде тарихи таным мен мифологиялық танымның айырмашылығын түсіндіру, көркем мәтіндегі тарихи деректілік пен қиялдан туған элементтердің арақатынасын сараптай білу дағдыларын қалыптастыру.

Міндеттері:

- 1) аңыз жанрының табиғатын, оның тарихи негізі мен мифологиялық құрылымын ғылыми тұрғыдан талдап, білім алушыларға түсіндіру;
- 2) аңыздағы оқиғалар мен кейіпкерлердің тарихи сипаты мен мифологиялық сипаттарының ерекшеліктерін салыстыра отырып, олардың мазмұндық қызметін айқындау;
- 3) білім алушылардың тарихи фактіні көркем қиялдан ажырата алу дағдыларын дамыту, мәтінмен аналитикалық жұмыс жүргізу мүмкіндігін кеңейту;

4) аңыз-әңгімелерді оқытуда интербелсенді әдістерді (ойлану-ой тастау, салыстырмалы талдау, проблемалық сұрақтар) қолдану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру;

5) тарихи және мифологиялық танымның ерекшеліктерін меңгерту арқылы оқушылардың ұлттық мәдениет пен дүниетанымға қатысты түсініктерін тереңдету.

Аңыздар тарихи шындық пен көркемдік қиялдың астасуы нәтижесінде қалыптасатындықтан, оларды білім беру процесінде тарихи мәтіндермен байланыстыра оқыту оқушылардың тарихи санасын, сыни ойлау қабілетін және мәдени-танымдық дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқарады. Соңғы жылдары білім мазмұнын жаңарту, пәнаралық интеграция үдерісінің күшеюі аңыздарды оқытуда тарихи материалдарды кешенді қолдануды ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеуді талап етеді. М. Әуезов өзінің «Қазақ халқының эпосы мен фольклоры» деген мақаласында: «Тарихта болған адамдар жайында айтылған, халық шығарған көркем әңгіме... Аңыз-әңгіме етілген адамның өміріндегі шын ісі мен мінезінің суреттеуінен, аңғарынан туады. Аңыз әңгіменің тарихи адамды біржолата өзіне ұқсамаған кейіпке түсіріп әкететіні болмайды. Әрбір аңыз әңгіменің негізінде тарихта болған адамның шын кескінінің түбегейлі ерекшеліктері жүреді, – дейді [2, 55].

Осыған байланысты аңыз мәтінін тарихи деректермен салыстыра талдау, тарихи контекст қалыптастыру, зерттеу материалдарын қолдану сияқты тәсілдер тиімді педагогикалық құрал ретінде қарастырылады. Аңыз әңгімелер мен ертегілердің арасындағы айырмашылық, ұқсастық олардың жанрлық түрлерін ажыратуда біршама қиындықтар туғызады. Аңызда да, ертегіде де қиял-ғажайып бейнелер, мифологиялық кейіпкерлер, оқиғалар кездеседі. Осындай жанрлық сипаттарына байланысты тарихи мәтіндердегі, нақтылы оқиғаларды қатар қойып талдау негізінде аңыздың жанрлық түрін айшықтап алуға болады. Ғылыми тұрғыдан алғанда, аңыз бен ертегінің ара жігін ажырататын басты белгі – аңыздың нақты тарихи тұлғалардың өміріне, олардың

қоғамдық қызметіне немесе белгілі бір тарихи кезеңдегі әрекеттеріне негізделуінде болып саналады. Ғалым А.К Дүйсенбі өзінің «Түркі аңыздары мен әпсаналары» деген еңбегінде: «Сондықтан да аңыздың негізгі қызметі – ескі күннің есті тарихынан мағлұмат беру, елдің белгілі бір оқиғаларға қатынасын хабарлау, танымын, көзқарасын таныту болып табылады. Онда әлденеше ұрпақ өкілдерінің бастан кешкендері, көргені мен естігені, өмір тәжірибесі жинақталған, қорытылған. Ата ұрпақтың кейінгі буынға айтар ақыл-ойлары, аманат-өсиеттері сақталған және олар қаншама жүз жылдықтардың тоғысынан, ондаған-жүздеген ділмар шешен айтушылардың сынынан, өңдеуінен өткен. Сондықтан жалпы халық шығармасының, оның ішінде аңыз-әңгімелердің мәліметтік, мағлұматтық маңызы мен ғұбраттық мәні зор», – аңыздардың тарихилығы мен тәрбиелік сипатына тоқталады [3.22].

Аңыздардың тарихпен байланыстылығы туралы айтқанда қазақ фольклорын алғашқы зерттеушілердің бірі Шоқан Уәлихановтың еңбегін атап кетуге болады. Ол өзінің «XVIII ғасырдағы қазақ батырлары туралы тарихи аңыздар» деген мақаласында: «Егер Гомердің поэтикалық аңыздаулары, Геродоттың естіп алып, жазып қалдырған аңыздары азды-көпті тарихилық мәнге ие десек, егер әрбір шала-пұла, қисынсыз аңыз әңгімелердің өзінің негізінде оқиғамен шындық жатады десек, қазақтардың ұнамды және жүйелі аңыздауларында... тарихи мән болуы шүбәсіз», – деп аңыздардың тарихилығына назар аударған [4. 388].

Аңыздық нарратив көбіне шын өмірде болған адам туралы халықтық түсініктің жинақталуынан туындайды: тарихи шындыққа қатысты дерек негізінде пайда болған оқиғалар уақыт өте келе қоспалармен толықтырылып, «айтылды-мыс», «істепті-мыс» сипатындағы ел ішіндегі әңгімелерге айналады. Нәтижесінде тарихи тұлғаның өмірлік әрекеттері мен халық қиялы ұштасып, аңыздың көркем құрылымына негіз болады.

Әдістеме

Аңыздардың тарихи негізге құрылуы олардың тәрбиелік, дүниетанымдық және

ақпараттық қызметін айқындайды. Мұндай әңгімелердің басты кейіпкерлері – ел қорғаған батырлар, қоғамның саяси-әлеуметтік өмірінде ерекше рөл атқарған басшылар, шешен билер, әділет жолындағы күрескерлер немесе халық мүддесін жырлаған тұлғалар. Уақыт өте бұл тұлғалардың іс-әрекеттері ауызша әңгімелеу барысында өңделіп, көркемдік элементтермен байытылып, ұрпақтан ұрпаққа жететін фольклорлық мұраға айналады.

Аңыздық дәстүрдің қалыптасуына халық даналығының, дүниетанымдық ой-толғамдардың ықпалы зор. Даналықты алғаш жүйелі түрде талдап түсіндіруге философия талпынғанымен, оның түп тамыры ауыз әдебиеті үлгілерінде – аңыздарда, діни әпсаналарда, мифтік сюжеттерде жатыр. Қорқыт ата, Асан Қайғы, Толағай сынды мифологиялық-символдық тұлғалар бейнесінде адам өмірінің өткіншілігі, мәңгілікке ұмтылыс, адамгершілік қағидаттарды іздеу идеялары көрініс табады. Бұл образдар ұрпақ санасына өмір мәнін пайымдауға бағытталған тарихи-философиялық тұжырымдар береді [6].

Осылайша, аңыздар – халықтың тарихи жады мен дүниетанымын ұрпаққа жеткізудің маңызды құралы. Олар тарихи ақпарат берумен қатар, жас ұрпақты адамгершілікке, елді құрметтеуге, өткеннің тәжірибесін бағалауға тәрбиелейтін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан құнды материал. Аңыздардың тарихи-танымдық мәні төмендегі аспектілерден көрінеді:

1. Тарихи жадыны сақтау – халықтың елдік, ерлік, тұлғалық құндылықтарын ұрпаққа жеткізу;
2. Көркемдік бейнелеу арқылы түсіндіру – тарихи оқиғаларды өмірлік тәжірибеге жақын формада беру;
3. Тұлғалық идеалдарды қалыптастыру – қоғамда орныққан моральдық нормаларды насихаттау;
4. Тарихи реконструкцияға мүмкіндік беру – тарихи мәтіндермен салыстыру арқылы зерттеушілік дағдыларды дамыту.

Зерттеу материалдары ретінде «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аңызы, фоль-

клорлық мұраның тарихы мен теориясын, әдістемесін зерттеген ғылыми еңбектер алынды. Зерттеу барысында салыстыру, саралау, қорыту әдістері мен Қ.Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ойлау» технологиясы мен қазіргі білім беру жүйесіндегі заманауи оқыту әдістері қамтылды.

Орта буын, әсіресе 5-6-сыныптарда аңыздарды оқытудың әдістемесі оқушының қабылдау ерекшеліктеріне лайық құрылуы тиіс. Қ. Бітібаеваның «Ой тастау – ойланту – ой қорыту» технологиясы аңызды жан-жақты меңгертуде тиімді педагогикалық жүйе болып саналады [5]. Себебі белгілі бір аңыз кейіпкері мен ондағы тарихи атаулар, мифологиялық сарын сияқты теориялық мәселерді саралай отырып түсіндіруде білім алушының ойлануы мен ой қорытуы, креативті деңгейдегі дағдыны қалыптастырады.

Аңыздарды оқыту ең алдымен олардың жанрлық табиғатын айқындаудан басталады. Аңыз тарихи дерек пен көркемдік қиялдың тоғысқан жанры, сондықтан мұғалім тарихи негіз, мифологиялық элемент және ертегі белгілерді қатар түсіндіруі қажет. Оқушыларға тарихи тұлға болғанын, халықтың оған қатысты көзқарасын, аңыздың тәрбиелік мәнін қарапайым, нақты мысалдармен жеткізу маңызды. Ал мифтік сипаттарды түсіндіруде табиғат пен адам арасындағы байланыс, ерекше бейнелеулер, қиял көріністері көрсетіледі. Ертегілік әсірелеулер мен оқиғаның көркемдік өрнегі оқушының эстетикалық қабылдауын күшейтеді.

Аталған жанрлық ерекшеліктерді ашуда Қ. Бітібаеваның «Ой тастау, ойланту, ой қорыту» технологиясы құрылымдық әрі тиімді әдістемелік жол ұсынады. Бұл технология үш кезеңнен тұрады және әр кезең оқушыны белсенді ойлауға жетелейді.

Бірінші кезең – ой тастау. Бұл кезеңде мұғалім оқушының қызығушылығын оятып, болжам жасауына жағдай жасайды. Аңызға байланысты тірек сөздер, суреттер, тарихи деректер немесе қысқа бейне-материалдар көрсету арқылы оқушының санасында сұрақ туғызады. Мысалы, Асан қайғы туралы аңызды оқытуда «Жерұйық», «ел қамқоры», «жердің сыны» сияқты тірек ұғымдар ұсынылып, «Бұл аңыз не ту-

ралы болуы мүмкін?», «Асан қайғы неліктен халыққа арман етіп көрінген?» деген сұрақтар қойылады. Мұндай тәсілдер мәтінді оқымай тұрып-ақ оқушыны болжам айтуға, ойлануға итермелейді.

Екінші кезең – ойланту. Бұл мәтінді талдаудың негізгі бөлігі. Мұнда оқушылар мәтінді бөліктерге бөліп оқиды, әр бөліктегі тарихи, мифтік және ертегі элементтерін өздері анықтайды. Салыстыру кестелері, дәлелді пікір айту, диалогтік талдау, «Өзің тап» әдісі сияқты тәсілдер оқушыларды зерттеушілік бағытқа жетелейді. Аңыздағы шындық пен қиялды ажырату тапсырмалары арқылы оқушының талдау және салыстыру қабілеті дамиды. Мысалы, «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аңызы талданғанда балалар тарихи негізді Асанның ел қамын ойлаған би, жырау болғанын; мифтік элементті жермен тілдесу көрінісін; ертегілік белгіні әсірелеулерді өздері табады. Мұндай тапсырмалар оқушының мәтінге өзіндік көзқарасын қалыптастырып, ойлау операцияларын белсенді іске қосады.

Үшінші кезең – ой қорыту. Бұл кезеңде оқушылар алған білімдерін жинақтап, өзіндік тұжырым жасайды. Шығармашылық тапсырмалар – шағын эссе, сурет, диалог құрастыру, аңыздың қазіргі нұсқасын жазу, рөлдік сахналау оқушының қиялын дамытады. «Менің түйгенім...» немесе «Үш тұжырым» әдісі арқылы әр оқушы сабақтан алған білімін жеке сараптайды. Бұл кезеңде басты мақсатымыз оқушылардың өз сөзімен қорытынды жасай білуін қамтамасыз ету.

Практикада қолдану

Фольклорлық дәстүрдің бір тармағы ретінде аңыздар қазақ халқының рухани мәдениетінде ерекше маңызға ие. Жазу-сызу кең тарамаған кезеңдерде ел тарихы, табиғат құбылыстары, қоғамдық өмірге қатысты түсініктер мен білімдер дәл осы ауызша тараған аңыздар арқылы жеткізілген. Аңыздарда түрлі буын өкілдерінің өмірлік тәжірибесі, іс-әрекеті, тарихи оқиғалар жөніндегі пайымдаулары жинақталған. Сонымен қатар олар көпшілікке ортақ көркемдік өлшемдер негізінде талай шебер сөз иелерінің сүзгісінен өтіп, тәрбиелік, ғибраттық және

эстетикалық сипат алған.

Аңызды оқытуда алдымен оның жанрлық сипатын ашу керек. Ол үшін «Үш тірек» әдісі (тарих - миф - ертегі) бойынша

1-кесте

Тарих	Миф	Ертегі
Асан қайғы – кеңесші, ел қамын ойлау	Жермен тілдесу	Жер бағасының әсіреленіп берілуі

Білім алушылардың 5-сынып екенін ескере отырып, (себебі олар шығарманың жанрлық сипатын әліде меңгермеген) оларға бұл тапсырманы орындауда мұғалімнің көмегі керек болады. Мәселен, аңыздағы Асан қайғының «жерге тіл қатуы», табиғатпен тілдесуі – мифологиялық ойлау нышаны. Мифте табиғат пен адам арасында шекара болмайды, табиғатқа жан бітеді. 5-сыныпқа лайық түсіндіру керек.

5-сынып оқушысы үшін мифологиялық ойлау – күрделі ұғым. Сондықтан оны қарапайым мысалдар арқылы түсіндіру қажет. Мысалы:

- Мифте «бәрі тірі» деген түсінік бар: тау – қарт адамдай, өзен – жүгірген

ша сыныпта үш топқа бөліп тапсырмалар беріледі. Әр топ мұғалімнің тақтаға қойған үш бағаннан тұратын сызбасына өз ойларын салады.

баладай, жел – ашулы кейіпкер сияқты елестетіледі.

- Халық қиялы табиғатқа адам мінезін телиді. Сондықтан Асан қайғының жерге тіл қатуы – сол халықтың қиялдың көрінісі.

Асанның жермен сөйлесуінің мәнін ашу кезінде де мұғалім әртүрлі сұрақтар арқылы оқушылардың ойын айтқызуы маңызды. Мысалы: «Бұл шындық па, әлде халық қиялы ма?» деп сұрау – ой тастау әдісінің негізгі қадамы. Оқушылар пікір айтқан соң, мұғалім аңызда айтылған табиғатпен тілдесу – халықтың қиялы, халықтың дүниені түсіну тәсілі деп қорытындылайды. Оқушыларға берілетін тапсырма үлгісі 2-кестеде көрсетілген.

2-кесте

№	Тапсырма	Дискриптор	Бағалау
1.	Мәтінді оқып, Асан Қайғының табиғатпен тілдесу ерекшелігін түсіндір.	– Мәтін мазмұнын түсінеді; – Асан Қайғының табиғатты жанды бейне ретінде қабылдауын сипаттайды;	3 балл
2.	Асан Қайғының «жерге тіл қатуы» мифологиялық ойлау екенін дәлелдейтін 2 белгі жаз.	– Мифологиялық ойлаудың белгілерін дұрыс анықтайды; – Табиғат пен адам арасындағы шекараның жойылуын көрсетеді.	2 балл
3.	Асан Қайғының бір жерге айтқан бағасын өз сөзіңмен қысқаша мазмұнда.	– Жерге берген сипаттамасын дұрыс жеткізеді; – Негізгі ойды қысқа әрі нақты береді.	2 балл
4.	Топтық жұмыс: Асан Қайғы табиғатты «тірі» деп қабылдаса, сен табиғатты қалай елестетер едің? 3 сөйлеммен жаз.	– Өз көзқарасын білдіреді; – 3 сөйлем құрайды; – Табиғатқа адамша сипат беруді қолданады.	3 балл
5.	Аңыздағы бір эпизодқа иллюстрация сал немесе қысқа комикс құрастыр.	– Аңыз мазмұнын бейнелейді; – Кейіпкердің іс-әрекетін дұрыс көрсетеді; – Шығармашылық жұмыс орындайды.	3 балл

Асан қайғы туралы аңызды оқыту барысында мұғалім миф, тарих және ертегі элементтерін өзара салыстыру арқылы оқушының әлемдік түсінігін кеңейтеді. Табиғатқа жан беру, жермен тілдесу бейнесі – мифтік ойлаудың бір белгісі екенін қарапайым мысалдармен түсіндіру 5-сынып оқушысының жас ерекшелігіне сай келеді.

Қ. Бітібаеваның «ой тастау – ойланту – ой қорыттыру» технологиясын қолдану арқылы сабақ оқушының қызығушылығын арттырып, шығармашылыққа жетелейді. 3-кестеде білім алушылардың тақырыпты игерулеріне арналған күтілетін нәтижелер көрсетілген.

3-кесте

№	Бағалау көрсеткіші	Білім алушылардың күтілетін нәтижелері
1.	Тарихи фактіні тану	Аңыздағы нақты тарихи деректерді анықтай алады; оқиға уақыты мен тарихи тұлғаларды ажыратады
2.	Мифологиялық элементтерді тану	Мәтіндегі қиялға, мифке негізделген көркемдік элементтерді айырып, олардың қызметін түсіндіреді
3.	Салыстырмалы талдау жасау	Тарихи мәтін мен аңыз мәтінін салыстырып, ортақ және айырмашылық белгілерін анықтайды
4.	Сыни ойлау	Аңыздағы оқиғалардың тарихи шындыққа сәйкестігін сыни тұрғыдан талдайды; дәлел келтіреді
5.	Интерпретация және түсіндіру	Кейіпкер бейнесінің тарихи және мифтік сипатын интерпретациялап түсіндіреді
6.	Мәдени-ұлттық таным	Қазақ аңыздарының тарихи-мәдени құндылығын түсінеді; ұлттық дүниетаныммен байланыстыра алады
7.	Зерттеушілік дағды	Қосымша тарихи дереккөздермен жұмыс істей алады; ақпаратты жинақтап, шағын қорытынды жасайды
8.	Коммуникативтік дағды	Өз ойын дәл және ғылыми стильде білдіреді; талдау нәтижесін сынып алдында қорғайды

Осы кестеде алдыға қойылған межеге сай 5-сынып оқушыларының тақырыпты игеру нәтижелері 4-кестедегідей болды.

4-кесте

№	Оқу нәтижесі деңгейі	Оқушылар саны	Пайыздық көрсеткіш
1.	Үздік деңгей	6	21.4%
2.	Жақсы деңгей	11	39.3%
3.	Орташа деңгей	8	28.6%
4.	Төменгі деңгей	3	10.7%

Ұсыныстар

Аңыз-әңгімелерді оқытуда мұғалімдерге төменде көрсетілгендей әдістемелік ұсыныстар айтуға болады:

1. Миф, тарих және ертегі элементтерін қатар салыстырып оқыту. Аңыз мәтіндерін талдау барысында оның үш қабатты табиғатын (тарихилық – мифтік – ертегілік) жүйелі түрде салыстыра

оқыту оқушылардың мәтінді көпқырлы түсінуіне мүмкіндік береді. Әр қабатқа тән ерекшелікті көрсету үшін аңыздан қысқа эпизодтар таңдалып, оқушыларға тарихи деректілік, мифологиялық бейнелеу және ертегілік әсірелеу элементтерін жеке-жеке айқындап жаздыру ұсынылады. Бұл тәсіл оқушылардың талдау, жіктеу, салыстыру дағдыларын жетілдіреді.

2. Табиғатқа жан беру тәсілін шығармашылықпен бекіту. Аңыздардағы анимистік (табиғатқа жан беру) ұғымдарды терең меңгерту үшін оқушыларға табиғи нысандарды кейіптеу әдісімен сипаттайтын шығармашылық тапсырмалар беру пайдалы. Мысалы: «Жердің сөзі», «Желдің әңгімесі», «Таудың естелігі» сияқты шағын диалог, эссе немесе сюжетті мәтін жаздыру. Бұл жұмыс оқушылардың қиялдау қабілетін дамытып қана қоймай, мифологиялық танымдағы символдық мәнді түсінуге жол ашады.
3. Қ. Бітібаеваның «ой тастау – ойланту – ой қорыттыру» технологиясын тұрақты қолдану. Сабақты проблемалық сұрақтар қою арқылы бастау («Аңыздың қай тұсында шындық басым?», «Кейіпкердің әрекеті тарихи болмыспен қаншалықты үндес?») оқушыларды ойлануға ынталандырады. Талқылау кезеңінде әр оқушы өз пікірін дәлелдеп, түрлі көзқарастарды негіздейді. Сабақ соңында «ой қорыттыру» арқылы негізгі тұжырымға келтіру — оқушылардың рефлексия жасау дағдысын дамытып, аңыздың астарлы мәнін түсінуге жағдай жасайды.
4. Тарихи дерекпен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру. Аңыз мазмұнын тарихи дереккөздермен салыстыра талдауға мүмкіндік беру (энциклопедия, хронология, тұлғалар туралы анықтамалықтар) оқушылардың дереккөзді талдау, ақпаратты сүзу және дәлел келтіру қабілетін арттырады. Бұл әдіс тарихи танымның ғылыми негізін қалыптастыруға бағытталған.
5. Визуалды материалдарды қолдану. Аңыздағы оқиғалар өтетін тарихи орындардың картасы, тарихи тұлғалардың бейнесі, археологиялық немесе этнографиялық фотоматериалдар оқушылардың қабылдауын жеңілдетеді. Визуалды қолдау тарихи-нақтылық элементін нақтырақ түсінуге ықпал етеді.
6. Интербелсенді әдістерді қолдану (рөлдік ойын, постер қорғау, кластер, Венн диаграммасы). «Аңыз кейіпкерінің сөзі», «Кейіпкерге хат», «Уақыт саяхаты» сияқты рөлдік ойындар оқушыларды тарихи және мифтік

кеңістікті сезінуге жетелейді. Венн диаграммасы немесе кластер әдісі арқылы оқушылар аңыздың құрылымдық элементтерін өзара салыстырып, логикалық байланыстарды анықтай алады.

7. Рефлексия және өзіндік бағалау дағдысын дамыту. Сабақ соңында «Мен бүгін не түсіндім?», «Маған қай тұсы күрделі болды?», «Аңыздан алған тарихи дерек қандай?» сияқты сұрақтарға жауап беру оқушының өз оқу үдерісін бағалауына мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқу мотивациясын арттырады.

Қорытынды

Асан қайғы туралы аңызды 5-сыныпта оқыту – оқушыға қазақ дүниетанымындағы мифологиялық ойлау, тарихи тұлға бейнесі және халық қиялының ерекшеліктерін түсіндірудің тиімді жолы. Бұл аңыз арқылы оқушылар тек қиял элементтерін ғана емес, тарихи мәтіннің рөлін, яғни өткен дәуір адамдарының дүниені түсінуі мен қоғам алдындағы міндеттерді қалай елестеткенін де таниды. «Табиғат пен адамның арасы ажырамайды» деген мифологиялық түсінікті қарапайым мысалдармен беру, аңыздағы жермен тілдесу бейнесінің халық қиялынан туғанын дәлелдеу – оқушының әдеби-мәдени танымын қалыптастырады. Сабақта салыстыру, ойланту, шығармашылық тапсырма беру тәсілдері арқылы оқушы қиялы дамып, мәтінге терең талдау жасай алады.

Осы әдістерді сабақта орынды қолдану 5-сынып оқушыларының аңыз жанрын қабылдауын жеңілдетіп қана қоймай, дүниетанымының кеңеюіне, аңыздың тарихилық сипатын және табиғат пен адам байланысын түсінуіне айтарлықтай ықпал етеді.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Негізгі білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» пәнінен жаңартылған мазмұндағы Үлгілік оқу бағдарламасы. – Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz> (қаралған күні: 26.12.2025).
2. Әуезов, М. Уақыт және әдебиет. – Алматы, 1959. – 146 б. – Қолжетімді: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brld=1107303> (қаралған күні: 15.10.2025).
3. Бітібаева, Қ.О. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1997. – 284 б.

4. Дүйсенбі, А.К. Түркі аңыздары мен әпсаналары. – Астана: «Сарыарқа» баспасы, 2011. – 260 б.
5. Қазақ әдебиеті. 5-сынып. Электрондық оқулықтар / Бас ред. – Қолжетімді: <https://okulyk.kz/category/kazahskaja-literatura/> (қаралған күні: 26.12.2025).
6. Қасқабасов, С. Қазақтың халық прозасы. – Алматы: «Ғылым», 1984. – 258 б.
7. Уәлиханов, Ш. Көп томдық шығармалар жинағы. 3-том. – 2-бас. – Алматы: Толағай групп, 2010. – 387 б.

МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛЕГЕНДАМ

Ережепова Д.Ж.

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 39 имени Алихана Бокейхана» отдела образования города Семей управления образования области Абай

Аннотация. В статье рассматриваются пути эффективного использования исторических текстов при изучении произведений жанра легенд в казахской литературе с целью формирования читательской и функциональной грамотности обучающихся. Жанровая специфика легенд и их связь с историей определяют актуальность данной темы. Поскольку в легендах наряду с исторической достоверностью присутствуют элементы вымысла и мифологические мотивы, возникает необходимость анализа своеобразие события и характера персонажей. В этой связи важно сформировать у обучающихся понимание различий между мифологическим и историческим восприятием. Основная цель статьи — показать методы и приемы, которые позволяют обучающимся осваивать данные особенности в процессе анализа. Главные задачи заключаются в том, чтобы через раскрытие жанровых особенностей легенды определить ее исторический компонент и элементы художественного вымысла, формируя тем самым функциональную грамотность обучающихся.

В статье представлены конкретные виды методов преподавания, которые целесообразно использовать при изучении отдельных легенд. На основе многолетнего педагогического опыта обоснованы методы и приемы обучения, а также их научно-методологические основы. Рассмотрено также применение современных технологий и возможностей искусственного интеллекта в образовательном процессе. Анализируется методика формирования у обучающихся определенных навыков при освоении художественного текста с использованием инновационных ресурсов. На материале легенды «Оценка ия категорий историчности, мифичности и сказочности на основе легенд Асан Кайгы» из школьной программы показаны методы К.О. Битибаева.

Ключевые слова: легенды, методы обучения, новые технологии, исторические тексты, историчность, мифологичность, сказочность.

METHODS OF EFFECTIVE USE OF HISTORICAL TEXTS IN TEACHING LEGENDS AND FOLK NARRATIVES

Erezhepova D.Zh.

«Alikhan Bokeikhan School №39» State Institution, Semey

Abstract. This article explores effective ways of using historical texts in teaching works of the legend genre in Kazakh literature, with the aim of developing students' reading and functional literacy. The genre-specific features of legends and their interconnectedness with history highlight the relevance of the topic. Since legends combine historical facts with imaginative and mythological elements, it becomes necessary to analyze the peculiarities of events and the unique characteristics of the protagonists. In this context, it is essential to help students distinguish between mythological and historical modes of thinking. The main purpose of the article is to demonstrate methods and strategies that enable learners to master these distinctions during the study process. The key tasks of the research include revealing the genre features of legends, identifying their historical aspects and fictional components, and thereby enhancing students' functional literacy.

The article offers practical teaching methods recommended for working with specific legends. Based on years of pedagogical experience, the paper presents well-grounded instructional techniques and their scientific and methodological foundations. The author also discusses the use of modern technologies and the potential of artificial intelligence in the educational process. The methodology for developing essential skills in students through the study of literary texts using innovative resources is analyzed.

Using the legend "Asan Kaigy's Judgement of the Land" from the school curriculum, the article demonstrates methods of teaching the categories of historicity, myth, and fairy-tale elements based on K.O. Bitibaeva's technology "Prompting to think – Thinking – Understanding".

Keywords: legends, teaching methods, new technologies, historical texts, historicity, mythic elements, folklore.

FTAMP 14.15.01

МЕКТЕПТЕГІ МАТЕМАТИКА КУРСЫН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ

Жумагулова З.А.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ.,

Шаяхметова С.О.

КеАҚ «Республикалық физика-математика мектебі» Орал қаласындағы филиалы, Батыс Қазақстан облысы

Аңдатпа. Мақала тақырыбының өзектілігі білім беру процесіне цифрлық технологияларды белсенді енгізумен және оқу іс-әрекетін даралау және автоматтандыру есебінен оқытудың тиімділігін арттыру қажеттілігімен байланысты. Мақалада мектептегі математика курсына оқытуда жасанды интеллектті қолдану мүмкіндіктері қарастырылады; ғылыми жарияланымдарға шолу жасалды; ЖИ-ді енгізу деңгейін бағалау, қиындықтары мен перспективаларын анықтау мақсатында педагогтер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері келтірілді; жасанды интеллект жүйелерімен өзара әрекеттесудің негізгі құралы ретінде промт ұғымы және оның құрылымы туралы баяндалды. Білім алушылардың қызығушылығы мен ынтасын арттыратын сараланған және бейімделген оқу тапсырмаларын жасауға мүмкіндік беретін ЖИ көмегімен оқу тапсырмаларын құрастыру қарастырылды.

Түйінді сөздер: білім мазмұны, оқу пәндері, математика, цифрлық ресурстар, жасанды интеллект, промт.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуы жағдайында жаңаша сипат алуда. Цифрлық білім беру ресурстарының кеңінен енгізілуі оқу процесінің құрылымын, мазмұнын және әдістемесін өзгертуге ықпал етуде. Осы тұрғыда жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында оқытудың тиімділігін арттыруға бағытталған инновациялық құралдардың бірі ретінде қарастырылады.

ЖИ-ге негізделген цифрлық ресурстар оқу материалын көрнекі әрі түсінікті түрде ұсынуға, интерактивті тапсырмалар

құрастыруға, білім алушылардың оқу жетістіктерін жедел бақылауға және талдауға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер әр білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу қарқыны мен меңгеру деңгейіне сәйкес ұсыныстар бере алады, тапсырмаларды тексеру процесін автоматтандырып, педагогтің уақытын шығармашылық және әдістемелік жұмысқа бағыттауға жағдай жасайды.

«2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хатта «Жасанды интеллект (ЖИ) келесі мүмкіндіктерге ие: оқу деректерін

жинайды, талдайды; материалдарды білім алушының деңгейі мен қызығушылықтарына бейімдейді; күнделікті тапсырмаларды автоматтандырады (тест, есептер); көрнекі және интерактивті ресурстарды жасауға көмектеседі» деп жазылған [1].

Қазіргі уақытта педагогтер мектеп пәндерін, соның ішінде математика курсын оқытуда жасанды интеллект мүмкіндіктерін қолдана бастады. ЖИ құралдары математикалық ұғымдарды меңгертуде интерактивті визуализациялар жасауға, есептердің орындалуын тексеруге, оқу нәтижелерін талдауға және білім алушылардың қателіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану білім алушылардың сыни және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға, есептерді шешуде алгоритмдік тәсілдерді қалыптастыруға жағдай жасайды. Математикалық модельдерді, графиктерді және геометриялық объектілерді визуализациялау арқылы күрделі абстрактілі ұғымдарды қабылдау жеңілдейді, бұл оқу мотивациясының артуына әсер етеді.

ЖИ негізіндегі интеллектуалды жүйелер педагогке білім алушылардың біліміндегі олқылықтарды уақтылы анықтауға, оқу жетістіктерін жан-жақты талдауға және жеке немесе сараланған оқыту траекторияларын құруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жасанды интеллектіні білім беру процесіне енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздерін зерттеу, оның дидактикалық мүмкіндіктерін айқындау және тиімді қолдану жолдарын анықтау қазіргі білім беру ғылымының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Зерттеулер және әдістеме

Математикалық білім беруде жасанды интеллектіні қолдану бойынша жан-жақты зерттеулер жүргізілуде. Зерттеушілер математикалық ұғымдарды, оқу үлгерімін түсінуді, есептерді шешу дағдыларын дамыту құралы ретінде оқудың тиімділігін арттыру, білім алушылардың көзқарастары мен мотивациясын даралау үшін ЖИ-дің мүмкіндіктерін белсенді түрде зерттеуде. Зерттеулерде математиканы

оқыту барысында жасанды интеллектінің артықшылықтары мен мүмкіндіктері сипатталған. Сонымен қатар білім алушылардың логикалық және сыни ойлауын дамыту, педагогтердің біліктілігін арттыру үшін жасанды интеллектіні қолдану бойынша ұсынымдар жасалған [2-4].

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы әзірлеген «Орта білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдарда» оқу процесінде жасанды интеллектіні қолдану туралы түсінік, оны қолдану бойынша практикалық ұсынымдар, ЖИ-ді оқу процесіне интеграциялаудың негізгі аспектілері, соның ішінде қолайлы құралдар мен ресурстарды таңдау, ЖИ-мен сабақ әзірлеу және білім беруде ЖИ-ді қолданудың этикалық және құқықтық аспектілері қарастырылған [5].

Мектептің математика курсын оқу барысында жасанды интеллектіге негізделген цифрлық білім беру ресурстары мен құралдары сабақтың әртүрлі кезеңдерінде білімді пысықтау, жаңа материалды түсіндіру, материалды бекіту, бақылау және рефлексия кезеңдерінде қолданылуы мүмкін.

ЖИ-ді сабақтың барысында қолдану бойынша мәселелер сабақты жоспарлау және дайындау; сабақтың ұйымдастыру кезеңі; жаңа материалды түсіндіру және меңгеру; функционалдық сауаттылықты қалыптастыру; оқу жетістіктерін бақылау және бағалау сұрақтары бойынша жіктеліп, әрқайсысына қатысты ұсынымдар «2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» ӘНХ-да келтірілген [1].

Мектептегі математика курсын оқытуда ЖИ тапсырмаларды тексеруді автоматтандыру және жедел кері байланыс беру үшін қолданылады. Цифрлық технологияларды қолдану мен оқытудың дәстүрлі әдістері арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды, себебі ЖИ-ді қолдану педагогтің қызметін алмастырмай, толықтыруы керек.

Мектептегі математика курсын оқытуда жасанды интеллектіні қолданудың кең таралған тәсілдерінің бірі – оқу тапсырмаларын құрастыру. ЖИ көмегімен педагогтер белгілі бір сыныптың немесе білім алушының білім деңгейіне бейімделген әртүрлі жаттығуларды жылдам жасай алады. Бұл материалдарды дайындауға уақытты үнемдеумен қатар қиындықтығы әртүрлі тапсырмаларды, интерактивті тапсырмаларды немесе белгілі бір математикалық дағдыларды үйренуге арналған тренажерлерді ұсына отырып, оқу тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. ЖИ білім алушылардың жауаптарын талдай алады және соның негізінде білімдегі олқылықтарды ескере отырып, күрделі тақырыптарды бекітуге көмектесетін жаңа тапсырмаларды құрастыра алады.

Педагогтердің оқу процесінде жасанды интеллект құралдарын қандай формада қолданатынын, ЖИ-ді қолдану кезінде қажеттіліктер мен ықтимал қауіптерді анықтау мақсатында **«Мектептің математика курсын оқыту барысында жасанды интеллектіні (ЖИ) қолдану»** тақырыбында педагогтер арасында сауалнама жүргізілді.

Сауалнама төмендегідей сұрақтарды қамтыды:

1. Сіз мектептің математика курсын қай сыныптарда бересіз?
2. Сіздің жұмыс өтіліңіз?
3. Сіз қандай мектепте жұмыс істейсіз?
4. Сіз мектептің математика курсын оқытуда ЖИ құралдарын қаншалықты жиі қолданасыз?
5. Мектептің математика курсын оқытуда ЖИ-ді қандай мақсатта қолданасыз? (бірнеше нұсқаны таңдау)
6. Сіздің ойыңызша, мектептің математика курсының қандай бөлімдерін оқыту кезінде ЖИ-ді қолданған орынды?
7. Оқу процесінде ЖИ-ді тиімді пайдалану үшін Сізге қандай қолдау қажет? (бірнеше нұсқаны таңдау)

8. Мектептің математика курсын оқытуда ЖИ-ді қолданудың қандай артықшылықтарды бар? (бірнеше нұсқаны таңдау)

9. Мектептің математика курсын оқытуда ЖИ-ді қолдануда қандай қауіптер болуы мүмкін? (бірнеше нұсқаны таңдау)

10. Сіздің ойыңызша, ЖИ құралдарын оқу процесінде тұрақты түрде пайдалану қажет пе?

Зерттеу барысында мектептегі математика курсын оқытуда ЖИ-дің қолданылуына салыстырмалы талдау, аналитикалық зерттеу әдістері пайдаланылды.

Сауалнама Google формада жүргізілді және оған 2060 педагог қатысты.

Сауалнамаға қатысқан педагогтердің 44,6%-ы еңбек өтілі 20 жыл және одан жоғары, 24,2%-ы 10-20 жыл, 11,6%-ы еңбек өтілі 3 жылға дейінгі педагогтер болды.

«Сіз мектептегі математика курсын оқытуда ЖИ құралдарын қаншалықты қолданасыз?» деген сұраққа респонденттердің 38,2%-ы қолданатынын, 57%-ы сирек қолданатынын, ал 4,8%-ы мүлдем қолданбайтынын атап өткен. Яғни, респонденттердің басым бөлігі мектептегі математика курсын оқытуда ЖИ құралдарын тұрақты түрде қолданбайтыны байқалады. Бұл ЖИ-ді математиканы оқытуға кіріктерү бастапқы кезеңде екенін және әлі де тұрақты тәжірибеге айналмағанын көрсетеді.

Кез келген жұмыс белгілі бір мақсатпен жүргізілетіні белгілі. Сондықтан сауалнамада қойылған **«Мектептің математика курсын оқытуда ЖИ-ді қандай мақсатта қолданасыз?»** деген сұраққа педагогтердің 72,4%-ы оқу тапсырмаларын құрастыруда, 41,4%-ы формативті және жиынтық бағалау тапсырмаларын әзірлеуде, ал 22,9%-ы оқытуды даралауда қолданылатынын көрсеткен (1-сурет).

1-сурет.

Сауалнама нәтижелері педагогтердің ЖИ-ді әртүрлі мақсатта қолданатынын көрсетті. Бұл көрсеткіштер ЖИ-дің педагогтің уақытын үнемдеуге және тапсырмалардың мазмұндық әртүрлілігін арттыруға ықпал ететінін; бағалауға арналған тапсырмаларды жылдам дайындауға және бірнеше нұсқада ұсынуға және оқытуды даралау мақсатында қолданылуы білім алушылардың білім деңгейі мен оқу қарқынына сәйкес тапсырмаларды құрастыруға мүмкіндік беретінін аңғартады.

Әр жұмысты орындау барысында қолдау қажет болатыны белгілі. Осыған орай сауалнамада қойылған «Оқу процесінде ЖИ-ді тиімді пайдалану үшін Сізге қандай қолдау қажет?» деген сұраққа педагогтердің 57%-ы техникалық қолдаудың (IT-мамандардың көмегі, құрал-жабдықтармен және тұрақты интернетпен қамтамасыз ету), 47%-ы әдістемелік материалдар мен ұсыныстардың, 45%-ы педагогтермен іс-тәжірибе алмасудың, ал 41%-ы біліктілікті арттыру/оқыту курстарының керек екенін көрсеткен (2-сурет).

2-сурет.

Қойылған сұраққа педагогтердің берген жауаптары техникалық қолдаудың аса маңызды екенін көрсетті, сонымен қатар әдістемелік материалдармен қамтамасыз

ету, әріптестер арасында іс-тәжірибе алмасу және біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру да өзекті қажеттіліктер қатарында екені байқалады. Бұл ЖИ-ді білім

беру процесіне табысты енгізу үшін тек технологиялық емес, педагогикалық және кәсіби дамуға бағытталған жүйелі қолдау да қажет екенін дәлелдейді.

Практикада қолдану

Жасанды интеллектіні оқу тапсырмаларын әзірлеуде промптпен (жасанды интеллект жүйесіне сұраныстың мағыналы және дәл тұжырымдалуы) жұмыс істеу маңызды орын алады. Промпт математикалық нәтиженің ақиқаттығына тікелей әсер етеді. Себебі математикада есептің нақты шарты, дұрыс тұжырымдалған анықтамалар, ақиқат тұжырымдар ерекше маңызды. Промпт білім алушыларға математикалық ойлауды үйретеді, яғни промптпен жұмыс логиканы, тапсырмаларды қою мәдениетін, нақты тіл дағдыларын дамытады. Математиканы оқытуда дұрыс тұжырымдалған промпт тапсырманың жауабын алумен қатар тапсырманы шешу алгоритмін түсінуге көмектеседі. Нәтижесінде математиканы оқу процесі мағыналы және тиімді болады.

Сабақтың әртүрлі кезеңдерінің (пысықтау, жаңа сабақты түсіндіру, тақырып бойынша жаттығуларды орындау, білімді тексеру, рефлексия) ерекшеліктерін ескере отырып, промпт құрылымының үлгісін келтірейік:

- 1) промпттың мақсатын анықтау: сабаққа дайындық (жоспар, тапсырмалар, көрнекі материалдар); тақырыпты түсіндіру (қадамдық түсіндіру, мысалдар, визуализация); білім алушыларға арналған практика (оқу тапсырмалары, деңгей бойынша саралау); білімін тексеру (тест тапсырмалары, формативті және жиынтық бағалау, өзін-өзі тексеру); рефлексия және бекіту;
- 2) тапсырманы құрастыру деңгейін көрсету: сынып, білім алушының дайындық деңгейі, шектеулер;
- 3) оқу бағдарламасына сәйкес тақырыпты анықтау;
- 4) нақты тұжырымдау: «... түсіндіріңдер»; «... талдау жасаңдар»; «... салыстырыңдар»;

«...жоспарын жасаңдар»;

- 5) нәтижеге қойылатын талаптарды нақтылау: тапсырмалар саны; шешімдер мен түсініктемелердің болуы; қиындық деңгейі бойынша саралау және т.б.

Сауалнама нәтижесі бойынша әдістемелік материалдар ретінде ЖИ-дің көмегімен тапсырмаларды құрастыруда промпты тұжырымдаудың үлгілерін келтірейік.

Мысалы, 5-сыныпта «Пайыз» бөлімінің «Мәтінді есептерді шығару» тақырыбы бойынша оқу тапсырмаларын құрастыру үшін ЖИ-ге қойылатын промпттарды қарастырайық [6].

1-мысал. Промпт: «Пайызға байланысты мәтінді есептің мысалдарын келтіру».

Берілген промпттың осал жақтары:

- фокустың болмауы: кез келген тапсырма құрастырылуы мүмкін. Атап айтқанда, 5-сыныпқа арналған тапсырмалардан бастап күрделі банктік есептеуге берілген тапсырмалар болуы мүмкін;
- әдістемелік жағынан пайдасы болмайды: сабақтың құрылымын, тапсырмаларды саралау немесе мақсатты аудитория ескерілмеген.

2-мысал. Промпт: «Математика мұғалімі ретінде әрекет ету. Әртүрлі қиындық деңгейіндегі 5-сынып үшін санның пайызын және пайызы бойынша санды табуға тапсырма құрастыру. Түсіндірмелері бар әрекеттер туралы тапсырмалардың шешімдерін келтіру. Санның пайызын және пайызы бойынша санды табуды шатастырмау туралы кеңес беру».

Ұсынылған промпттың оңтайлы жақтары:

- тапсырманы құрастыруда әдістемелік жағына назар аударылған;
- тапсырмаларды саралау, яғни білім алушылардың дайындық деңгейлері ескерілген;

- ▶ ақиқат емес түсініктердің алдын алу үшін қателіктермен жұмыс жасау қарастырылған.

3-мысал. Промпт: «Математиканың жетекші әдіскері ретінде әрекет ету. 5-сынып үшін «Санның пайызын және пайызы бойынша санды табу» тақырыбы бойынша күрделілігі біртіндеп артатын тапсырмалар құрастыру: санның пайызын табу; пайызы бойынша санды табу; практикаға бағытталған тапсырма құрастыру; олимпиадалық тапсырма әзірлеу. Әр тапсырма үшін білім алушылардың жас ерекшелігіне сәйкес контексте мәтін құрастыру; түсіндірмесі бар шешімін беру; білім алушыларда кездесетін типтік қателіктерді көрсету; бағалау дескрипторларын ұсыну».

Ұсынылған промпттың оңтайлы жақтары:

- ▶ тапсырмалар сыныптағы білім алушылардың барлық мүмкіндіктерін қамтиды;
- ▶ қателіктерді болжау сабақта қате түсініктердің алдын алуға мүмкіндік береді;
- ▶ дайын дескрипторлар бағалаудың объективтілігі мен ашықтығын қамтамасыз етеді;
- ▶ білім алушылардың қызығушылығымен байланыстыру ынтаны арттырады және материалды өзектендіреді;
- ▶ олимпиадалық тапсырмаларды қосу формулаларды тікелей қолданудан гөрі пайыздың мәнін терең түсінуге ықпал етеді.

Сонымен промпттың тиімділігі қандай аудиторияға арналғандығына, әдістемелік жағына, практикалық құндылығына тәуелді болады.

Ұсыныстар

Мектептегі математика курсы оқытуда жасанды интеллектті қолдану бойынша ұсынымдар:

- ▶ **жасанды интеллектті педагогтің көмекшісі ретінде қарастыру.** Оқу материалдарын дайындауды, оқу нәтижелерін талдауды және сара-

ланған жұмысты ұйымдастыруды жеңілдететін құрал ретінде ЖИ-ді пайдаланған жағдайда педагогтің білім беру процесінде жетекші рөлі сақталады;

- ▶ **нақты сұраныс жасау үшін промпт құрылымын зерделеу.** ЖИ-мен тиімді жұмыс істеу үшін нақты, анық және құрылымды сұраныстарды қалыптастыруға үйрету;
- ▶ **сараланған және практикаға бағытталған тапсырмалар құрастыру.** ЖИ-ді стандартты емес, шығармашылық және практикалық есептерді жасау үшін пайдалану, бұл білім алушылардың логикалық және сыни ойлау қабілеттерін және шығармашылығын дамытуға мүмкіндік береді;
- ▶ **оқу материалдарын білім алушылардың ерекшеліктеріне бейімдеу.** Математикалық тапсырмаларды жас ерекшелігіне, білім деңгейіне және сынып немесе жеке білім алушының оқу қарқынына сәйкес бейімдеу үшін ЖИ-ді қолдану;
- ▶ **оқу тапсырмаларын генерациялау және бағалау.** Формативті және жиынтық бағалау тапсырмаларын дайындау; есептерді шешуге түсініктемелер беру. Бұл педагогтің жүктемесін азайтып, білім алушылармен тікелей жұмыс жасауға көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді;
- ▶ **қиындықтарды талдау және ЖИ-ді қолдануды кезең-кезеңімен енгізу;**
- ▶ **ЖИ-ді қолдану арқылы білім алушылардың өздігінен жұмыс жасау дағдыларын және цифрлық сауаттылығын дамыту және т.б.**

Қорытынды

Оқу процесінде жасанды интеллектті қолдану оқуды дараландыруға ықпал етеді, білім алушылардың қызығушылығы мен ынтасын арттырады, талдау, логикалық және сыни ойлау, есептерді өз бетінше шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі, сонымен қатар педагогтің күнделікті жүктемесін едәуір азайтады және оқу материалын игеру сапасын арттырады.

ЖИ үй тапсырмаларын, формативті және жиынтық бағалау жұмыстарын тексеруге, оқу мақсаттарын ескере отырып, әртүрлі деңгейдегі қосымша тапсырмалар құрастыруға, виртуалды ортадағы математикалық процестер мен құбылыстарды модельдеуге және т.б. арналған құрал ретінде; тақырыптарды түсіндіруге арналған нұсқаулық ретінде қолданылуы мүмкін. ЖИ білім алушыларға өз әрекеттерінің нәтижелерін көрнекі түрде байқауға, математикалық объектілермен тәжірибе жасауға және зерттелетін материал туралы тереңірек түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда промпты пайдалану шешуші рөл атқарады, өйткені дұрыс тұжырымдалған сұраныс нәтиженің сапасын, дәлдігін және педагогикалық құндылығын анықтайды.

Жасанды интеллект әр білім алушының жеке қабілеттерін, қызығушылықтарын және материалды игеру қарқынын ескеретін жеке білім беру траекторияларын құруға ықпал етеді. ЖИ-ді қолдану сауаты, этикалық тұрғыдан жауапкершілікпен жүзеге асырылған кезде мектептегі математика курсынан саналы және нәтижелі оқытуға және оқуға ықпал ететін тиімді құралдың бірі ретінде қарастыруға болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. «2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2025. – 172 б.
2. Yeo S, Moon J, Kim D. Transforming mathematics education with AI: Innovations, implementations, and insights. *MATHEDU* 2024;63:386-392. <https://doi.org/10.7468/mathedu.2024.63.2.387>
3. Davidson, V. C., Maduegbunam, T. O., Odo, J. A., Adony, I. I., Ugwuara, F. S., & Agbo, C. N. (2026). Integrating Artificial Intelligence (AI) in Mathematics Education: Enhancing Students' Interest and Achievement through Adaptive Learning Systems. *ASEAN Journal for Science Education*, 5(1), 87-94.
4. D. Li, S. Osman, N. S. A. Alhassora, J. Amantha Kumar and S. Kartini Said Husain, "Empowering K-12 Mathematics Teachers With Artificial Intelligence: A Systematic Review of Insights, Applications, and Challenges," in *IEEE Access*, vol. 13, pp. 117198-117209, 2025, doi: 10.1109/ACCESS.2025.3585784.
5. Орта білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. –290 б.
6. Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің таңдау курстарының үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 қарашадағы № 467 бұйрығы.

● ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ШКОЛЬНОГО КУРСА МАТЕМАТИКИ

Жумагулова З.А.

Национальная академия образования им. Ы.Алтынсарина, г. Астана,

Шаяхметова С.О.

филиал НАО «Республиканская физико-математическая школа» в городе Уральск

Аннотация. Актуальность темы статьи обусловлена активным внедрением цифровых технологий в образовательный процесс и необходимостью повышения эффективности обучения за счет индивидуализации и автоматизации учебной деятельности. В статье рассматриваются возможности применения искусственного интеллекта при изучении школьного курса математики; дается обзор литературы; приводятся результаты опроса педагогов с целью оценки уровня внедрения ИИ, выявления трудностей и перспектив; в качестве основного средства взаимодействия с системами искусственного интеллекта было изложено понятие промпта и его структура. Рассмотрено составление учебных заданий с помощью ИИ, позволяющих создавать дифференцированные и адаптированные учебные задания, повышающие интерес и мотивацию обучающихся.

Ключевые слова: содержание образования, математика, учебные задания, цифровые ресурсы, искусственный интеллект, промпт.

● THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING SCHOOL MATHEMATICS COURSES

Zhumagulova Z.A.

National Academy of Education named after Y.Altynsarina, Astana,

Shayakhmetova S.O.

«Republican School of Physics and Mathematics» JSC, Oral

Annotation. The relevance of the topic of the article is due to the active introduction of digital technologies into the educational process and the need to increase the effectiveness of learning through the individualization and automation of educational activities. The article examines the possibilities of using artificial intelligence in the study of school mathematics; provides a literature review; provides the results of a survey of teachers to assess the level of AI implementation, identify difficulties and prospects; The concept of industrial intelligence and its structure were described as the main means of interaction with artificial intelligence systems. The article considers the compilation of training tasks using AI, which allows creating differentiated and adapted training tasks that increase the interest and motivation of students.

Keywords: educational content, mathematics, training tasks, digital resources, artificial intelligence, prompt.

FTAMP 14.25.01

DEVELOPING ENGLISH SPEECH ON THE BASIS OF TEXTS IN SECONDARY SCHOOL

Iskakova A.Z.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana

Torebaeva A.K.

Astana International University, Astana

Abstract.

The present article investigates the methodological foundations and pedagogical strategies for developing English speech among secondary school learners through the use of authentic and educational texts. The research aims to identify effective ways to integrate text-based learning into the classroom to enhance communicative competence, reading literacy, and students' ability to express authorial positions. Based on analysis of textbooks, class observations, and experimental teaching practices, this study proposes a system of exercises for speech development aligned with communicative registers. It also discusses the limitations of existing school materials and provides recommendations for improving task design to promote functional language use. The findings contribute to the growing field of text-based learning and its application in modern English teaching practice in Kazakhstan.

Keywords:

text-based learning, English speech development, reading literacy, communicative register, educational practice.

Introduction

The ability to use English effectively in communicative situations is one of the key competencies required by the modern educational system. In the context of Kazakhstan's integration into global educational processes, emphasis is increasingly placed on developing functional communicative skills rather than solely grammatical accuracy. Texts, both authentic and adapted, provide rich linguistic, cultural, and contextual material for this purpose.

Recent research in applied linguistics has confirmed that text-based instruction can enhance not only linguistic knowledge but also critical thinking and intercultural awareness. [1] Texts function as sources of meaningful input and as models for learners' output, fostering both receptive and productive language abilities. Within

the framework of communicative and competency-based approaches, working with texts becomes a key mechanism for speech development and reading literacy. [2]

However, a review of English textbooks used in Kazakhstani secondary schools shows that text-based tasks often focus on comprehension and vocabulary rather than on productive speech or the expression of personal attitudes. Many exercises lack stages that encourage interpretation, evaluation, or transformation of information. Therefore, this research aims to design a system of tasks that develops English speech on the basis of texts, integrating communicative registers, emotional response, and authorial stance. [19]

This study employed a mixed-methods approach, combining qualitative content

analysis of teaching materials and classroom observations with practical experimentation in school contexts. The research design was selected to ensure a comprehensive understanding of how text-based activities influence students' English speech development. The study was conducted over one academic term in three secondary schools in Kazakhstan.

The sample included English lessons from grades 7 to 9 (students aged 12–15), representing different levels of language proficiency. A total of 96 students and

6 English teachers participated voluntarily. Students worked with narrative, descriptive, and argumentative texts, both adapted from textbooks and authentic sources such as youth magazines, short stories, and educational websites. [8] Each text type served as a medium for developing particular communicative skills: description enhanced vocabulary and fluency, narration improved sequencing and coherence, and argumentation encouraged reasoning and the expression of opinions. [10]

Methodology

The following methodological principles guided the research:

1. Textuality and authenticity – the use of meaningful, culturally relevant texts that reflect real communicative situations, ensuring the connection between school language use and real-world communication. [14]
2. Interactivity – inclusion of dialogic and interpretive activities allowing students to express personal and collective opinions through pair work, group discussions, and role-play tasks. [4]
3. Communicative register differentiation – systematic exposure to formal, neutral,

and informal registers in reading and speech production to prepare students for various communication contexts (academic, social, digital).

4. Integration of reading literacy and speaking – tasks connecting text comprehension with oral and written expression, promoting deeper understanding and independent interpretation [19]
5. Reflectivity and feedback – creating opportunities for self-assessment and peer feedback to build awareness of speech quality and improvement areas. [17]

To collect empirical data, several instruments were used:

- Teacher observation reports documenting students' engagement, participation, and speech performance;
- Student written responses and reflective journals showing comprehension, interpretation, and creativity;
- Pre- and post-tests assessing oral fluency, vocabulary range, grammatical accuracy, and coherence;
- Semi-structured interviews with teachers to evaluate perceived effectiveness and classroom applicability.

Quantitative data from the pre/post oral tests were analyzed using descriptive statistics (mean scores, standard deviation, and percentage improvement), while qualitative data from classroom observations and student reflections were coded thematically to identify patterns in speech development, motivation, and task effectiveness.

A three-phase experimental cycle was implemented:

Stage	Focus	Sample Student Activity	Stage
Pre-reading	Activation of background knowledge	"What do you know about...?" discussion	Pre-reading

While-reading	Comprehension and interpretation	Identify the author's message and underline key expressions	While-reading
Post-reading	Speech production	Express your agreement/ disagreement and justify it in a short speech	Post-reading

Ethical considerations were strictly followed. All participants were informed about the research purpose, and consent was obtained from teachers and parents. The study respected confidentiality and voluntary participation principles.

Overall, the methodological framework ensured both validity and reliability,

providing a balanced combination of qualitative insights and quantitative measurement of progress. This integrated approach allowed the researcher to evaluate not only linguistic gains but also changes in communicative confidence, critical thinking, and engagement during English lessons.

Table 1. Types of texts and corresponding speech development objectives

Text Type	Communicative Goal	Example Task
Description	Expanding vocabulary and fluency in detailing objects or people	Describe a scene from the text using five adjectives and a comparison
Narrative	Developing storytelling and sequencing skills	Retell the story from another character's perspective
Argumentation	Forming logical reasoning and expressing opinions	Give arguments for or against the author's idea

Table 2. Example of task sequence for text-based speech development

Stage	Focus	Sample Student Activity
Pre-reading	Activation of background knowledge	"What do you know about...?" discussion
While-reading	Comprehension and interpretation	Identify the author's message and underline key expressions
Post-reading	Speech production	Express your agreement/ disagreement and justify it in a short speech

This structure integrates cognitive, linguistic, and communicative skills, supporting gradual transition from comprehension to personal expression.

Practical application

The principles outlined in this study have been successfully applied in several secondary school English classrooms in Kazakhstan. Within the framework of

communicative and text-based instruction, teachers implemented integrated reading and speaking activities centered on authentic texts such as short stories, news articles, and dialogues reflecting students' real-life contexts. [18]

For example, 9th-grade English teachers at a public school developed a series of lessons where students analyzed short motivational articles and prepared mini- presentations

reflecting their personal opinions and emotional responses. During these lessons, peer evaluation rubrics were used to assess fluency, coherence, vocabulary richness, and communicative appropriateness. This approach encouraged students to express ideas clearly, relate the text to their own experiences, and provide constructive feedback to classmates.[11]

As a result, according to the teachers' reflective report, the percentage of students achieving "good" and "excellent" grades in speaking assessments increased by 18% within one term. Moreover, classroom observations indicated a noticeable improvement in learners' confidence and willingness to participate in English discussions. [6]

The integration of digital platforms such as Quizlet and Padlet also enhanced motivation

and collaboration. Students used these tools to collect vocabulary, share reflections, and record short video responses to text-based prompts. This multimodal engagement supported differentiated learning, especially for students with varying language proficiency levels. Additionally, digital tools such as Quizlet and Padlet supported vocabulary consolidation and reflection.

From an educational standpoint, these approaches led to enhanced literacy and communication skills, consistent with the targets of national learning quality indicators. [3] Educators observed that learners grew more conscious of subtleties like meaning, tone, and emotion during text analysis, which also benefitted their achievement in both ongoing and final spoken assessments.

Table 3. Monitoring Outcomes for Text-Based Speaking Proficiency (Grade 9, Secondary School, 2024–2025)

Indicator	Beginning of Term	End of Term	Growth (%)
Students demonstrating fluency in speech	42%	60%	+18%
Coherence and logical structure in speech	48%	67%	+19%
Vocabulary diversity and accuracy	45%	64%	+19%
Ability to express personal reflection	38%	59%	+21%
Overall communicative competence	44%	63%	+19%

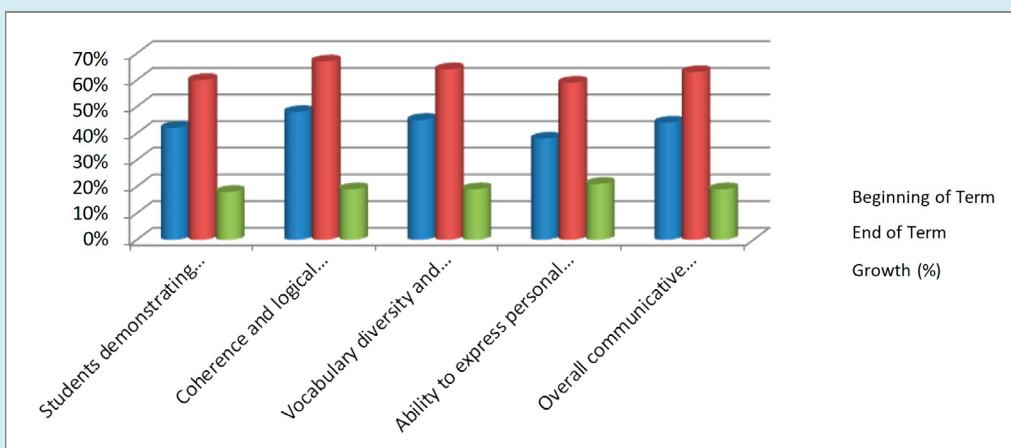

Figure 1. Text-Based Speaking Skills Development

Progress was recorded consistently across all measurement criteria. Reflective speech production showed the most marked improvement (+21%), underscoring the value of incorporating both interpretive analysis and reflective tasks. Students' enhanced ability to relate texts to personal experience indicates both linguistic and emotional development. These data are consistent with overall improvement trends observed across the sample.

In summary, the implementation of text-centered, communicative, and reflective teaching methods in secondary schools has proven effective in improving both the quality of English language education and the students' readiness for external assessments, demonstrating tangible progress in the development of linguistic and emotional intelligence competencies.

Recommendations

The research findings show that students' ability to produce coherent and contextually appropriate speech significantly improves when text-based tasks include interpretive, reflective, and creative components. Traditional comprehension questions such as *"What happened?"* or *"Who said this?"* remain important for understanding, yet they should be supplemented by open-ended questions that foster critical evaluation and personal response. When learners are encouraged to go beyond factual recall, they begin to analyze linguistic choices, authorial tone, and underlying values within texts. [12]

The proposed system of text-based instruction encourages learners to:

- ▶ Identify the author's position and express their own interpretation using appropriate linguistic markers of agreement, disagreement, or modality;
- ▶ Relate the text to personal or cultural experiences, linking individual perspectives to collective social meanings (*"What would you do in this situation?"*);
- ▶ Formulate advice or reflections for peers (*"What lesson can be learned from the story?"*);

- ▶ Use varied communicative registers depending on context and audience, developing sensitivity to formal and informal discourse norms.

Such activities move beyond reproduction of text content and stimulate cognitive engagement, empathy, creativity, and linguistic flexibility. They cultivate higher-order thinking skills such as analysis, evaluation, and synthesis — key components of both Bloom's taxonomy and the PISA reading literacy framework.

Furthermore, the inclusion of reflective dialogue after reading — for instance, mini-debates or "think-pair-share" discussions — allows students to negotiate meaning collaboratively. This not only enhances fluency but also reinforces metacognitive awareness: students learn *how* to construct meaning and *why* particular linguistic forms are effective. [16]

A critical review of current English textbooks revealed several pedagogical gaps that limit the effectiveness of text-based learning:

1. Lack of continuity between text types and speaking outcomes — texts are often presented as isolated reading exercises with no transfer to speech production.
2. Insufficient task variety — limited inclusion of debates, role-plays, or problem — solving dialogues that promote authentic communication.
3. Underrepresentation of authorial stance — few tasks require learners to evaluate or synthesize ideas, reducing opportunities to form independent opinions.
4. Minimal integration of multimodal texts — textbooks rarely include digital or visual texts that reflect real-world communication formats such as blogs or social media posts.

To address these issues, teachers should integrate multi-level and multimodal tasks, for example:

- ▶ Cognitive: identify the main idea or key arguments;
- ▶ Interpretive: explain meaning, motivation, or emotional tone;

- ▶ Creative: reconstruct or continue the story, or rewrite it in another genre;
- ▶ Reflective: connect the theme with personal experience, values, or cultural traditions;
- ▶ Interactive: perform role-plays, interviews, or podcast recordings simulating real communicative contexts.

Integrating software tools (for instance, Padlet, Flipgrid, or Google Docs) can additionally increase interaction and collaboration between the learners, allowing them to record and share text-based oral responses.

Moreover, formative assessment is necessary for every stage of a text-based lesson. Instead of being focused individually on correctness,

teachers can assess the fluency, coherence, and emotional expressiveness, using rubrics developed collaboratively with students.[20]

The practical application of the methodology of classroom implementation resulted, working with meaningful texts and purposeful assignments increases learners' motivation and confidence when communicating in English. Teachers also noticed that learners are more active, better able to absorb lexicology, and start to understand deeper differences in communication styles. These results show that text orientation teaching can not be only the way of increasing language skills, it can also be a role model of psychological function, promoting social and emotional growth.

Table 4. Recommended framework for integrating text-based speech activities

Stage	Teacher's Focus	Example Activity	Expected Learning Outcome
Pre-reading	Activate prior knowledge and curiosity	Sharing the opinion text content based on the title or images	Motivation and contextual readiness
While-reading	Guide comprehension and highlight key expressions	Identify tone and the author's intention	Analytical understanding
After reading	To promote interpretation and production	Describe a personal reflection	Coherent and context-sensitive speech
Extension	Apply knowledge in new formats	Create a short video or dialogue using text ideas	Functional and creative use of English

As a final point of discussion, it highlights the transformation of text work from passive reading to a dynamic communicative process. Owing to the carefully designed activities, texts become a living context for speech, brainstorming, and collaboration.

Such an approach not only supports language development but also makes communicative confidence and emotional intelligence -qualities essential for active participation in modern multilingual societies.

Table 5. Practical framework for designing text-based speech tasks

Task Level	Teacher's Instruction	Expected Student Output
Cognitive	"Find and explain three key expressions used by the author."	Accurate understanding of vocabulary and structure
Creative	"Continue the story in your own words."	Original speech using learned patterns
Reflective	"What advice would you give to your peers in a similar situation?"	Personal and value-based speech

In addition, in view of this, classroom teaching is proposed, which involves the use of peer review and self-assessment, which, in turn, allows students to critically assess the clarity, relevance and emotional value of their speech. This practice transforms learners from passive recipients of feedback to active participants in the process of developing their own language. Through focused reflection, students learn about the linguistic and pragmatic elements that contribute to good communication, such as tone, register, and coherence.

For this purpose, age-appropriate and criterion-based self-assessment categories are used. These may include elements such as fluency, coherence, vocabulary, grammatical accuracy, pronunciation, and communicative ability. Teachers can model the use of the rubric by giving examples of excellent and poor academic performance, after which students can, in turn, evaluate their peers or themselves according to the descriptions. This not only develops the capacity for accountability and metacognitive awareness but also empathy and mutual respect in a collaborative learning environment.

In addition, we see that the use of analytical journals, feedback checklists, and digital portfolios allows us to track progress in the long term. Students can record their oral presentations, receive feedback, and compare results over time. This informed reflection reinforces the relationship between formative assessment and motivation, which in turn shows students that improvement is measurable and achievable.

The methodological foundation of this research aligns closely with the principles of Communicative Language Teaching (CLT), Constructivist Learning Theory, and the PISA Reading Literacy Framework. [15]

- CLT emphasizes that language is best learned through meaningful interaction; therefore, every text-based

activity serves as a communicative event rather than a mechanical exercise.

- Constructivism supports the idea that knowledge is built through active engagement, reflection, and collaboration. When students analyze, interpret, and discuss texts, they construct personal understanding and integrate new concepts into existing cognitive structures.
- The PISA framework (OECD, 2019) provides an evaluative foundation by focusing on *interpretation*, *reflection*, and *evaluation* as the three key reading competencies. Incorporating these aspects into English instruction teaches students to analyze texts critically, connect them to practical situations, and express well-founded opinions. Applying these principles in the classroom helps close the divide between syllabus aims and genuine language ability. This approach moves the emphasis away from memorization and isolated grammar practice toward meaningful dialogue and autonomous skill development. Consequently, teachers evolve into guides who foster communication and thoughtful analysis instead of merely delivering content. [7]

Moreover, incorporating these skills supports the growth of emotional and social intelligence. Learners become adept at discerning tone, purpose, and viewpoint within written materials and during interactions with classmates. Consistent practice with reflective exercises and constructive feedback also aids students in reducing speaking anxiety, cultivating empathy, and building self-assurance when sharing their ideas in English. [13]

To systematize this process, teachers may adopt a cyclical model of formative assessment, as shown below.

Table 6. Cyclical model of formative assessment for text-based speech development

Stage	Assessment Focus	Tools and Activities	Expected Outcomes
Planning	Setting communicative goals and success criteria	Co-created rubrics, task instructions	Learner's understanding of objectives

While-reading	Guide comprehension and highlight key expressions	Identify tone and the author's intention	Analytical understanding
After reading	To promote interpretation and production	Describe a personal reflection	Coherent and context-sensitive speech
Extension	Apply knowledge in new formats	Create a short video or dialogue using text ideas	Functional and creative use of English

This model puts assessment in the framework of an ongoing learning process, which is not a one-time event. It encourages teachers and students to work together in the process of language development, which includes growth in linguistic, cognitive, and emotional areas.

In the end, the interaction of communicative, constructivist, and literacy-based principles, which we put forward as a base for teaching English through texts. What we present is a very robust method that prepares students for academic success as well as for an active role in global communication, which in turn brings school practices in alignment with 21st-century education.

Conclusion

In secondary school, we see that the development of English speaking through texts fosters not only language skills but also cultural awareness, critical thinking, and emotional intelligence.[5] Also, text-based learning we presented as a setting which is very much a part of real-life communication, which in turn gets the learners to use language reflectively.

This research underscores the importance of deliberately incorporating both analytical and expressive speaking tasks into educational materials. Educators are encouraged to adopt a comprehensive framework that merges reading comprehension with oral and written expression, utilizing tiered activities that address various styles of communication.

Implementing these pedagogical adjustments within teaching practices can markedly improve students' preparedness for authentic interaction and standardized evaluations. Merging textual analysis with digital tools and project-oriented work will foster the development of autonomous,

thoughtful, and proficient language users in Kazakhstan's contemporary classrooms.

Additionally, the use of diverse multimedia resources—including online publications, recorded dialogues, and story-driven visuals—can enrich understanding and advance learners' ability to structure coherent discourse. By engaging in scaffolded analysis, discussion, and project-based demonstrations, students cultivate the skill to interpret layered meanings and advocate for their perspectives effectively.

Within this model, educators transition from traditional knowledge providers to guides who nurture critical exchange and cross-cultural awareness. [21] Ongoing evaluation via digital portfolios, collaborative review, and personal learning logs promotes metacognitive development, empowering students to track their advancement and define individual linguistic objectives. In essence, advancing oracy through text-integrated teaching aligns with the wider aim of cultivating holistic, internationally aware individuals equipped for substantive dialogue in academic, professional, and social spheres.

References

1. Halliday, M. A. K. Halliday's Introduction to Functional Grammar. – 4th ed. – London: Routledge, 2014. – 808 p.
2. Tomlinson, B. The importance of materials development for language learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016. – 342 p.
3. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 322 p.
4. Richards, J. C., Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 392 p.
5. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Bristol: Multilingual Matters, 2020. – 276 p.

6. Celce-Murcia, M. (Ed.). Teaching English as a Second or Foreign Language. – 4th ed. – Boston: National Geographic Learning, 2014. – 585 p.
7. Nunan, D. Task-Based Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 280 p.
8. Grabe, W., Stoller, F. L. Teaching and Researching Reading. – 3rd ed. – London: Routledge, 2019. – 288 p.
9. Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. – 5th ed. – Harlow: Pearson Education, 2015. – 446 p.
10. Nation, I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 586 p.
11. Ur, P. A Course in Language Teaching: Practice and Theory. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 384 p.
12. Thornbury, S. How to Teach Speaking. – Harlow: Pearson Education, 2005. – 156 p.
13. Brown, H. D. Principles of Language Learning and Teaching. – 6th ed. – New York: Pearson Education, 2014. – 400 p.
14. Krashen, S. The Power of Reading: Insights from the Research. – 2nd ed. – Portsmouth, NH: Heinemann, 2004. – 200 p.
15. Vygotsky, L. S. Thought and Language. – Cambridge, MA: MIT Press, 1986. – 287 p.
16. Littlewood, W. Communicative Language Teaching: An Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 112 p.
17. Larsen-Freeman, D., Anderson, M. Techniques and Principles in Language Teaching. – 3rd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 250 p.
18. Ellis, R. The Study of Second Language Acquisition. – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 826 p.
19. Nazarbayeva, S. A., Oralbayeva, N. T. Methodology for Developing Language Skills through Text in Teaching. - Almaty: Rawan, 2020. - 212 p.
20. Nurpeisova, T. B., Kaidash, I. N. Informatics in the Modern Digital World: Textbook. - Almaty: Bastau, 2021. - 414 p.
21. Bulatbayeva, G. N., Kazieva, G. S., Sagimbayeva, G. S. Communicative Registers as Means of Expressing the Authors Position in Monologue Speech. // Journal Metrics: Proceedings of the 4th Cyprus International Conference on Educational Research. - Cyprus-Turkey, 2015. - Pp. 61-64

● ОРТА МЕКТЕПТЕ МӘТІНДЕР НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ СӨЙЛЕУДІ ДАМУ

Искакова А.Ж.

«Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ, Астана қ.

Төребаева А.К.

«Астана халықаралық университеті» ЖШС, Астана қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада орта мектеп оқушыларының ағылшын тіліндегі сөйлеу дағдыларын түпнұсқалық және оқу мәтіндері арқылы дамытуға бағытталған әдістемелік негіздер мен педагогикалық тәсілдер қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – мәтінге негізделген оқытуды сынып жағдайында тиімді қолдану жолдарын айқындау арқылы оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін, оқу сауаттылығын және авторлық ұстанымды білдіру қабілетін жетілдіру. Оқулықтарды, сабақ барысын және тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды талдау нәтижесінде сөйлеуді дамытудың коммуникативтік регистрлерге сәйкестендірілген тапсырмалар жүйесі ұсынылады. Сонымен қатар, қолданыстағы оқу материалдарының шектеулері талданып, тілдің функционалдық қолданысын дамытуға бағытталған тапсырмаларды жетілдіру жөнінде әдістемелік ұсынымдар берілген. Зерттеу нәтижелері мәтінге негізделген оқытудың теориялық және практикалық аспектілерін толықтыра отырып, қазіргі кезеңдегі ағылшын тілін оқыту тәжірибесіне үлес қосады.

Түйінді сөздер: мәтінге негізделген оқыту, ағылшын тілінде сөйлеуді дамыту, оқу сауаттылығы, коммуникативтік регистр, білім беру тәжірибесі.

● РАЗВИТИЕ АНГЛИЙСКОЙ РЕЧИ НА ОСНОВЕ ТЕКСТОВ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Искакова А.Ж.

НАО «Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева», г.Астана

Торобаева А.К.

ТОО «Международный университет Астана», г.Астана

Аннотация. В данной статье рассматриваются методологические основы и педагогические стратегии развития английской речи у учащихся средней школы посредством использования аутентичных и учебных текстов. Цель исследования заключается в выявлении эффективных способов интеграции текстоориентированного обучения в учебный процесс для повышения коммуникативной компетенции, читательской грамотности и способности учащихся выражать авторскую позицию. На основе анализа учебников, наблюдений за уроками и экспериментального обучения предложена система упражнений для развития речи, соотнесённая с коммуникативными регистрами. Также обсуждаются ограничения существующих школьных материалов и предлагаются рекомендации по совершенствованию проектирования заданий с целью формирования функционального использования языка. Полученные результаты вносят вклад в развитие направления текстоориентированного обучения и его применения в современной практике преподавания английского языка в Казахстане.

Ключевые слова: текстоориентированное обучение, развитие английской речи, читательская грамотность, коммуникативный регистр, образовательная практика.

FTAMP 14.25.09

МӘТІНДІ КОМИКС АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Кенесова А.Ж., Шокубасова М.А.

Астана қаласы әкімдігінің «Абай Құнанбайұлы атындағы №87 мектеп-гимназия» ШЖҚ МКК

Базарова Л.С.

Астана қаласы әкімдігінің «№106 жалпы орта білім беретін мектеп» ШЖҚ МКК

Аңдатпа.

Мақалада Абай аударған мысалдарды жасанды интеллект көмегімен комикс форматында ұсынудың тиімділігі қарастырылады. Комикс әдісінің визуалды және тәрбиелік артықшылықтары талданып, ЖИ арқылы комикс жасау кезеңдері мен қолдану мүмкіндіктері сипатталады. Практикалық жұмыс 2-сынып білім алушылары арасында жүргізіліп, алынған мәліметтер комикс форматының мысал жанрын түсіндіруде қызығушылықты арттырып, мазмұнды меңгеруді жеңілдететінін көрсетті. Мақалада сондай-ақ сабақ барысында комикс тәсілін қолдануға арналған әдістемелік ұсынымдар берілген.

Түйінді сөздер:

Абай Құнанбайұлы, мысал жанры, жасанды интеллект, комикс, білім беру.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың әдебиетке қызығушылығын арттыру, сондай-ақ ұлттық мәдени және адамгершілік құндылықтарды жаңа, тартымды форматта жеткізу – өзекті педагогикалық міндеттердің бірі. Дәстүрлі әдеби мұраны цифрлық технологиялар арқылы ұсыну білім беру процесін жандандырудың тиімді жолдарының бірі болып саналады. Визуалды және интерактивті элементтердің енгізілуі білім алушылардың назарын күшейтіп қана қоймай, олардың шығармашылық ойлау, логикалық пайымдау және сыни тұрғыдан талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Комикс форматының білім берудегі әлеуеті соңғы жылдары қазақстандық зерттеушілердің назар аударуына ие. Хазиева Лилия Хакимовна (Қостанай қаласы, МГМ №16 мектеп) жүргізген пилоттық зерттеу нәтижелері тарихи комикстердің

мәнмәтіндік оқу, ақпаратты талдау және себеп-салдар байланыстарын анықтау дағдыларын дамытуда тиімді екенін көрсетеді [16]. Саткенова Ш.Б., Атаханова Н.А., Саткенова Ж.Б. (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ) әңгіме жанрын сандық технологиялар (комикс, видеоредакторлар, цифрлық әңгімелеу, коллаборациялық оқыту) арқылы оқытудың ерекшеліктерін зерттеп, білім алушылардың пәнге қызығушылығын арттыру және оқу нәтижелерін жақсарту мүмкіндігін дәлелдеді [17]. Калмыкова Л.А. комикстерді оқу сауаттылығын дамыту құралы ретінде қарастырса, Лукиных Ю.В. (2022) комикстердің білім беру кеңістігіндегі рөлін талдады. Бұл зерттеулер визуалды-текстік форматтардың оқу және сыни сауаттылықты дамытуда өзектілігін растайды [16].

Абай Құнанбайұлының аударған мысалдары – қазақ әдеби мұрасының алтын қоры. Мысал жанры қысқа әрі нақты,

аллегория мен тәрбиелік түйіннің айқын берілуімен ерекшеленеді. Мұндай туындылар білім алушыларға өмірлік тәжірибені, дұрыс пен бұрысты айыруды, адамгершілік ұстанымдарды меңгерудің тиімді формасы ретінде қызмет етеді. Абай мысалдарының тәрбиелік мәні – олардың тереңдігі, қазақ халқының ұлттық дүниетанымын, ізгілік пен моральдық құндылықтарды сабаққа кіріктіру мүмкіндігімен ерекшеленеді.

Қазақстанда ұлттық комикс индустриясы 2010 жылдан бастап дамып келеді. Мысалы, KHAN COMICS баспасы қазақ авторларының әртүрлі жанрдағы комикстерін шығарады: балаларға арналған ертегілерден бастап, фэнтези, батырлық және әлеуметтік тақырыптарға дейін. Жас иллюстраторлар арасында өткізілген конкурстар тарихи, мәдени және қоғамдық тақырыптарды визуалды түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Дегенмен, қаржы мен инфрақұрылым тапшылығы салдарынан бұл сала әлі толық дамымағанымен, Қазақстандағы комикс тәжірибесі жастарға мәдени-тарихи білім беру мен ұлттық құндылықтарды көрсету үшін үлкен потенциалға ие [13].

Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты әр білім алушының оқу сауаттылығы мен функционалдық дағдыларын, шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға көңіл бөледі. Стандартта «Тіл және әдебиет» білім беру саласының мазмұны мәтінмен жұмыс істеу, ойды жүйелі жеткізу, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру бағыттарына негізделеді [1]. Қазақ тілі пәнінде негізгі міндеттердің бірі – түрлі мәтіндер арқылы білім алушыларға өзара сыйластық, жауапкершілік, ізгі ниет сияқты құндылықтарды сіңіру, оқылым мен тыңдалым негізінде жеке пікір қалыптастыру және ойын жүйелеуге үйрету [2]. Әдебиеттік оқу пәнінің мақсаты – көркем мәтінді сезіммен қабылдау, түсіну және шығармашылық тұрғыдан қайта жаңғырту арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту [2]. Осы мақсат пен міндеттерді тиімді жүзеге асырудың бірі – Абай мысалдарын жасанды интеллект құралдары арқылы комикс форматында

ұсынып, білім алушыларға көркем мәтінді визуалды түрде қабылдауға, мазмұнын түсінуге және шығармашылық тұрғыдан қайта жаңғыртуға мүмкіндік беру. Мұндай тәсіл білім алушылардың ойлау қабілетін жүйелеуге, жеке пікір қалыптастыруға және тәрбиелік құндылықтарды меңгеруге оң әсерін тигізеді. Сонымен қатар, бұл отандық комикс тәжірибесін білім беру процесінде қолданудың жаңа бағытын ашып, Қазақстандағы мультимедиялық және визуалды мәдениетті дамытуға үлес қосады.

Демек, Абай мысалдарын жасанды интеллект арқылы комикс форматында ұсыну – ұлттық әдеби мұра мен заманауи технологияны тоғыстыратын инновациялық әдіс болып табылады.

Мақсаты: Абай Құнанбайұлының мысалдарын жасанды интеллект құралдарының көмегімен комикс форматында ұсыну арқылы білім алушылардың әдебиетке қызығушылығын арттыру, мәтінді қабылдауды жеңілдету және олардың шығармашылық ойлау дағдыларын дамыту.

Міндеттері:

- 1) Абай мысалдарын жасанды интеллект арқылы визуалды-комикстік форматқа бейімдеудің тиімді тәсілдерін айқындау;
- 2) Комикс форматындағы материалдар негізінде білім алушылардың мәтінді түсіну, талдау және шығармашылық әрекет дағдыларын дамыту жолдарын көрсету;
- 3) Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарында жасанды интеллект (бұдан әрі ЖИ) арқылы жасалған комикстерді тиімді қолдануға арналған әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Қазіргі білім алушылардың цифрлық ортаға бейімделуі, визуалды ақпаратты жылдам қабылдауы, мультимедиялық мәтіндер арқылы жақсы түсінуі ескерілсе, Абай мысалдарын комикс форматында көрсету – ұлттық әдеби мұра мен заманауи технологияның тоғысқан инновациялық әдісі болып табылады.

Әдістеме

Жасанды интеллект (ЖИ) – компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән қабілеттерді орындау мүмкіндігі: талдау, ақпаратты өңдеу, шешім қабылдау, тілдік қарым-қатынас және шығармашылық міндеттерді іске асыру. Білім беру процесінде ЖИ құралдарын қолдану дәстүрлі әдістерді толықтырып, оқу материалының визуалды және интерактивті форматта ұсынылуына мүмкіндік береді. Бұл оқыту сапасын арттыруға, білім алушылардың танымдық белсенділігін күшейтуге және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Комикс (ағылш. comic – күлкілі) – мәтін мен суретті біріктіретін, оқиғаны графикалық жолмен жеткізетін медиаформат [14]. Комикстің құрылымы сюжеттен, кейіпкерлер әрекетін бейнелейтін кадрлардан, диалогтар мен баяндау мәтінінен тұрады. Визуалды және вербалды ақпараттың үйлесуі шығарманың мазмұнын тез әрі жеңіл қабылдауға жағдай жасайды [15].

Комикс әдісі – әдеби, мәдени-тарихи немесе тәрбиелік мазмұнды визуалды-графикалық тәсіл арқылы ұсынуға бағытталған педагогикалық әдіс. Бұл әдіс сюжеттік шығармаларды жеңілдетілген, көрнекі форматқа түсіру арқылы білім алушылардың қызығушылығын арттырады және мәтін мазмұнын түсінуді жеңілдетеді. Комикс әдісі әсіресе аллегориялық, мысал жанрына тән тәрбиелік ойды бейнелі түрде жеткізуге тиімді.

Комикс әдісінің негізгі артықшылықтары:

- 1) Көрнекілік – оқиға желісі, кейіпкерлер мен олардың әрекеттері бейнелер арқылы нақты көрсетіледі, бұл қабылдауды жеңілдетеді.
- 2) Есте сақтаудың жоғары тиімділігі – визуалды ақпарат пен қысқа мәтіннің үйлесімі шығарманың негізгі идеясын тез меңгеруге мүмкіндік береді.
- 3) Шығармашылық қабілеттерді дамыту – комикспен жұмыс барысында білім алушылар оқиғаны елестету, композицияны жоспарлау, рөлдік ойлау сияқты дағдыларын жетілдіреді.

Комикс әдісін қолданудың негізгі педагогикалық тәсілдері:

- ▶ дайын графикалық материалдарды пайдалану немесе білім алушылармен бірлесіп комикс құрастыру;
- ▶ мәтінді визуалды форматқа бейімдеу, сюжетті кадрларға бөлу;
- ▶ кейіпкерлер әрекетін салыстыру, моральдық қорытындыны анықтау сияқты аналитикалық тапсырмалар беру;
- ▶ шығарманы рөлдік ойын, диалог, сахналанған көрініс арқылы интерпретациялау.

Комиксті қолдану арқылы Абай Құнанбайұлының мысалдарын ұсыну – дәстүрлі әдеби мұра мен заманауи технологияларды біріктіретін тиімді әдістемелік шешім. Комикс форматы мысалдағы аллегориялық бейнелерді көрнекі көрсетіп, оқиғаның тәрбиелік-философиялық мазмұнын түсінуді жеңілдетеді.

Бұл әдістеме келесі кезеңдер бойынша жүзеге асырылады:

1. Мазмұнды таңдау және сценарий құру.

Алдымен жұмысқа таңдалатын мысалдар айқындалады. Мысалдың негізгі оқиғасы мен кейіпкерлері анықталып, сценарийге айналдырылады. Әр оқиға кадрларға бөлініп, әр суретте көрсетілетін әрекеттер мен диалогтар белгіленеді. Сценарийді құру барысында тәрбиелік идея мен негізгі моральдық түйін нақты көрсетілуі тиіс. Бұл білім алушылардың шығарманы түсінуін жеңілдетеді.

2. ЖИ құралын таңдау.

Комикс жасауға арналған заманауи ЖИ платформалары кеңінен қолданылады. Мысалы, Canva AI – дайын шаблондар негізінде визуализация жасауға мүмкіндік береді; ChatGPT + DALL-E – мәтінді суретке айналдыру арқылы көрнекілікті қамтамасыз етеді; Pixton және ComicGen – арнайы комикс генераторлары болып, кадрларды құрастыруға ыңғайлы. ЖИ құралын таңдау білім алушы аудиториясына, мәтіннің мазмұнына және педагогикалық мақсатқа байланысты жүзеге асырылады.

3. Көрнекі бейнелерді генерациялау.

ЖИ платформасына мысалдағы кейіпкерлердің сипаттамасы (жануарлар, адамдар, табиғат көріністері) беріледі. Мысалы, «қызыл түлкі, айлакер бейнеде» немесе «еңбекқор құмырсқа» деп сипатталған кейіпкерлер ЖИ арқылы суретке айналады. Бұл кезеңде визуалды стиль, түс гаммасы және эмоциялар нақты белгіленеді, себебі білім алушылар кейіпкерлердің іс-әрекетін визуалды түрде қабылдайды.

4. Мәтінді енгізу.

Әр кадрға мысалдың негізгі диалогтары немесе баяндау мәтіні қосылады. Бұл білім алушыларға сюжетті толық түсінуге, кейіпкерлердің мінез-құлқын салыстыруға және моральдық ойды анықтауға көмектеседі. Диалогтар қысқа, түсінікті, жас оқырманға ыңғайлы болуы тиіс.

5. Тәрбиелік қорытындыны көрсету.

Комикстің соңғы бетінде мысалдың негізгі идеясы, яғни тәрбиелік қорытынды қысқа, нақыл сөз түрінде беріледі. Бұл әдіс білім алушылардың есте сақтауын күшейтеді және шығарманы оқу барысында алынған моральдық сабақты нақты жеткізеді.

Осылайша, ұсынылған әдістеме білім алушылардың әдеби шығармаларды визуалды қабылдауын арттырып қана қоймай, олардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін, сөздік қорын дамытуға, сонымен қатар ұлттық құндылықтарды түсінуін жеңілдетеді. ЖИ арқылы комикс жасау әдісі педагог үшін тиімді құрал болып, сабақтарды қызықты әрі интерактивті етуге мүмкіндік береді.

Практикада қолдану

2-сынып білім алушыларына арналған жұмыс бірнеше кезеңде ұйымдастырылды. Алғашқы кезеңде педагог мысал жанрындағы түрлі шығармаларды таныстырып, білім алушылардың қызығушылық деңгейін, мәтінді қабылдау ерекшеліктерін және сабақ барысындағы белсенділігін бақылап отырды. Сабаққа қатысқан білім алушылардың көпшілігі мысал әңгімелерді қызығушылықпен тыңдағаны бай-

қалды. Бұл жағдай келесі кезеңде ЖИ арқылы әзірленген комикстерді тиімді қолдануға негіз болды.

Келесі кезеңде білім алушыларға жасанды интеллект көмегімен жасалған комикстер ұсынылды. Комикстерде мысалдың негізгі оқиғасы, кейіпкерлердің әрекеті және диалогтар визуалды түрде көрсетілді. Педагог әр кадрдағы тәрбиелік ойды, негізгі идеяны түсіндіріп отырды.

Нәтижелер:

- комиксті көрген білім алушылардың 80%-ы материалды қызыға қабылдағанын, 85%-ы мысалдың негізгі ойын дұрыс түсінгенін көрсетті.

- визуалды бейнелеу білім алушылардың есте сақтау қабілетін арттырды, шығармашылыққа ынтасын күшейтті.

- комикстер арқылы кейіпкерлердің мінез-құлқын салыстыру, диалогтарды талдау және моральдық түйінді анықтау оңайырақ болды.

Бұл көрсеткіштерді алу үшін сабақ барысында келесі педагогикалық тәсілдер қолданылды:

- 1) Бақылау әдісі. Педагог білім алушылардың қызығушылығын, сабаққа қатысу қарқынын, визуалды материалға реакциясын бақылап, белгілеп отырды.
- 2) Сұрақ-жауап және ауызша талдау. Комиксті қарап болғаннан кейін білім алушыларға негізгі сұрақтар қойылып, сюжетті қаншалықты түсінгені тексерілді.
- 3) Қысқа диагностикалық тапсырмалар.
 - ▶ оқиғаларды ретпен орналастыру;
 - ▶ кейіпкердің іс-әрекетіне баға беру;
 - ▶ моральдық түйінді анықтау;
 - ▶ комикс кадрын мәтіннен алынған бөліктермен сәйкестендіру.

Әр тапсырманың орындалу сапасы жинақталып, пайыздық көрсеткіш ретінде есептелді.

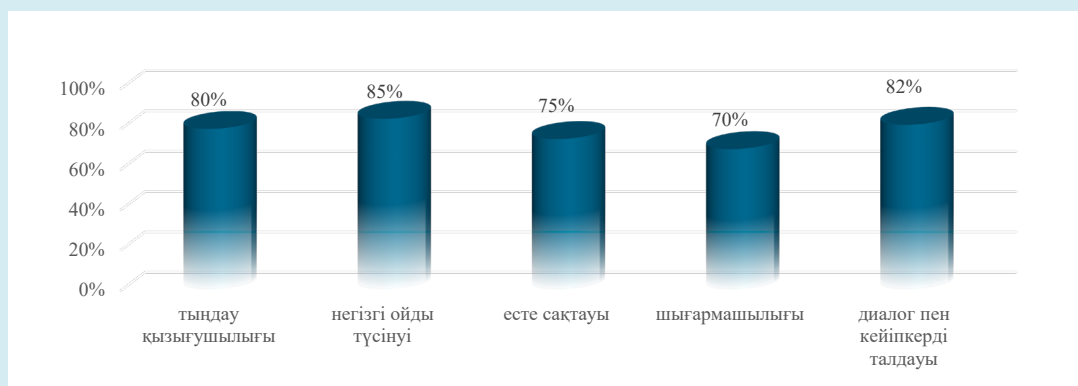

Диаграмма 1 - Білім алушылардың пайыздық көрсеткіші

Берілген диаграммадан білім алушылардың мысалды меңгеру нәтижелері көрсетілген. Нәтижелердің ішінде білім алушылардың шығарманың негізгі ойын түсінуі мен тыңдау қызығушылықтарының, диалогпен кейіпкерді талдау нәтижелерінің жоғары екенін көруге болады.

ЖИ арқылы жасалған комикстер бастауыш білім алушыларына мысал жанрын түсіндіруде тиімді құрал болды. Комикстер көрнекілікті арттырып қана қоймай, білім алушылардың ойлау, талдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етті. Сонымен қатар, білім алушылардың қызығушылығы артқан сайын, оқуға деген ынтасы мен мәтін мазмұнын терең түсіну деңгейі де жоғарылады. Бұл әдісті тек мысал жанрында емес, басқа да әдеби шығармаларды меңгеруде қолдануға болады. Комикс тәсілі әсіресе оқуға қызығушылығы төмен білім алушыларды тартуға көмектеседі.

Комикс жасау кезеңдерін оқу үдерісінде қолдану үлгісі

1. «Есек пен бұлбұл» («Шегіртке мен құмырсқа», «Емен мен шілік»)

Оқу мақсаты:

2.2.6.1 кейіпкердің сыртқы келбетін сипаттау, мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалау;

2.2.8.2 мұғалімнің көмегімен көркем шығарма үзіндісін басқа үлгідегі (иллю-

страция, мультфильм) нұсқасымен салыстыру

Сабақ мақсаты: білім алушыларға кейіпкерлердің іс-әрекеті арқылы эстетикалық талғамды, жақсы мен жаманды ажырата білу қабілетін, мінез-құлыққа баға беруді үйрету.

Сабақта мысалдың негізгі идеясын түсіндіре отырып, білім алушылардың талдау, салыстыру және өз ойын дәлелдеп айту дағдыларын дамыту көзделеді.

Сонымен қатар, мысалды әртүрлі форматта (мәтін, иллюстрация, комикс, мультфильм) ұсынып, білім алушылардың шығарманы терең түсінуін, мазмұнды визуалды бейнемен сәйкестендіруін және салыстыру арқылы қорытынды жасай алуын мақсат етеді.

ЖИ қолдану арқылы:

- 1) Түсінуді жеңілдету. Мәтіндегі оқиғаны көзбен көру арқылы білім алушылар мазмұнды тез қабылдайды, кейіпкерлердің әрекетін оңай ажыратады.
- 2) Салыстыру дағдысын дамыту. Оқу мақсатының бірі – мәтінді басқа үлгімен салыстыру. ЖИ арқылы жасалған комикс немесе иллюстрация дәл осы мақсатты орындауға мүмкіндік береді: білім алушылар мәтінмен, мультфильммен немесе көрнекілікпен салыстырады.

- 3) Сыни ойлауды қалыптастыру. Комиксте кейіпкерлердің бет-әлпеті, қимылы, көңіл-күйі көрінеді. Білім алушылар осы белгілерге қарап, есектің, бұлбұлдың мінезін сипаттайды және өз бағасын береді.
- 4) Шығармашылық қабілетін дамыту. Білім алушыларға өз комиксін жасауға немесе ЖИ-ге тапсырма беру арқылы иллюстрация құрастыруға мүмкіндік беру.
- 5) Қызығушылық пен мотивацияны арттыру. Бастауыш сынып білім алушылары визуалды ақпаратты тез қабылдайды. ЖИ арқылы жасалған көрнекіліктер сабаққа деген белсенділікті арттырады.

Комикс жасау арқылы мәтінді оқыту артықшылықтары:

- ▶ оқу қызығушылығын арттыру;
- ▶ мәтінді визуалды түрде қабылдаудың жеңілдігі;
- ▶ моральдық түйінді түсіндірудің қарапайымдылығы;
- ▶ шығармашылық және сыни ойлауды дамыту.

Кемшіліктері:

- ▶ кейде техникалық қиындықтар туындауы мүмкін;

- ▶ ЖИ құралдарын меңгеру педагог пен оқушыдан қосымша дайындықты талап етеді;
- ▶ кейбір білім алушылар визуалды бейнелерге тым көп көңіл бөлуі мүмкін, мәтіндік мазмұнды ескермеуі мүмкін.

Практикалық жұмыс барысында алынған мәліметтер ЖИ арқылы жасалған комикстердің тиімділігін көрсетті. Білім алушылардың шығармашылық белсенділігі артып, мысалдардың негізгі идеясы мен тәрбиелік мәні оңай қабылданды. Бұл тәсіл болашақта әдеби шығармаларды оқу, моральдық тәрбиені жеткізу және шығармашылық дағдыларды дамыту үшін педагогикалық тәжірибеде қолданылуға лайық деп танылды.

Ұсыныстар

Зерттеу нәтижелері мен тәжірибе негізінде Абай Құнанбайұлының мысалдарын жасанды интеллект арқылы комикс форматында оқыту әдістемесін қолдануға арналған ұсыныстар жасалады. Біріншіден, педагогтерге ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін арнайы дайындық курстарын ұйымдастыру қажет. Мұндай курстарда комикс жасау платформаларын қолдану, мәтіндік мазмұнды визуалды бейнеге айналдыру, және оқыту процесінде ЖИ технологияларын тиімді қолдану жолдары қарастырылуы тиіс.

Екіншіден, комикс жасау кезінде сценарийлер қысқа, айқын және әр кадрдың тәрбиелік мәні анық болатындай етіп құрастырылуы керек. Бұл білім алушылардың назарын сабаққа аударып, негізгі ойды дұрыс қабылдауына көмектеседі. Үшіншіден, әртүрлі жас ерекшелігі мен оқу деңгейіндегі топтарға бейімделген материалдар әзірлеу ұсынылады. Бұл білім алушылардың жеке қабілеті мен қызығушылығын ескеріп, белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Төртіншіден, әдістемені қолдану нәтижелерін бағалау үшін сауалнама, бақылау және шығармашылық жобалар сияқты көпқырлы әдістерді қолдану тиімді. Бұл педагогтерге әдістемені жетілдіруге, білім алушылардың қызығушылығын арттыруға және сабақтың әсерін нақты бағалауға мүмкіндік береді.

Бесіншіден, мультимедиялық ресурстар мен интерактивті платформаларды жүйелі қолдану ұсынылады. Комикстерді интерактивті оқу құралы ретінде пайдалану, білім алушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, сабақтарды тартымды әрі тиімді етуге септігін тигізеді.

Жалпы алғанда, ұсынылған әдістемелік ұсынымдар педагогтерге ЖИ құралдарын қолдана отырып, әдеби шығармаларды комикс форматында оқытуды байытуға және білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Әдістемені жүйелі қолдану арқылы оқыту процесі интерактивті, қызықты және тәрбиелік мәні жоғары болады.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Абай Құнанбайұлының мысалдарын жасанды интеллект арқылы комикс форматында оқыту әдістемесі оқу-тәрбие процесінде тиімді болып табылады. Практика барысында әдістемені қолдану білім алушылардың әдеби шығармаларды түсінуін жеңілдетіп, олардың сыни ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етті. Жасанды интеллект құралдары арқылы мәтін мен визуалды бейнені ұштастыру білім алушылардың

қызығушылығын арттырып, оқу материалын есте сақтауды жеңілдетеді.

Сонымен қатар, әдістемені қолдану барысында әртүрлі мысалдарды таңдау және оларды комикс форматында көрсету білім алушыларға тәрбиелік мәні бар моральдық сабақтарды қабылдауға мүмкіндік берді. Сауалнама нәтижелері мен тәжірибелік жұмыстың қорытындысы көрсеткендей, білім алушылар комикстер арқылы мысалдарды тез түсінеді, негізгі ойды анықтай алады және шығармашылық белсенділігі артады.

Қорытындылай келе, ұсынылған әдістеме педагогтерге әдеби шығармаларды заманауи технология арқылы оқытуға, ұлттық құндылықтарды жаңа форматта жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқыту процесін интерактивті, көрнекі және тәрбиелік мәні жоғары етеді, сонымен қатар педагогтердің кәсіби шеберлігін арттырып, білім алушылардың танымдық қызығушылығы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына өзгерістер енгізу туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2023 жылғы 5 шілдедегі № 199 бұйрығы // «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің таңдау курстарының үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. – ҚР Әділет министрлігінде тіркелген.
2. Бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына өзгерістер енгізу туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 23 қаңтардағы № 12 бұйрығы // «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы. – ҚР Әділет министрлігінде тіркелген.
3. Алтынсарин, Ы. Таңдамалы шығармалар [Мәтін] / Ы. Алтынсарин. – Алматы: Жазушы, 1988. – 350 б.
4. Алтынсарин, Ы. Қазақ хрестоматиясы [Мәтін] / Ы. Алтынсарин. – Алматы: Білім, 1991. – 280 б.
5. Әуезов, М. Әдебиет тарихы [Мәтін] / М. Әуезов. – Алматы: Санат, 1997. – 400 б.

6. Қирабаев, С. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері [Мәтін] / С. Қирабаев. – Алматы: Білім, 2000. – 312 б.
7. Сауранбаев, Н. Қазақ әдебиетінің очерктері [Мәтін] / Н. Сауранбаев. – Алматы: Ғылым, 1992. – 256 б.
8. Жұмалиев, Қ. Әдебиет теориясы [Мәтін] / Қ. Жұмалиев. – Алматы: Мектеп, 1969. – 190 б.
9. Андерсон, К. Комикстерді оқытуда пайдалану: Мұғалімдерге арналған нұсқаулық [Мәтін] / К. Андерсон, М. Джефферсон; ағылшын тілінен аударған [А. Әбілов]. – Нью-Йорк: Рутледж, 2020. – 210 б.
10. МакКлауд, С. Комикстерді түсіну: Көрінбейтін өнер [Мәтін] / С. МакКлауд; ағылшын тілінен аударған [Д. Сәденова]. – Нью-Йорк: Харпер Перениал, 1994. – 215 б.
11. Жасанды интеллект және білім беру: Оқыту мен үйренудегі мүмкіндіктері [Мәтін] / Р. Лаккин [және т.б.]; жауапты редактор Ж. Смағұлов. – Париж : ЮНЕСКО, 2021. – 156 б.
12. Чой, Х. Балалардың көрнекі оқуында ЖИ құралдарын қолдану [Мәтін] / Х. Чой, И. Х. // Білім беру технологиясы журналы. – 2022. – № 3. – Б. 45–58.
13. Қазақстанда комикс өнері қалай дамиды? [Электронды ресурс] // Информациялық агенттік «Информ». – 2023. – URL: https://www.inform.kz/ru/kak-v-kazahstane-razvivaetsya-industriya-komiksov_a3895803 (қаралған күні: 07.03.2025).
14. Уикипедия: Еркін энциклопедия [Электронды ресурс]. – URL: <https://kk.wikipedia.org/> (қаралған күні: 07.03.2025).
15. «Ұлт» газетінің ресми сайты [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.ult.kz> (қаралған күні: 07.03.2025).
16. Смағұлова, А. К. Білім берудегі цифрлық құралдарды пайдаланудың әдістемелік аспектілері [Электронды ресурс] / А. К. Смағұлова // Педагогика және психология = Педагогика и психология. – 2023. – № 2 (55). – Б. 120–130. – URL: <https://journal.orleu-edu.kz/index.php/pnp/article/download/529/164> (қаралған күні: 07.03.2025).
17. Тастанов, Е. Б. Заманауи педагогикалық технологияларды енгізудің тиімділігі [Электронды ресурс] / Е. Б. Тастанов // Жас ғалым. – 2022. – № 4 (89). – Б. 77–85. – URL: <https://journal.yu.edu.kz/index.php/ya/article/view/245> (қаралған күні: 07.03.2025).

● СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ ТЕКСТУ С ПОМОЩЬЮ КОМИКСОВ

Кенесова А.Ж., Шокубасова М.А.

ГКП ПХВ «Школа-гимназия №87 имени Абая Құнанбайұлы» акимата города Астаны

Базарова Л.С.

ГКП ПХВ «Общеобразовательная школа №106» акимата города Астаны

Аннотация. В статье рассматривается эффективность представления басен, переведённых Абаем, в формате комикса с использованием искусственного интеллекта. Анализируются педагогические преимущества комикс-метода, его визуальный и воспитательный потенциал, а также описываются этапы создания комиксов с помощью ИИ. Практическая работа с обучающимися 2-го класса показала, что такой формат повышает интерес к художественному материалу и облегчает понимание содержания. В статье представлены методические рекомендации по использованию комиксов на уроках для развития аналитических и творческих навыков обучающихся.

Ключевые слова: Абай Кунанбаев, жанр басни, искусственный интеллект, комикс, образование.

● WAYS TO TEACH TEXT USING COMICS

Kenesova A.Zh., Shokubasova M.A.

State Enterprise PCP «Gymnasium school No. 87 named after Abai Kunanbayuli» akimat of Astana,

Bazarova L.S.

GKP PCV «Secondary school No. 106» of the akimat of Astana

Abstract. This article examines the effectiveness of presenting fables translated by Abay in a comic format using artificial intelligence tools. The pedagogical advantages of the comic method, including its visual appeal and educational potential, are analyzed, and the stages of creating comics with AI are described. A practical study conducted with 2nd-grade students showed that this format increases interest in the literary material and facilitates comprehension of the content. The article also provides methodological recommendations for using comics in lessons to enhance students' analytical and creative skills.

Keywords: Abay Kunanbayev, fable genre, artificial intelligence, comic, education.

FTAMP 14.25.09

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘДЕБИ ТАЛДАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Қайрат А.Қ.

Астана қаласы әкімдігінің «№110 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Аңдатпа.

Мақалада 9-сынып оқушыларының көркем туындыға әдеби талдау дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылды. Әдеби талдаудың зерттелу тарихы, құқықтық негізі мен оқыту әдістемесіне шолу жасалды. Білім алушыларды прозалық шығарманы талдаудың дәстүрлі жүйесі, оқыту стратегиялары, мәтінді талдау тапсырмалары және көркем мәтіннің өзіндік заңдылықтары мен қағидаттары сараланды. Тоғызыншы сынып оқушыларының әдеби талдау дағдысының білім деңгейі мен сапасына талдау деректері ұсынылды. Сонымен қатар пән педагогтеріне әдеби талдауды оқыту әдістемесі бойынша нақты ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер:

көркем шығарма, әдеби талдау, роман жанры, әдеби талдауға оқыту әдістері, функционалдық құзыреттілік.

Кіріспе

Көркем әдебиет оқушының білімі мен білігі, арманы мен мұраты, функционалдық дағдысы мен эстетикалық талғамының дамуына зор әсер етеді. Мектептің қазақ әдебиеті пәні бағдарламасына енген көркем шығармалар оқушының рухани кемелденуіне және тұлға ретінде қалыптасуына жан-жақты ықпалдасады. Десе де оқушыға көркем шығарманың жалпы табиғатын терең түсіну әрі меңгерудің басты тетігі – әдеби талдау дағдысы. Сонымен қатар пән ұстазының көркем шығарманы оқыту әдістемесі мен кәсіби шеберлігі де маңызды рөл атқарады.

Әдеби талдау – күрделі процесс. Әдеби талдау көркем шығарманы әр қырынан қарастыра отырып, оның өзіндік ерекшеліктеріне, жекелеген бөлшектеріне және тілдік бірліктеріне тән өзгеше сипат белгілерін тану және зерделеу болып табылады. Көркем мәтінді әдеби талдаудың

идеялық, тақырыптық, сюжеттік, композициялық құрылысы, жанрлық сипаты тұрғысынан талдау секілді түрлері бар.

Қазіргі орта білім беру жүйесінде оқыту мақсаттары пәндік білімді игерумен ғана шектелмей, оқушылардың метапәндік дағдыларын, құзыреттілігін, шығармашылық қабілеттерін дамытуды көздейді. Демек аталған оқыту мақсаттарының басты парадигмасы – оқушының функционалдық құзыреттілігі дамыту. Әдебиет пәні сабақтарында оқушының көркем шығарманы әдеби талдау дағдысын дамыту оның (оқушының) дүниетанымын кеңейтуге, пән аясында мәдени-рухани құндылықтарды қалыптастыруға жол ашады. Осы тұрғыда оқушының көркем мәтінді әдеби талдау дағдысы функционалдық аспектіде маңызды орын алады.

Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жыл-

дарға арналған тұжырымдамасында оқытудың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету, практикалық, тәрбиелік бағыттылықты күшейту және білім алушының функционалдық сауаттылығын дамыту қажеттілігі нақты белгіленген [1].

Бүгінгі таңда еліміздегі жалпы білім беретін мектептердің оқу-тәрбие процесі ҚР Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен (ҚР Оқу-ағарту министрінің 27.06.2024ж. №161 (01.09.2025 бастап қолданысқа енгізілді) бекітілген Үлгілік оқу жоспарларына сәйкес жүзеге асырылып келеді. Білім беру ұйымдары негізгі қызметін Үлгілік оқу жоспарына және Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етеді. Аталған нормативті құжаттамалардың «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында мектеп жасындағы білім алушылардың оқу мақсаттары және білім мазмұны арқылы меңгеруге тиісті құзыреттері нақты көрсетілген. Сондай-ақ оқушы игеруге тиісті дағдылар тікелей пән мұғалімінің кәсіби құзыретіне де байланысты екені жазылған. Тарқатып айтар болсақ, орта білім деңгейінің жалпы білім стандарты мен оқу бағдарламасында «...оқылған шығарманың ой қазығы, сюжеті, композициясы, жанрлық сипаты, кейіпкерлері, ондағы халықтық әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер көрінісі, табиғат суреті шығармадағы адамгершілік мәселелер, сөз қолданыстар зерделеніп, оқушыны қызықтыратын оқиғалар жайлы пікір алмасуға кең орын беріледі» делінген [2].

Мақала мақсаты – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда әдеби талдау технологиясын қолданудың тиімділігін бағалау.

Зерттеу міндеттері:

- ▶ көркем шығарманы әдеби талдау технологиясының теориялық негіздерін зерттеу.
- ▶ Астана қаласының № 110 жалпы білім беретін мектебінде қазақ әдебиеті пәнін оқытуда әдеби талдау технологиясын енгізуге бағытталған эксперименттік зерттеу жүргізу.

- ▶ оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту аясында тіл және әдебиет пәндері контекстінде әдеби талдау практикасын қолданудың тиімділігін бағалау.
- ▶ білім беру үрдісінде оқушылардың көркем туындыны әдеби талдау дағдысын дамыту әдістемесі бойынша педагогтер қауымдастығына ұсыныстар әзірлеу.

Көркем мәтінге әдеби талдау жасау технологиясын зерттеу тарихы кең ауқымды. Қазақ әдебиеттану ғылымында әдеби талдау мәселесін алғаш ғылыми тұрғыда зерделеген ұлт көсемі, Алаш орда қайраткері Ахмет Байтұрсынұлы еді. Ғалымның «Әдебиет танытқыш» еңбегінде көркем сөздің табиғаты жан-жақты талданып түсіндіріледі. Кейіннен М. Әуезов әдебиет теориясына арналған зерттеулерінде көркем шығарманы әдеби талдау тақырыбын концептуалды сипатта зерделеген. Кеңестік әдебиеттану ғылымы және орта мектептің әдебиет пәнін оқыту контекстінде қазақ көркем туындыларына әдеби талдау жасау мәселесін көрнекті ғалым-ұстаздар Ә.Қоңыратбаев, Қ.Жұмалиев, А.Көшімбаев, З.Қабдолов, Т.Кәкішев, Т.Ақшолақов, Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, Қ.Бітібаева, Қ.П. Жүсіпов және т.б. әдебиеттанушы ғалымдар ғылыми-теориялық және тәжірибелік бағыттағы тың зерттеулермен жалғастырды.

Әлемдік әдебиеттану ғылымы кеңістігінде көркем мәтінге әдеби талдау жүргізу тақырыбы ежелгі дәуірден бастау алады. Грек ойшылы Аристотель өзінің «Поэтика» еңбегінде көркемдеуіш тәсілдерге алғаш анықтама бере отырып, мәтінге әдеби талдау жасау қағидаттарын баяндайды. Аристотельден бастау алған зерттеу тұжырымын орыс ғалымдары О. Потебня, В. Виноградов, Р. Якобсон, М. Бахтин еңбектерінде жалғасын тауып, көркем мәтінді әдеби талдаудың функционалдық қырлары зерттеледі.

Еліміздің қазіргі орта білім беру жүйесінде көркем мәтінді әдеби талдаудың функционалдық сипатын зерттеген отандық ғалымдар еңбегі де бір төбе. Атап айтқанда, олар: К.С. Құдайбергенова «Функци-

оналдық сауаттылық: теория және практика», Ә.Пірімова «Оқу сауаттылығын арттыру тәсілдері», Т.Ә.Әбдікәрімова мен Б.А.Тұрғанбаеваның бірлескен авторлығымен жарық көрген «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері», Н.А. Даулетова «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері» және Р.Т. Наралиева «Оқу сауаттылығы» зерттеулерін айтуға болады.

Белгілі практик ұстаз, ғалым әдіскер Қанипа Бітібаева өз зерттеу еңбектерінде көркем шығарманы әдеби талдаудың келесі түрлерін, атап айтқанда жан-жақты талдау, толық талдау, сұрыптап талдау, шолу талдау деп топтастырады. Әдіскер ұстаз әдеби талдау түрлері жайлы: «Жан-жақты толық талдау көркем туындыны тұтастай қарастырып талдайды. Жан-жақты талдау уақытты көп алады, дегенмен, оның тиімділігі көркем туындыны жанды бір организмдей тұтас қарастырады. Шолу бағытындағы талдауда мұғалім көркем туындыны жалпылама, шолу бағытында қарастырады. Көркем шығарма сюжеті, композициясы, тілі көтерген тақырыбы тұтастай қамтылады. Сұрыптап талдауда талдау көбіне проблемалық сұрақтар, проблеманы шешу айналасында ұйымдастырылады» жазады [3].

Ф.ғ.д., профессор Қуандық Жүсіп ғылыми-зерттеу еңбектерінде көркем мәтінді әдеби талдауда қолданылатын бірнеше әдісті саралап талдайды. Ғалым: «Мектепте көркем шығарманың мазмұнын танытумен шектелу, оқушылардың өздерін ойлантай, іздендірмеу, тағы басқа кемшіліктерді жоймай тұрып, проблемалық оқуды іске асыру мүмкін емес. Біздіңше, әдебиеттен сабақ беруде ең көп тараған және ең басты кемшілікке баса назар аударған жөн. Ол – көркем шығарма мазмұнын мұғалімнің ауызша баяндап беруі, кейіннен оқушылардың да сол туындыны неғұрлым толық мазмұндауын ғана талап етуі», – дейді [4].

Әдістеме

Халықаралық PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) және PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеулер нәтижесі көрсет-

кендей, мектеп жасындағы білім алушылардың функционалдық сауаттылық деңгейі олардың білім сапасына, сыни ойлау дағдыларына және өмірлік құзыреттіліктеріне тікелей әсер етеді. Ал функционалдық құзыреттіліктің оқу сауаттылығы тіл және әдебиет пәндері арқылы жүзеге асады. Мектептің әдебиет пәні сабақтарында оқушылардың функционалдық, оның ішінде оқу сауаттылығы жоғары деңгейде қалыптастыратын оқыту әдісі – оқушылардың көркем мәтінді әдеби талдау дағдыларын жетілдірумен тікелей байланысты. Көркем шығарманы әдеби талдау дағдысы орнықты қалыптасқан оқушы кез келген мәтіннен ақпаратты дұрыс талдап, сұрыптап, оны сын тұрғысынан зерделеп, мәтін мазмұны мен идеясынан өз бетінше қорытынды шығара алады.

Оқушылардың әдеби талдау дағдысын дамыту әдістемесі келесі қағидаттарға негізделеді:

1. Жүйелілік – оқушылардың әдебиет теориясы, көркем шығарма заңдылықтары мен жалпы табиғаты туралы білімін бірізді игеру.
2. Көркем шығарма мазмұнын білу – білім алушылар көркем мәтінге әдеби талдау жүргізу үшін көркем шығарманы толық оқу қажет.
3. Сын тұрғысынан ойлау – әдеби шығармаға талдау жасауда оны бағалау, өз көзқарасын білдіру, салыстыру, логикалық қорытынды жасау құзыреттері де маңызды рөл атқарады.
4. Қолжетімділік және саралау – әрбір оқушыға қабілеті мен білім деңгейіне қарай оқу мәтіндері мен тапсырмалары ұсынылуы қажет.
5. Пәнаралық байланыс – әдеби талдау дағдысына оқытуда тіл мен әдебиет пәндері, әдебиет пен жаратылыстану бағытындағы пәндері байланысын ескерген жөн.

Әдеби талдау дағдысын қалыптастыруда келесі заманауи технологиялармен жұмыс жасауға тиімді екені сөзсіз. Атап айтқанда, E-learning платформалары (Kahoot, Quizizz, Pliskers, Triventy, Socrative, Google Classroom платформалары) көр-

кем шығарма желісі бойынша викторина мен тест ұсынып, оқушылардың көркем мәтінмен жұмыс жасау қабілетін тексереді. Сол сияқты аудио және видеоматериалдар (Kitap.kz) платформасындағы аудиокітаптарды оқу білім алушылардың шығармаларды түсіну дағдысы дамытады. Онлайн кітапханалардағы (Kitap.kz сайты) түрлі жанрдағы электронды кітаптар, қазақ әдебиеті классикасының алтын туындылары, «Абай жолы» роман-эпопеясы, қазақ фильмдерінің топтамасымен жұмыс істеу оқушылардың көркем туындыны оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Мектептің әдебиет пәні сабақтарында оқушыларды көркем шығарманы әдеби талдау дағдысына оқытуда мұғалім шығарманың тақырыбы, идеясы, тілі, жазушы стилі, тындыда көтерілген проблеманы оқушымен бірге әрекеттесе отырып тануы қажет. Яғни мұғалім шығарманы талдауды жалаң түсіндіре оқыту жолымен емес, оқушының әдебиет теориясы заңдылықтарын басшылыққа ала отырып, әдеби талдауға жол бастаушы қызметін атқарады. Сонымен қатар көркем туындыны оқытуда оқушылардың мәтін мазмұны игеру де маңызды рөл атқарады. Шығарма мазмұнын оқып меңгермеген оқушы оны талдай алмайды. Демек, көркем мәтінді әдеби талдау машығын дамыту үшін бірінші кезекте оқушы шығарма сюжетін толық меңгеруі керек. Шығарманың оқиғалар желісі, басты кейіпкерлері мен көркем тілі жайлы пәндік білімді меңгерген оқушыларға келесі жұмыс түрлерін (әдеби талдау дағдысын дамыту стратегиялары) ұсынуға болады:

- ▶ «Болжам» стратегиясы. Шығарма мазмұны арқылы оқушы қиялына ерік беру, проблемалық мәселе туғызу арқылы оқушы пікірін тыңдау;
- ▶ «Пікір алмасу» стратегиясы. Шығармаға арқау болған тақырыпты оқушылар әлеуметтік өмірімен байланыстыра отыра өз көзқарасын білдіреді, өзара пікір алмасады, мәселенің пайдалы және пайдасыз жақтарын талқылайды;
- ▶ «Күрделі-жеңіл сұрақтар» стратегиясы. Оқушылар мәтін мазмұны бойынша өздері тың сұрақтар құра-

стырады, сол сұраққа өзі жауап беруге талпынады, сыныптас оқушылардың сұрақтарын мұқият тыңдап, сұрақ құрастыру ерекшеліктерін түсінеді;

- ▶ «Қарама-қайшылық» стратегиясы. Шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін және мінез-құлқын ашу мақсатында проблемалық мәселе бойынша дәйекті мысалдар теру;
- ▶ «Авторға сұрақ қою» стратегиясы. Оқушылар мазмұнымен толық танысып шыққан көркем шығарма бойынша өздерін толғандырған мәселе туралы авторға сұрақ жолдайды;
- ▶ Венн диаграммасы. Оқушылар диаграмманың екі жағына бір-бірімен тартысқа түскен образдардың немесе объектілердің сипаттамаларын тізіп жазады. Салыстыру әдісі арқылы күрделі ойлау операциясын жетілдіреді.

Қазақ әдебиеті пәні сабақтарында прозалық жанрдағы шығармаларды «Төрт сөйлем» әдісі тапсырмаларын қолдану оқушылардың көркем шығарманы әдеби талдау дағдысын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл әдісті қолдану қарапайым және әртүрлі жас деңгейлерінде нәтижелі болады. «Төрт сөйлем» әдісінің тапсырмалары: 1. Пікір білдіру. Мәтін бойынша туындаған өзіндік пікірін бір сөйлеммен жазып баяндау. 2. Дәлел. Оқушы өз пікірін бір сөйлемге сыйғызып, дәлелдеп шығуы қажет. 3. Мысал. Оқушы өз пікірін негіздеу үшін бір сөйлеммен мысал келтіріп жазады. 4. Қорытынды шығару. Оқушы өз пайымын тағы да бір рет жүйелеп, қорытынды шешімді бір сөйлеммен жазуы қажет.

Көркем шығарманы әдеби талдауда оқу тапсырмасына Ж.Аймауытовтың «Қартқожа» романы үлгісі мысалды талдайық.

Мидай жазық, кең дала, жел жоқ. Күн шуақ. Аспанда ақ сабынның көбігіндей, ақ мақтадай бұлттар. Шеке қызар, ми қайнар уақыт. Инелік, шегіртке, бөгелек, масаның қалың шөптің арасынан ұшып, әуені қаптап, шарықтап, олай-бұлай жүйткіп шыр-шыр етіп, қанаттары дырылдап, ызылдағаннан басқа, екі аттың пысқырып, құйрығы суылдап, аяғын тебініп, бөлек

жасқағаннан басқа, анда-санда шық-шық еткен торғайдың даусынан басқа жаңғырыққан ешбір тықыр не бір үн естілмейді. Қартқожа сайын далада киімін шешіп, жайрап, көйлекшең, жалаң бас, көк шөпке бауырын төсеп, күнге қарап, қошқыл маңдайынан тері шып-шып шығып, кітабын оқып жатыр. Оның кітапқа ынталанғаны сонша, ...демін де білдірмей алады.

Берілген мысал үзіндіні мұғалім оқушылармен бірге талдап, келесі нәтижеге келеді:

1. Адресант ауылда өскен адам, қарапайым отбасынан шыққан. Оған ауыл өмірі етене таныс.
2. Адресант таза қазақы ортада тәрбиеленген. Ол өсімдіктер мен жәндіктер атауын жақсы біледі.
3. Адресант оқыған, білімді жан. Ол оқырманын қызықтыра алады. Теңеу және эпитетті қолданып, шығарманы көркем баяндайды.
4. Автор морфологиялық қайталаманы қолданып (сөйлем ішінде -ып/-іп құрылымын қолданып) шығарма тілінің оқырманға әсер ету күшін арттырады. т.б

Көркем шығарманы әдеби талдау – мәтіннің идеялық-эстетикалық мазмұнын талдау, әдеби туындының проблематикасын, жанрлық сипатын, кейіпкерлер жүйесін және т.б. қарастыру.

Жалпы көркем мәтінге әдеби талдау жасау 9-сыныптан бастап үйреткен жөн. Себебі жоғары сыныптарда кешенді әдеби талдау дағдысын меңгеру және қаламгердің (автордың) төл туындысы арқылы айтқысы келген арман-мұратын (идеясы) көркем мәтінмен жұмыс жасау арқылы қабылдау, түсіну, интерпретация жасау әлдеқайда жеңіл.

Осы ретте 9-сынып «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінде берілген көрнекті жазушы Ғабит Мүсіреповтің «Ұлпан» романы мысалында әдеби талдау жасау әдістемесін ұсынамыз.

Бастапқыда «Ұлпан» романы 1975 жылы повесть жанрында жарыққа шыққан еді. 1980 жылы автор туындысына қосымша-

лар мен өңдеулер енгізіп, «Ұлпан» романы етіп қайта жариялады. Романның басты кейіпкерлері Ұлпан, Есенеу мен Мүсіреп – тарихта болған адамдар. Романға арқау болған сюжет XIX ғасырда қазақ даласында болған тарихи шындықтарға негізделген.

Көлемді шығармаға (романға) әдеби талдау жасауда мұғалім жетекшілікке алатын негізгі амал-тәсілдер:

- 1) әдебиет тектері мен жанрлары туралы теориялық білімді пысықтау;
- 2) романның көркемдік табиғатын ашу;
- 3) уақыт және кеңістік категориясы;
- 4) интермәтінділік ұғымын зерттеу.

Бірінші тәсіл негізінде көркем шығарманың жанры мен жанрлық түріне шолу жасаймыз, әдебиет теориясының категориялары туралы білімді пысықтап, еске түсіреміз. Әдеби түр, тек пен жанр – ауызша және жазбаша шығармалардың көркем даму процесінде қалыптасады. Әдеби тек: эпос, лирика, драма; жанр: эпопея, роман, повесть, трагедия және жанрлық түр: тарихи роман, лирикалық повесть, сатиралық поэма және т.б. кіші түрлеріне жіктеледі. Аталған әдебиет анықтамаларын меңгерген оқушыға романдағы тарихи дәстүрлерді, этимологияны, көркемдік идея қозғалысын және әдеби тенденцияларды түсінуге зор ықпалын тигізеді. Шығарманың тегі, жанры мен жанрлық түрін оның көлеміне, бейнеленген шындығына және ішкі құрылысына назар аударатын анықтаймыз. «Ұлпан» романының тегі – эпикалық жанры – роман, жанрлық түрі – тарихи роман.

Екінші тәсіл бойынша «Ұлпан» романының көркемдік әлемін талдаймыз. Көркемдік әлемге шығармадағы образдар, пейзаж, заттық әлем және психологизм жатады. Шығарманың көркемдік әлемі – шынайы өмірдің бейнесі.

Шығарманың көркемдік әлеміне бойлау үшін адамдар, заттар, табиғат, іс-әрекет, жан толғаныс және т.б. көркемдік детальдарға назар аударамыз. Көркемдік детальдің өзі тұтас бір бейненің бөлшегін құрай отырып, тұтастықтың бір бөлшегі

болады. Әдетте көркемдік детальді екі топқа жіктейді: сыртқы және психологиялық. Сыртқы детальдар адамның заттық болмысы мен күнделікті тіршілік ортасын суреттеп, көркем туынды мазмұнында портреттік және пейзаждық деталь арқылы көрініс табады. Ал кейіпкердің жан дүниесі мен психологиялық толғанысын бейнелейтін құралдар психологиялық деталь қызметін атқарады. Мәселен, романда Ұлпанның сыртқы болмысы Есеней көзімен суреттеледі: «Басында күрең барқытпен тыстаған қара елтірі бөрік, үстінде сол күрең барқытпен тыстаған жеңіл пұшпақ ішік, күрең барқыт шалбар, белінде күміс жапқан қапсырмалы бұлғары белдік. Аяғында биік өкшелі шоңқайма етік «қосай калаш» – бәрі де сандық түбінде жататын қыздың «біркиері» екені танылып тұр...» [5]. Жазушы Ұлпанның ішкі жан толғанысын келесі үзіндідегі психологиялық деталь арқылы шебер суреттейді: «Ұлпанның тұла бойы тітіркеніп кетті... бала мінезді болушы еді, қатты қорыққан екен. Жас балаша жылады, ерке болса да ер мінезді болушы еді, қорланып жылады. Үйге қадірлі қонақтар келген күні ұятқа ұшырап қалдым-ау деп, ұялғаннан жылады».

Романдағы образдардың бірі – Мүсірептің келіншегі Шынардың бейнесі сыртқы келбеті, бет пішіні, дене пішімі, киімі және өзін-өзі ұстауы секілді сыртқы деталь арқылы шебер сомдалған. Оған дәлел келесі үзінді: «Е, мына қыпша бел, сұңғақ бойлы, қызыл шырайлы торғылт келіншек Шынар болар. Аяғында кестелі етік... Ие, сол екен... күлімдеп, іші-бауырыңа кіріп бара жатқан көзқарасы қандай әдемі еді! Ашаң да, ашық жүзді. Көк қиығының құйрығызғана көтеріңкі... сол жақ бетінде бармақ баттасы бар».

Роман желісінде кейіпкер бейнесін ашатын сыртқы детальды бірі – портрет-әсер. Бұл – портреттің ең күрделі түрі. Ұлпанның портреті екінші кейіпкердің алған әсері арқылы тамаша өріледі: «...Есенейдің бүгінгі көрген бойжеткен қызы – сол Ұлпан. ...Енді, міне, бүгінгі батылдығымен, бала кезіндегі еркелігімен, мақпал қара меңімен көз алдында тұрды да қалды. Ерке болушы еді, ығыспай сөйлейтін қыз болыпты-ау!.. Зейінді, зерделі боларсың деп ойлап кетіп еді, ойлағаны келген де

қойған. Ұтқызбай кетті ғой, сөз жоқ қой. Ит-ай, не деген маңдайы жарылып туған ит еді! ...Шешесі Несібелі сұлу да сүйкімді кісі еді, соған тартқан ғой. мінезі де шешесіне тартса ақжарқын, ашық, ақкөңіл болар. Ол бір таптырмайтын мінез ғой. өзіне сәукеле қандай жарасар еді!» [5].

Көркем мәтінді әдеби талдауда пейзаж ерекшеліктерін түсіну өте маңызды қызмет атқарады. Пейзаж – әдеби шығармадағы табиғаттың көркем бейнесі. Бір қарағанда, пейзаж қарапайым көрінгенімен, оның оқырманға ықпал етер эстетикалық қуаты ерекше. Пейзаж арқылы кейіпкер мінез-болмысы немесе дүниетанымына терең үңілеміз. Романда табиғат пейзажы мына үзіндіде шебер суреттелген: «Есеней қазір қаптал-қапталдан, жер түгін тістелей жылжып келе жатқан байлығының алдында едәуір жерде, биіктеу жотаның қырқасында ат үстінде тұр. Көз жетпес көкжиекке дейін созылып-көріліп жатқан кең алқап шын-ақ мақтағандай екен. Жота-жота қалың ормандар. Өзекті-шілікті, тұяқ тимеген қара отты кең шиыр. Ат шашасынан аз-ақ асатын алғашқы жауған ақша қар дердің шөбін әлі жасыра алмапты. Сондай жерге ертерек келіп, ірге тепкеніне байдың көңілі әбден тояттағандай» [6].

Үшінші тәсіл бойынша көркем шығарманы әдеби талдауда әдебиеттану ғылымындағы уақыт пен кеңістік ұғымы өзекті мәселеге айналады. Романдағы кеңістік – қазақ даласы. Оқиғалар кең байтақ қазақ жерінде орын алады, шығарма уақыты – XIX ғасыр. Романда уақытпен бірге кеңістік үйлесім тапқан. Оған дәлел келесі сөйлемдер: «Бұдан он үш жыл бұрын көрген бала қыз әлдеқашан есінен шығып кеткен еді»; «Есеней күн бойы даушылардың ортасында»; «Тойдан кейін тоғыз күн өткен соң кешке қарай Ұлпан үйден шығып, қыр басында дауерлердің ортасында отырған Есенейге қарай бет алды»; «Күн кешкіре келе бұлыңғырланып тұр еді, ұзамай қар жапалақтай бастады»; «Кешкірген бұлыңғыр күн, қапалақтаған қар...» [5].

Төртінші тәсіл бойынша «Ұлпан» романында интермәтінділік дәйексөз сипатында көрініс тапқанын байқадық. Оған келесі интермәтінділік қолданыстарды ұсынуға

болады: «Байлық – бір жұттық, батыр – бір оқтық», «Малым – жаным садағасы, жаным – арым садағасы», «Келіннің аяғынан, қойшының таяғынан», «Аға өлсе – іні мұра, іні өлсе – аға мұрасы», «Түсі игіден түңілме», «Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар», «Құлдыққа құлан құласа, құрбақа құлағында ойнар», «Біреудің қаңсысы – біреуге таңсық», «Жақыныңды жаттай сыйла, жат көңілінен түңілсін», «Бүлінгеннен бүлдіргі алма», «Байдың малы қымбат, кедейдің жаны қымбат», «Бүлдіршін көзін сүзбесе, буыршын бұйдасын үзбейді», т.б.

Тоғызыншы сынып бағдарламасында берілген Ғ. Мүсіреповтің «Ұлпан» романына әдеби талдау үлгісін көркем мәтіннің кез келген түрінде қолданылуға болады. Бұл талдау түрін әдебиет сабағында пайдалану оқушылардың танымдық білімін арттырып, оқыған шығармаға егжей-тегжейлі талдау жасау арқылы функционалдық құзыреттілігін дамытады.

Практикада қолдану

Оқушының көркем мәтінге әдеби талдау құзыретін қалыптастырудың басты ерекшелігі – әдебиет теориясын практика жүзінде іске асыру дағдысы. Көркем туындының тақырыбы мен идеясын, композициялық құрылымы, кейіпкерлер жүйесі мен олардың жан дүниесін тану оқушы үшін күрделі оқу процесі екені белгілі. Повесть, роман жанрындағы көлемді шығарманы оқып зерделеуде оқушылардың қа-

білеттері мен білім деңгейлері де әртүрлі екенін естен шығармаған абзал.

Көркем шығармаға әдеби талдау жүргізу әдістемесіне апробация (сынақ жүргізу) 2024-2025 оқу жылында Астана қаласының № 110 жалпы білім беретін мектебінде жүргізілді. Сынаққа аталған мектептің 9 «А» сыныбы, бпярлығы 25 оқушы қатысты. Бақылау пәні «Қазақ әдебиеті» оқу пәні болды.

Тоғызыншы сынып оқушыларының көркем шығарманы әдеби талдау дағдысының білім сапасына әсері мен ықпалын анықтау мақсатында сауалнама алынды. Сауалнама мазмұнына білім алушының жасы, сыныбы, әдеби талдау туралы жалпы түсінігі, қызығушылығы, сабақ тиімділігін бағалау туралы мәселеге жауап жазылды. Сауалнаманың негізгі сұрақтары: «Көркем шығарманы әдеби талдау арқылы меңгерген дағды, құндылық пен құзыреттілікті күнделікте өмірде қолданамын», «Шығарманы әдеби талдау дағдысын меңгеру қажет, алайда ол маңызды емес» және «Сұраққа жауап беруге қиналамын» деген сауалдан тұрды.

Сауалнамаға қатысқан 25 оқушының жауаптары келісідей нәтиже көрсетті: «Көркем шығарманы әдеби талдау арқылы меңгерген дағды, құндылық пен құзыреттілікті күнделікте өмірде қолданамын» деген сұраққа «Иә» деп – 65% оқушы жауап берді. «Ішінара» деп – 25%, «Белгісіз» деп – 10% жауап берді (1-диаграмма).

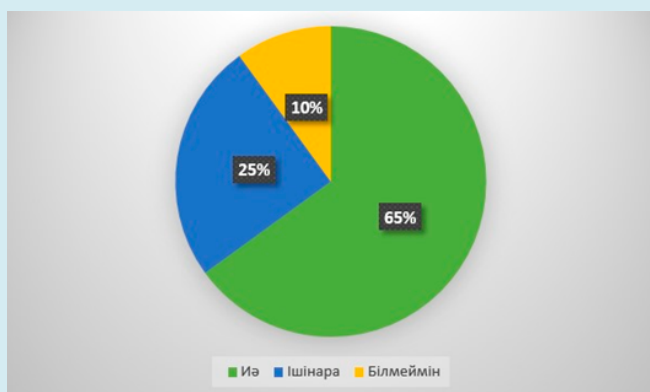

Диаграмма 1 - «Әдеби талдаудың функционалдық құзыреті туралы» сауалнама нәтижесі

Тоғызыншы сыныптың әдебиет пәні сабақтарында қазақ тілі мен әдебиеті, Қазақстан тарихы мен қазақ әдебиеті, география мен қазақ әдебиеті пәндерінің сабақтастығы сақталды, пәнаралық және пәнішілік интеграция, үздіксіз білім беру процесі ескерілді. 2024-2025 оқу жылы оқушылардың пәнді терең меңгеруі және білім мен білік-дағдыларының қалыптастыруы үшін әртүрлі инновациялық әдіс-тәсілдер қолданылды. Оқушылар-

дың жас ерекшеліктері мен қабілеттері, қызығушылықтары мен таным мүмкіндіктері ескеріліп, қазақ әдебиеті пәні оқу бағдарламасы бойынша оқытылатын шығарманың жалпыадамзаттық және рухани құндылықтарын меңгерту жұмыстары жүргізілді. 2024-2025 оқу жылы соңында оқушылардың қазақ әдебиеті пәнінен білім сапасы төмендегі кестеде ұсынылады.

1-кесте-9 «А» сыныбы оқушыларының білім сапасы

Кезең	Оқушы	Үлгерімі			Үлгерім сапасы %	Білім сапасы %
		үздік	жақсы	орташа		
1-тоқсан	25	7	8	10	100	60
2-тоқсан	25	7	9	9	100	64
3-тоқсан	25	8	10	7	100	72
4-тоқсан	25	8	11	6	100	76
Жылдық	25	9	11	5	100	80

Жоғары сыныптарда қазақ әдебиеті пәнін оқытуда көлемді роман, повестерді алдын ала оқу практикасын іске асыру жұмыстары жүргізілді. Сабақ барысында тақырып практикалық жағынан бекітіледі. Каникул уақытында «Абай жолы» роман-эпопесын оқыту роман желісі арқылы сабақ үстінде әдеби туынды туралы білімін тереңдетуге, түсініксіз тұстарды бірлесіп талқылауға және уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, оқушылар оқу мақсатын пассивті түрде емес, керісінше, өздігінен іздену арқылы сапалы игереді.

Ұсыныстар

Оқушыға көркем шығарманы әдеби талдауды оқытудың басты мақсаты оқыған шығармасынан функционалдық құзыретіне пайдалы әрі қажетті құндылықтарды меңгеру, әдеби бейнелер туралы пікір қалыптастыруға үйрету, сол арқылы көркем өнерді қабылдауға, түсінуге үйрету болып саналады. Әдеби талдау дағдысы оқушының ой-санасын кеңейтіп, эстетикалық талғамын, эмпатиялық сезімі мен қиялын дамытумен де маңызды. Ғылыми және әдістемелік еңбектерде оқушыларды әде-

би талдау дағдыларын дамытуда келесі әдіс-тәсілдерді ұсынамыз:

- ▶ мәтіндегі белгілі бір лексикалық бірліктерге (сөздер мен ұғымдарға) негізделген ассоциациялық қатарларды анықтау. Бұл тәсіл оқушының шығарманың ішкі семантикалық өрісін және жекелеген образдардың арасындағы байланысты түсінуіне ықпал етеді;
- ▶ оқу процесінен кейін туындаған эмоционалды әсерді пікірталас арқылы бөлісу. Шығарманы оқып шыққаннан кейінгі рефлексия оқушының шығармаға деген субъективті қатынасын білдіре отырып, оны тереңірек талдауға дайындайды;
- ▶ авторлық көркемдік тәсілдерді (эпитеттерді, метафораларды, салыстыруларды) баламалы құрамдас бөліктермен ауыстырып қолдануға бағытталған жаттығулар орындау. Бұл әдіс мәтіндік шешімдердің мағыналық жүктемесін түсінуге және автордың стилистикалық ерекшеліктерін анықтауға ықпал етеді.

Сонымен қатар оқушыларға шығарманы оқығаннан кейін өз ой-пікірлерін эссе, шығармашылық жұмыс немесе т.б. жанрдағы жазбаша жұмыс түрінде орындату өте тиімді нәтиже береді. Жазбаша түрдегі рефлексия ойды жүйелеуге, талдау нәтижелерін негіздеп, тұжырымдауға үйретеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні педагогтеріне ұсыныстар:

1. Күнделікті сабақ барысында оқушыларға әдебиеттің теориялық ұғымдары, көріктеуіш құралдары, жазушы шеберлігі, әдеби стиль, образ жасау ерекшеліктері туралы білімдерін пысықтап, қайталатып отыру қажет. Бұл оқушылардың көркем мәтінді әдеби талдау дағдыларын орнықты қалыптастыруға септігін тигізеді.
2. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, көркем шығармамен жұмыс жасау практикасына көбірек уақыт бөлу, теориялық ұғымдардың картасын әзірлеу, көріктеуіш құралдарға мәтіннен мысалдар тергізу секілді практикалық жұмыстарды жиі ұйымдастыру қажет.
3. Кластер, кесте, презентация, жүйелеу тәсілдерін пайдалана отырып, оқушылардың әр жаңа туындыға жүргізетін әдеби талдау мысалдарын арнайы дәптер немесе қосымша шағын блокнотқа жазуға үйрету керек.
4. Педагог әдеби-теориялық ұғымдардың ғылыми негіздерін терең меңгеріп, үнемі қосымша ғылыми еңбектерді оқып, білімін толықтырып отыру қажет. Қазіргі қазақ және әлем әдебиетіндегі жаңа тенденциялар мен ағымдар негізінде жазылған туындылардан хабардар болуы тиіс.
5. Мұғалім оқу мақсатына сай тапсырмаларды шығармашылықпен ойластырып, әр тапсырмаға бағалау критерийлері әзірлеген жөн.
6. Мұғалім үнемі оқушыларды көркем шығарманы түсініп оқуға бағыттап отыру керек. Оқушыларды өздігінен сұрақтар қоюға, оған жауап іздеуге дағдыландыру маңызды. Сұрақ қою барысында оқушы шығарманы мұқи-

ят зерделеп, шығарманың тақырыптық-идеялық ерекшелігін саналы қабылдайды.

7. Роман жанрындағы шығармаларды талдау барысында жанрлық-көркемдік ерекшеліктер мен тәрбиелік құндылығын да назарда ұстау қажет.
8. Түрлі көрнекілік құралдарын пайдаланып, оқушылардың жазба мәтін, электронды мәтін, аудиомәтін секілді мәтіндермен жұмыс жасауға дағдыландыру қажет.

Көркем шығарманы әдеби талдау дағдысы мен құзыреті қалыптасқан оқушылар теориялық білімін практикалық жүзінде қолдана алады, оқушының өз күшіне деген сенімі артып, теорияны практикада тиімді үйлестіреді. Сонымен қатар көркем шығарманы әдеби талдау дағдысы жетілген оқушының сыни талдау, ақпаратты бағалау, болжам жасау мен шешім шығару құзыреттіліктері де артады дей аламыз.

Қорытынды

Зерттеу мақаласында 9-сыныптың «Қазақ әдебиеті» оқу пәні бойынша Ғабит Мүсіреповтің «Ұлпан» романына әдеби талдау әдістемесін баяндауға талпындық. Классикалық романның тақырыптық ауқымын тарқата отырып, ғылыми-әдеби теория негізінде шығарманың көркемдік тіл қуатын, эстетикалық талғамын, халық даналығы мен құндылықтарын зерделеуге тырыстық.

Мектеп жасындағы білім алушылар көркем шығарманы кешенді әдебиеттанушылық қағидаттары бойынша талдау арқылы қоршаған ортаны, адамды және қоғамдағы түрлі қарым-қатынастар, құбылыстарды тани отырып, ізгілік пен адамгершілікке тәрбиеленеді. Сөз өнері адамды терең тануға, өмірдегі түрлі жағдаяттардан қалай шығуға болатынын, қандай шешім қабылдау керектігін кеңес бере отырып, тұжырым жасауға және көркем сөйлеуге үйретеді. Сонымен қатар көркем мәтінді әдеби талдау оқушылардың сөздік қоры мен сөйлеу мәдениетін, ауызша және жазбаша сөйлеу стилін қалыптастырады. Аталған білім мен білікті, дағды мен құзыретті оқушылар көр-

кем шығарманы әдеби талдау машығы арқылы меңгереді.

Қорыта айтқанда, оқушылардың көркем шығарманы әдеби талдау дағдысын дамыту – үздіксіз және жүйелі жүргізілетін жұмыс. Көркем әдебиетті жалаң оқып қана қоймай, әдеби талдау дағдысы көмегімен оқып-меңгерген оқушының білім сапасы мен функционалдық сауаттылығы артып, болашақта өз білімдерін тиімді пайдалана алатын әрі бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28

наурыздағы № 249 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>

2. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің таңдау курстарының үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы
3. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1997. – 288 б.
4. Мәшһүр-Жүсіп Қ.П. Әдебиетті оқыту мәселелері. – Павлодар, ЭКО – 2010. – 230 б.
5. Керімбекова Б., Мұқанова Ж. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019. – 256 б.
6. Ғ. Мүсірепов. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: «ҚАЗАқпарат», 2012. – 1120 бет.

● МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАВЫКОВ ЛИТЕРАТУРНОГО АНАЛИЗА

Кайрат А.К.

КГУ «Общеобразовательная школа №110» акимата города Астаны

Аннотация. В статье рассмотрена проблема развития у учащихся 9 класса навыков литературного анализа художественного произведения. Проведен обзор истории изучения, правовой основы и методики преподавания литературного анализа. Проанализирована традиционная система анализа прозаического произведения обучающихся, стратегии обучения, задания анализа текста и собственные закономерности и принципы художественного текста. Представлены данные анализа уровня знаний и качества навыков литературного анализа девятиклассников. Также были даны конкретные рекомендации по методике преподавания литературного анализа педагогам-предметникам.

Ключевые слова: художественное произведение, литературный анализ, жанр романа, методы обучения литературному анализу, функциональная компетенция.

● METHODS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' LITERARY ANALYSIS SKILLS

Kayrat A.K.

KSU «Comprehensive school No. 110» of the Akimat of Astana

Abstract. The article examines the problem of developing the skills of literary analysis of a work of art among 9th grade students. The review of the history of the study, the legal basis and methods of teaching literary analysis is carried out. The traditional system of analyzing students' prose works, learning strategies, text analysis tasks, and their own patterns and principles of literary text are analyzed. The data of the analysis of the knowledge level and the quality of literary analysis skills of ninth graders are presented. Specific recommendations were also given on the methodology of teaching literary analysis to subject teachers.

Keywords: fiction, literary analysis, novel genre, methods of teaching literary analysis, functional competence.

FTAMP 14.25.09

МЕКТЕПТЕГІ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ТӘСІЛДЕРІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА DESMOS ЖӘНЕ CHATGPT ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Мұрат Б.М.

«URBAN SCHOOL» ЖШС, Астана қ.

Аңдатпа.

Мақалада мектептегі математика пәнінің «Сызықтық функция» тақырыбын оқытуда Desmos және ChatGPT құралдарын кіріктіре қолданудың әдістемесі қарастырылады. Зерттеуде интерактивті тапсырмалардың оқу үдерісіне әсері, оқушылардың функция графигін түсіну дағдыларын дамытудағы визуализацияның рөлі, сондай-ақ жасанды интеллект құралының оқытуды дараландыру мүмкіндіктері талданады. Desmos және ChatGPT құралдарымен әртүрлі форматтағы интерактивті тапсырмаларды құрастыру және оны сабақ жоспарына кіріктіру мысалы ұсынылады. Сонымен қатар мақалада ChatGPT кез келген пән бойынша интерактивті тапсырмалар құруға, оқушылардың сұрақтарына жауап беруге, рефераттар мен эсселер т.б. жазуда көмекші құрал қызметі сипатталып жазылған.

Мақала математика, физика, экономика пәндері мұғалімдері, әдіскерлер мен болашақ педагог мамандар үшін пайдалы болады деген ойдамыз.

Түйінді сөздер:

Desmos, ChatGPT, интерактивті оқыту, функцияның графигі.

Кіріспе

Қазіргі білім беру саласы цифрлық технологиялардың қарқынды дамуының ықпалымен елеулі өзгерістерге ұшырауда. Интерактивті құралдар оқыту процесін жетілдіріп, оқушылардың белсенділігін арттырып, мұғалімдерге жаңа мүмкіндіктер ашуда. Цифрлық технологиялар күрделі тақырыптарды оқушыларға түсінікті әрі қолжетімді етуге, білім беру процесін жандандырып, интерактивті және көрнекі тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді. Интерактивті оқыту тәсілдері – оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін, білімді тек қабылдаушы емес, оны ізденуші және құрастырушы ретінде дамытатын педагогикалық әдістер жиынтығы. Бұл тәсілдерге

проблемалық оқыту, бірлескен жұмыс, модельдеу, симуляциялар, интерактивті визуализация және цифрлық платформа-ларда орындалатын тапсырмалар жатады. Интерактивті әдістердің басты ерекшелігі – оқушының оқу материалына тікелей әрекет етуі: объектілерді өзгерту, параметрлерді жылжыту, нәтижені бақылау, талдау және қайта құрастыру. Осындай әрекетке негізделген оқу оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, математикалық ұғымдарды терең түсінуге ықпал етеді. Desmos және ChatGPT сияқты құралдар интерактивті оқытудың дәл осы қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді: бірі – визуализация мен тәжірибелік әрекетті күшейтсе, екіншісі – жедел кері байланыс пен жеке траекторияларды

ұйымдастыруға жағдай жасайды.

«2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» Әдістемелік нұсқау хатта интерактивті білім беру ортасын құру үшін қолданылатын цифрлық технологияларды пайдалануға ерекше көңіл бөлінген. Бұл құжатта жасанды интеллект термині бірнеше рет аталып, білім беру саласында оны қолданудың маңыздылығы көрсетілген. Осы оқу жылындағы басты міндеттердің бірі білім беруді жақсарту мақсатында жасанды интеллекті тиімді қолдану болып табылады [1].

Осы мақсатта қолданылатын заманауи құралдардың бірі — Desmos графикалық калькуляторы. Desmos — математиканы оқытуда кеңінен қолданылатын интерактивті платформа, ол оқушыларға математикалық ұғымдарды визуалды түрде түсіндіру мүмкіндігін береді. Бұл құрал графиктерді интерактивті түрде құруға, формулаларды зерттеуге және олардың арасындағы байланысты анықтауға көмектеседі, ал мұғалімдер үшін сабақтарды қызықты етіп өткізуге мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері Desmos қолданудың оқушылардың математикалық ұғымдарды тереңірек түсінуге және талдауға көмектесетінін көрсетеді [2].

Жасанды интеллект құралдары мұғалімдерге математика сабақтарының құрылымын тиімді жоспарлауға және оқушылардың білім деңгейіне сәйкес материалды бейімдеуде көмек көрсетеді. Олар мұғалімдерге интерактивті жаттығулар құру, сабақ құрылымын логикалық ретпен жоспарлау және оқушылардың білім деңгейіне сәйкес материалды бейімдеуге көмектеседі. Мысалы, соңғы зерттеулерге сәйкес, АҚШ мұғалімдерінің 49%-ы ChatGPT сияқты құралдарды кәсіби қызметінде белсенді пайдаланады. Бұл технологиялар сабақтардың тиімділігін арттырып, оқытудың басқа аспектілерге көбірек назар аударуға мүмкіндік береді [3].

Бұл мақаланың мақсаты – математиканы оқытуда Desmos және chatGPT құралдарын қолданудың практикалық мүмкіндіктерін көрсету. Бұл технологиялар са-

бақтарды қалай интерактивті, тартымды және әсерлі ете алатынына назар аударылады. Мақалада Desmos көмегімен сабақтарды ұйымдастыру әдістемесі, сондай-ақ мұғалімдерге ЖИ мен интерактивті құралдарды оқу үдерісінде тиімді енгізуге көмектесетін дайын сабақ жоспарының үлгісі берілген.

Әдістеме

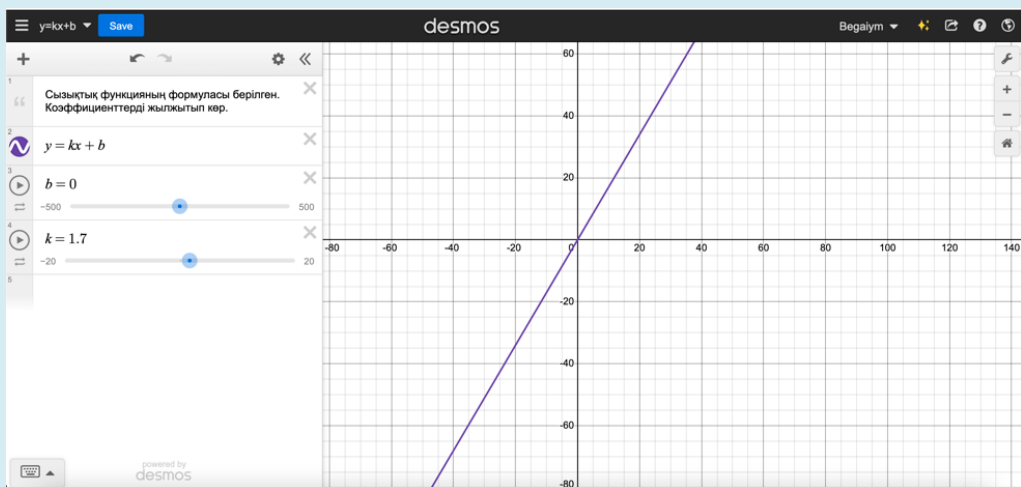
Математика сабақтарында Desmos және жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың белсенділігін арттырып, білім беру процесін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл құралдардың тиімділігін арттыру үшін олардың сабақ барысындағы рөлін және оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеу жолдарын зерттеу маңызды.

Desmos платформасы – функциялар, графиктер және теңдеулер сияқты математикалық ұғымдарды визуализациялауға арналған қуатты құрал. Ол оқушылардың деректермен жұмыс істеу қабілетін арттырып, сабақ барысында графикалық модельдер құру арқылы күрделі математикалық концепцияларды оңай түсінуге көмектеседі.

Desmos құралы қолданылған интерактивті тапсырмалар:

- $y=kx+b$ формуласындағы коэффициенттер

Desmos платформасын пайдалану $y=kx+b$ сызықтық функциясының коэффициенттері k және b арасындағы байланысты көру және түсінуіне үлес қосады. Оқушылар осы коэффициенттердің мәндерін динамикалық түрде өзгертіп, оның графикке қалай әсер ететінін бірден байқай алады (1-сурет). Мысалы, k коэффициентін өзгерткенде, түзу сызықтың көлбеуінің өзгеруін көруге болады, бұл оның бұрыштық коэффициент ретіндегі рөлін жақсырақ түсінуге көмектеседі. Сол сияқты, b коэффициентінің өзгеруі графиктің Оу осі бойымен қалай ығысатынын көрсетеді, бұл b түзу сызықтың осыпен қиылысу нүктесін анықтайтынын көрсетеді. Осындай интерактивті әдіс оқу процесін көрнекі етіп олардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытады.

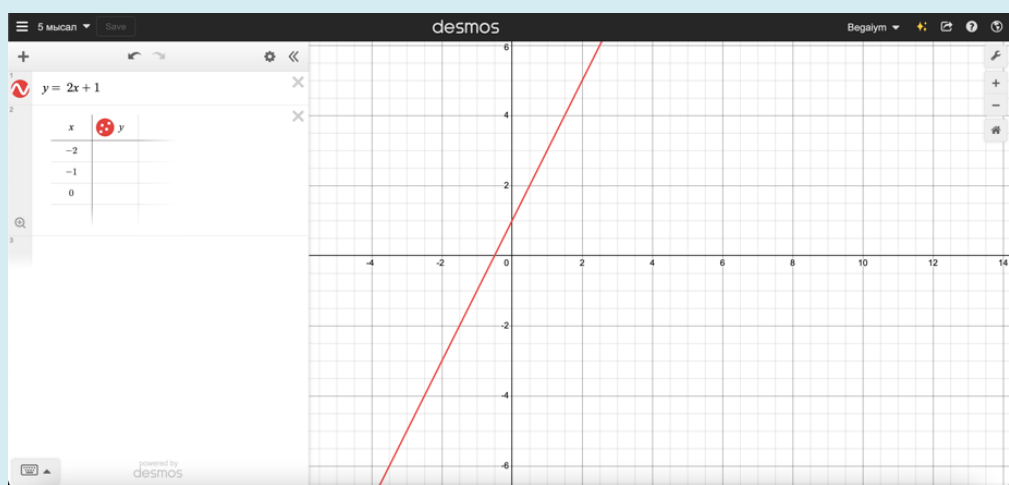

1-сурет. Сызықтық функцияның коэффициенттерінің демонстрациясы

► Кесте беру тәсілі

Сызықтық функцияны $y=kx+b$ кесте арқылы көрсету тәсілі оқушыларға сандық мәндер мен графикалық көрініс арасындағы байланысты жақсырақ түсінуге көмектеседі. Desmos платформасын пайдаланып, оқушылар x -тің әртүрлі мәндерін және осыған сәйкес y -тің формула бойынша есептелген мәндерін енгізе ала-

ды (2-сурет). Бұл тәсіл x -тің өзгеруі y -ке қалай әсер ететінін көруге мүмкіндік береді және әрбір мәндер жұбы графиктегі бір нүктеге сәйкес келетінін түсінуге көмектеседі. Бұл әдіс әсіресе функциялармен алғаш танысқан оқушылар үшін пайдалы, себебі ол сандық, алгебралық және графикалық көрсетілімдерді бір үдерісте біріктіріп, олардың түсінігін нығайтады.

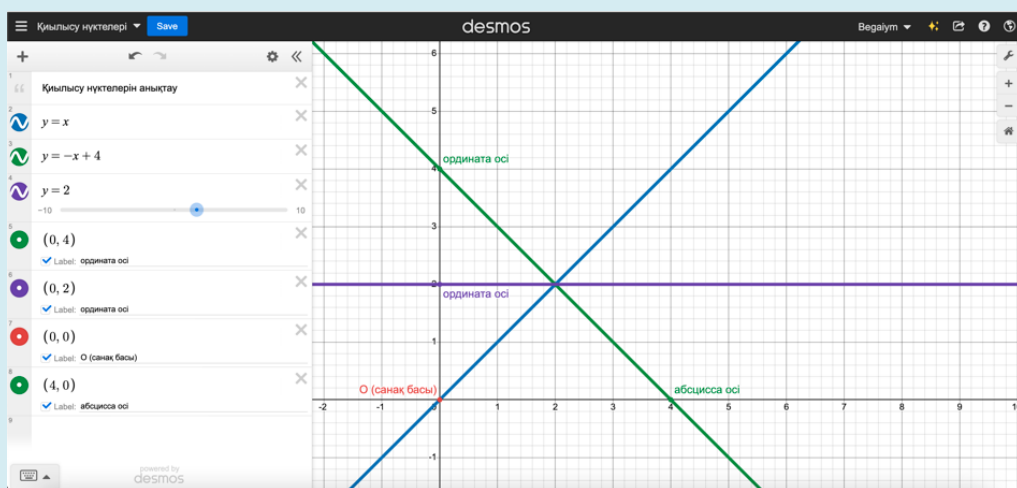

2-сурет. Сызықтық функцияны кестемен беру тәсілінің демонстрациясы

► Сызықтың осьтермен қиылысуы

Функцияларды зерттеу мен талдау кезіндегі маңызды дағдылардың бірі — графиктердің өзара және координат осьтерімен қиылысу нүктелерін табу. Desmos платформасын пайдалана отырып, бұл үдеріс айқынырақ әрі түсінікті болады. Оқушылар $y = ax + b$ және $y = cx + d$ түрінде екі функция енгізе алады, содан кейін олардың қиылысу нүктесін графикте көре алады

(3-сурет). Платформа қиылысу нүктесінің координаталарын автоматты түрде есептейді, бұл оқушыларға нәтижелерді түсіндіруге назар аударуға мүмкіндік береді. Сол сияқты, функцияның x және y осьтерімен қиылысу нүктелері ($y=0$ немесе $x=0$) алгебралық жолмен табылады. Мұндай тәсіл оқушылардың алгебралық және геометриялық байланыстарды тереңірек түсінуге ықпал етеді.

3-сурет. Сызықтық функция графигінің осьтермен қиылысу демонстрациясы

Жасанды интеллект құралдарын, соның ішінде ChatGPT платформасын білім беру үдерісіне кіріктіру бірқатар педагогикалық функцияларды автоматтандыруға және оқытуды дараландыруға мүмкіндік береді. Төменде бұл мүмкіндіктер нақты әдістемелік контексте сипатталады.

- 1) Теориялық материалды ұсыну үдерісін автоматтандыру.

Мұғалім ChatGPT жүйесіне « $y = kx + b$ функциясының мазмұнын 7-сынып оқушысына түсіндір» деген сияқты сұрау жолдау арқылы жас ерекшелігіне сай бейімделген теориялық түсіндірме ала алады. Құрал түсіндіру деңгейін күрделендіруге немесе жеңілдетуге мүмкіндік беретіндіктен, білім алушылардың әртүрлі дайындық деңгейіне сәйкес мазмұнды жедел бейімдеу жүзеге асады.

- 2) Тапсырмаларды даралау мүмкіндіктері.

Оқушының « $k = 2$, $b = -3$ параметрлері негізінде 5 есеп құрастыр» деген сұрауы негізінде жүйе бірден осы деңгейге сәйкес есептер жиынтығын қалыптастырады. Егер білім алушы тапсырмаларды жылдам әрі дұрыс орындаса, ChatGPT автоматты түрде күрделірек тапсырмалар нұсқасын ұсына алады. Мұндай динамикалық бейімдеу оқытудың жеке траекториясын құруға ықпал етеді.

- 3) Кері байланыс беру.

Оқушы өзінің шешімін енгізген жағдайда, жүйе орындалған қадамдарды талдап, қатенің нақты орын алған бөлігін көрсетеді, мысалы: «Бұл қадамда x айнымалысы дұрыс есептелмеген». Бұл тәсіл

мұғалімнің уақыттық жүктемесін азайтып, оқушыға дереу, түсінікті және нысаналы кері байланыс ұсынуға мүмкіндік береді.

- 4) Оқушылар жауаптарын талдау және жинақталған қорытынды жасау.

Бірнеше тапсырманың орындалу нәтижелерін талдау арқылы ChatGPT оқушының қай тұста жүйелі қате жіберетінін (мысалы, k коэффициентін интерпретациялау барысында) анықтай алады. Бұл деректер мұғалімге оқу әрекетін түзету, қосымша түсіндіру жоспарлау немесе тапсырмаларды қайта құрылымдау үшін негіз береді.

- 5) Тапсырмалардың әртүрлі форматтарын автоматты түрде генерациялау.

Бір есеп немесе бір математикалық жағдай негізінде жүйе қысқа уақыт ішінде әртүрлі тапсырма формаларын ұсына алады, соның ішінде:

- ▶ тесттік тапсырмалар;
- ▶ ашық жауапты сұрақтар;
- ▶ кесте толтыруға арналған тапсырмалар;

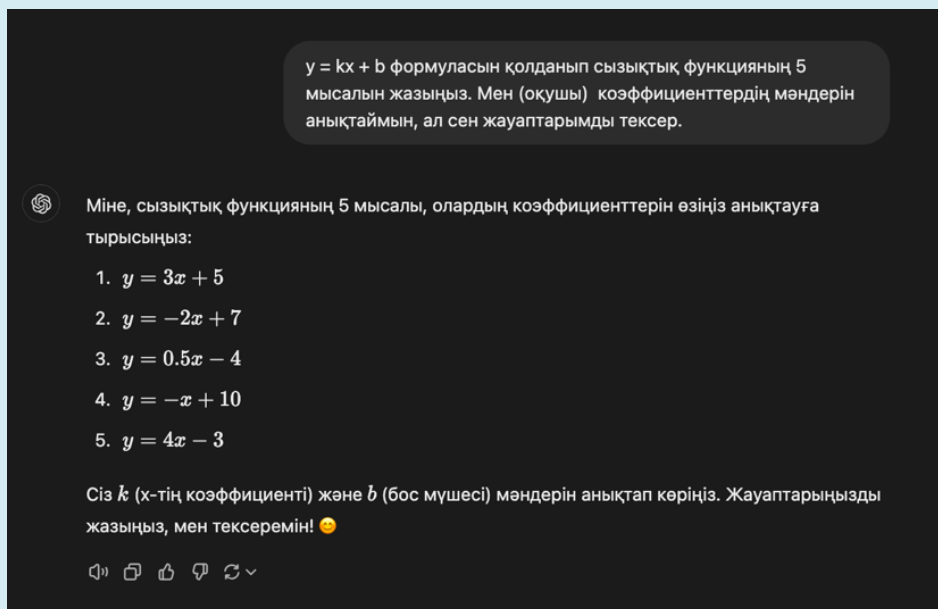
- ▶ графикті құруға арналған нұсқаулықтар.

Бұл мүмкіндіктер оқытуды дифференциациялау мен бағалау түрлерін әртараптандыруды айтарлықтай жеңілдетеді.

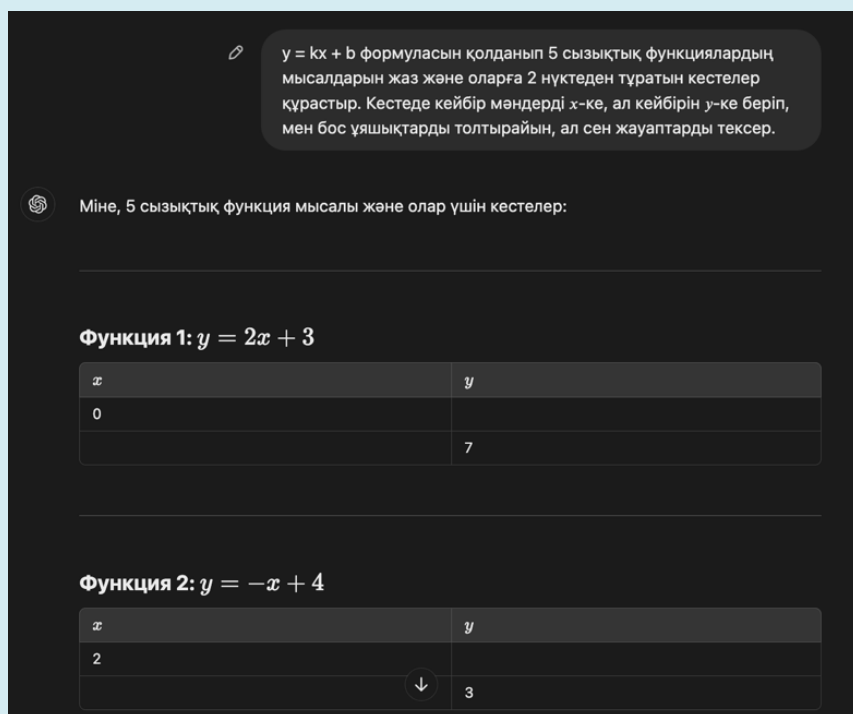
ChatGPT құралы қолданылған интерактивті тапсырмалар:

- ▶ Сызықтық функцияны үйрену және кері байланыс

Сызықтық функциялармен жұмыс істеуде ChatGPT-нің оқу процесінде қолданудың мүмкіндіктері көп. 4-суретте және 5-суретте көрсетілгендей, оқушы чатботтан тапсырма құруын сұрай алады. Оқушы өз жауабын бергеннен кейін, ChatGPT оның жауабын талдайды, қателіктерін көрсетеді (егер бар болса) және дұрыс шешімді кезек-кезеңімен түсіндіреді. Мұндай тәсіл оқушыларға тапсырма орындап қана қоймай, нәтижелерін бірден тексеруге мүмкіндік береді, бұл тақырыпты тереңірек меңгеруге ықпал етеді. Уақытында берілген кері байланыс пен нұсқаулар мұғалімге сыныпта жеке оқыту тәсілін енгізуді жеңілдетеді.

4-сурет. ChatGPT құралын интерактивті жаттығуда қолданудың демонстрациясы

5-сурет. ChatGPT құралын кесте беру тәсілінде интерактивті қолдану

Desmos және ЖИ құралдарын қолдану әдістері мұғалімдерге сабақтың мазмұнын байытып, оқушылардың белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Бұл технологиялар дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда сабақтардың нәтижелілігін арттыруға, оқушылардың материалды тереңірек меңгеруіне және оқу үдерісіне деген қызығушылықты оятуға ықпал етеді.

Практикада қолдану

Жоғарыда көрсетілген мысалдар тиісті тақырып бойынша сабақ жоспарлауда қолданылуы мүмкін. Сызықтық функциялар мен олардың графиктері тақырыбы

7-сыныптың "Алгебра" пәнінің бағдарламасына кіреді. 1-кестеде Desmos және ChatGPT құралдарымен әртүрлі форматтағы интерактивті тапсырмаларды құрастыру мақсатымен сабақ жоспары мысал ретінде берілген.

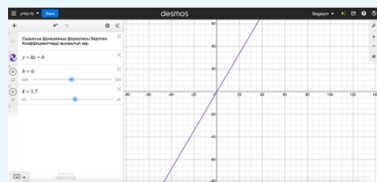
Кез келген технологияны сабаққа енгізу алдын ала дайындықты талап етеді. Төменде ұсынылған жоспар бойынша сабақты өткізу үшін платформаларда тіркелу міндетті емес. Дегенмен, өз жұмысыңызды сақтап, оны болашақта пайдалану үшін аккаунт ашып, жеке есептік жазба болуы қажет.

Кесте – 1. Desmos және ChatGPT кіріктірілген сабақ жоспары

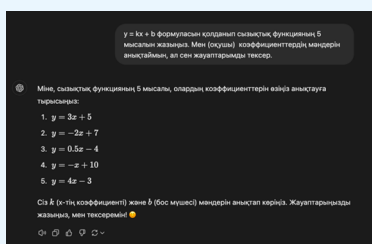
Бөлім: Функция. Функцияның графигі		
Педагогтың аты-жөні: Мұрат Бегайым Мұратқызы		
Күні:		
Сынып: 7	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:

Сабақтың тақырыбы: Сызықтық функция және оның графигі													
Оқу бағдарламасына сәй- кес оқыту мақсаттары:		7.4.1.4 $y=kx$ функциясының анықтамасын білу, графигін салу, k коэф- фициентіне қатысты орналасуын анықтау; 7.4.1.5 $y=kx+b$ түріндегі сызықтық функцияның анықтамасын білу, оның графигін салу және графиктің k және b коэффициенттеріне қа- тысты орналасуын анықтау;											
Сабақтың мақсаты:		- $y=kx$ функцияның анықтамасын біледі, оның графигін салады және оның k -ға қатысты орналасуын болжау; - $y=kx+b$ сызықтық функцияның анықтамасын біледі, оның графигін салады және оның k мен b -ға қатысты орналасуын болжау;											
Сабақтың барысы													
Сабақтың ке- зеңі/уақыт	Педагогтың әрекеті	Оқушының әрекеті	Ресурстар										
Сабақтың басы 5-7 мин	1. Сәлемдесу, оқушылардың сабаққа дайындықтарын тексеру 2. Өткен тақырыпты қайталау - Функция дегеніміз не? - Функцияның графигінің анықтама-сын айтып беріңіз. - Функцияның анықталу облысын қалай анықаймыз? - Функцияның мәндер жиынын қалай анықтаймыз? 3. Сабақтың тақырыбы мен мақса-тын таныстыру.	1. Мұғаліммен аманда-сады 2. Өткен тақырыпты қай-талайды 3. Дәптерге күнді, тақы-рыпты және сабақтың мақсатын жазады.											
Сабақтың ор- тасы 33-37 мин	1. Сызықтық функциялардың анықтамасын түсіндіру: Анықтама. $y = kx + b$ формула-сымен (мұндағы x – тәуелсіз, k және b қандай да бір сандар) беруге болатын функцияны сы-зықтық функция деп атайды 2. Мысалдарды талдау: $y = \frac{1}{2}x + 7$; $y = -2x + 3,4$; $y = 7$; $y = 12x$; $y = 0$ 3. $y = -3x + 2$ функциясының графигін салу а. Кестені толтыру <table><tr><td>X</td><td>-2</td><td>-1</td><td>0</td><td></td></tr><tr><td>Y</td><td>8</td><td>5</td><td></td><td>-1</td></tr></table> б. Координаталар жүйесінде нүкте-лерді белгілеп графикті салу с. Анықталу облысы мен мәндер жиынын анықтау 4. Функцияның коэффициенттерін desmos құралы арқылы талдау а. $y = kx + b$ формуласын енгізу б. “add slider” батырмасын басу с. k мәнін өзгертіп, оң және теріс сандарға теңестіру д. оқушылармен k коэффициентінің графикке әсерін талқылау	X	-2	-1	0		Y	8	5		-1	1. Дәптерге конспект жазады 2. Мысалдарды мұғалім-мен бірге талдайды 3. Берілген кестені толтырады, функция-ның графигін дәптерде салады 4. Электронды құрал арқылы desmos.com сайтына кіреді. Сұрақтарды мұғаліммен бірге талқылайды.	Оқулық; Алгебра 8 сынып - Абылкасымова А.Е. Интернетке кіру мүмкіндігі бар электрон-ды құрал
X	-2	-1	0										
Y	8	5		-1									

- е. b мәнін өзгертіп, оң және теріс сандарға теңестіру
 ф. оқушылармен b коэффициентінің графикке әсерін талқылау

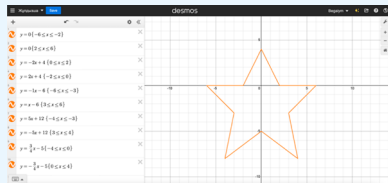
5. Өздік жұмыс
 Берілген сілтемеге өтіп, k және b мәндерін табу.

6. Сыныппен график салу – “Жұлдызша”

Графикті салу барысында келесі сұрақтарды талдау:

1. Берілген 10 функцияда $y=kx+b$ формуласына сәйкес k және b мәндері неге тең?
2. k және b коэффициенттер функцияның графигіне қалай әсер етеді?
3. Берілген функциялардың арасынан қайсысы Ox және Oy осьтеріне параллель?

5. Электронды құрал арқылы chatgpt.com сайтына кіреді. Берілген тексті енгізеді болмаса сілтеме арқылы кіреді. Сұрақтарға жауап беріп жауаптарын тексереді, кері байланыс алады.

<https://chatgpt.com/share/677fc57d-81c0-800f-a7f3-9b595bc4eaba>

6. Электронды құрал арқылы desmos.com сайтына кіреді. Берілген функцияларды енгізеді. Сұрақтарға жауап береді

<https://www.desmos.com/calculator/vrrmffe4q3>

Сабақтың соңы
3-5 мин

1. Рефлексия
 а. Сабақтың күрделілік дәрежесін бағалаңыз:
 - жеңіл;
 - орташа;
 - қиын.
 б. Материалды меңгеру деңгейіңізді бағалаңыз:
 - Мен оны толық түсіндім және қолдана аламын;
 - Мен оны толық меңгердім, бірақ оны пайдалану қиынға соғады;
 - Тақырыпты ішінара үйрендім;
 - Тақырыпты түсінбедім.

1. Рефлексия жасайды, сұрақтарға жауап береді

Ұсынымдар

Бұл мақалада 7-сыныптың «Алгебра» пәніндегі сызықтық функциялар мен олардың графиктері тақырыбы қарастырылған. Дегенмен, Desmos платформасы тек осы деңгеймен шектеліп қоймай, жоғары сынып оқушылары үшін де тиімді құрал бола алады. Ол тригонометриялық функцияларды зерттеуден бастап, туындылар мен интегралдар сияқты күрделі тақырыптарды түсіндіру үшін қолданылады. Сонымен қатар, жоғары деңгейдегі оқушылар өз зерттеулерін жүргізу үшін Desmos-ты визуализация құралы ретінде пайдалана алады. Көбірек мәлімет үшін компанияның сайтында және осы тақырыпқа арналған басқа блогтарда жарияланған материалдарды оқу ұсынылады [4].

ChatGPT-мен жұмыс интерактивті және әртүрлі форматта жүргізілуі мүмкін: сұрақ-жауап, тақырыптық тапсырмалар немесе оқушының жауаптарына жеке кері байланыс беру түрінде. Алайда, ChatGPT ұсынған жауаптарды алдын ала тексеру маңызды, себебі кей жағдайларда оның берген ақпараттары сіздің күткен нәтижелеріңізден ерекшеленуі мүмкін. Осылайша, мұғалім чатботтың сұрақтарға нақты және түсінікті жауап беретінін алдын ала тексеріп, оны оқыту процесіне енгізу үшін дайындауы керек.

Desmos және ChatGPT құралдары тек математика сабағымен шектелмейді. Desmos геометрия, физика, экономика пәндерінде графиктер құру мен талдау үшін қолданылады, ал ChatGPT кез келген пән бойынша интерактивті тапсырмалар құруға, оқушылардың сұрақтарына жауап беруге немесе рефераттар мен эсселер жазуда көмекші бола алады. Бұл құралдарды әртүрлі форматта қолдану мүмкіндігі мұғалімдерге оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Desmos және ChatGPT құралдарын математика сабақтарында қолдану мұғалімдер мен оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Бұл технологиялар күрделі ұғымдарды түсіндіруді жеңілдетіп, оқыту үдерісін интерактивті етіп, әр оқушының жеке қарқынымен жұмыс істеуіне жағдай жасайды. Бұл платформалармен танысу, олардың мүмкіндіктерін көру және материалдарды оқушылардың деңгейіне бейімдеу алдын ала дайындық қажет етеді.

Desmos математикалық тәуелділіктерді көрнекі түрде көрсетуге, графиктермен жұмыс істеуді жеңілдетуге және оқушыларға функциялармен сабақ барысында жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Ал ChatGPT жауаптарды тексеруді автоматтандырып, кері байланыс беріп, әртүрлі сұраныстарға икемделеді. Дұрыс пайдаланған жағдайда Desmos және ChatGPT дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, оқушылардың дағдыларын дамытуға ықпал ете алады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. «2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. – 7 б.
2. Chechan B., Ampadu E., Pears A. Effect of using Desmos on high school students' understanding and learning of functions // EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2023. – Vol. 19, No. 10. – Article em2331. DOI: <https://doi.org/10.29333/ejmste/13540>.
3. AI Chatbots in Schools: Findings from a Poll of K-12 Teachers, Students, Parents, and College Undergraduates. – Impact Research, 2024. – 7 б.
4. Getting Started: Desmos Graphing Calculator. – Desmos help center, 2024. – URL: <https://help.desmos.com/hc/en-us/articles/4406040715149-Getting-Started-Desmos-Graphing-Calculator> (қаралған күні: 10.01.2025).

● ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ DESMOS И CHATGPT ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ШКОЛЕ

Мурат Б.М.

ТОО «URBAN SCHOOL», г. Астана

Аннотация. В статье рассматривается методика интегрированного применения инструментов Desmos и ChatGPT при обучении теме «Линейная функция» в школьной программе математики. В исследовании анализируется влияние интерактивных заданий на учебный процесс, роль визуализации в развитии у учащихся навыков понимания графиков функций, а также возможности персонализации обучения с применением инструмента искусственного интеллекта.

Ключевые слова: Desmos, ChatGPT, интерактивное обучение, график функции.

● USING DESMOS AND CHATGPT TOOLS TO IMPLEMENT INTERACTIVE TEACHING METHODS IN SCHOOL MATHEMATICS

Murat B.M.

Urban School, Astana

Abstract. This article examines the methodology for integrating Desmos and ChatGPT tools into the teaching of the topic "Linear Function" within the school mathematics curriculum. The study analyzes the impact of interactive tasks on the learning process, the role of visualizations in developing students' understanding of function graphs, and the potential of artificial intelligence tools to support personalized learning.

Keywords: Desmos, ChatGPT, interactive teaching, function graph.

FTAMP 14.33.07

WORLD SKILLS СТАНДАРТЫ БОЙЫНША ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫҚ ЕМТИХАН – КАДР ДАЯРЛАУ САПАСЫН БАҒАЛАУ

Нургожанова А.С., Дутбаева А.Ж.

Абай облысы білім басқармасының «Геодезия, картография және құрылыс жоғары колледжі» КМҚК

Аңдатпа. Мақалада WorldSkills стандарттары бойынша демонстрациялық емтиханды техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне енгізу тәжірибесі сипатталады. Бұл емтихан болашақ мамандардың практикалық дағдыларын бағалауға мүмкіндік беретін тиімді құрал ретінде қарастырылады. Автор әдістемені енгізудің ерекшеліктерін, нақты қолдану реттілігі мен тиімділігін талдай отырып, білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін арттыру жолдарын ұсынады. Сондай-ақ жұмыс берушілермен серіктестікті нығайту мен кадрларды даярлау сапасын бағалау мәселелеріне назар аударылады.

Түйінді сөздер: техникалық және кәсіптік білім, WorldSkills, демонстрациялық емтихан, кәсіби құзыреттілік, бағалау жүйесі, өндірістік оқыту, жұмыс берушілермен байланыс.

Кіріспе

Қазіргі таңда техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде жұмыс берушілердің сұранысына сай, білікті мамандар даярлау – білім беру саясатының негізгі басымдықтарының біріне айналды. Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың еңбек және жұмыспен қамту мәселелеріне арналған кеңесінде атап көрсетілгендей, кәсіби білім сапасының еңбек нарығы талаптарына сәйкестігі үнемі бақылауда болуы тиіс [3].

Осы мақсатты жүзеге асыру үшін елімізде нормативтік-құқықтық база кезең-кезеңімен жетілдіріліп келеді. Атап айтқанда, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (2007 жылғы 27 шілде, № 319) техникалық және кәсіптік білім берудің құқықтық негіздерін айқындайды [1]. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және

кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы (ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы) білім беру мазмұнын жаңғыртып, кадр даярлау сапасын арттыруға бағытталған стратегиялық шараларды белгілейді [2].

ҚР Оқу-ағарту министрлігінің бірқатар нормативтік құжаттарында WorldSkills стандарттары мен демонстрациялық емтихандарды білім беру процесіне енгізу тәртібі мен талаптары нақты көрсетілген. Бұл – біліктілік деңгейін әділ және шынайы бағалауға мүмкіндік бере отырып, оқу үдерісін еңбек нарығы талаптарына сәйкестендіруге жағдай жасайтын тиімді құрал. Осы орайда WorldSkills стандарттарына негізделген демонстрациялық емтихан – білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін нақты өндірістік жағдайда бағалауға мүмкіндік беретін маңызды

бағалау форматы ретінде қарастырылады [8].

Бұл мақалада WorldSkills стандарттарына сәйкес ұйымдастырылатын демонстрациялық емтиханның мазмұны, өткізу әдістері және оның кадрлар даярлау сапасына ықпалы талданады. Сонымен қатар, бұл емтихан түрінің білім беру ұйымдары мен жұмыс берушілер арасындағы өзара іс-қимыл жүйесіндегі рөлі қарастырылады.

Демонстрациялық емтихан – білім алушының кәсіби даярлық деңгейін нақты өндірістік ортаға барынша жақын жағдайда бағалауға бағытталған. Бұл форматты енгізу арқылы білім беру ұйымдары оқу бағдарламаларын еңбек нарығының нақты талаптарына бейімдей алады. Ал жұмыс берушілер үшін бұл – болашақ қызметкердің кәсіби әлеуетін бағалап, тікелей іріктеу жүргізуге мүмкіндік беретін тиімді тәсіл.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей (Германия, Оңтүстік Корея, Финляндия, Ресей және басқа елдерде), WorldSkills стандарттары бойынша бағалау жүйесі кәсіби білім сапасын арттырудың тиімді тетігі ретінде кеңінен қолданылып келеді. Бұл жүйе кадр даярлау сапасын халықаралық деңгейде салыстыруға және тануға жол ашады [9]. Қазақстанда да бұл тәжірибе табысты енгізілуде. Мәселен, «Жас маман» жобасы аясында көптеген колледждер заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіліп, демонстрациялық емтихандар ұйымдастырылуда [4].

Демонстрациялық емтиханды зерттеген бірқатар ғалымдар бұл форматтың тек бағалау құралы ғана емес, сонымен қатар оқыту сапасын арттыруға, білім алушылардың оқу ынтасын күшейтуге және жұмыс берушілермен тиімді әріптестік орнатуға ықпал ететінін атап өтеді. Мысалы, ресейлік зерттеуші И.В. Мещанинов демонстрациялық емтихан кәсіби әрекетке дайындықты бағалаудың шынайы тәсілі екенін дәлелдесе, С.В. Королькова оны білім беру мазмұнын практикалық бағытта жетілдірудің тиімді құралы ретінде сипаттайды. Қазақстандық ғалым А.Ж. Қалиева өз еңбектерінде бұл емтихан түрі арқылы білім алушылардың кәсіби

құзыреттілігімен қатар, олардың кәсіби бағдарлануы мен еңбек нарығына бейімділігі де анықталатынын көрсетеді.

Халықаралық ұйымдар да бұл тақырыпқа ерекше назар аударады. Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, ғылым және мәдениет жөніндегі ұйымы (UNESCO) техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің икемділігі мен еңбек нарығына бағытталуы қажеттігін басты басымдық ретінде көрсетеді [7]. Ал Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (OECD) өмір бойы оқыту мен кәсіби құзыреттілікті елдің экономикалық тұрақтылығына ықпал ететін негізгі факторлар ретінде қарастырады [8].

Осылайша, демонстрациялық емтихан – тек бағалау құралы ғана емес, сонымен қатар білім беру мазмұнын жетілдіруге, жұмыс берушілермен серіктестікті нығайтуға және халықаралық стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін кешенді механизм. Бұл мақалада оның теориялық негіздері мен практикалық қолдану ерекшеліктері жан-жақты талданады.

Әдістеме

WorldSkills стандарттары негізінде құрылыс мамандықтары бойынша демонстрациялық емтихан өткізу – техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін бағалаудың заманауи әрі тиімді құралы болып табылады. Бұл әдіс білім алушылардың нақты өндірістік ортаға бейімделуіне мүмкіндік береді, себебі бағалау үдерісі шынайы еңбек жағдайларына барынша жақын ортада жүзеге асырылады [4].

Демонстрациялық емтиханды ұйымдастыру әдістемесі бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Жоспарлау кезеңі. Колледждің оқу бағдарламасы WorldSkills талаптарына сәйкестендіріліп бейімделеді. Бұл кезеңде жұмыс берушілермен бірлесе отырып емтихан тапсырмалары әзірленеді [3].
2. Оқу-материалдық базаны дайындау. Емтихан өткізілетін алаң WorldSkills халықаралық стандарттарына сәй-

кес жабдықталады. Оған техникалық құралдар, құрылыс жабдықтары, қауіпсіздік элементтері мен жұмыс орнына қойылатын басқа да талаптар кіреді [6].

3. Сарапшыларды даярлау және аккредитациялау. Емтихан барысында білім алушылардың жұмысын бағалайтын тәуелсіз сарапшылар арнайы оқытудан өтеді. Сарапшылардың көпшілігі өндіріс орындарынан шақырылады, бұл бағалау үдерісінің объективтілігін қамтамасыз етеді [4].
4. Емтихан өткізу. Білім алушылар нақты құрылыс тапсырмаларын белгіленген уақыт ішінде орындайды. Мысалы, «Кірпіш қалау», «Арматуралау және бетондау жұмыстары», «Қабырғаларды әрлеу» сияқты модульдік тапсырмалар орындалады. Барлық тапсырмалар өндірістік ортаға ұқсас жағдайларда орындалады.
5. Бағалау және қорытындылау. Сарапшылар CIS (Competition Information System) платформасы арқылы әр модуль бойынша балл қояды. Бағалау критерийлері WorldSkills техникалық құжаттамасына сәйкес нақты белгіленген [6].

Бұл әдістің артықшылығы – білім алушының тек теориялық білімі ғана емес, сонымен қатар нақты кәсіби дағдылары, еңбек қауіпсіздігі ережелерін сақтау, құрал-жабдықпен жұмыс істеу қабілеті, уақытты басқару және стресс жағдайында әрекет ету машығы кешенді түрде бағаланады. Сонымен қатар, демонстрациялық емтихан командалық жұмыс, шығармашылық және технологиялық ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Негізгі принциптері: Шынайылық (реализм): тапсырмалар нақты өндірістік жағдайларға негізделеді; Объективтілік: бағалау тәуелсіз сыртқы сарапшылар арқылы жүргізіледі; Ашықтық: бағалау нәтижелері барлық мүдделі тараптар үшін қолжетімді; Интеграция: жұмыс берушілер мен колледждер арасындағы өзара байланысты нығайтады [7].

Осылайша, демонстрациялық емтихан әдістемесі кәсіби білім беру сапасын арттыруға, жұмыс берушілермен тиімді кері байланыс орнатуға, әрі білім беру нәтижелерін халықаралық стандарттармен сәйкестендіруге жол ашады. Бұл әдіс түлектердің еңбек нарығына шығу мүмкіндіктерін арттырып, техникалық кадрларды даярлау жүйесінің сапасын жаңа деңгейге көтеруге бағытталған.

Сонымен қатар, демонстрациялық емтихан білім алушылардың өзін-өзі бағалау және рефлексия жасау дағдыларын дамытуға оң әсер етеді. Емтиханнан кейін білім алушы өз артықшылықтары мен әлсіз тұстарын анықтап, болашақ кәсіби дамуына нақты бағдар жасай алады [5]. Ал тәуелсіз сарапшылардың қатысуы оқу орнының ішкі сапа менеджменті жүйесін жетілдіруге мүмкіндік береді [4].

Құрылыс мамандығына бейімделген бұл әдістеме дуальді оқыту моделіне де сәтті ендіріледі. Өндірістік тәжірибе мен демонстрациялық емтиханды ұштастыру арқылы білім алушы нақты жұмыс орнында әрекет етуге дайындалады [8]. Бұл ретте жұмыс берушілер білім беру мазмұнына тікелей қатыса отырып, нарық талаптарына сай бәсекеге қабілетті маман даярлауға атсалысады [3].

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, бұл тәсіл оқытушылар үшін де кәсіби өсу мүмкіндігін тудырады. Олар жыл сайын WorldSkills талаптарын, бағалау критерийлерін және техникалық регламенттерді меңгере отырып, өздерінің әдістемелік шеберлігін дамытады [6]. Сонымен қатар, оқу орындарының материалдық-техникалық базасы да демонстрациялық емтихан стандарттарына сай кезең-кезеңімен жаңартылып отырады [4].

Жалпы алғанда, демонстрациялық емтихан – тек бағалау құралы емес, сонымен бірге педагогикалық технология ретінде білім беру мазмұнын жаңғыртуға, оқыту сапасын арттыруға және еңбек нарығы талаптарына бейімделген кадрлар даярлауға бағытталған пәрменді тетік. Бұл тәсіл техникалық және кәсіптік білім берудің икемділігін арттырып, түлектің нақты кәсіби дағдылармен қарулануына жағдай жасайды [7].

Практикада қолдану

WorldSkills стандарттары бойынша демонстрациялық емтихан – техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіби құзыреттіліктерін бағалаудың нақты және тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылады. Бұл емтихан түрі колледждер мен жұмыс берушілер арасындағы өзара ықпалдастықты күшейтіп, кадр даярлау сапасын халықаралық деңгейге сай ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

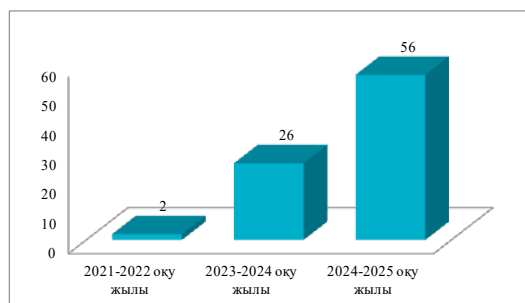
Семей қаласындағы Геодезия, картография және құрылыс жоғары колледжінде демонстрациялық емтихан нақты мамандықтар бойынша жыл сайын жүйелі түрде өткізіліп келеді.

1-кестеде көрсетілгендей, демонстрациялық емтиханға қатысушы білім алушы-

лар саны жыл сайын артып отыр. Мәселен, егер 2021–2022 оқу жылында «Сылақ жұмыстары» құзыреттілігі бойынша тек 2 білім алушы қатысқан болса, 2023–2024 оқу жылында «Кірпіш қалау» құзыреттілігі бойынша 9, «Дәнекерлеу ісі» бойынша 17 білім алушы қатысты. Ал 2024–2025 оқу жылында «Геодезия» мамандығы бойынша 42, «Дәнекерлеу ісі» бойынша 14 білім алушы демонстрациялық емтиханға қатысып, жалпы саны 56-ға жетті. Бұл – аталған емтихан түрінің колледж практикасына сәтті енгізілгенін және білім алушылар арасында сұранысқа ие екенін көрсетеді. Осы құзыреттер бойынша колледжде арнайы инфрақұрылым жасақталып, емтихан WorldSkills стандарттарына сай ұйымдастырылды. Әрбір құзыреттілік бойынша модульдік тапсырмалар әзірленді. Бұл тапсырмалар нақты өндірістік жағдайларға бейімделіп, талаптарға толық сәйкес құрылды.

1-кесте. Демонстрациялық емтиханға қатысушылар саны (жылдар және құзыреттер бойынша) және өсу үлесінің диаграммасы

№ р/с	Оқу жылы	Құзыреттілік атауы	Қатысушы саны	Барлығы
1	2021-2022 оқу жылы	«Сылақ жұмыстары»	2	2
2	2023-2024 оқу жылы	«Кірпіш қалау»	9	26
		«Дәнекерлеу ісі»	17	
3	2024-2025 оқу жылы	«Геодезия»	42	56
		«Дәнекерлеу ісі»	14	

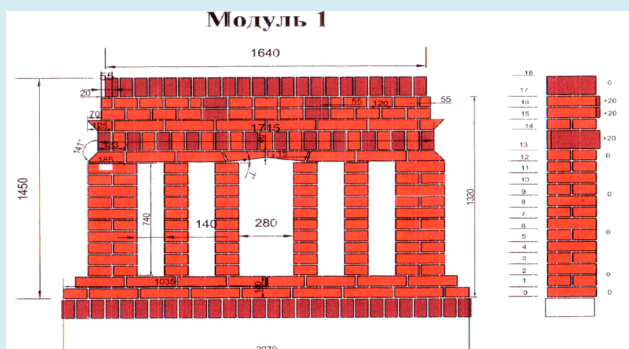

Әрбір құзыреттілікке арнайы модульдік тапсырмалар жасалды. Бұл тапсырмалар WorldSkills стандарттарына толық сай әзірленіп, нақты өндірістік жағдайларға бейімделген. Мысалы:

«Кірпіш қалау құзыреттілігі». Бұл құзыреттілік бойынша демонстрациялық емтихан аясында білім алушыларға екі түрлі түсті керамикалық кірпішті қолдана отырып, көлденең және тік бағытта декоративті

элементтері бар қабырға фрагментін қалау тапсырмасы берілді (1а-сурет). Тапсырма құрылыс сызбасына сәйкес орындалды (1б-сурет). Жұмыс барысында білім алушылар кірпіш кесу, тігіс жіктерін өң-

деу, эстетикалық талаптарды сақтау секілді маңызды дағдыларын көрсетті. Бұл, өз кезегінде, олардың кәсіби дағдыларының тереңдігін және құрылыс технологияларын меңгеру деңгейін көрсетті.

1а-сурет. «Кірпіш қалау» құзыреттілігі бойынша демонстрациялық емтихан тапсырмасының үлгісі

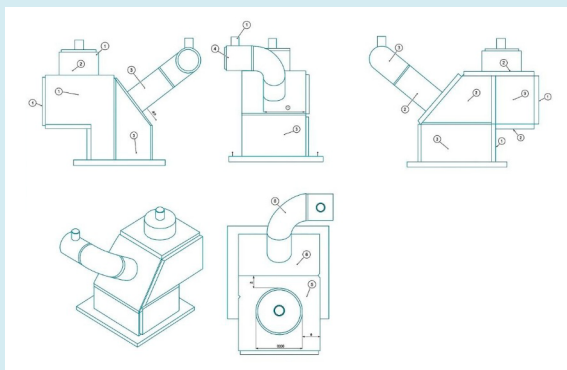

1б-сурет. Білім алушының практикалық жұмысы

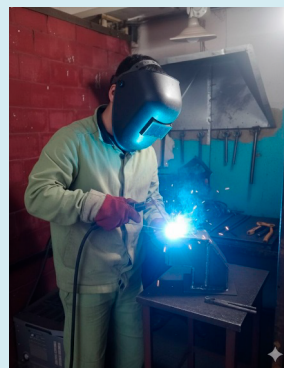
«Дәнекерлеу ісі» құзыреттілігі». Бұл құзыреттілік екі негізгі модульден тұрды:

Модуль А – Сынақ талондары мен жалпы нұсқаулар: Бұл кезеңде қатысушылар дәнекерлеу сапасын тексеруге арналған сынақ үлгілерін дайындады. Бұл жұмыс дәнекерлеу әдістерін, тігіс сапасын, шлак тазалығын, жіктердің біркелкілігін және сызба талаптарына сәйкестігін бағалауға бағытталды. Сонымен қатар, қауіпсіздік техникасы мен жұмыс орны тәртібі де ескерілді.

Модуль В – Қысыммен жұмыс істейтін резервуарды дәнекерлеу: Бұл тапсырмада қатысушылар техникалық сызба негізінде қысыммен жұмыс істейтін металл резервуардың элементтерін біріктірді (2а-сурет, 2б-сурет). Бұл – өндірісте жиі кездесетін нақты тапсырмалардың бірі. Жұмыс сапасы тігістердің герметикалығына, құрылымдық беріктігіне, сыртқы келбетіне және техникалық талаптарға сәйкестігіне қарай бағаланды. Барлық жұмыстар арнайы бақылау-өлшеу құралдары арқылы тексерілді.

2 а-сурет. Модуль В – Қысыммен жұмыс істейтін резервуарды дәнекерлеу

2 б-сурет. «Дәнекерлеу ісі» құзыреттілігі бойынша тапсырманы орындау сәті

«Сылақ жұмыстары» құзыреттілігі.

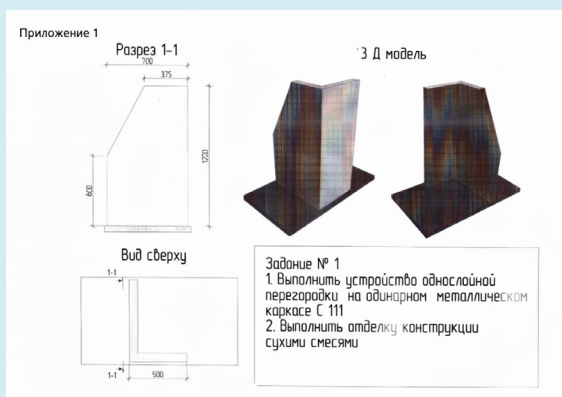
Емтихан үш модульден тұрды:

1. Гипсокартон қаңқасын жинақтау: Қатысушылар металл қаңқаларды сызбаға сәйкес құрастырып, гипсокартонды дәл әрі берік орнатты (3а-сурет).

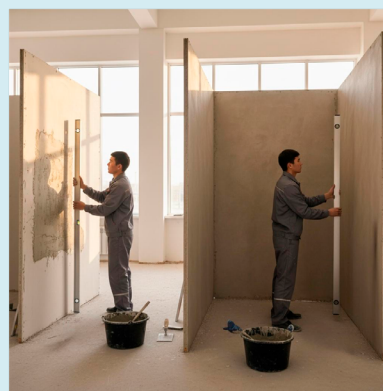
2. Декоративті сылақ (Короед стилі): Қабырға бетіне сәндік сылақ жүргізіліп, арнайы текстура жасалды. Жұмыстың біркелкілігі мен декоративтік сапасы бағаланды.

3. Кірпіш колонналарға сылақ жүргізу: Бұл модульде күрделі геометриялық беттерге жоғары сапалы сылақ жүргізу арқылы қатысушылардың тегістеу, бұрыштарды шығару және бет сапасын қамтамасыз ету дағдылары тексерілді.

Барлық тапсырмалар нақты уақыт шеңберінде орындалды. Бағалау кезінде өлшем дәлдігі, эстетикалық талаптар, технологиялық реттілік пен қауіпсіздік нормалары ескерілді.

3а-сурет. Гипсокартон қаңқасын жинақтау

3б-сурет. Сылақ жұмыстары бойынша демонстрациялық емтихан тапсыру барысы

«Геодезия» мамандығы бойынша емтихан.

Бұл құзыреттілік бойынша биыл алғаш рет қорытынды аттестация демонстрациялық емтихан форматында ұйымдастырылды. Емтихан барысында білім алушылар геоақпараттық жүйелерді (ГИС), қашықтықтан зондтау технологияларын, сандық картография құралдарын пайдалана отырып, кәсіби шеберліктерін көрсетті (4-сурет). Оларға нақты координаттық жүйелермен жұмыс істеу, жер бедерін түсіру, цифрлық карта жасау және геодезиялық құрал-жабдықтарды қолдану бойынша практикалық тапсырмалар ұсынылды.

Бұл емтихан форматының негізгі мақсаты – тек теориялық білімді тексеру ғана

емес, сонымен қатар студенттердің нақты өндірістік ортаға бейімделу деңгейін, дербес шешім қабылдау қабілетін, өлшеу дәлдігін, геоақпараттық деректерді өңдеу дағдыларын бағалау. Емтихан тапсырмалары нақты жергілікті жер бедері негізінде құрастырылып, білім алушылар өз жұмыстарын нақты объектілерге бағытталған жобалық тапсырмалар арқылы қорғады.

Осы формат арқылы геодезия саласында заманауи технологияларды қолдануға қабілетті, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға жол ашылды.

4-сурет. Геоақпараттық жүйемен жұмыс істеу сәті

Барлық құзыреттер бойынша бағалау WorldSkills стандарттарына сәйкес CIS (Competition Information System) платформасы арқылы баллдық жүйемен жүргізілді. Емтихан нәтижесі бойынша білім алушыларға **Skills Passport (Дағдылар

паспорты) табысталды (5-сурет). Бұл құжат жұмыс берушіге білім алушының кәсіби дағдылары туралы толық ақпарат береді және жұмысқа орналасу мүмкіндігін арттырады.

Құзыреттік паспорты Skills passport Паспорт компетенцій

Студент туралы мәліметтер/Данные студента

ТАЖ/ ФИО:

Туған күні/Дата рождения:

Оқу орнының аты/ Наименование учебного заведения: КТКП «Высший колледж геодезии, картографии и строительства» УО области Абай

Мамандығы Профессия/квалификация/: Мастер-строитель широкого профиля

Құзыреттілігі Компетенция: Картожная кладка

Өткен күні/Дата проведения: 19.06.2024

Өткізу орны/Место проведения: КТКП «Высший колледж геодезии, картографии и строительства» УО области Абай

QR code

Регистрационный номер/Тіркеу нөмірі: 0000003

Емтиханның нәтижелері/Результаты экзамена

Категория	Балл	Среднее
Организация работы и управление	8,00	8,99
Толкование чертежей	4,00	2,66
Разметка и измерение	6,00	3,99
Строительство	64,00	60,36
Отделка и предоставление стыков	18,00	17,10

Результаты квалификационного экзамена, проведенного по требованиям WorldSkills соответствуют **90,00 баллам** из возможных **100** и рассчитаны системой CIS (Competition Information System - программа для подсчета итогов проведен чемпионатов WorldSkills)

WorldSkills талаптарына сәйкес өткізілген біліктілік емтиханның нәтижелері мүмкін **100-ден 20,00 баллға** дейінгі сәйкес келсе және CIS жүйесі бойынша есептеледі (Competition Information System - WorldSkills чемпионаттарын бағалау нәтижелерін есептеуге арналған бағдарлама)

5-сурет. Skills Passport

Демонстрациялық емтиханға колледждің әлеуметтік серіктестері мен жұмыс берушілердің өкілдері қатысып, емтихан барысын бақылап, болашақ мамандардың даярлық деңгейіне баға берді. Бұл тәжірибе жұмыс берушілермен байла-

ныс орнатуға және түлектерді жұмысқа орналастыруға оң ықпал етуде. Жалпы алғанда, WorldSkills стандарттары бойынша демонстрациялық емтихан – еңбек нарығының талаптарына сай, заманауи әрі бәсекеге қабілетті маман даярлауға

бағытталған пәрменді құрал ретінде колледж практикасына сәтті енгізілді.

Ұсыныстар

WorldSkills стандарттарына негізделген демонстрациялық емтиханды оқу үдерісіне сәтті енгізу үшін педагогтерге бірнеше нақты ұсыныс беруге болады.

Ең алдымен, бұл әдістемені енгізбес бұрын оқытушылар мен өндірістік оқыту шеберлерін қысқа мерзімді біліктілікті арттыру курстарынан өткізу маңызды. Аталған курстарда WorldSkills талаптары, бағалау критерийлері, модульдік құрылым және CIS (Competition Information System) ақпараттық жүйесімен жұмыс істеу дағдылары қамтылуы қажет [4].

Сонымен қатар, колледждің оқу жоспары мен бағдарламаларына өзгерістер енгізу ұсынылады. Пәндер мен кәсіби модульдерге практикалық тапсырмаларды көбірек енгізу, нақты өндірістік жағдаяттарға негізделген бағалау құралдарын әзірлеу әдістеменің тиімділігін арттырады. Әрбір білім алушыға жеке оқыту траекториясын қалыптастырып, шынайы еңбек жағдайларына негізделген тапсырмалар беру ұсынылады.

Материалдық-техникалық база жеткіліксіз болған жағдайда, жергілікті жұмыс берушілермен серіктестік орнатып, бірлескен оқу-жаттығу алаңдарын немесе өндірістік цехтарды пайдалану мүмкіндігін қарастыру қажет. Бұл – заманауи еңбек нарығына бейімделген нақты тәжірибе алуға жағдай жасайды [5].

Бағалау процесіне тәуелсіз сарапшыларды тарту, кәсіби этика талаптарын сақтау және білім алушыларды нақты бағалау критерийлерімен алдын ала таныстыру да аса маңызды. Сонымен бірге, емтиханды ұйымдастыру барысында икемді кесте мен модульдік тәсілді қолдану – әртүрлі оқу топтары үшін қолайлы жағдай қалыптастырады.

Демонстрациялық емтиханды қала және ауыл жағдайына бейімдеп, қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз ету арқылы оның қолданылу аясын кеңейтуге болады. Бұл тәсіл әдістемені түрлі әлеуметтік-эко-

номикалық контекстерде де тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, демонстрациялық емтиханды енгізу колледж түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жұмыс берушілермен өзара байланыс механизмдерін нығайтады. Сонымен қатар, білім беру ұйымдары үшін рейтингтік көрсеткіштерді жақсартуға жол ашады [5].

Қорытынды

WorldSkills стандарттары негізінде демонстрациялық емтихан өткізу – техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде кадрлар даярлау сапасын арттырудағы маңызды қадамдардың бірі. Бұл мақалада ұсынылған әдістемелік тәсілдер мен практикалық тәжірибе аталған емтиханның тек бағалау құралы ғана емес, сонымен қатар болашақ мамандарды өндірістік ортаға бейімдеудің тиімді тетігі екенін көрсетті.

Әртүрлі құзыреттер бойынша нақты модульдік тапсырмаларды орындау, бағалау жүйесінің ашықтығы мен нақтылығы, сондай-ақ CIS сияқты цифрлық платформаларды қолдану – білім беру сапасын жаңа деңгейге көтеруге ықпал етеді. Білім алушылардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруда өндірістік шынайылыққа негізделген практикалық тапсырмалар ерекше маңызға ие. Бұл тәсіл олардың еңбек нарығында сұранысқа ие болуына және жұмысқа орналасу мүмкіндігінің артуына жол ашады.

Емтиханға жұмыс берушілердің тікелей қатысуы білім беру ұйымдары мен өндіріс орындары арасындағы байланысты нығайтады. Мұндай ынтымақтастық кадр даярлау жүйесін еңбек нарығының нақты талаптарына жақындатуға мүмкіндік береді және білім беру мазмұнын үнемі жаңартып отыруға ықпал етеді. Демонстрациялық емтиханды енгізу колледждің білім беру сапасына оң әсер етіп қана қоймай, серіктестік байланыстарын кеңейтіп, оқу орнының беделін арттыруға да үлес қосты.

Қорыта келе, демонстрациялық емтихан – педагогтер мен өндірістік оқыту шеберлерінің әдістемелік қызметін жетілдіретін, оқу процесін еңбек нарығының сұраны-

сына сәйкестендіретін маңызды құрал. Алдағы уақытта бұл тәжірибені кеңейту және оны барлық құзыреттер бойынша жүйелі түрде қолдану – кәсіби білім берудің сапасын одан әрі арттырудың тиімді жолы болмақ.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы [Электрондық ресурс] https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. [Электрондық ресурс] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>
3. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. «Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында демонстрациялық емтихан өткізу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы. 2021 жылғы 30 маусым № 322. – Астана: ҚР БҒМ, 2021. – 16 б.
4. «Talar» КЕАҚ. «Жас маман» жобасы аясында демонстрациялық емтихан өткізу бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-Сұлтан: Talar, 2022. – 48 б.
5. Әбдіғаппар Ж., Сыдықов С. WorldSkills стандарттарын енгізу арқылы техникалық және кәсіптік білім беру сапасын арттыру // Кәсіптік білім. – 2021. – № 2 (18). – Б. 11–18.
6. WorldSkills International. Құзыреттілік бойынша техникалық сипаттамалар мен инфрақұрылымдық тізімдер [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://worldskills.org/skills>.
7. P.T.M. Marope, B. Chakroun & K.P. Holmes, Unleashing the Potential: Transforming Technical and Vocational Education and Training – Paris: UNESCO Publishing, 2015,- 240 б.
8. OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life - Paris: OECD Publishing, 2021, 324 б.– DOI: <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>
9. Практическая профессиональная подготовка: дуальная система обучения Германии («Тәжірибедегі кәсіптік білім беру: Германияның дуальды оқыту жүйесі») — Bonn: BIBB, 2019, 52 б.

● ДЕМОНСТРАЦИОННЫЙ ЭКЗАМЕН ПО СТАНДАРТАМ WORLDSKILLS – ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ КАДРОВ

Нургожанова А.С., Дутбаева А.Ж.

КГКП «Высший колледж геодезии, картографии и строительства» управления образования области Абай

Аннотация. В статье рассматривается опыт внедрения демонстрационного экзамена по стандартам WorldSkills в систему технического и профессионального образования. Экзамен рассматривается как эффективный инструмент оценки практических навыков будущих специалистов. Автор анализирует особенности методики, последовательность её применения и эффективность, а также предлагает пути повышения профессиональной компетентности обучающихся. Отдельное внимание уделено укреплению сотрудничества с работодателями и вопросам оценки качества подготовки кадров..

Ключевые слова: техническое и профессиональное образование, WorldSkills, демонстрационный экзамен, профессиональная компетентность, система оценки, производственное обучение, взаимодействие с работодателями.

● DEMONSTRATION EXAM BASED ON WORLDSKILLS STANDARDS – A TOOL FOR ASSESSING THE QUALITY OF WORKFORCE TRAINING

Nurgozhanova A.S., Dutbayeva A.Zh.

Municipal State-Owned Enterprise "Geodesy, Cartography and Construction Higher College" under the Education Department of Abai Region

Abstract. The article discusses the implementation of the WorldSkills-based demonstration exam in the technical and vocational education system. The exam is presented as an effective tool for assessing the practical skills of future specialists. The author analyzes the features of the methodology, the steps of its application, and its effectiveness, offering ways to enhance students' professional competence. Special attention is given to strengthening partnerships with employers and evaluating the quality of workforce training.

Keywords: technical and vocational education, WorldSkills, demonstration exam, professional competence, assessment system, industrial training, cooperation with employers.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ ОБУЧАЮЩИХСЯ

FTAMP 14.25.09

ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН БІЛІМ БЕРУ: М.ӘУЕЗОВТІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БЕЙНЕСІ

Абдикалыкова Т.С.

Астана қаласы әкімдігінің «Мұхтар Әуезов атындағы №86 мектеп-гимназия» ШЖҚ МКК

Каржикова Д.С.

Астана қаласы әкімдігінің «№101 жалпы орта білім беретін мектеп» ШЖҚ МКК

Шаяхметова К.Ж.

Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы ББ «№ 17 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аңдатпа.

Мақалада құндылыққа бағдарланған білім беру тұжырымдамасы қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғасы М.Әуезовтің шығармашылығы мен тұлғалық бейнесі негізінде қарастырылды. Сондай-ақ білім беру процесінде ұлттық және моральдық құндылықтарды насихаттау арқылы оқушылардың тұлғалық, әлеуметтік, интеллектуалдық дамуын қамтамасыз ету жолдары талданды. М. Әуезовтің шығармаларындағы әділдік, адалдық, еңбекқорлық, адамгершілік, ұлтжандылық сияқты құндылықтар қазіргі орта білім беру саласындағы тәрбиелік және оқу-танымдық қызметтің негізіне айналуы мүмкін. Сонымен қатар, мақалада құндылыққа бағдарланған білім беруді енгізудің заманауи әдістері, халықаралық тәжірибелер, Білім беру стандартынан оқулыққа дейінгі аралықтағы логикалық бірізділік пен сәйкестік, «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінің оқу мазмұнындағы М.Әуезов шығармашылығы, оқытудағы шығармашылық және сыни ойлауды дамыту тәсілдері, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен жасанды интеллект мүмкіндіктері қарастырылды. Мақалада көрсетілген тәсілдер арқылы білім алушылардың құзыреттілігін арттыру, коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру, әлеуметтік және мәдени құндылықтарға деген түсінігін кеңейту бағыттары айқындалды.

Түйінді сөздер:

құндылық, білім беру, Мұхтар Әуезов, тұлға, ұлттық құндылықтар, әдебиет, шығармашылық ойлау.

Кіріспе

Бүгінгі білім беру жүйесі қарапайым білім беру ғана емес, тұлғаны қалыптастыруға, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды ұштауға бағытталған. Міне, осы орайда «құндылыққа бағдарланған білім беру» ұғымы маңызды. Бұл – білім беру процесінде оқушыны білім алушы ретінде емес, құнды тұлға ретінде қарастыру, білім мен тәрбие, мәдениет пен этика, жеке даму мен қоғам алдындағы жауапкершілікті үйлестіру. Жазушы-ғалым М.Әуезов өзінің еңбектерінде қазақ қоғамының тарихи дәстүрлерін, рухани мұрасын, ұлттық болмысын жан-жақты сипаттағанын ескерсек, оның тұлғалық бейнесі арқылы білім беру жүйесінде құндылықтарды қалай қалыптастыруға болатынын зерттеу үйлесімді болады.

«Білім туралы Қазақстан Республикасы Заңының» «Негізгі мақсаты, міндеттері мен қағидаттары» тармағында білім беру жүйесінің адамның тұлғалық, интеллектуалдық, мәдени, рухани дамуына бағытталатыны көрсетілген [1]. Бұл – құндылыққа бағдарланған білім берудің заңнамалық негізі. Сонымен қатар, Білім берудің барлық деңгейлеріне арналған мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында [2] қоғамда қабылданған құндылықтарды білім беру жүйесінде іске асырудың механизмі көрсетілген. Мәселен, білім беру ұйымдарына, білім алушыларға қойылатын талаптар, сондай-ақ күтілетін нәтижелер арқылы: «Қандай адам болу керек?», «Қандай құндылықтарды меңгеру керек?», – деген сауалдарға жауап беріледі. Осылайша, Қазақстанның білім беру саясаты құндылыққа бағдарланған білім беруді заңдық тұрғыдан бекітеді. Білім беру жүйесінде «тұлға болу», «ұлттық мәдениетке сабақтастық», «жаһанданған әлемде өзіндік ұстаныммен болу» секілді құндылықтар негізгі міндеттер қатарына кіреді. Білім беру стандартында білім алушыларды ерте жастан қазақ халқының құндылықтарына, патриоттық сезімге, мәдени-әлеуметтік нормаларға тәрбиелеу міндеті белгіленген.

Қазіргі бастауыш және орта білім беру жүйесі тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған жаңа мазмұндық модельге

көшті. Бұл модель білім алушы бойында түйінді құзыреттіліктерді (*өзін-өзі жетілдіру, тілдік және коммуникативтік, мәдени-әлеуметтік, еңбек, оқу-танымдық, зерттеушілік, ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктер*) қалыптастыруды негізгі ұстаным ретінде айқындайды. Мұндай құзыреттіліктерді қалыптастыруда «Қазақ әдебиеті» пәні айрықша рөл атқарады, себебі әдеби мәтін – адамгершілік, ұлттық болмыс, мәдени құндылықтар мен өмірлік ұстанымдардың табиғи көрінісі.

Білім беру стандарты талап ететін базалық құндылықтар жүйесі (тәуелсіздік және патриотизм; бірлік пен ынтымақ; әділдік пен жауапкершілік; заң және тәртіп; еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік; жасампаздық пен жаңашылдық) – әдеби шығармалардың мазмұнымен, кейіпкерлер болмысымен және көркем идеяларымен табиғи түрде сабақтасады. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев Ұлттық құрылтайда атап көрсеткен «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» ұлттық идеясы да бұл құндылықтар қатарын нақтылай түсіп, білім мазмұнын құндылық тұрғысынан жаңғыртудың өзектілігін күшейтеді.

Әдістеме

Мақалада ұсынылған әдістемелік тәсіл білім беру процесін құндылыққа, тұлғаға бағытталған, құзыреттілік, коммуникативті тәсілдер негізінде ұйымдастыруға негізделген. Бұл тәсілдер білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың моральдік, эстетикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етеді. Білім беру – тұлғаның бойында адамгершілік құндылығын қалыптастыруға, сыни ойлауға (әдеби сын, көркем мәтінді талдау) шығармашылық қабілеттерін дамытуға, коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Мұндай жүйе М.Әуезов шығармаларының мазмұны арқылы ұлттық құндылықтарды насихаттаумен бірге, заманауи білім беру технологияларын және жасанды интеллект (ЖИ) мүмкіндігін тиімді пайдалану септігін тигізеді.

«Қазақ әдебиеті» пәніндегі оқыту процесі көркем мәтінді тек ақпарат көзі ретінде ғана емес, құндылықтарды қабылдаудың, салыстырудың, тәжірибеге енгізудің

ұтымды моделі ретінде қарастыруды қажет етеді. Мәселен, әділдік пен жауапкершілік құндылығы әдеби кейіпкерлердің тұлғалық таңдауы арқылы ашылса, еңбекқорлық, кәсіби біліктілік, жасампаздық кәсіп иелерін, халық шеберлерін, рухани тұлғаларды бейнелеу арқылы көрсетіледі. Тәуелсіздік пен патриотизм, бірлік пен ынтымақ ұлттық тарихқа, елдік идеяларға, қоғам тағдырына арналған шығармалар-

дан көрініс табады. Осылайша, «Қазақ әдебиеті» пәні оқушының білімін ғана емес, өмірлік ұстанымын, тұлғалық көзқарасын, құндылықтық бағдарын қалыптастыратын маңызды мәдени-рухани алаңға айналады. Төменде Білім беру стандартында қарастырылған құндылықтар, түйінді құзіреттіліктер және оның негіздемесі берілген.

Кесте - 1. Білім беру стандартында көрсетілген құндылықтар

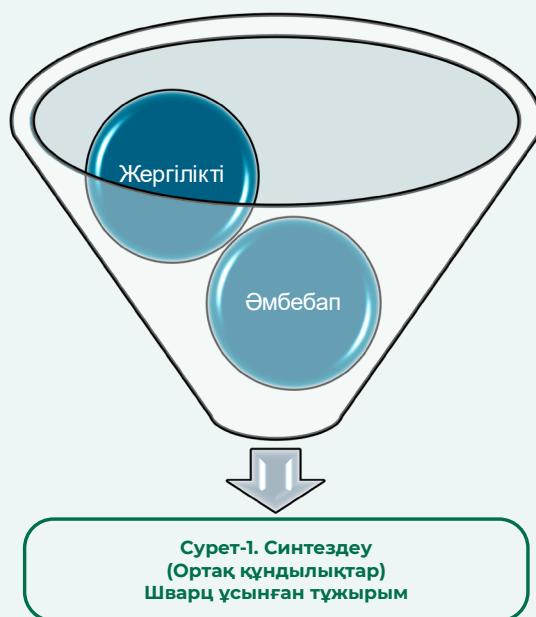
Түйінді құзіреттіліктер	Базалық құндылықтар	Негіздеме
Білім берудің мазмұны бастауыш білім беру бағдарламасын аяқтаған білім алушының бойында тұлғаның өзін-өзі жетілдіру, тілдік және коммуникативтік, мәдени-әлеуметтік, еңбек, оқу-танымдық, зерттеушілік, ақпараттық-технологиялық түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағдарланады	9. Білім беру мазмұны келесі базалық құндылықтарға бағытталған: 1) тәуелсіздік және патриотизм; 2) бірлік пен ынтымақ; 3) әділдік пен жауапкершілік; 4) заң және тәртіп; 5) еңбекқорлық және кәсіби біліктілік; 6) жасампаздық және жаңашылдық	Мемлекет басшысы «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» Ұлттық құрылтайының үшінші отырысында белгілеген негізгі құндылықтарға сәйкес базалық құндылықтар тізбесіне өзгерістер енгізілді

Құзыреттілікке негізделген оқытуда «Қазақ әдебиеті» пәні білім алушыны талдаушы, сұрақ қоя білетін, дерек пен идеяны байланыстыра алатын зерттеуші тұлға ретінде қалыптастырады. Бұл процесте құндылықтар оқыту мазмұнының өзегіне айналып, көркем мәтіннің идеялық табиғатымен үндесіп, оқушының жеке тәжірибесімен, мінез моделдерімен, азаматтық ұстанымымен сабақтасып отырады. Әсіресе, қазіргі білім беру жүйесінде талап етілетін мәдени-әлеуметтік, тілдік-коммуникативтік және зерттеушілік құзыреттіліктер құндылыққа бағытталған әдеби талдаумен тиімді дамиды.

Көркем шығарманы түсіну, кейіпкер әрекетін бағалау, идеялық мазмұнды ашу, авторлық позицияны саралау – оқушының құндылық тұрғысынан ойлауын дамытатын негізгі когнитивтік әрекеттер. Әдеби талдау үдерісі жас ұрпақты адалдыққа, әділдікке, жауапкершілікке, жаңашылдыққа бағыттап, олардың азаматтық көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді.

Сөйтіп, жаңа базалық құндылықтар жүйесімен түйінді құзыреттіліктер «Қазақ әдебиеті» пәнінің мазмұнымен сабақтасырыла отырып, білім алушы тұлғасының рухани-адамгершілік дамуын қамтамасыз ететін кешенді дидактикалық ортаны құрайды. Құндылыққа бағдарланған оқыту – әдебиеттің тәрбиелік әлеуетін күшейтіп, жас ұрпақтың ұлттық кодпен сабақтас, әлемдік мәдениетті түсінетін, жауапкершілігі жоғары, әділетті, еңбексүйгіш, шығармашыл азамат ретінде қалыптасуына негіз болады.

Ғалым Шалом Х. Шварц ұсынған әмбебап және жергілікті құндылықтар теориясы [3] білім берудің ұлттық базалық құндылықтарымен табиғи түрде үйлеседі және олардың «Қазақ әдебиеті» пәніне кірігу механизмін тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді. Қазақстандық білім беру стандарты белгілеген құндылықтар осы әмбебап жүйемен нақты үйлеседі және «Қазақ әдебиеті» пәнінің мазмұны арқылы көрініс табады.

Ендігі кезекте суретте көрсетілгендей, жергілікті құндылықтар мен әмбебап құндылықтарды жіктеп, сұрыптап, дидактикалық көзқараспен синтездейміз де, білім алушының дамуына қолайлы құндылықтарды оқу үдерісіне енгіземіз. Мәселен, тәуелсіздік пен патриотизм Шварцтің жіктеуіндегі өзгеріске ашықтық пен өзін-өзі меңгеру құндылықтарына сәйкес келеді. Еркіндікке ұмтылу, дербестік, бастама көтеру сияқты идеялар қазақ әдебиетіндегі батырлар, ағартушылар, реформаторлар бейнесі арқылы ашылады. Сол секілді жасампаздық пен жаңашылдық Шварцтың өзгеріске ашықтық өрісін толықтырып, әдебиеттегі өнерпаздық, шығармашылық, ізденіс, жаңалыққа ұмтылу мотивтерімен үндеседі.

Халықаралық тәжірибе білім беру мазмұнына құндылықтарды кіріктірудің кең ауқымды, мәдениетке бейімделген үлгілерін ұсынады. Әр ел өз қоғамының тарихи, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктеріне сүйене отырып, оқытудағы құндылықтық басымдықтарды қалыптастырады. Бұл тәжірибелер «Қазақ әдеби-

еті» пәніне құндылықтарды интеграциялауда да маңызды бағыт-бағдар береді. Мәселен, Ирландия тәжірибесінде құндылықтық оқытудың негізінде Әлеуметтік, тұлғалық және денсаулық тұрғысынан білім беру бағдарламасы іске асуда. Сол секілді Аустралия білім беру жүйесінде [4] құндылықтардың басты өзегі – құрмет және «fair play» (адал ойын) қағидасы. Бұл ұстаным қоғамдағы әділдік, жауапкершілік, толеранттылық, көпмәдениетті құрметтеу сияқты моральдық нормаларға негізделеді. Ал Нидерланды мектептері құндылыққа бағдарланған білім беруде бір-бірін құрметтеу және бір-біріне қамқор болу принципін негізгі бағдар ретінде алады. Голландиялық педагогикалық модель гуманистік түсінікке сүйеніп, әр баланың өзіндік даралығын мойындауға және әлеуметтік жауапкершілікке тәрбиелеуге бағытталады. Әдебиет сабақтарында бұл құндылықтар оқушылардың диалог жүргізу, пікірталаста құрмет көрсету, кейіпкерлердің психологиялық күйін түсіну және қоғамдағы орнына баға беру дағдылары арқылы қалыптасады.

Сурет-2. Халықаралық тәжірибелер

Осы халықаралық үлгілердің барлығы құндылықтарды оқыту мазмұнына жасанды түрде емес, табиғи түрде, пәннің әдіснамалық құрылымына енгізу қажет екенін көрсетеді. «Қазақ әдебиеті» пәні бұл жағынан ең қолайлы орта: көркем мәтіндер елдік құндылықтармен қатар универсалды адамгершілік қағидаларды да таныстыруға мүмкіндік береді. Сондықтан қазіргі таңда оқушының ұлттық болмысын сақтай отырып, жаһандық мәдениетке ашық, адамзаттық ортақ құндылықтарды құрметтейтін тұлға қалыптастыру маңызды.

Жалпы, құндылықтарға бағдарланған білім беруді насихаттау арқылы білім алушылардың мынадай құзіреттіліктерін дамытуға мүмкіндік туады:

- 1) Адамгершілік және азаматтық құндылықтар;
- 2) Ұлттық мәдениет, тіл, дәстүрге деген құрмет;

- 3) Жалпыадамзаттық құндылықтар – әділдік, адалдық, шығармашылық жауапкершілік;
- 4) Жеке тұлғаның дамуы: өзін-өзі тану, өз орны мен жауапкершілігін түсіну;
- 5) Заман талабына сай құзыреттерді меңгеру (мысалы, сыни ойлау, ақпараттық сауаттылық, шығармашылық).

Бұл жіктелім білім беру жүйесінде, Үлгілік оқу бағдарламасында құндылыққа бағдарланған мазмұнға жол ашады. Соған сәйкес, М.Әуезовтің адамдық, рухани, мәдени болмысы білім беру мәнмәтінінде де үлгі бола алады. М.Әуезов – қазақ халқының дәстүрі мен болмысын, ұлттың тарихын, әлеуметтік тағдырын терең зерттеді. «Абай жолы» романын жазып, қазақты әлемге танытты. Ендеше, М.Әуезовтің тұлғасы – оқушыларға үлгі болып, білім беру жүйесінде «құндылыққа толы тұлға» идеясын іске асыру үшін маңызды.

Кесте - 2. Құндылықтар мен М.Әуезовтің шығармашылығы

Құндылықтар атауы	Сипаттамасы	М. Әуезовтің өмірі мен шығармашылығынан мысал	Ортақ үндестігі
Қамқорлық пен жанашырлық	Өзіңе және өзгеге қамқор болу, мейірім мен ізгілікті серік ету	«Абай жолы» роман-эпопеясында Абайдың ел ішіндегі әділетсіздікке жаны ашуы, қарапайым халыққа қамқор болуы	Адам мен қоғамның рухани тұтастығын сақтау, ізгілік мәдениетін дәріптеу

Бар күшінді сал	Маңызды мақсаттарға ұмтылу, еңбексүйгіштік пен табандылық таныту	М.Әуезовтің өз өмірінде ғылым мен өнерге бар күшін салуы	Еңбекқорлық пен рухани жетілу идеялары, ел үшін қызмет ету мұраты
Адал ойын («Fair Go»)	Әділетті қоғам орнатуға, ортақ игілікті қорғауға ұмтылу	Абай бейнесі арқылы М.Әуезов әділеттілік пен теңдікті насихаттайды, шындық үшін күрес идеясын көтереді	Әділдік пен ар-ождан ұғымдарын ұлттық санаға сіңіру
Еркіндік	Адамның өз таңдауына, пікіріне және еркін өмір сүруіне құрметпен қарау	М.Әуезов кеңестік кезеңде еркін ойлы жазушы ретінде адам еркіндігі мен рух тәуелсіздігін қорғады	Жеке тұлға мен ұлт еркіндігін дәріптеу, ой еркіндігі идеясын сақтау
Адалдық пен сенім	Шынайылыққа, ақиқатқа ұмтылу, өз сөзі мен ісінде тура болу	М. Әуезовтің ғылым және шығармашылыққа деген адалдығы	Шындыққа негізделген қоғам мен рухани сенім мәдениетін қалыптастыру

Кестеде құндылықтар мен оның шынайы өмірде іске асқан нәтижесін көріп отырымыз. Яғни, М.Әуезовтің өмірі де, шығармашылығы да халықаралық тәжірибелермен үйлеседі. Ортақ ұқсастығынан түйінді құзіреттіліктерді сұрыптай аламыз. Осы орайда тұлғаның интеллект түрлерін айта кеткен жөн. С.Кови интеллектінің 4 түрін бөліп көрсетеді [5]:

1. Физикалық интеллект (PQ).
2. Менталды интеллект (IQ).

3. Эмоционалды интеллект (EQ).

4. Рухани интеллект (SQ).

Бұл интеллект түрлері тұлғаның жан-жақты дамуы үшін қажетті жіктелім екені анық. Жаһандану заманында бәсекеге қабілетті болуы үшін осы қабілеттерді дамытуға көп көңіл болу қажет. Егер С.Кови ұсынған зерде түрлерін және М.Әуезовтің тұлғалық бейнесін біріктіріп, жаңа бір тұжырым жасасақ ол мынадай түйінді құзіреттіліктер мен құндылықтар болып жіктеледі:

1. Рухани-мәдени көшбасшылық

Рухани интеллект (SQ).

2. Ғылыми-танымдық ізденімпаздық

Менталдық интеллект (IQ).

3. Адамгершілік пен азаматтық ұстаным

Эмоционалды интеллект (EQ).

Сурет-3. М.Әуезовтің тұлғалық бейнесі

М.Әуезов шығармаларында қазақ халқының дәстүрі, салт-санасы, көшпелі мәдениеті, халықтық мінез-құлық пен табиғатпен байланыс кеңінен көрінеді. Мысалы, «Абай жолы» роман-эпопеясы арқылы қазақ қоғамының XIX ғасырдағы әлеуметтік-мәдени жағдайы, ұлттық болмыс, теңдік, білімге, өнерге ұмтылу мәселелері көркем суреттелген. Сонымен бірге, М.Әуезовтің шығармалары тек қазаққа ғана тән мәселелерді көтеріп қоймай, адамзаттық, гуманистік тұрғыдан да маңызды мәселелерге үн қатқан. Мысалы, оның еңбектерінде білім мен ғылым, мәдениет пен тіл арқылы адам өзін-өзі таниды, әлемге ашылады. Бұл тұрғыдан, Әуезовтің шығармашылық мұрасы *«ұлттық болмыс + жалпыадамзаттық құндылықтар»* үйлесімділігін көрсетеді. Міне, білім беру жүйесі осы екі бағытты да ұтымды біріктіруі тиіс.

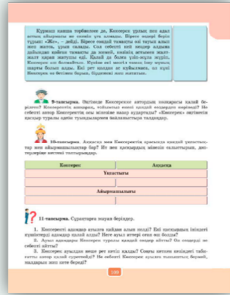
Н. Анастасьевтің 2006 жылы «Тамаша адамдар өмірі» сериясы бойынша «М. Әуезов» деген кітабы мен «Жеңімпаз қасіреті» атты еңбегі жарияланды [6]. Мұнда қаламгердің туындылары мен шығармашылық жолын қалағалап отырған көрнекті әдебиеттанушының М.Әуезов шығармаларын батыс және америка әдебиетінің көрнекті өкілдерінің ізденістермен, әуендермен (мотивтермен) салыстыра зерттеу, ойлану, толғаныстар нәтижесінде жазылған. Ал академик З.Ахметов «Мұхтар Әуезов әңгімелерінің поэтикасы» атты мақаласында жазушының өзгешелігін, қаламгерлік шеберханасын былайша сипаттайды: «М.Әуезов әңгімелерінің басты ерекшелігі қандай десек, алдымен айналадағы өмір құбылыстарын бейнелеудегі шындылдық, реалистік суреттеу әдісін шебер қолдана білетіндігі дер едік» [7]. Сонымен қатар, қаламгердің жан-жақты тұлға екенін ғалым А.Тайжанұлы да тілге тиек еткен болатын. Ол: «Белгілі шығармашылық адамдарының, оның ішінде ұлы жазушылар шығармашылықтарының басты өзіндік ерекшеліктері – олардың кең көлемді, терең мазмұнды, халық тағдыры мен өмірінің сан қырын қамтитындығында. М.О.Әуезов осы тұрғыдағы жазушы, зерттеуші-ғалым, ойшыл ретінде әлеуметтік-рухани өмірдің

барлық жақтарын шығармашылығына арқау етті және олар жазушы дүниетанымының негізгі бағыттары мен өзектерін анықтады, жалпы **құндылықтарын құрады**» [8, 11 б.], – деп маңызды әрі дәл анықтама берген еді. Шынында да, М.Әуезов – сайыпқыран ойлы, сан қырлы тұлға болатын. Ағартушылығы – Алаш қайраткері ретінде оқу-ағарту ісіне араласқаны, зерттеушілігі – қазақ әдебиеттану саласын іргелі жылжытып, ғылыми еңбектер жазғанында, жазушылығы – «Абай жолы» романынан бастап классикалық туындар жазғанында. Бұдан бөлек, еліміздегі тұңғыш футбол командасы «Жарыста» ойнағаны, Ойқұдық жайлауында қазақтың тұңғыш пьесасы «Еңлік-Кебекті» сахналағаны ел есінде. Ендеше, М.Әуезов бәрінен озық, бәрінен бірінші. Әрбір істе алға шығып, алғаш болып ұлт ісіне араласқаны да ақиқат. Бұл – бүгінгі білім алушыларға үлгі болуы тиіс. Көшбасшылыққа ұмтылған кез келген оқушы әйгілі қаламгердің тұлғалық бейнесінен өнеге алғаны құптарлық іс.

Тұжырымдарды саралай келе, М.Әуезовтің адамдық, рухани, шығармашылық бейнесін білім беру жүйесіне енгізу келесі бағыттар арқылы жүзеге асуы мүмкін:

- ▶ Оқушыларға алдына мақсат қойған, білімді, мұқият ойлай білетін, ұлттық мәдениетке құрметпен қарайтын тұлға ретінде мысал көрсету;
- ▶ Оның шығармаларын оқу барысында құндылық-бағдарланған талдау жүргізу: мысалы, қасиет, парыз, жауапкершілік, теңдік, білімге ұмтылу тақырыптары;
- ▶ Білім беру бағдарламаларында ұлттық код пен рухани даму жолын мәтіндік талдаудың құралы ретінде пайдалану;
- ▶ Мұғалімдердің білім беру әдістемесінде көбірек шығармашылық, пікірталас, жобалық жұмыстар енгізу арқылы оқушыны белсенді тұлға ретінде дамыту. Осылайша, М.Әуезовтің тұлғалық бейнесі білім беру жүйесіне «құндылықтық орталық» ретінде кірігуі мүмкін.

Кесте - 3. Білім беру стандартындағы құндылықтардан оқулыққа дейінгі түзілім: Құндылықтарды, құзіреттерді, оқу нәтижелерін, оқу мақсаттары мен оқу мазмұнын сындарлы үйлестіру

Құндылық және негізгі құзіреттілік (МЖБС)	Білім беру саласы бойынша оқыту нәтижелері (МЖБС)	Оқу мақсаты / тақырыбы (ТОБ)	Оқулықтағы көрінісі
«Адам», «Ар-ұждан», «Еңбек», «Табиғат» мазмұндық концептісі Адам мен табиғаттың байланысында еңбек ұғымы тіршілік қамы мен өмір сүрудің шарты ретінде көрінеді. Бірақ еңбектің мәні тек материалдық емес, рухани үйлесімділікпен қатар жүруі тиіс деген ой түйіледі Табиғат — тіршіліктің негізі әрі рухани айнасы. «Көксеректе» адам мен табиғат арасындағы үйлесімнің бұзылуы трагедияға әкеледі, яғни табиғатқа қарсы шыққан адам – өз болмысына қарсы шыққан тұлға	«Адам және қоғам» Оқушы адам мен табиғаттың өзара тәуелділігін, этикалық жауапкершілік ұғымын түсінеді; қоғамдағы адамның рөлін, ар-ұждан мен гуманизмнің маңызын ұғынады; қоршаған ортаға жанашыр көзқарас қалыптастырады	7-сынып «Балалар мен үлкендер» бөлімі М.Әуезов «Көксерек» Бағалау және салыстыру 7.3.1.1 кейіпкерлердің іс-әрекеті мен автор берген портреттік мінездемені салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығына баға беру; 7.3.3.1 шығарманы ұлттық құндылық тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу	

Кестеден құндылықтар жүйесінің оқулыққа дейінгі аралығын, логикалық бірізділігін аңғарамыз. Шын мәнінде, кез келген құндылық немесе идея белгілі педагогикалық яки дидактикалық сұрыптан өтіп барып қана қолдануға мүмкіндік алады. Онсыз әрекет етсе, оқу бағдарламасында да, оқулықта да әуелгі ой қисынсыз болмақ. Білім беру стандарты, УОБ (оқу мазмұны, оқу мақсаттары) және оқулық мағыналық үйлесіммен, білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сай, олардың танымына, қабылдауына лайықты түрде жүзеге асады. Бұл тұрғыда бағдарлама жасаушы да, оқулық құрастырушы да әр идеяны ұқыптылықпен, кәсіби шеберлікпен, ғылыми-шығармашылық көзқараспен орнықтыру қажет. Осы талаптардың орындалғанын жоғарыдағы кестеден көріп отырмыз. М.Әуезовтің «Көксерек» шығармасын талдау бойынша, мұнда «Стандарт-УОБ-оқулық» үштігі педагогикалық тәсілдермен байланыса келе, когнитивті-коммуникативті аспектілерді

құрап тұр.

Қазіргі білім беру парадигмасының құндылыққа бағдарлануы мәнәтінінде М.Әуезовтің зияткерлік тұлғасы ұлттық код пен әмбебап гуманизмнің синтезін бейнелейтін бірегей когнитивті модель ретінде қарастырылады. М.Әуезовтің энциклопедиялық білім қоры, ауқымды архивтік дереккөздерді сыни тұрғыда талдауы (critical thinking) және жүйелеу қабілеті – қазіргі «үлкен деректер» (Big Data) дәуіріндегі академиялық ізденістің классикалық эталоны. Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары ақпараттық қысым пен деректерді өңдеу жылдамдығын оңтайландырғанымен, білім алушының экзистенциалды және этикалық бағдарлары тек М.Әуезов мұрасындағыдай терең рухани-аксиологиялық мазмұн арқылы ғана верификациялануы тиіс.

Білім берудегі цифрлық трансформация жағдайында ЖИ құралдары мен М.Әуезо-

втії тұлғалық концепциясының интеграциясы «технологиялық инструмент» және «рухани мазмұн» дихотомиясын шешудің тиімді механизмі болып есептеледі. Жасанды интеллект алгоритмдерін қолдану барысында білім алушылар М.Әуезовке тән ғылыми адалдық (academic integrity) пен зияткерлік дербестік принциптерін императив ретінде ұстануы қажет. Бұл синергия функционалдық сауаттылықты арттырып қана қоймай, ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, жаһандық ақпараттық кеңістікте бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға бағытталған педагогикалық стратегияның негізін құрайды.

Бүгінгі білім беру жүйесі бірнеше өзгерістерді, жаңартуларды қажет етеді. Білім мазмұнының заманауи талаптарға сай келуі, оқыту әдістерінің тиімді болуы, бағалау жүйесінің өзгеруі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ықпалы. Қазақстанда осы бағыттар бойынша реформалар жүргізілуде: үлгілік бағдарламалар, бағалау жүйесі, педагогтердің кәсіби дамуы. Мысалы, орта білім беру деңгейінде «оқытудан күтілетін нәтижелер» ұғымы енгізілген. Сонымен қатар, білім беру мазмұны тек ақпараттық емес, құзыреттілікке, тұлғалық әлеуетке, өмірге дайындыққа бағытталған. Бұл тұрғыда құндылыққа бағдарланған білім беру – заман талаптарына сай бағыт.

Жаһандану, цифрландыру, жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру процесіне терең енуде. Онлайн-оқыту, адаптивті оқыту жүйелері, интеллектуалды платформалар, дербестендірілген білім беру мүмкіндіктері артып келеді. Құндылыққа бағдарланған білім беру мен ЖИ-ді үйлестіре отырып мына мәселелерді ескеру керек:

1. ЖИ-технологиялар оқыту процесін жекелендіру, оқушының белсенділігін арттыру мүмкіндігін береді. Бірақ олардың мазмұнына құндылықтық компонент енгізу – мұғалімнің, мектептің міндеті.
2. Оқушыларға берілетін білім мен құзыреттерде этика, адамгершілік, мәдениет, ұлттық сана болуға тиіс. ЖИ платформада автоматты тесттер, оқыту модулдері көп болса да, олар оқушымен «жаңа құндылықтар туралы диалог», «шығармашылық тапсырмалар», «әлеуметтік жобалар» арқылы толыққан болуы қажет.
3. ЖИ-ны пайдалану арқылы оқу бағдарламаларын адаптациялау, түрлі деңгейдегі оқушыға бейімдеу мүмкін, сонымен бірге құндылықтар жүйесін өлшеу, мониторингтеу, білім нәтижесін тектестімен емес, тұлғаның дамуына қатысты критерийлермен бағалау мүмкіндігі артады.
4. Мектеп пен мұғалім «технологияға сүйеніп қалмай», адам мен адам арасындағы қарым-қатынас, диалог, пікірталас, жобалық оқыту тәсілдеріне көңіл бөлуі тиіс. Сол арқылы құндылықтар нақты өмірмен байланыста беріледі. Осылайша, қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ЖИ-технологияларды енгізу – мүмкіншілік, бірақ құндылыққа бағдарланған білім беру тұрғысынан мақсатты бағыт пен мәдени мұраны сақтауымен бірге жүзеге асуы тиіс.

ЖИ – білім алушының мүмкіндігі мен қабілетін ары қарай дамытушы ретінде қызмет атқаруы керек.

Кесте - 4. Дағдылар және ЖИ арқылы дамытылатын түрі

Құндылық және негізгі құзыреттілік (МЖБС)	Білім беру саласы бойынша оқыту нәтижелері (МЖБС)
Салыстыру	Мазмұн мен тақырып бойынша шығармаларды салыстыру
Талдау	Ортақ және өзгеше идеяларды анықтау
Шығармашылық	Жаңа мәтін, кесте, рөлдік ойындар құру
Цифрлық сауаттылық	ЖИ құралдарын дұрыс, мақсатқа сай қолдана білу, «Көксе-ректің» 3D форматтағы бейнесін жасау

Сыни ойлау

ЖИ жауабын тексеру, ой елегінен өткізу, сыни ойлау, «құндылықтың деңгейін» анықтау, құндылықтың өзгерісін саралау

Ұсыныстар

Жоғарыда қарастырылғандай, М.Әуезовтің тұлғалық бейнесі, шығармалары білім жүйесіне ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды интеграциялау үшін таптырмас ресурс. Сонымен бірге, ХХІ ғасырдағы білім беру жүйесі ЖИ-технологияларын белсенді түрде қолдануда, бірақ олардың мәні – білім берудің мәдени-рухани компонентін толықтай алмастыра алмайды. Сондықтан білім беру мазмұнын, оқыту тәсілдерін, бағалау жүйесін құндылықтар парадигмасы бойынша қайта құру маңызды:

1. Оқу-бағдарламаларда тұлғалық дамуға, құндылықтарға бағытталған мақсаттар мен күтілетін нәтижелерді нақтылау. Мысалы, әр пәннің мазмұнына «менің ұлттық мәдениетім», «жаһандану жағдайында жауапты азамат болу», «әділдік, қайрат, шығармашылық» сияқты құндылықтар енгізілген модульдер қосу.
2. ЖИ-технологияларды оқытуда қолдану кезінде оқушының жеке даму жолын есепке алу, автоматты бағалауға ғана сүйенбей, тұлғалық және әлеуметтік дағдыларды бағалау жүйесін енгізу.
3. М.Әуезов шығармашылық мұрасын мектеп және колледж деңгейінде жан-жақты пайдалану: әдеби талдаулар, тұлға-қоғам байланысы, арнайы модульдер, оқулықтар, факультативтер әзірлеу.
4. Мектептің тәрбиелік ортасын жетілдіру: білім беру ұйымында құндылықтар ортақ тілге айналуы, мектептің миссиясы, мазмұны, іс-әрекеті құндылықтарға бағытталуы тиіс. Мысалы, мектеп мәдениетін қалыптастыруда «Әуезов мектебі» типтік үлгілері, мектепішілік жобалар, оқушылардың этикалық, азаматтық, шығармашылық белсенділігін арттыруға арналған бағдарламалар. М.Әуезов мектептер

желісінде оқитын білім алушылардың бірыңғай базасын қалыптастыру және «оқушының тұлғалық бейнесін» айқындау.

Осы ұсыныстар жүзеге асырылған жағдайда, білім беру саласы – құндылықтарды тәрбиелейтін, ұлттық және жалпыадамзаттық мәдениетті үйлестіретін, заманауи технологиялар мен рухани дәстүрді серіктестікке айналдыратын жүйеге айналмақ.

Міне, осы құзіреттіліктер мен құндылықтарды саралай келе **бүгінгі білім алушының бейнесі жасалады**. Ол М.Әуезовтің тұлғалық дамуына ұқсас мынадай үш бөлікке бөлінеді:

1. Рухани-мәдени көшбасшылық

2. Ғылыми-танымдық ізденімпаздық

3. Адамгершілік пен азаматтық ұстаным

Мұның тиімділігі: біріншіден, оқушы бейнесі мен бағдары айқындалады, екіншіден, түрлі сайыстар өткізген кезде осы басты ұстанымды мектеп әкімшілігі негізге алады. Сөйтіп, мектептердің концептуалды жүйесі дәстүр ретінде уақыт өте келе қалыптасады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, М. Әуезовтің тұлғалық бейнесі, оның шығармашылығы біздің ұлттық мәдениетіміздің әрі рухани баға жүйемізді аршып көрсетеді. Білім беру стандарты мен үлгілік оқу бағдарламалары бұл бағытты құқықтық түрде бекіткен. Ал заманауи білім беру жүйесі ЖИ-технологияларымен қарқын алуда.

Құндылыққа бағдарланған білім беру қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғасы М.Әуезовтің шығармашылығы мен тұлғалық бейнесі негізінде жүзеге асырылғанда оқушылардың тұлғалық, адамгершілік

және әлеуметтік дамуына айтарлықтай үлес қосады. Білім беру процесінде әдебиеттегі әділдік, адалдық, еңбекқорлық, адамгершілік және патриотизм сияқты құндылықтарды жүйелі түрде насихаттау арқылы оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін, коммуникативтік дағдыларын және әлеуметтік құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік туады. Сонымен қатар, заманауи білім беру стандарттарына сәйкес, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, жасанды интеллект мүмкіндіктерін және пәнаралық интеграцияны қолдану білім беру сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Құндылыққа бағдарланған білім беру келесі принциптерге сәйкес жүргізілуі тиіс: сабақтарда мақсаттылық пен жүйелілік сақталып, оқу бағдарламасының логикалық құрылымына сәйкес жоспарлануы, оқушылардың жеке ерекшеліктері ескеріліп, олардың қызығушылығы мен даму деңгейіне бейімделген тапсырмалар ұсынылуы қажет. Білім беру процесінде ақпараттық, коммуникативтік және әлеуметтік құзыреттіліктерді қалыптастыруға басымдық беріліп, оқушылардың алған білімін өмірлік тәжірибеде қолдануға үйрету маңызды. Сонымен қатар, оқушылардың дамуын жүйелі бағалау, өздігінен ойлану және өз жетістіктерін бағалай алу қабілетін қалыптастыру қажет. Осы талаптарды іске асыру арқылы білім беру тек ақпараттық сипатта қалмай, оқушылардың тұлғалық қалыптасуын, әлеуметтік жауапкершілігін, адамгершілік және ұлттық құндылықтарға деген оң көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Білім туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасының Заңы: 2007 жылғы 27 шілдеде қабылданған № 319. Қолжетімділігі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_#z0. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. – Қолжетімділігі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
3. Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries / S. H. Schwartz // *Advances in experimental social psychology* / ed. by M. P. Zanna. – New York: Academic Press, 1992. – Vol. 25. – P. 1–65. – DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6).
4. National Framework for Values Education in Australian Schools [Electronic resource]. – 2005. – Access mode: <https://asmre.org/801/11/AustralianNationalValuesFramework-2005.pdf>. – (Date of access: 06.04.2025).
5. Как стать умнее: 4 типа интеллекта по Стивену Кови [Электронный ресурс] // 4Brain : [сайт]. – URL: <https://4brain.ru/blog/kak-stat-umnее-4-tipa-intellekta-po-stivenu-kovi/> (дата обращения: 06.04.2025).
6. Анастасьев, Н. Трагедия триумфатора / Н. Анастасьев. – Алматы : [б. и.], 2007. – 504 с.
7. Ахметов, З. Мұхтар Әуезов әңгімелерінің поэтикасы / З. Ахметов // Әуезов, М. Шығармаларының елу томдық толық жинағы / М. Әуезов. – Алматы: Ғылым, 1997. – Б. 377–383.
8. Тайжанұлы, А. Мұхтар Әуезов – ойшыл, ғалым, ұстаз / А. Тайжанұлы. – Алматы : Ғылым, 1998. – 304 б.

● ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ЛИЧНОСТНЫЙ ОБРАЗ М. ӘУЕЗОВА

Абдикалыкова Т.С.

ГКП ПХВ «Школа-гимназия №86 имени Мухтара Ауэзова» акимата города Астаны

Каржикова Д.С.

ГКП ПХВ «Общеобразовательная школа №101» акимата города Астаны

Шаяхметова К.Ж.

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 17» отдела образования города Семей УО области Абай

Аннотация. В статье концепция ценностно-ориентированного образования рассматривается на основе творчества и личностного облика выдающегося представителя казахской литературы М. Әуезова. Анализируются пути обеспечения личностного, социального и интеллектуального развития учащихся посредством продвижения национальных и моральных ценностей в образовательном процессе. Ценности, пред-

ставленные в произведениях М. Әуезова – такие как справедливость, честность, трудолюбие, гуманизм и патриотизм, – могут стать основой воспитательной, учебно-познавательной деятельности в современной системе среднего образования. Кроме того, в статье освещаются современные методы внедрения ценностно-ориентированного образования, международный опыт, логическая последовательность и согласованность между Государственным образовательным стандартом и содержанием учебников, место творчества М. Әуезова в учебном курсе «Казахская литература», методы развития творческого и критического мышления, а также возможности информационно-коммуникационных технологий и искусственного интеллекта. Определены направления повышения компетентности обучающихся, формирования коммуникативных навыков, расширения понимания социальных и культурных ценностей на основе представленных в статье подходов.

Ключевые слова: ценность, образование, Мухтар Әуезов, личность, национальные ценности, литература, творческое мышление.

● VALUE-ORIENTED EDUCATION: THE PERSONAL IMAGE OF M. AUEZOV

Abdikalikova T.S.

GKP PHB «School-gymnasium No. 86 named after Mukhtar Aueзов» of the akimat of Astana

Karzhikova D.S.

GKP PCV «Comprehensive school No. 101» of the Akimat of Astana

Shayakhmetova K.Zh.

KSU «Secondary General education School No. 17» of the Department of Education of the city of Semey in the Abai region

Abstract. This article examines the concept of value-oriented education through the lens of the works and personal legacy of Mukhtar Aueзов, a prominent figure in Kazakh literature. It analyzes the ways to ensure students' personal, social, and intellectual development by promoting national and moral values within the educational process. Values reflected in Aueзов's works – such as justice, honesty, diligence, humanity, and patriotism – can serve as a foundation for educational and cognitive activities in modern secondary education. In addition, the article discusses contemporary methods of implementing value-oriented education, international practices, the logical coherence and alignment between the State Educational Standard and school textbooks, the role of Aueзов's works in the content of the subject Kazakh Literature, approaches to fostering creative and critical thinking, as well as the potential of information and communication technologies and artificial intelligence. The article outlines ways to enhance learners' competencies, develop their communication skills, and expand their understanding of social and cultural values through the approaches presented.

Keywords: value, education, Mukhtar Aueзов, personality, national values, literature, creative thinking.

МРНТИ 14.25.07

ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ ПО ГЕОМЕТРИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Джурбаева А.Т.

КГУ «Восточно-Казахстанская областная специализированная школа-интернат-колледж олимпийского резерва для одаренных детей в спорте» управления физической культуры и спорта ВКО

Аннотация. В статье рассматривается значение практико-ориентированных заданий по геометрии как инструмента формирования функциональной грамотности учащихся 10-11 классов. Анализируются возможности развития функциональной грамотности старшеклассников через систему заданий, приближенных к реальным жизненным ситуациям. Доказывается, что такой подход не только повышает мотивацию к изучению предмета, но и способствует развитию критического мышления, навыков работы с информацией и умения принимать обоснованные практические решения - ключевых компонентов функциональной грамотности в условиях современного общества.

Ключевые слова: геометрия, практико-ориентированные задания, функциональная грамотность.

Введение

Современная система образования требует от выпускников не просто владения теоретическими знаниями, но и умения применять их в реальной жизни. В этом контексте особую значимость приобретает формирование функциональной грамотности учащихся, включающей способность решать практические задачи.

На первый план выходит задача развития у обучающихся не только предметных знаний, но и навыков их применения в реальных, порой нестандартных жизненных ситуациях. Такая способность обозначается понятием «функциональная грамотность», которая стала ключевым в рамках обновлённого Государственного общеобязательного стандарта средне-

го образования Республики Казахстан (ГОСО РК).

Сегодня функциональная грамотность рассматривается как основа успешной адаптации, самореализации и непрерывного обучения человека на протяжении всей жизни.

Одной из важнейших учебных дисциплин является геометрия, через которую успешно формируются необходимые навыки. Практическая значимость работы заключается в том, что представленная система задач и методические рекомендации по их включению в учебный процесс могут быть использованы учителями математики для повышения мотивации старшеклассников и достижения ими не только предметных, но и метапредметных

образовательных результатов, предусмотренных ГОСО РК.

В связи с этим внедрение таких заданий по геометрии в учебный процесс становится актуальным педагогическим инструментом. Эти задачи развивают у учащихся навыки планирования, расчёта, оценки результата и анализа ситуации – то есть те компетенции, которые лежат в основе функциональной грамотности.

Материал основан на исследовательской деятельности по внедрению практико-ориентированных заданий. В работе также рассматриваются методические аспекты организации учебной деятельности, направленной на достижение современных образовательных результатов. Сделан вывод о том, что целенаправленное использование прикладного компонента в преподавании геометрии превращает учебную дисциплину в эффективное средство подготовки школьников к успешной адаптации в современном обществе.

Актуальность данной темы заключается в том, что современное образование ориентировано на применение знаний в реальной жизни. Развитие функциональной грамотности – одно из ключевых направлений современной школы. Практико-ориентированные задания позволяют развивать у учащихся навыки анализа, планирования, вычислений и аргументации, что особенно важно в условиях внедрения оценки функциональной грамотности.

Цель данного исследования – теоретически обосновать и разработать систему практико-ориентированных заданий по геометрии, направленную на формирование функциональной грамотности старшеклассников, а также апробировать её эффективность.

Реформирование системы образования Республики Казахстан, инициированное в рамках Государственной программы развития образования и входа в число 30 наиболее развитых стран мира, напрямую связано с повышением качества человеческого капитала. Ключевым показателем качества образования сегодня

является функциональная грамотность школьников.

Данный обзор анализирует казахстанскую и международную научно-методическую литературу, посвящённую роли практико-ориентированных заданий по геометрии в формировании функциональной грамотности старшеклассников в контексте образовательной политики Республики Казахстан. Обновлённое содержание среднего образования Республики Казахстан делает акцент на компетентностный подход, в рамках которого геометрия перестаёт быть сугубо теоретической дисциплиной.

Национальная академия образования имени И. Алтынсарина (сборники заданий для формирования функциональной грамотности учащихся доступны на сайте: <https://www.nao.kz/>) является ключевым разработчиком учебно-методических материалов. На её сайте размещены сборники заданий, диагностические работы и методические рекомендации для учителей по формированию всех видов функциональной грамотности, включая математическую. Эти материалы служат основным ориентиром для педагогов Республики Казахстан.

В учебных программах и учебниках по геометрии для 10–11 классов, разработанных в рамках обновлённого содержания образования, прослеживается стремление включить задания прикладного характера. Ахметова Г.К. и Жадрин М.Ж. раскрывают сущность функциональной грамотности применительно к отечественному контексту (*Формирование функциональной грамотности учащихся в условиях обновления содержания среднего образования Казахстана* / Г. К. Ахметова, М. Ж. Жадрин // Педагогика и психология. – 2020. – № 4 (53). – С. 35–44). В работе анализируются компоненты математической грамотности и даются рекомендации по их интеграции в учебный процесс.

Одна из казахстанских исследовательниц, Садыкова Ж.Т., подробно рассматривает методику работы с задачами по стереометрии прикладного характера (*Развитие математической грамотности учащихся через решение прикладных задач по стерео-*

метрии / Ж. Т. Садыкова // *Математика в казахстанской школе*. – 2022. – № 3. – С. 18–25). В её исследованиях предлагаются задания, связанные с архитектурой (расчёт материалов для куполообразных сооружений, подобных юрте), дизайном и геодезией. Особое внимание уделяется этапу интерпретации результата применительно к реальной жизни. Изучение симметрии в казахском орнаменте, расчёт объёмов и площадей поверхности традиционных жилищ делают обучение геометрии лично и культурно значимым.

Проведённый анализ позволяет утверждать, что тема практико-ориентированного обучения геометрии в Республике Казахстан является чрезвычайно актуальной и обусловлена государственным заказом на формирование функциональной грамотности личности.

Нормативная база Республики Казахстан создаёт все предпосылки для перехода от знаниевой к компетентностной парадигме. Теоретическая и методическая основа разрабатывается казахстанскими учёными и педагогами-новаторами, которые видят большой потенциал в интеграции национально-культурного контекста в обучении геометрии. Практико-ориентированные задания являются адекватным и эффективным ответом на вызовы международных исследований и требования экономики.

Ключевой задачей на сегодняшний день является преодоление разрыва между передовой образовательной политикой и массовой школьной практикой через системную методическую поддержку учителя и создание необходимых ресурсов.

Таким образом, целенаправленное и систематическое использование практико-ориентированных заданий по геометрии является мощным средством формирования не только математической, но и общей функциональной грамотности старшеклассников Республики Казахстан.

Методика

Концептуальная основа методики

Цель: формирование и развитие функци-

ональной грамотности старшеклассников через систематическое использование на уроках геометрии и во внеурочной деятельности специально разработанных практико-ориентированных заданий.

Задачи методики включают обеспечение прочного усвоения геометрических знаний через их применение в реалистических жизненных ситуациях. Также важным является развитие умений анализировать, моделировать, проводить расчёты, аргументировать свои решения и представлять результаты — ключевых компонентов функциональной грамотности.

Одной из воспитательных задач является формирование интереса к предмету, демонстрация его практической и культурной значимости, в том числе в контексте социально-экономического развития Казахстана.

В методике используются различные педагогические подходы:

- ▶ системно-деятельностный, в котором ученик выступает как активный субъект, добывающий знания в процессе решения практических задач;
- ▶ компетентностный, ориентированный на формирование умений применять знания в жизни;
- ▶ контекстный, предполагающий погружение учебного материала в жизненный, профессиональный и национально-культурный контекст.

Была проведена классификация практико-ориентированных заданий по геометрии, и для системной работы предлагается использовать четыре основных блока заданий.

Блок 1: Задачи с национально-культурным и историческим контекстом, направленные на повышение мотивации и установление связи обучения с культурным наследием Казахстана.

Примеры:

- ▶ Тема: "Правильные многоугольники. Симметрия".

Задание: "Проанализируйте казахский орнамент 'Қошқар мүйіз'. Выделите в нем элементы осевой и центральной симметрии. Создайте свой орнамент-брелок, используя геометрические преобразования, и рассчитайте необходимое количество материала для его изготовления."

- Тема: "Цилиндр. Конус".

Задание: "Юрта — гениальное изобретение кочевников. Рассчитайте, сколько войлока (в квадратных метрах) потребуется для покрытия традиционной юрты, если известны её диаметр и высота. Как изменится расход материала, если увеличить высоту на 10%?"

Блок 2: Задачи, связанные с социально-экономическим развитием и географией Республики Казахстан, целью которых является формирование гражданской и экономической грамотности.

Пример:

- Тема: "Тела вращения".

Задание: "Для хранения зерна на элеваторе используются цилиндрические силосы. Рассчитайте объем одного силоса и стоимость покраски его боковой поверхности, если известны расценки на краску и работы."

Блок 3: Бытовые и профессионально-ориентированные задачи, целью которых является формирование жизненных и пред- профессиональных навыков.

Примеры:

- Тема: "Площади поверхности".

Задание (проект «Ремонт»): "Вам необходимо застелить ламинатом пол в комнате неправильной формы. Составьте план-схему комнаты, выполните необходимые измерения и расчёты. Определите, сколько упаковок ламината нужно купить, учитывая процент отходов при укладке. Составьте смету."

- Тема: "Параллелепипед".

Задание (для будущих логистов): "Определите, сколько коробок в форме прямо-

угольного параллелепипеда заданного размера можно разместить в кузове грузовика, чтобы максимально использовать объем пространства."

Блок 4: Исследовательские и проектные задачи.

Примеры:

- Проект "Геометрия идеальной парковки": исследовать оптимальные углы и размеры парковочных мест на улицах города, предложить собственный вариант разметки."
- Проект "Архитектурный макет": создать макет современного общественного пространства (сквера, площадки), используя знания о геометрических фигурах и телах. Защитить проект, обосновав геометрические расчёты.

Результат исследования: рост интереса к предмету, развитие навыков самостоятельной работы и аргументации.

Этапы реализации методики

1. Диагностический этап

- Проведение входного теста на применение геометрических знаний в практических задачах;
- Анкетирование для выявления уровня мотивации и самооценки учащихся.

2. Обучающий этап

- Внедрение практико-ориентированных заданий в учебный процесс;
- Интеграция задач в темы: "Правильные многоугольники. Симметрия", "Площади поверхности", "Параллелепипед", "Тела вращения", "Цилиндр. Конус";
- Работа в группах, анализ жизненных кейсов.

3. Практический этап

- Выполнение практико-ориентированных заданий учащимися.

4. Контрольно-аналитический этап

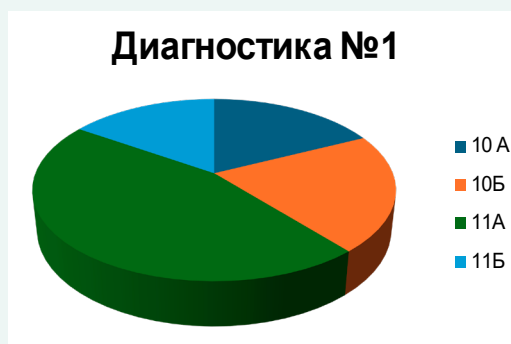
- ▶ Итоговая диагностика результатов;
- ▶ Рефлексия учащихся.

Данная методика показала высокую эффективность в развитии функциональной

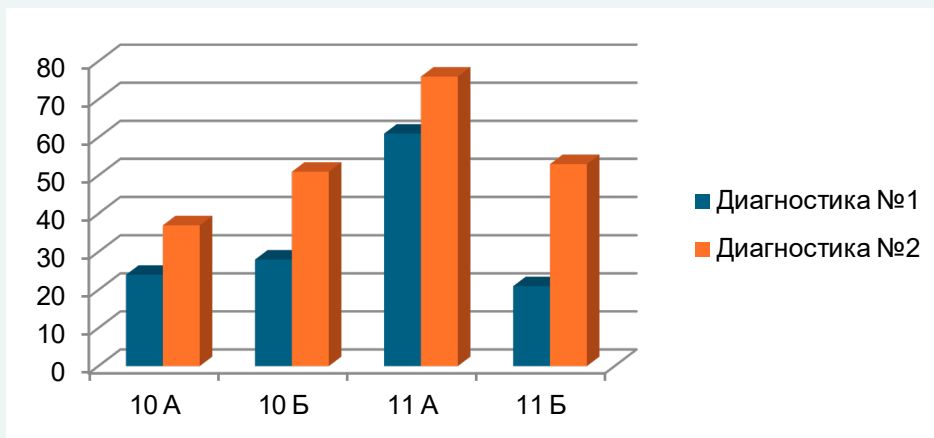
грамотности, математического мышления и навыков самоорганизации, что подтверждается сравнением результатов диагностики до и после её внедрения.

Результаты диагностики №1 (до внедрения)

Цель: выявить уровень применения геометрических знаний в практических ситуациях.

Результаты диагностики №2 (после внедрения)

Оценка эффективности проводилась путем анализа количества верных решений и типичных ошибок учащихся. Также была проведена самооценка по вопросу "Стало ли легче решать практические задачи?" по шкале от 1 до 5.

Исследование проходило среди учащихся 10–11 классов в течение двух месяцев. На уроках геометрии внедрялись практи-

ко-ориентированные задания по следующим разделам: прямоугольная система координат и векторы в пространстве, тела вращения, объемы тел, многогранники.

Входная диагностика показала, что менее 30% учащихся могут самостоятельно применить формулы к реальным ситуациям. После системной работы с практико-ориентированными заданиями этот показа-

тель вырос до 68%.

Результаты исследования:

- ▶ Повышение интереса к предмету (по анкетам - у 73% учащихся);
- ▶ Сокращение количества механических ошибок благодаря пониманию смысла формул;
- ▶ Рост уверенности в самостоятельных расчетах;
- ▶ Увеличение среднего балла по итоговой диагностике на 26%;
- ▶ Разработка учебно-методического пособия для 10-11 классов "Прикладные задачи по геометрии", утвержденного и рекомендованного к использованию в учебно-воспитательном процессе на заседании Экспертного совета управления образования Восточно-Казахстанской области;
- ▶ Обобщение опыта работы на республиканских педагогических чтениях "Творчество, инновации в педагогической деятельности", выступление на республиканской научно-практической конференции "Интеграция образования и науки в сфере физической культуры и спорта";
- ▶ Трансляция методики и авторского материала в практику (охват - 4 области).

Практическое применение

Этап 1. Подготовительный (Диагностика и планирование)

Была проведена диагностика исходного уровня (входной мониторинг) с целью выявления практических навыков учащихся и их умения применять знания в реальной жизни. На этом этапе также проведена интеграция практико-ориентированных заданий в календарно-тематическое планирование.

Пример:

Тема: "Тела вращения. Цилиндр".

Традиционный урок, где решаются задачи на вычисление объема и площади

поверхности, заменяется обновлённым уроком с практико-ориентированным заданием - "Проект: создание экологичной упаковки для кумыса".

Задача: Компания поручила разработать цилиндрическую банку для кумыса объемом 0,5 л. Необходимо рассчитать размеры (радиус и высоту), чтобы минимизировать расход жести (минимизировать площадь полной поверхности). Обоснуйте экономическую целесообразность выбранного варианта.

Этап 2. Реализация (Формы работы и примеры заданий)

На уроках используются разнообразные формы работы: разминка для развития функциональной грамотности, групповая работа над жизненными кейсами, проектная деятельность.

Пример:

Проект "Геометрия моего города".

Задача: сфотографировать архитектурные объекты города (здания, памятники, фонтаны), в которых можно выделить геометрические фигуры и тела. Создать презентацию или коллаж с описанием и расчетами объемов и площадей этих объектов.

Также была проведена классификация практико-ориентированных заданий по контекстам с разделением на модули:

Модуль 1. Национально-культурный контекст

Пример задачи — "Юрта: гений кочевников" (Тема "Цилиндр. Конус. Площадь поверхности"). В условии заданы параметры каркаса юрты: цилиндрическая основа высотой H , коническая крыша высотой h и диаметр юрты. Необходимо вывести формулу площади внешней поверхности войлочного покрытия (стены + крыша). Возможна творческая задача — предложить современный дизайн юрты-кафе с изменённой формой крыши, например, полусферой.

Модуль 2. Социально-экономический контекст

Задачи на темы "Координаты. Векторы. Расстояние между точками", связанные с реальными ситуациями из экономики и географии.

Модуль 3. Бытовой контекст

Практические задачи, связанные с ремонтом, расчётами и составлением смет (Тема "Площадь фигур. Прямоугольный параллелепипед").

Этап 4. Контроль и оценка эффективности

На этом этапе используется критериальное оценивание, формируется "Портфолио функциональной грамотности", а также листы самооценки, где ученики отмечают, какие навыки (работа с информацией, расчёты, аргументация) у них развились.

Начав с внедрения одного задания, постепенно создаётся собственная уникальная база практико-ориентированных задач, которая поможет ученикам не только знать геометрию, но и видеть её красоту и пользу в жизни.

Предложенная методика показала высокую практическую эффективность при условии системного применения. Она способствует не только усвоению учебного материала, но и развитию у старшеклассников ключевых компетенций, необходимых в жизни.

Рекомендации

Рекомендации по использованию методики практико-ориентированных заданий в геометрии для формирования функциональной грамотности старшеклассников

1. Подготовка к внедрению методики:

- ▶ Начинайте с простых прикладных задач, близких к жизненному опыту учащихся (ремонт, покупки, планировка).
- ▶ Используйте реальные данные: прайс-листы, планы помещений, чертежи.
- ▶ Подготовьте шаблоны для расчётов

(таблицы, бланки, калькуляторы).

- ▶ Обеспечьте визуализацию задач (рисунки, схемы, модели).
- ▶ Предусмотрите время для обсуждения и обоснования решений.

2. Методы оценки результатов:

- ▶ Введение критериев оценивания: правильность расчётов, обоснованность решений, оформление работы, логическая последовательность.
- ▶ Использование дескрипторов для конкретизации умений (например, ученик: "нашёл площадь", "учёл скидку", "сделал вывод").
- ▶ Применение самооценки и взаимооценки при работе в парах или группах.
- ▶ Сравнение результатов входной и итоговой диагностики для отслеживания динамики развития навыков.
- ▶ Ведение портфолио учеников с выполненными проектами и кейсами.

3. Адаптация к разным группам:

- ▶ Для учащихся с высоким уровнем подготовки — более сложные, многоэтапные задачи с экономическим или инженерным уклоном.
- ▶ Для учеников с трудностями — пошаговые задания с опорой на готовые формулы и шаблоны.
- ▶ Использование дифференцированных заданий в рамках одной темы (например: базовый расчёт — задача с условиями — творческая задача).
- ▶ Организация парной и групповой работы для развития сотрудничества и обмена опытом.

4. Практические советы:

- ▶ Проводить итоговые уроки в формате мини-проектов или деловых игр (ремонт, строительство, путешествие).
- ▶ Интегрировать задания с использованием ИКТ (Google Таблицы, SketchUp, GeoGebra).

- ▶ Создавать банк прикладных задач, связанных с местным сообществом или жизнью школы.

5. Методическая поддержка:

- ▶ Объединяться с коллегами для обмена заданиями и опытом.
- ▶ Включать методику в школьные методические объединения и электронные курсы.
- ▶ Проводить мастер-классы и открытые уроки с акцентом на развитие функциональной грамотности.

Заключение

Таким образом, исследование подтвердило высокую эффективность практико-ориентированных заданий по геометрии как средства формирования функциональной грамотности старшеклассников в условиях современной образовательной системы Республики Казахстан. Теоретическая значимость работы заключается в систематизации и адаптации теоретических положений о функциональной грамотности применительно к школьному курсу геометрии с учётом национального образовательного контекста. Установлено, что системное использование практико-ориентированных заданий позволяет преодолеть разрыв между абстрактными геометрическими знаниями и их применением в реальных жизненных, профессиональных и социальных ситуациях.

Проведённое исследование подтвердило, что применение практико-ориентированных заданий по геометрии является эффективным средством формирования функциональной грамотности старшеклассников. Реализация данной методики в учебном процессе способствует развитию учащихся не только математических умений, но и практических навыков — планирования, анализа, оценки и аргументации.

Разработанная методика может быть адаптирована под различные уровни подготовки учащихся и внедрена в любые образовательные учреждения. Она усиливает прикладной характер математического образования и ориентирует педаго-

гов на развитие у школьников ключевых навыков XXI века.

Реализация данного подхода способствует не только достижению предметных результатов, но и формированию у старшеклассников критического и пространственного мышления, навыков работы с информацией, способности аргументировать свою позицию и видеть математические закономерности в окружающем мире. Это полностью соответствует стратегическим ориентирам системы образования Республики Казахстан, отражённым в государственных программах, и подготавливает учащихся как к успешному участию в международных исследованиях, так и к осознанной, продуктивной жизни в современном обществе.

Таким образом, интеграция практико-ориентированных заданий в обучение геометрии является не просто эффективным методическим инструментом, а необходимым условием формирования функционально грамотной, конкурентоспособной и творчески мыслящей личности, способной к решению актуальных задач, стоящих перед страной. Перспективы дальнейшей работы включают масштабную методическую поддержку педагогов, создание открытых банков заданий и активное распространение успешных практик на уровне школ, регионов и всей образовательной системы.

Список использованных источников

1. Атанасян, Л. С. Геометрия: учебник для 10–11 классов / Л. С. Атанасян, В. Ф. Бутузов. – Москва: Просвещение, 2021. – 320 с.
2. Бурда, М. И. Геометрия: прикладные задачи: учебное пособие / М. И. Бурда. – Харьков: Ранок, 2019. – 112 с.
3. Абдрахманова, А. М. Функциональная грамотность как основа современного школьного образования / А. М. Абдрахманова // Образование и наука Казахстана. – 2021. – № 3. – С. 27–32.
4. Галимова, Т. Т. Геометрические компетенции в условиях обновленного содержания образования / Т. Т. Галимова // Методический вестник. – 2020. – № 5. – С. 45–50.
5. Методические руководства для учителей по критериальному оцениванию (10–11 классы, математика).

- тика). – НИШ, 2018-2022. – [беттер саны көрсетілмеген].
6. Ковалева, Г. С. Формирование функциональной грамотности школьников / Г. С. Ковалева. – Москва: Центр оценки качества образования, 2020. – 156 с.
 7. Назарбаев Интеллектуальные школы. Методическое пособие по формированию функциональной грамотности учащихся. – Нур-Султан: НИШ, 2022. – 88 с.
 8. Мусина, А. И. Проектная деятельность на уроках математики как способ формирования функциональной грамотности / А. И. Мусина // Математика в школе. – 2022. – № 2. – С. 12–15.
 9. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. – Астана, 2019. – [беттер саны көрсетілмеген].
 10. Мынбаева, А. К. Формирование функциональной грамотности учащихся: теория и практика [Текст] / А. К. Мынбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – [беттер саны көрсетілмеген].
 11. Балтабаева, Ж. У. Проблемы и перспективы формирования функциональной грамотности на уроках математики в условиях обновления содержания образования [Текст] / Ж. У. Балтабаева // Открытая школа. – 2021. – № [көрсетілмеген]. – С. [көрсетілмеген].

● ГЕОМЕТРИЯ БОЙЫНША ПРАКТИКАЛЫҚ-БАҒДАРЛАНҒАН ТАПСЫРМАЛАР ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Джурбаева А.Т.

ШҚО дене шынықтыру және спорт басқармасының «Спортта дарынды балаларға арналған Шығыс Қазақстан облыстық олимпиада резервінің мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі» КММ

Аңдатпа. Мақалада 10-11 сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру құралы ретінде геометрия бойынша тәжірибеге бағытталған тапсырмалардың маңызы қарастырылады. Жұмыста геометрия бойынша тәжірибеге бағытталған тапсырмалар жүйесі арқылы жоғары сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мүмкіндіктері зерттеледі. Бұл тәсіл пәнді оқуға деген ынтаны арттырып қана қоймай, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы функционалдық сауаттылықтың негізі болып табылатын сыни ойлауды, ақпаратпен жұмыс істеу және тәжірибеге бағытталған шешімдер қабылдау қабілетін дамытатыны дәлелденді.

Түйінді сөздер: геометрия, тәжірибеге бағытталған тапсырмалар, функционалдық сауаттылық.

● PRACTICE-ORIENTED GEOMETRY TASKS AS A MEANS OF FORMING FUNCTIONAL LITERACY OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Dzhurbayeva A.T.

KSU «East Kazakhstan Regional Specialized Boarding School-Olympic Reserve College for gifted children in sports» of the Department of Physical Culture and Sports of East Kazakhstan Region

Abstract. The article discusses the importance of practice-oriented geometry tasks as a tool for forming functional literacy of students in grades 10-11. The paper explores the possibilities of forming functional literacy of high school students through a system of practice-oriented geometry tasks. It is proved that this approach not only increases motivation to study the subject, but also develops critical thinking, the ability to work with information and make practice-oriented decisions, which is the basis of functional literacy in modern society.

Keywords: geometry, practice-oriented tasks, functional literacy.

FTAMP 14.25.09

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ТИІМДІ ДАМУ АҒДЫЛАРЫ

Доспанова Ж.А.

Астана қаласы әкімдігінің «Кемел Ақышев атындағы №69 мектеп-гимназия» ШЖҚ МКК

Аңдатпа. Бұл мақалада функционалдық сауаттылықтың негізі саналатын оқу сауаттылығын бастауыш сыныптардан бастап дамытудың маңызы мен өзектілігі қарастырылады. Білім беру процесінде бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын арттыру мақсатында қолданылатын инновациялық әдіс-тәсілдердің тиімділігі мен ерекшеліктері талданады. Бастауыш сыныптарға арналып құрастырылған автордың «Кел, балалар, оқылық!» вариативтік компонент курсының білім сапасы мен оқу-сауаттылығының артуына байланысты тиімділігі айқындалып, зерттеу жүргізіледі. Мәтінмен жұмыс істеу барысында интерактивті, инновациялық тапсырмаларды қолданудың функционалдық сауаттылық дағдыларына әсері қарастырылады.

Түйінді сөздер: оқу сауаттылығы, оқыту әдіс-тәсілдері, коммуникативтік дағдылар, бастауыш сынып.

Кіріспе

Қазіргі дамыған ақпарат ғасырында білім беру саласындағы басты құзіреттіліктердің бірі – оқу сауаттылығы. Ал оқу сауаттылығын дамытуға бастауыш сыныптардан бастап ерекше назар аударудың маңызы зор. Себебі дәл осы кезеңде баланың санасында оқу, түсіну, мәтінді талдау және ой қорыту дағдылары қалыптасады. Бұл дағдылар білім алушылардың интеллектуалдық қабілеттерінің іргетасы болып саналады. Бастауыш сыныптарда оқу сауаттылығына басымдық берілсе, баланың сөздік қорының баюына, мәтінді түсіну және талдау дағдыларының дамуына, оқу жылдамдығының артуына және оқуға деген қызығушылығының жоғарылауына ықпал жасайды. Жалпы айтқанда, оқу сауаттылығы білім алушылардың төрт бағыт бойынша дамуына әсер етеді: тілдік, логикалық, эмоционалдық және әле-

уметтік құзіреттіліктері. Алғашқысында жаңа сөздер үйреніп, лексикалық қоры арта түседі, еркін түрде сөйлем құрайды және өз ойын анық жеткізе алады. Ал логикалық ойлау бағытының дамуы арқылы білім алушы мәтінді талдап, оқиғаның әрбуін байланыстыра алады. Эмоционалдық даму мәтіндегі оқиғаны оқушылардың ойша елестете алу қабілеттерін қамтыса, әлеуметтік құзіреттіліктер мәтін арқылы тәрбие құндылықтарын меңгеру қабілеттерін қамтиды. Егер баланың бойында осы қабілеттер бастауыш сыныптарда қалыптасып үлгермесе, жоғары сыныптарда күрделі пәндерді меңгеру кезінде қиындықтар туындауы мүмкін. Ал оқу сауаттылығы қалыптасқан, оқуға қатысты барлық қабілеттері дамыған баланың мектепте ғана емес, өмірде де ойын анық әрі ашық жеткізетін, логикасы ұшқыр, жан жақсы тұлға ретінде жетістікке жететіні анық.

Оқу сауаттылығын дамыту – бастауыш білім беру жүйесіндегі басым міндет, бұл туралы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында (МЖМБС) және Үлгілік оқу бағдарламаларында (ҮОБ) бекітілген.

Оқу сауаттылығы барлық оқу пәндерінің негізі ретінде талдау, синтездеу және сыни қабылдау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, оқу сауаттылығы функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып саналады, бұл туралы Қазақстан Республикасының Білім беру мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында атап көрсетілген [1].

Отандық ғалымдардан педагогика ғылымдарының докторы Ж. Қараевтың, халықаралық сарапшылардың ішінен М. Джонсон, Л. Тернер және А. Фриманның зерттеулері бастауыш сынып оқушыларының когнитивтік қабілеттерін дамытудағы оқу сауаттылығының маңызды рөлін растайды. Жауымбай Қараев арнайы ұйымдастырылған білім беру ортасын құру мағыналы оқу мен сыни ойлаудың дамуына ықпал ететінін атап өтеді [2]. Сонымен қатар халықаралық ғалымдар оқушылардың ынтасын арттыратын интерактивті әдістер мен ойынға негізделген оқытуды енгізуге баса назар аударады.

Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында оқушыларының оқу құзыреттілігін дамытуды басым мақсат ретінде қарастыру көзделген. Демек, білім алушылардың оқу құзыреттіліктері мен сауаттылығының іргетасы бастауыш сыныпта қаланатыны анық.

Бұл мақаланың мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамытудың маңызын және инновациялық оқыту әдістерін, атап айтқанда, интерактивті тапсырмаларды қолданудың тиімділігін көрсету.

Мақаланың міндеттері:

1. Функционалдық сауаттылықты дамытудың негізі ретінде оқу сауаттылығының маңыздылығын анықтау;
2. Бастауыш сынып білім алушыларының оқу сауаттылығын арттыру мақса-

тында қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдерді талдау;

3. Бастауыш сынып оқушыларына арналған «Кел, балалар, оқылық!» вариативтік компонент курсының маңызы мен нәтижелілігін анықтау.

Әдістеме

Қазіргі заманауи қоғамда функционалды сауаттылық, соның ішінде оқу сауаттылығы талап етіледі. Оқу сауаттылығы білім алушылардың мәтіндерді толық түсінуіне, нәтижесінде ой қорытуына, сыни тұрғыдан ойлануына, грамматикалық тұрғыдан сауатты, лексикалық тұрғыдан бай болуына мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту үшін мәтінмен жұмыс істеудің маңызы зор. Жалпы мәтінмен жұмыс істеу үш кезеңге бөліп қарастыруды талап етеді. Бірінші кезең – мәтінді оқығанға дейінгі алдын ала болжау кезеңі, нақтырақ айтқанда, оқылатын мәтіннің атауын, автордың атын, тақырыптық, мағыналық бағытын анықтау арқылы білім алушыларды дайындау, сабақтың мақсатын анықтап алу. Екінші кезең – мәтінмен жұмыс істеу, яғни мәтінді оқу. Үшінші кезең – мәтінді оқығаннан кейінгі жұмыс, мәтін бойынша тұжырымдамалық әңгіме, тақырыпты ұжымдық талқылау, пікірталас өткізу, тапсырмалар орындау.

Мәтінмен жұмыс істеу барысында оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттыруда тиімділігі дәлелденген интерактивті тапсырмалар оқушылардың үлгеріміне де тікелей әсер етеді.

Сабақ барысында қолданылатын мәтінмен жұмыс істеудің инновациялық әдістерін қолдану барысы мен тиімділігіне тоқталып өтсек:

«Айналмалы үштік» (Rotating Trios) әдісі білім алушыларға оқу дағдыларын, талдау және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Оқушылар үш-үштен бөлініп тапсырма орындайды, әр кезеңде әртүрлі рөлдерді атқарады: біреуі мәтінді оқиды, екіншісі мәтіннің мазмұнынын талдайды, ал үшіншісі қиын мәселелерді түсіндіріп, сұрақтар қоя отырып, көмекші ретінде әрекет етеді. Бірнеше минуттан

кейін рөлдері ауысады, бұл әрбір оқушыға мәтінмен жұмыс істеудің әртүрлі аспектілерін сезінуге мүмкіндік береді.

«Әткеншек» (Carousel) әдісі білім алушылардың мәтінді әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарастыруына мүмкіндік береді. Бұл ойын түріндегі оқу әдісінде қатысушылар ішкі және сыртқы болып екі шеңбер бойына орналасады, ішкі шеңбер орындарын ауыстырмайды, ал сыртқы шеңбердегілер бір орынға жылжып отырады. Нәтижесінде сыртқы шеңбер қозғалған сайын қатысушылардың жұптары өзгеріп, мұғалімнің қойған сұрақтарын кезек-кезек талқылайды. Бұл әдіс арқылы оқушылар мәтін аясында сұрақтарға жауап береді, пікір алмасады, әртүрлі адамдармен ой бөліседі.

«Бірлесіп оқу» (Peer Reading) әдісі арқылы оқушылар жұптасып, біреуі мәтін оқыса, екіншісі мәтінді мұқият тыңдап, кері байланыс береді. Одан кейін екеуі рөлдерін ауыстырады. Бұл әдіс мәнерлеп оқу, мазмұнын айту және талқылау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

«Үзіліс және ой жүгірту» («Pause and Reflect») әдісін оқу процесінде қолдану арқылы оқушылар мәтінді түсініп, ой қорыту үшін сабақ арасында 30 үзіліс жасап, не түсінгендері туралы жазады.

Бастауыш сыныптардың оқудағы олқылықтарымен жұмыс жүргізу, оқу сауаттылығы мен білім сапасын арттыру мақсатында әзірленген мақала авторының «Кел, балалар, оқылық!» вариативтік компонент курсының оқыту барысында жоғарыда аталған әдістерді қолдану арқылы білім алушылардың оқу техникасы, атап айтқанда, жылдамдыққа оқу қабілеттері артты, мәтінді талдау және сыни ойлау дағдылары дамыды.

Ыбырай Алтынсариннің «Бақша ағаштары» әңгімесін терең талдау үшін «Айналмалы үштіктер» және «Әткеншек» әдістері қолданылды. «Айналмалы үштіктер» әдісін қолдану барысында оқушылар үш адамнан топтарға бөлінді, топтағылардың бірі мәтінді оқушы, екіншісі талдаушы және үшінші қатысушы сұрақ қоюшы рөлдерін бөліп алды. Бірі мәтінді оқыды, талдаушылар негізгі ойларды атап өтті, ал сұрақ қоюшылар

«Бақша ағаштары» әңгімесі бойынша сұрақтар құрастырды.

Келесі сабақта «Әткеншек» әдісі қолданылды. Сынып ішкі шеңбер және сыртқы шеңбер болып екі шеңберге бөлінді. Ішкі шеңбер «Бақша ағаштары» әңгімесінің мазмұнын талқылады, ал сыртқы шеңбер қатысушылары нақтылау сұрақтарын қойды. Бес минуттан кейін шеңберлер рөлдерін ауыстырды. Бұл динамикалық формат әрбір оқушыға өз пікірлерін білдірумен қатар, басқалардың да пікірін тыңдап үйренуге, коммуникациялық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік берді.

Талқылаудан кейін білім алушылар рефлексиялық жазбаша тапсырма орындады: «Бақша ағаштары» шығармасындағы төре мен баласының арасындағы әңгімеден ең қатты не әсер етті? Неліктен? Олардың әңгімесінен қандай сабақ алуға болады?» Бұл тапсырма материалды нығайтып қана қоймай, сонымен қатар өз ойларын ойлау және тұжырымдау қабілетін де дамытты.

Тапсырманың орындалу сапасын бақылау үшін мониторинг жасалды. Оқушылар сабақтың әр кезеңіндегі жетістіктері мен қиындықтарын ескеріп, өзін-өзі бағалау кестелерін толтырды. Мысалы, балалардың 70%-ы бастапқыда талдаушы рөлінде қиналғанын, бірақ рөлдерді ауыстырудың арқасында тапсырманы меңгеріп алғандарын атап өтті.

Ы.Алтынсариннің «Алтын шөп» әңгімесімен талдап-талқылау үшін «Бірлесіп оқу» әдісі және «Үзіліс және ой жүгірту» әдісі қолданылды.

«Бірлесіп оқу» әдісін қолдану арқылы оқушылар мәтінді жұптасып оқиды. Бір оқушы мәтінді оқып шықса, екінші оқушы оны тыңдап, мәнерлеп оқу немесе айтылым бойынша ұсыныстар берді. Содан кейін жұптар мәтіннің мазмұны бойынша пікір алмасып, эмоциялары мен ойларын талқылады.

Одан бөлек, «Үзіліс және ой жүгірту» әдісін қолдану барысында мәтіндегі әрбір маңызды үзіндіден кейін 30 секундтық үзіліс жасалып, оқушыларға өз ойларын дәптерлеріне жазу туралы тапсырма

берілді. «Кейіпкер неге осылай әрекет етті?», «Бұл оқиғаның маңызы неде?» деген сұрақтарға жазбаша жауап берді. Нәтижесінде білім алушылардың жазбаларын талқылап, бұл әдіс арқылы бәрінің мәтінін әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарауға мүмкіндік болды.

Оқушыларға Ыбырай Алтынсариннің тағылым мен ұлттық құндылықтарға толы әңгімелерінің мазмұнын тез қабылдап, ой қорытып, өз пікірлерін де айта алуға дағдылау мақсатында «ПОПС формуласы» таптырмас әдіс болып саналады. «Пікір – ойлау – пайдалану – сұрақ қою» тізбегінен тұратын бұл әдіс арқылы оқушы тақырыпты қалай түсінгені туралы өз ойымен бөліседі, жаңа ақпаратты бұрынғы білімімен байланыстырып, практикалық жаттығу орындайды. Бұл әдістің тиімділігі – мәтінді жүйелі меңгеруге көмектеседі, оқушылардың талдау және сыни ойлау қабілеттерін арттырады. Бұл әдіс сонымен қатар білім алушылардың сабаққа белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Оқу бағдарламасындағы Ыбырай Алтынсариннің «Бақша ағаштары» әңгімесін «ПОПС формуласы» арқылы талдайтын болсақ, мәтінмен танысқаннан кейін оқушылар бақша ағаштарын өсіруге қатысты өз ойларымен бөліседі және бағу-қағумен өскен ағаш пен күтімсіз өскен ағаштың айырмашылығын салыстырады. Одан соң мәтіндегі негізгі сөздерді қолдана отырып, сөйлемдер құрайды және ойындық элементтер арқылы «Сөз лабиринт» немесе «Word maze» тапсырмаларын орындайды.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын арттыруда «Word maze» ойыны оқушының оқу жылдамдығын, сөзді тану дәлдігін, логикалық ойлауын дамытып қана қоймай, оқуға деген қызығушылығы мен ынтасын арттырады. Ал педагогтің уақытын үнемдеп, ойынды қажет сөздерден қалаған дизайн мен форматта жылдам әзірлеу мақсатында жасанды интеллектіні қолдану – тиімділікті күшейтеді. «Кел, балалар, оқылық» вариативтік компонент курсы аясында білім беру процесінде «Word maze» ойыны арқылы жекелей сөздерді ғана емес, Ыбырай Алтынсариннің нақыл сөздерін немесе әңгімелерінің мазмұнын ашатын мақалдарды жасыру – тақырыпты

бекітіп, оқушының жадында сақталуына көмектеседі.

Практикада қолдану

Бастауыш сынып оқушыларының білімдегі олқылықтары мен оқу сауаттылығын дамытудағы қажеттіліктер ескеріліп, вариативтік компонент бағдарламасы ретінде «Кел, балалар, оқылық» авторлық бағдарламасы әзірленді. Курс бағдарламасы 2023-2024 оқу жылында жалпы білім беретін мектепке апробацияға енгізіліп, Ақмола және Қостанай облыстарындағы мектептерге таратуға ұсынылды.

«Кел, балалар, оқылық!» авторлық бағдарламасы 2025 жылы 20 наурызда Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталығы» МКҚК №1 хаттама бойынша қалалық сараптамалық кеңестен өтіп, Астана қаласы бойынша қала мектептеріне таратуға рұқсат алды. Вариативтік компонент курсы ретінде аптасына 1 сағат, жылына 34 сағатты қамтиды. Оқушыға арналған жұмыс дәптері мен мұғалімдерге тапсырмаларды орындау нұсқаулығы қоса берілген.

Аталған вариативтік компонент курсы білім алушыларға Ыбырай Алтынсариннің шығармаларындағы ұлттық тәрбие құндылықтарын дәріптеумен қатар, оқу сауаттылығындағы кемшіліктерден арылуға көмектеседі.

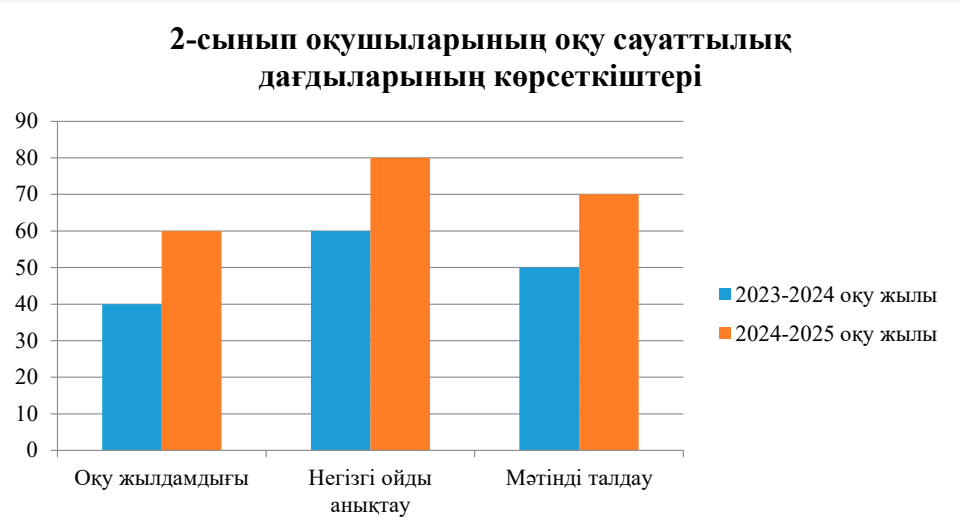
Мақала авторының Ыбырай Алтынсарин шығармашылығы негізінде білім алушылардың бойына ұлттық тәрбиені сіңіре отырып, оқу сауаттылығын дамытуға арналған «Кел, балалар, оқылық!» бағдарламасы 8 бөлімнен тұрады. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, танымдық мүмкіндіктеріне сай әзірленгендіктен, Ыбырай Алтынсариннің балаларға арналған тілге жеңіл, терең мағыналы ертегі, әңгіме, өлеңдері іріктеліп ұсынылған. «Кел, балалар, оқылық!» вариативтік компонент курсы білім алушылардың оқу сауаттылығын дамытып, сыни ойлау

Авторлық бағдарламаны апробациялау арқылы «Кел, балалар, оқылық» вариативтік компонент курсы оқытылған сыныптардың оқу сауаттылығы бойынша

үлгерімі мен нәтижелерін анықтау мақсатында зерттеу жұмысы жүргізілді.

Астана қаласындағы №94 мектеп-лицейдің 2-сынып оқушыларының «Кел, балалар, оқылық» оқытылмаған 2023-2024 оқу жылындағы және вариативтік компонент

курсы оқытылған 2024-2025 жылдардағы оқу сауаттылық көрсеткіштері салыстырылып, курстың оқу сауаттылығын арттыруға оң әсерін тигізгені анықталды. 2-сынып оқушыларының оқу сауаттылығына салыстырмалы түрде талдау жасалды. (Толығырақ 1-суретте)

1-сурет. 2-сынып оқушыларының оқу сауаттылық дағдыларының көрсеткіштері

Зерттеу нәтижесінде белгілі болғандай:

- Білім алушылар шығарманың мазмұны бойынша берілген сұрақтарға тұшымды жауап береді;
- Шығарманың тақырыбына сүйеніп, оқиғаның соңын болжайды;
- Өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізеді;
- Шығарманың үзіндісін мазмұндап, сахналайды;
- Кейіпкерлердің мінез-құлқы мен іс-әрекетін бағалайды;
- Жазбаша шығармашылық жұмыстар жүргізеді;
- Нәтижесінде негізгі ойды анықтайды.

Кесте-1. 2-сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамытуда қолданылған әдістеменің тиімділігі

Қолданылған әдістер	Әдістеме қолданылмаған оқушылардың белсенділігі	Әдістеме қолданылған оқушылардың белсенділігі
Индуктивтік әдісі	60%	70%
Импрессивтік әдісі	55%	80%
Экспрессивтік әдісі	57%	88%

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын арттыру барысында техникалық оқу дағдыларына ғана көңіл бөлмей, білім алушылардың шығарманы түсінуі мен кейіпкерлердің көңіл-күйін, жағдайды сезінуіне, авторды эмоционалды түрде қабылдауына назар аударудың маңызы зор. Бұл әдіс педагогикада импрессиивтік әдіс деп аталатыны белгілі. Әсіресе, Ыбырай Алтынсариннің шығармашылығы осы әдісті қолдануға өте тиімді, шығармаларының тілі жеңіл әрі баланың оқиғаны эмоционалды қабылдауына ықпал етеді. Импрессиивтік әдіс шығарма кейіпкерлерінің мінез-құлқын, жүріс-тұрысын салыстыруға, оқушының өзінің сөзі мен ісіне ойлана қарап, өзінің мінез-құлқын басқаруына әсер етеді.

Енді білім алушының оқу сауаттылығын дамытуда өте тиімді болып саналатын әдістің бірі – экспрессиивтік әдіс. Бұл мәтінді мәнерлеп оқу, тақырыпты толық түсіну, ауызекі сөйлеу мәдениетін дамыту, эмоцияны жеткізу тәрізді дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылар Ыбырай шығармалары аясында сахналық қойылымдар қойып, түрлі рөлдерде ойнайды, ұйымдастырушы қабілеттерін көрсетіп, қарапайым шығарманы эмоциямен сахналайды.

Ұсыныстар

Бастауыш сыныптарға сабақ беретін педагогтер қауымына білім алушылардың оқу сауаттылығын арттыру үшін дәстүрлі педагогикалық әдістерді заманауи инновациялық әдіс-тәсілдермен байланыстырып қолдану ұсынылады. Себебі қазіргі цифрлық дәуірде білім сапасымен қатар, мектеп қабырғасында алған білімді оқушылардың әрі қарай өмірлік жағдайларда қолдана алуы өте маңызды. Сонымен қатар қазіргі альфа ұрпақтары цифрлық және интерактивті, ойын түріндегі тапсырмаларды қабылдауға бейім болғандықтан, олардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын үнемі жоғары деңгейде ұстап тұру қажет.

Сабақ барысында оқушылардың өз пікірлерін еркін білдіруіне қолайлы әдіс-тәсілдерді қолдану, әрбірінің ой-пікірін мұқият тыңдап, талдау маңызды. Мұғалімдердің

қолдауы және ашық талқылаулар бастауыш сынып оқушыларының сенімділігі мен коммуникациялық дағдыларын қалыптастырады.

Қажет болған жағдайда, оқудағы олқылықтардың орнын толтыру мақсатында міндетті оқу пәнінен бөлек, вариатив курстарды, оның ішінде Ы.Алтынсариннің тағылымды шығармаларынан құралған «Кел, балалар, оқылық» вариативтік компонент курсын қосымша өткізу ұсынылады. Балаларға мәтіндерді тереңірек талдауға, талқылауға және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқу сауаттылығын арттыруға ғана емес, оқушылардың бойына тәрбие құндылықтарын дарытуға көмектеседі.

Қорытынды

Қазақтың тұңғыш педагогтерінің бірі Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деп айтып кеткендей, оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастыру үшін қолданылатын әдіс-тәсілдердің де жаңарып отыруы – заңдылық.

Көпқырлылық пен жан-жақтылықты талап ететін цифрлық-ақпараттық қоғамда заман талабына сай құзыреттіліктерді меңгерген, білімін өмірде қолдана алатын тұлға қалыптастыру үшін функционалды сауаттылық қажет. Ал оның негізгі іргетасы оқу сауаттылығынан бастау алады. Ол үшін мұғалімнен сабақты жүйелі түрде жоспарлау, тиімді оқу стратегиялары мен әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау қажет етіледі. Оқушылардың білім сапасына жүргізілген зерттеу барысында мақалада аталған инновациялық педагогикалық әдіс-тәсілдер оқу сауаттылығын жүйелі түрде арттыруға ықпал ететіні дәлелденді. Сонымен қатар, білім алушылардың оқу дағдыларын дамытып қана қоймай, сыни ойлау, пікір алмасу сынды қабілеттерін ашады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы бойынша бекітілген.

2. Қараев, Ж. А. Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы. – Алматы, 2000.
3. Бөлеев, Қ. Ыбырай педагогикасы: библиографиялық көрсеткіш. – Тараз: ХТИИ баспасы, 2021. – 39 б.
4. Оспанов, М. Дәләннің таза бұлағы / М. Оспанов, С. Өтелбаева. – Алматы: Алматыкітап, 2022. – 215 б.
5. Серікбай, О. Ыбырай жолы. – Алматы, 2021.
6. Әдебиеттік оқу: оқу құралы 2-сыныпқа арналған / Б. Т. Қабатай, В. А. Калиева, Ү. К. Зейнетоллина. – Алматы: Атамұра, 2022.
7. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі: тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының қорытындысы бойынша материалдар жинағы (20 қазан 2021) / ред. басқасы. – Арқалық: Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты (АрқПИ), 2021. – 306 б.

● ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Доспанова Ж.А.

ГКП на ПХВ «Школа-гимназия №69 имени Кемеля Акишева» акимат города Астаны

Аннотация. В статье рассматривается важность и актуальность развития навыков чтения, являющихся основой функциональной грамотности, с начальных классов школы. Анализируются эффективность и особенности инновационных методов и приемов, используемых для повышения грамотности учащихся начальной школы в процессе обучения. Рассматривается эффективность авторского вариативного курса для учащихся начальной школы «Кел, балалар, оқылық!». Также рассматривается влияние использования интерактивных инновационных заданий на навыки функциональной грамотности.

Ключевые слова: читательская грамотность, методы и приемы, начальная школа.

● EFFECTIVE METHODOLOGIES EMPLOYED FOR DEVELOPING READING LITERACIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENT

Dospanova Zh.A.

SME REM «School-Gymnasium 69 named after Kemel Akishev» of Akimat of Astana City

Abstract. This article explores the importance and relevance of developing reading literacy skills, which is the basis of functional literacy, starting from primary school. The effectiveness and distinctive characteristics of innovative methods and approaches used for improving reading literacy of primary school students within the educational process were analyzed. The research was conducted to determine the efficiency of the author's elective course named «Kel, balalar, okylyk!» designed for primary school students in terms of increasing quality of education and reading literacy. The paper examines the impact of using interactive and innovative tasks for text-based activities on functional literacy skills.

Keywords: reading literacy, methodologies, primary school.

МРНТИ 14.25.07

СЛУХОВОЙ АНАЛИЗ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ-МУЗЫКАНТОВ: СОВРЕМЕННЫЕ ЗАДАЧИ И ПОДХОДЫ

Исаева Е.Г.

Школа-интернат для одаренных детей при РГУ «Казахский национальный университет искусств имени Күләш Байсейітовой» Министерства культуры и информации РК, г. Астана

Аннотация.

Статья посвящена одному из методов развития слуха учащихся – слуховому анализу. Исследованы традиционные задачи слухового анализа, выявлены его возможности в формировании слушательской грамотности, предложена новая парадигма слухового анализа в рамках компетентного подхода. Представлена программа «Я музыкант», состоящая из ряда профессионально-ролевых модулей («Я слушатель», «Я исполнитель», «Я член жюри» и др.), формирующая комплекс аналитических навыков, необходимых в профессиональной деятельности будущих музыкантов.

Ключевые слова:

лмузыкальный слух, слуховой анализ, слушательская грамотность.

Введение

В 2024 году в журнале «Музыкальная академия» развернулась дискуссия о судьбах традиционного диктанта в современном музыкальном образовании. Сольфеджисты [1, 2, 3] отмечают, что музыкальный диктант для нынешних учащихся-музыкантов одно из самых «нелюбимых» заданий. Среди причин указывается отсутствие мотивации: навык нотной записи незнакомой мелодии не востребован в реальной деятельности музыканта (им пользуются лишь этнографы).

Не менее проблематична и ситуация со слуховым анализом: как в ДМШ, так и в спецшколах для одаренных детей, он ограничивается определением на слух элементов музыкального языка (ладов, интервалов и аккордов) вне художествен-

ного контекста. Результат: учащийся знает строение аккордов, но не узнаёт их в музыке; он выучил интервалы, но не интонирует их в процессе исполнения. К сожалению, разрыв музыкальной теории с художественной практикой – проблема длиной в целый век [4]. Как и столетие назад, в цикле музыкально-теоретических дисциплин «слуховой анализ занимает «пятое», а то и «десятое» место. Система технологических задач доминирует, не развивается чувствительность слуха хотя бы в смысле умения распознать фальшь» [5], не говоря уже о более высоких материях.

Между тем, анализ содержания вступительных экзаменов в музыкальные вузы Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья выявил следующие требования: определить на слух жанр, стиль, тембро-

вый состав произведения, указать, какие инструменты солируют [6]; определить важнейшие интонации, типы фактуры, наметить образно-ассоциативный план произведения [7]; обнаружить фальшивые ноты в аудиофрагменте и опечатки в тексте [8]; провести формальный, стилистический, исполнительский анализ произведения [9] ¹. Очевидно, что вузы диагностируют слушательскую компетентность абитуриента как способность к разноаспектному слуховому анализу музыки. Ясно, что традиционное «школьное» содержание и объем понятия слуховой анализ не соответствует современному вузовскому и требует радикального пересмотра. Вероятно, модернизация высшего образования в рамках компетентного подхода опережает модернизацию в школьном образовании музыкантов. В условиях академической мобильности и глобализации наши выпускники теряют конкурентоспособность. Они нуждаются в целенаправленном, системном и непрерывном формировании разнообразных навыков слухового анализа, и школа должна реализовать эту потребность.

Цель статьи представить новую парадигму слухового анализа, отвечающую современным требованиям к молодым музыкантам.

Методика

Виды музыкальной деятельности разнообразны, но главным инструментом композитора, исполнителя, педагога, звукорежиссера и т.д. является слух, развивающийся в процессе слышания музыки. Однако фокус слышания («что слышит») зависит от позиции слушающего («кто и

зачем слушает»). Исходя из этого, предлагаемая программа «Я музыкант» организована как система профессионально-ролевых модулей («Я исполнитель», «Я педагог» и др.); каждый модуль формирует специальные аналитические навыки и компетенции, модуль «Я слушатель» – универсальные навыки семантического анализа, то есть слушательскую грамотность учащихся (способность понимать музыку, анализируя и интерпретируя ее элементы). Последнее особенно важно: у современных детей часто наблюдается недостаточность эмпатии и ассоциативного мышления. Аналитические задания выборочно могут использоваться на занятиях по теоретическим и специальным дисциплинам (см. таблицу ниже), либо комплексно, в долгосрочном элективном курсе «Слуховой анализ». В соответствии с Законом РК «Об образовании» [10] программа является междисциплинарной и межуровневой (школа-колледж). Слуховой анализ понимается как когнитивный процесс, направленный на осмысленное восприятие музыки, путем интеграции межпредметных, метапредметных знаний с личным опытом ученика, художественным и жизненным.

Базовые принципы методики:

1. Для слухового анализа используются только художественные образцы;
2. Задания соответствуют уровню теоретических знаний учащихся;
3. Все, что учащийся знает, он должен узнать и осознать в незнакомом музыкальном контексте;
4. Задания формируются по таксономии Блума: от простых (репродуктивных) к сложным (творческим).

¹ В Казахстане и России подобные требования по слуховому анализу предъявляются только к звукорежиссерам, в Европе – ко всем музыкальным специальностям.

МОДУЛЬ: его цель и сфера применения	ТИПЫ ЗАДАНИЙ
№1 «Я слушатель»: навыки семантического анализа	🔊 Прослушай фрагменты. ▶ В каком музыка «ползет», в каком «шагает», «скачет», «летит», «кружится» ▶ В каком «поет», в каком «разговаривает» 🎵 программные пьесы

В исполнительских классах, на уроках слушания музыки (начальные классы) на уроках музыкальной литературы (средние, старшие классы), в рамках спецкурса	▶ Угадай их названия. Назови знаки-подсказки 🔊 6 фрагментов ▶ Охарактеризуй каждый меткими эпитетами («грустно-весело» оставь для детского сада) 🔊 пьесу ▶ Меняются ли настроения в процессе? Как именно? ▶ Что в ней звучит как воспоминание, а что как «настоящее время»? 🔊 2 пьесы. В какой из них слышна стихия воды, а в какой воздуха? ▶ Аргументируй. 🔊 4 фрагмента Найди 2 диалога и 2 монолога. 🔊 3 скорбных фрагмента. Какими средствами передана скорбь? 🔊 3 фрагмента Найди скерцозный. Какому подходит <i>maestoso</i>? Как назовешь третий? 🔊 4 фрагмента, обрати внимание на каденции. Найди «восклицательный», «вопросительный» знак, «двоеточие», «многоточие». 🔊 3 музыкальных фрагмента и стихотворение. Какая музыка ближе по смыслу этому стихотворению? 🔊 музыку Из трех картин выбери подходящую по смыслу
№2 «Я исполнитель»: навыки исполнительского анализа В исполнительских классах	🔊 и 🔊 Следи по нотам ▶ Перед тобой 2 редакции. Определи, по какой играет исполнитель ▶ 🔊 Отметь фразировку (штрихи, динамику). Пользуйся знаками лиг, точек, >, <, p, f, sf и т.д. ▶ Определи, отступает ли исполнитель от авторского текста. Аргументируй. 🔊 две записи ▶ Какой исполнитель точнее следует авторскому тексту? Аргументируй ▶ Как думаешь, что такое «конфликт интерпретаций»? ▶ Найди 5 принципиальных отличий 🔊 свою запись. Какие указания автора ты НЕ исполняешь? 🔊 фрагмент ▶ В партии какого инструмента звучит тема? ▶ Какие инструменты аккомпанируют? 🔊 фрагмент, 🔊 ▶ «скрытый голос». Используй дополнительные штили, «точки» или «черточки» – что больше соответствует музыке ▶ самое тихое и самое громкое место
№3 «Я педагог»: навыки педагогического анализа	🔊 и 🔊 ученическое исполнение. Оцени грамотность исполнения ▶ 🔊 фальшивые ноты. Определи причину ошибок (не читает ключевые или встречные знаки, путает добавочные линейки) ▶ 🔊 неверный ритм, предложи вариант подтекстовки в помощь ученику. Определи причину (путает длительности, нет внутренней пульсации). ▶ Оцени выразительность исполнения

	▶ свои замечания Что нужно исправить в первую очередь (штрихи, темп, педаль)? Посоветуй ученику образ, чтобы «оживить» исполнение ▶ Оцени технику исполнения ▶ «корявые» места. ▶ Придумай техническое упражнение. Запиши.
№4 «Сам себе педагог»: навыки самоанализа В исполнительских классах (СРО)	 Сделай аудиозапись своей игры , , ▶ фальшивые ноты, неточности ритма, штрихов. ▶ Исправь и сделай новую запись ▶ Есть ли в твоей игре заминки, остановки и «швы»? ▶ Исправь и перепиши ▶ Слышна ли в твоей игре авторская динамика? ▶ Доработай и перепиши ▶ Сравни свою запись с записями мастеров. Найди 5 отличий.
№5 «Я редактор»: навыки контекстного анализа На сольфеджио В исполнительских классах	, , ▶ Найди опечатки в тексте. Исправь. ▶ При наборе текста пропустили несколько тактов. Восполни пропуски по слуху. ▶ При ксерокопировании не пропечатались некоторые ноты. Исправь брак ▶ , , ▶ Сделай свою исполнительскую редакцию ▶ Отражай в тексте только реальное звучание (не выдавай желаемое за действительное) ▶ Сравни свою редакцию с той, по которой играешь. В чем расхождения?
№6 «Я композитор»: навыки интонационного анализа В исполнительских классах, и в курсах теоретических дисциплин	▶ поэтический текст. Вслушайся в ритмику, мелодику и интонацию ▶ «Озвучь» стихотворение ▶ Перед тобой коротенькая фраза «Я не хочу» ▶ «Озвучь» ее с капризной, кокетливой, смущенной, усталой, протестующей интонацией ▶ музыку, стихи Какой поэтический стих (строка) точно соответствует мелодии? Почему ты «забраковал» другие? ▶ Ребенок попросил пьесу про Танцующего Скелета. Какими композиторскими средствами воспользуешься? ▶ Закончи дома. Самый эффектный «Скелет» будет исполнен в классном концерте. исполнение ученика ▶ Что у него не получается? Определи техническую проблему. ▶ Сочини этюд или пьесу на эту проблему
№7 «Я член жюри»: навыки критерияльного	 4 «конкурсных» записи одного и того же произведения ▶ Распредели места. ▶ Сравни свое решение с решениями коллег

анализа Методика, педпрактика	Обсуждение или подсчет баллов? Разработайте критерии оценки. 🔊 реальный конкурс исполнителей. ▶ Согласен ли ты с решениями жюри? Аргументируй. ▶ Предложи свое решение. Аргументируй.
№8 «Случаи из жизни» музыкальных элементов навыки элементарного формального анализа Теоретические дисциплины	🔊 3 фрагмента ▶ Какой из них в гармоническом миноре, в размере $\frac{3}{4}$ ▶ В каком НЕ используется оstinatный ритм? ▶ В каком есть движение по аккордовым звукам, опевание и секвенция? - Перед тобой нотный текст с пропусками. 🔊 🎵 только хроматические ходы (и пр.) 🔊 2 фрагмента Какой с фригийским оборотом? Какой в лидийском ладу? 🔊 сонатное Allegro (YouTube) ▶ Отметь тайм-кодами начало разработки и репризы ▶ Какая тема «работает» в разработке? 🔊 произведение ▶ Отметь тайм-кодами все возвращения первой темы/ ▶ Определи форму 🔊 3 фрагмента • Выбери полифонический, имитационный. • 🎵 тему. • В каком голосе звучало ее последнее проведение? 🔊 2 фрагмента • Выбери тот, где предложения начинаются одинаково, но заканчиваются по-разному. • 🎵 мелодическую «анафору»
№9 «Я арт-менеджер» навыки эстетического анализа Исполнительские классы, методика	🔊 небольшой концерт. Как бы ты изменил порядок номеров? тируй. 🔊 8 произведений ▶ Составь программу концерта (порядок номеров). ▶ Объясни свой принцип. Дай название программе. ▶ Исключи то произведение, которое не вписывается в программу. Объясни, почему (стиль музыки, качество исполнения и т.д.)
№10 «НЕ-искусственный интеллект» на сольфеджио, теории музыки	🔊 🎧 Послушай. Соедини «кусочки» текста по слуху 🔊 3 музыкальных «начала». Среди нотных фрагментов найди «продолжение» каждого 🔊 3 фрагмента, 3 ритмических рисунка. Найди соответствия. 🔊 2 аккомпанеента («минусовки») 🎧 3 мелодических рисунка. Найди для каждого «родную» мелодию.

Практическое применение

В 2024-2025 учебном году по программе «Я музыкант» занималось 10 учеников разных исполнительских специальностей

(2-5 классы КазНУИ). Стартовый тест: послушай предложенные пьесы, расскажи, какие они и о чем. Результат: 6 из 10 детей ответили «ни о чем» или «не знаю», двое оперировали категориями «весело-груст-

но», один дал «словесный портрет» музыки, один смог назвать «особые приметы» пьес. Выводы: у большинства детей плохо развит интонационный слух (музыка – искусство интонируемого смысла) и базовые навыки слухового анализа (определение тональности, темпа, размера, ритма, исполнительских средств выразительности). Занятия проводились в классе обязательного фортепиано (индивидуальные) и внеурочно (мелкогрупповые). Цель: сформировать активную слушательскую позицию с различными профессиональными установками. Для этого на каждом занятии комбинировались задания из разных модулей программы. Итоговый тест показал значительный качественный рост навыков слухового анализа у всех детей пропорционально их способностям.

Пример занятия с группой учащихся 5 класса

1. Слушаем, думаем, «про что» эти пьесы («Я слушатель») [10, 11]. Цель: *навык семантического анализа и герменевтики.*

Звучит «Воробей» Руббеха (узнают, выкрикивают название и предполагают – «все будет про птиц!»). Звучит «Кукушка» Дакена (по интонации «ку-ку» мгновенно угадывают название), Звучит «Курица» Рамо Версия 1: «Клювом стучит – дятел!». Направляю: а если не стучит, а просто у нее голос такой? А где быстро и тревожно, там что делает? – «Бегаёт!». Молча? – «Со звуком!». – Это она кудахчет, квохчет. – «Курица!» (смотрим видео с курицей, сравниваем с музыкой и поражаемся «похожести»). Звучит «Жаворонок» Глинки (в фортепианном вступлении реагируют на трель, в вокальной партии слышат слово жаворонок – «птичья» версия подтверждается). Ставлю Этюд ор.42 №3 Скрябина. Версия 1: «Тоже птица! Летает!» (быстрый темп, высокий регистр, витиеватая мелодия-фактура, основанная на трелях). Версия 2: «Она жужжит! Птицы не жужжат!». Версия 3: «Это комар! Как комар ...(ищет слово)... зудит? (помогаю). – Да!». Разочарованы, что у пьесы нет названия. Слушаем «Бабочку» Грига. Версия: «Птичка ... красивая, летает». Подсказка: она же не все время летает; что она делает, когда присела отдохнуть? Переслушиваем фрагмент с

характерным пунктирным ритмом, догадываются: «Крылышками так делает (показывают) ... как бабочка»). Спрашиваю: «А вы заметили, что бабочка чуть не укололась о розу?». Наигрываю слегка замедленно начало серединки: «Соль мажор? (кивают) – Обычный? (играю обычный) – «Нет, с до-диезом» –. На какой ступени вырос острый «шип»? (сообразили). Для закрепления поем «Ёлочку» в соль лидийском (веселятся – «самая колючая Ёлочка на свете») ... Звучит «Лебедь» Сен-Санса. Узнают. – Что делает лебедь-виолончель? – «Плывет!» – А где вода? – «У рояля!». Ставлю «Аққу», кобыз: «Совсем другой лебедь! Кричит, крыльями хлопает, а потом улетает». Вывод: 1) птицы не только летают, а летают не только птицы (смеются); 2) по музыке можно изучать природу! (усвоили принцип звукоизобразительности).

2. Слушаем, следим по нотам, сравниваем интерпретации («Я критик», «Я педагог», «Я член жюри»). Цель: *навык компаративного, критического, эстетического анализа*

Слушают «Бабочку» в исполнении двух учеников и двух мастеров (М. Плетнева и В. Гизекина). Прослушивание «слепое», имена исполнителей объявляются после распределения призовых мест. Вердикт: ученику «ничего не давать», потому что «у него бабочка ползает как гусеница». Ему рекомендовано «шевелить пальцами». Ученице 1 место «за самую яркую бабочку». Гизекину второе («красиво, но немного скучно»), а Плетневу третье («классно, но бабочка летает как истребитель» и «неправильные штрихи»). То, что мастера не победили, «жюри» не смутило: «перед музыкой все равны»...

3. Слушаем клавирную сонату Д. Чимарозы, определяем характер, размер, тональность, вписываем обозначение темпа, ключевые и встречные знаки, фразировку и штрихи. («Я редактор»). Цель: *навык звуковысотного анализа* (как на сольфеджио) и артикуляции (важный навык для исполнителей) – с заданием справляются быстро.

4. Диктант из модуля «Я этнограф». Цель: *навык стилистического анализа*

Предлагаю послушать григорианский хорал. Выявляем стилистические особенности эпохи (плавная мелодика, нет привычного метра). Показываю принцип нотации. Звучит *Kyrie* монахини Хильдегарды (XII в.). Слушают зачарованно. Довольно быстро записывают мелодию первого стиха молитвы. Уходят с урока, распевая ее наизусть.

Задание на дом: узнай, где и когда жили композиторы, которых мы слушали. Какие два композитора были соперниками, кто был современником Гайдна?

Рекомендации

1. Опирайтесь на слуховой опыт ученика и расширяйте его (как и свой собственный);
2. Учите анализировать музыку с разных сторон: слух музыканта это его мышление;
3. Используйте для анализа яркую музыку разных эпох, стилей, жанров, исполнительских и тембровых составов: слух должен удивляться;
4. Чаще меняйте задания. Однотипные задачи формулируйте разными словами;
5. Пользуйтесь профессиональной терминологией, но избегайте определений («фактура» это...) – организуйте дело так, чтобы понятие возникло из контекста;
6. Реже исправляйте ошибки ученика – наводите на ее обнаружение. Требуйте элементарного анализа исполняемой музыки и анализа своего исполнения. Учите критически сравнивать свое исполнение с другими. Практикуйте «медленное чтение» (вслушивание с комментарием);
7. Избегайте диктантов, механически собранных из пройденных «элементов». Диктант без яркого образа и ясной мысли, особенно если он «выстукивается» на фортепиано, не развивает слух, а убивает его. Используйте диктанты-песни, диктанты-речитативы, арии, танцы, характерные пьесы и пр. Давайте музыку в фактуре с заданием вписать в текст недостающую мелодию или ее фрагмент, линию баса, штрихи, динамику, инструментовку. Это приучает слух вычленять часть из целого, координировать части по вертикали и горизонтали, вообще соотносить музыку с ее нотной проекцией;
8. Используйте записи YouTube (с функцией тайм-кода), Classica-online.ru (каталог структурирован по эпохам, композиторам, исполнителям; там же ноты, книги и пр.), а также записи своих учеников. Нотный материал легко «препарировать» в Paint.Net;
9. Комбинируйте групповую и индивидуальную работу (в наушниках);
10. Используйте мягкую систему оценивания и приучайте учеников к критической самооценке.

Заключение

Предлагаемая методика слухового анализа (при грамотном подборе музыкального материала) может успешно применяться в спецшколах для одаренных детей и в ДМШ, в колледже и вузе, в исполнительских классах и на уроках музыкально-теоретического цикла, вписываясь в логику и задачи каждого предмета. Однако наибольшую пользу она принесет в виде специальной дисциплины («дисциплины слуха») сквозного типа. В таком формате вполне реально сформировать слушательские компетенции будущего музыканта, осуществляя межпредметные связи и преодолевая рассогласованность между музыкальной теорией и практикой – проблему длиной в целый век.

Список использованных источников

1. Карасева, М. В. Музыкальный диктант как ракета: взлетит, если грамотно собраны все узлы [Текст] / М. В. Карасева // Музыкальная академия. – 2024. – № 3. – С. 101–111.
2. Берак, О. Л. Диктант в ДМШ: за и против [Текст] / О. Л. Берак // Музыкальная академия. – 2024. – № 3. – С. 91–101.
3. Камаева, Т. Ю. Музыкальный диктант: между прошлым и будущим [Текст] / Т. Ю. Камаева // Музыкальная академия. – 2024. – № 3. – С. 81–91.
4. Иволина, Л. Ф. Сольфеджио для исполнителей: дискуссия длиной в целый век [Текст] / Л. Ф. Иволина // Всероссийский педагогический форум: сборник материалов. – Петрозаводск, 2025. – С.

71–87.

5. Цуккерман, В. А. Методы музыкально-теоретического образования [Текст] / В. А. Цуккерман // Советская музыка. – 1936. – № 7. – С. 3–13.
6. Программа вступительных испытаний по музыкально-теоретическим дисциплинам [Электронный ресурс] : для поступающих по специальности 53.05.03 «Музыкальное искусство» / Российская академия музыки им. Гнесиных. – 2024. – URL: https://www.gnesin-academy.ru/sites/default/files/53.05.03_MZ_2024.pdf (дата обращения: 01.06.2025).
7. Программа вступительных испытаний по специальности «Звукорежиссура» (6В01179) [Электронный ресурс] / Казахский национальный университет искусств. – 2024. – URL: https://kaznui.kz/sites/default/files/6B01179_Звукорежиссура.pdf (дата обращения: 01.06.2025).
8. Примерные требования и образцы заданий вступительного испытания по музыкально-теоретическим дисциплинам [Электронный ресурс] = Prüfungsbeispiele Musiktheorie / Universität Mozarteum Salzburg. – 2025. – URL: https://www.moz.ac.at/fileadmin/2studium/zulassung/musiktheorie_pruefungsbeispiel_komposition_dirigieren.pdf (дата обращения: 01.06.2025).
9. Plan de estudios y pruebas de acceso [Электронный ресурс] : especialidad de Interpretación / Real Conservatorio Superior de Música de Madrid. – 2025. – URL: <https://rcsmm.eu/interpretacion> (дата обращения: 01.06.2025).
10. Об образовании [Текст] : Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2025 г.). – Ст. 14, гл. 4.
11. Исаева, Е. Г. Содержание музыки – проблема исполнительской педагогики [Текст] / Е. Г. Исаева // Художественное образование и наука. – 2015. – № 2. – С. 21–27.
12. Исаева, Е. Г. Профессия «слушатель» [Текст] / Е. Г. Исаева // Всероссийский педагогический форум: сборник материалов. – Петрозаводск, 2025. – С. 94–99.

● МУЗЫКАНТ-ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЕСТҮ ТАЛДАУЫ: ЗАМАНАУИ МІНДЕТТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР

Исаева Е.Г.

ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің «Күләш Байсейітова атындағы Қазақ ұлттық өнер университеті» РММ жанындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернаты, Астана қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушылардың есту қабілетін дамытудың бір әдісі – есту арқылы талдау тәсілі қарастырылады. Есту арқылы талдаудың дәстүрлі тапсырмалары зерттеліп, олардың қазіргі оқушылардың функционалдық (тыңдаушылық) сауаттылық талаптарына сәйкес келмейтіні анықталды. Құзыреттілік тәсілі аясында тыңдау талдауының жаңа парадигмасы ұсынылды. «Мен музыкантпын» бағдарламасы ұсынылды. Ол болашақ музыканттардың кәсіби қызметінде қажет аналитикалық дағдыларды қалыптастыратын бірнеше кәсіби-рөлдік модульдерден тұрады («Мен тыңдаушымын», «Мен орындаушымын», «Мен қазылар алқасының мүшесімін» және т.б.)

Түйінді сөздер: музыкалық есту қабілеті, есту арқылы талдау, тыңдаушылық сауаттылық

AUDITORY ANALYSIS IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS-MUSICIANS: MODERN TASKS AND APPROACHES

Isaeva E.G.

Boarding school for gifted children at the RSU «Kazakh National University of Arts named after Kulyash Baiseitova» of the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan, Astana

Abstract. This article focuses on one method for developing students' hearing – auditory analysis. The traditional objectives of auditory analysis are explored, its potential for developing listening literacy is identified, and a new paradigm for auditory analysis within a competency-based approach is proposed. The "I am a Musician" program is presented, consisting of a series of professional role-playing modules ("I am a Listener," "I am a Performer," "I am a Jury Member," etc.), which develops a set of analytical skills necessary for the professional activities of future musicians.

Keywords: musical ear, auditory analysis, listening literacy

FTAMP 14.25.09

МЕДИА-ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ТАЛДАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Шалибекова Г.М.

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының «Абай атындағы Жамбыл гуманитарлық жоғары колледжі» МКҚК, Тараз қ.

Аңдатпа. Мақалада қазіргі білім беру үрдісінде медиа құралдарды қолдану арқылы қазақ әдебиетін оқытудың инновациялық тәсілдері қарастырылған. Атап айтқанда, буктрейлер, комикс және подкаст формаларының көркем мәтінді түсіндіру, оқушы қызығушылығын арттыру және әдеби-эстетикалық танымды қалыптастырудағы рөлі талданған. Инновациялық медиа-технологиялар оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, әдеби туынды мазмұнын терең әрі заманауи форматта қабылдауға мүмкіндік беретіні дәлелденген. Мақала әр сабақта қолданылған медиа құралдардың тиімділігі талданып берілген.

Буктрейлер, комикс, подкаст дайындау негізінде көркем шығарманы игерту тәсілдері нақтылы сабақ барысында орындалған жұмыстар арқылы көрсетілген. Мақалада көрсетілген әдістер мен тәсілдер автордың жеке тәжірибесі негізінде алынған. Осы тұрғыдан алғанда буктрейлер, комикс және подкаст әдістері көркем шығарманы оқытудың тиімді инновациялық формалары ретінде танылады. Әдеби білім беруде бұндай тәсілдер оқушылардың эмоционалдық сезіміне ықпал етіп, күрделі көркем мазмұнды жеңіл әрі тартымды түрде меңгертуге жол ашады.

Түйінді сөздер: әдебиетті оқыту, медиа құрал, мәтінді меңгеру, буктрейллер, комикс, подкаст.

Кіріспе

Қазіргі білім беру кеңістігі оқытудың жаңа парадигмасын талап етеді. Ол оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, мәтінді талдаушы, бағалаушы және қайта өңдеуші субъект ретінде қалыптастыруды көздейді. Қазақ әдебиетін оқыту үдерісінде медиа құралдарын пайдалану білім алушының цифрлық құзыреттілігін, шығармашылық ойлауын және әдеби білімді меңгеру деңгейін арттыратын тиімді жолдардың бірі. Алайда әдебиетті оқытуда ең басты құрал ол әрдайым көркем шығарма болып қала береді. Бук-

трейлер, комикс және подкаст сияқты заманауи медиақұралдар сол әдеби мәтінді жылдам әрі түсінікті етіп жеткізудің бір құралдары ғана болмақ.

Буктрейлер, комикс және подкаст сынды мультимедиялық форматтар оқушыларға әдеби шығарманы жаңа қырынан тануға жағдай жасап, күрделі мәтіндерді визуалды және аудио тәсілдер арқылы қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл тәсілдер «Z» және «Alpha» ұрпақтарының таным ерекшелігіне, ақпарат қабылдау тәсіліне сай келеді.

Негізгі білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» пәнінен жаңартылған мазмұндағы Үлгілік оқу бағдарламасында: «Қазақ әдебиеті бағдарламасының мақсаты – білім алушыларды креативті ойлауға бағыттау. Олардың ойларын ауызша еркін жеткізуіне және жаза білуіне қолдау көрсету, дәлелдер келтіру, салыстыру және анализ жасау, бағалау дағдыларын қалыптастыру, білім алушыларға жанрларды меңгерту», – деп көрсетілген [1]. Олай болса білім алушының креативті ойлауы және көрсетілген дағдылардың қалыптасуы үшін оған берілетін оқу материалдары да заманға сай әдістемелермен берілуі керек.

Кезінде ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы оқytудың заманға сай болуы керектігін: «Оқыту жайын білетін мұғалімдерге тәртіпті құралдармен оқытқанда өзіне де, балаларға да оқу жұмысы оңай болады, екі жағы да қиналмайды», – деп айтқан [2]. Ұлт ұстазының әр сөзі тұжырымдама мағынасында қолданылып отырған уақытта бұл сөздің де мәні қай кезде болса да білім алушыға оқу материалдарын жеткізудің құралдарының болатыны туралы болып отыр. Зерттеуші С.А. Абдулвагабова өз диссертациясында: «... жасөспірім оқушылардың білім беру қызметін қалыптастыру деңгейінің келіседей көрсеткіштерін белгілейді: а) оқушының әртүрлі дереккөздерден жаңа білім алуға және оқу үдерісінде де, тәуелсіз зерттеу арқылы да жаңа дағдыларды меңгеру қабілеті; б) өздерінің шығармашылық еңбектерін қалыптастыру кезінде алынған білімді, дағдыларды пайдалану мүмкіндігі; в) кез-келген өмірлік проблеманы шешу үшін практикалық іс-әрекеттерде оларды қолдану мүмкіндігі», – деп қосымша құралдар білім алушының зерттеушілік қабілетін дамытатыны туралы ой түйеді [3.15]. Ғалым пікірімен келісе отырып, бүгінгі білім алушының әдебиеттегі көркем образдарды тезірек танып, сюжеттегі негізгі оқиғаларды анықтауы үшін заманға сай құралдардың барлық мүмкіндіктерін пайдалану керек деп есептейміз.

Сонымен біздің зерттеу нысанымызға алынған медиақұралдардың маңызы уақыт сынынан өткен және барлық педагог-мамандардың білім алушының жаңа

білімді игеруіне қажетті басты құралдардың біріне айналып отырғандығы. Осы тұжырым зерттеудің өзектілігін айқындайды.

Зерттеуде негізгі материалдар ретінде «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасы мен «Қазақ әдебиеті» оқулықтарындағы мәтіндер алынды. Зерттеу барысында салыстыру, типологиялық талдау әдістері мен оқытудың АКТ технологияларына, саралап оқыту, деңгейлік тапсырмалар арқылы көркем шығарманы меңгерту әдістері қажетіне қарай пайдаланылды.

Әдістеме

Буктрейлер деп көркем мәтінді визуалды интерпретациялау құралын атайды. Әдебиетті оқытуда бүгінгі заман талабына сай білім алушының тек оқып қана емес, сонымен бірге көріп отырып меңгеруі маңызды әдістердің бірі болып саналады.

Буктрейлер әдісі арқылы әдеби шығарманың қысқаша видеосюжеттік таныстырылымы дайындалады. Ол кинотрейлерге ұқсайды, бірақ негізгі мақсаты – көркем мәтінге қызығушылық тудыру, оқушыны шығарманы оқуға мотивациялау. Визуалды бейнелер арқылы сюжеттің негізгі желісін Қазақ әдебиетін оқытуда буктрейлердің тиімділігін сараласақ:

- ▶ Эмоциялық сезінуге мүмкіндік береді.
- ▶ Салыстырмалы талдау жасауды үйренеді. Яғни оқушы өз буктрейлерін жасап, автор бейнесін, оқиға желісін жеке түсіндіреді.
- ▶ Топтық жұмысқа негіз болады. Сценарий жазу, кадр таңдау, музыкалық сүйемелдеу арқылы бірлескен шығармашылықты дамытады.

Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында білім беру үдерісі оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруды, ақпаратты өңдеу дағдыларын дамытуды және оқу материалын шығармашылық тұрғыдан қайта құрастыра білу қабілетін қалыптастыруды талап етеді. Әсіресе, қазақ әдебиетін оқытуда медиа технологияларды қолдану көркем мәтіннің табиғатын жаңа қырынан

танытуға, оқушыны әдеби үдерістің белсенді субъектісіне айналдыруға мүмкіндік беретін тиімді жолдардың бірі. Медиа құралдар көркем шығарманы визуализациялауға, сюжеттік желіні терең түсінуге, кейіпкерлер бейнесін жан-жақты ашуға ықпал етеді және оқушының заманауи ақпараттық ортада өз ойын еркін жеткізе алуына жағдай жасайды.

Бүгінгі таңда буктрейлер жасау, комикстер құрастыру (qaz.comiks платформа-сы), флипбук әзірлеу (heyzen.com, publiu.com), анимация дайындау, онлайн ойындар құру, сондай-ақ мәтін арқылы видео жасауға арналған (genmo.ai, media.ai) сервистердің білім беру үдерісіне енуі қазақ әдебиеті пәнінде инновациялық әдіснаманың қалыптасуына жол ашып отыр. Бұл құралдар дәстүрлі талдауды толықтырып қана қоймай, оқушының интерпретациялық, шығармашылық, аналитикалық қабілеттерін дамытады.

Комикс – мәтін мен иллюстрацияның синтезі. Когнитивті психологияға сүйенсек, визуалды ақпарат 60% жылдам қабылданып, есте жақсы сақталады. Әдеби шығарманы комикс арқылы беру — мазмұнды жеңілдету емес, оны қайта кодтау мен визуалды мәтінге айналдыру.

Комикс форматының артықшылықтары:

- ▶ Сюжеттің негізгі кезеңдерін нақтылау
- ▶ Кейіпкерлердің мінезін визуалды түрде ашу
- ▶ Күрделі философиялық ойларды бейнелі түрде жеткізу
- ▶ Оқушының креативтік сауаттылығын дамыту

Подкаст әдісі арқылы әдеби талдаудың аудиоформаты дайындалады. Әдебиет сабағында подкаст жасау оқушылардың сөйлеу мәдениетін, аналитикалық ойлауын және мәтінді интерпретациялау дағдыларын дамытатын тиімді әдіс.

Подкасттың артықшылықтары

- ▶ Тыңдау дағдысын дамыту: қазіргі ақпараттық қоғамда аудиоқабылдау маңызды.

- ▶ Күрделі әдеби талдауды қарапайым тілмен жеткізу
- ▶ Оқушылардың жеке көзқарасын қалыптастыру
- ▶ Авторлық интерпретация жасауға мүмкіндік

Оқушылар бағдарламадағы көркем шығармаларға подкаттар дайындау арқылы оқырмандық сауаттылықтарымен қатар, креативті ойлауға және бірден жауап беруге дағдыланады. Медиақұралдарды қолдану әдісі Дж. Брунердің «көрнекілік – түсінудің негізгі баспалдағы» қағидасына [4], А. Бандураның визуалды модельдеу теориясына [5], және Л. Выготскийдің жақын даму аймағы тұжырымдамасына [6] сүйенеді. Яғни бұл әдістердің ғылыми әдіснамалық тұғыры – білім алушының жалпы функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға негізделеді.

Практикада қолдану

Жалпы алғанда, медиа технологияларды қазақ әдебиетін оқытуда пайдалану – оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыратын, мәтінді терең және жан-жақты талдауға жетелейтін, шығармашылық әрекетін дамытатын заманауи әдістемелік бағыт болып табылады. Бұл құралдар оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттырып қана қоймай, әдебиетті жаңа көзқараспен қабылдауға мүмкіндік береді. Инновациялық медиа тәсілдер дәстүрлі оқыту мазмұнын толықтыра отырып, әдеби білімнің жаңа кеңістігін қалыптастырады және болашақта қазақ әдебиетінің оқу үрдісінде кеңінен қолданысқа ие болары сөзсіз. Медиа технологиялардың ішінде буктрейлер жасау – көркем шығарманы қысқа, ықшам әрі әсерлі форматта түсіндіруге мүмкіндік беретін құрал. Буктрейлер құрастыру барысында оқушылар сюжет желісін қайта сүзгіден өткізіп, негізгі эпизодтарды таңдайды, кейіпкердің әрекеттік және психологиялық мінездемесін айқындайды. Бұл процестің өзі мәтінді терең талдауға, композициялық құрылымға назар аударуға жетелейді. Сонымен қатар, буктрейлер сценарийін жазу оқушының мәтінмен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады, ақпаратты логикалық ұйымдастыру қабілетін дамытады. Мысалы, 8-сыныпта Б.

Момышұлының «Ұшқан ұя» повесін буктрейлер әдісін пайдаланып оқытудың негізгі бағыттарын көрсетуге болады. «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасындағы 8.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлерді сомдауда тура және жанама мінездеулерді жіктеу; 8.2.1.1 компо-

зицияны тұтастан бөлшекке, бөлшектен тұтасқа қарай талдау деген оқу мақсаттарына жетуде осы әдісті қолданып көрдік. Оқушылар 3 топқа бөлінеді және оларға бағыттарға байланысты тапсырмалар беріледі.

1-кесте.

Топтар	Мазмұндық тапсырма	Техникалық тапсырма	Буктрейлерге ұсынылатын эпизодтар
Әже тәрбиесі	Әңгімеден 5 маңызды эпизодты таңдандар; Қысқа мәтін жазыңыз (1–2 сөйлем); Дайын роликті қорғандар	Әр эпизодқа сурет/иллюстрация табыңдар; Музыка таңда; Видеоны 40–60 секунд аралығында құрастыр; Тобыңмен бірге тексеріңдер;	Бауыржанның балалық шағы Әже – Қызтумас бейнесі Атасы Имаштың тәлім-тәрбиесі Әкесі Момыштың қатаң тәртібі Тәрбиелік өсиеттердің маңызы Қазақы салт-дәстүр көріністері
Әке өнегесі			
Балалық шақ			

Әр топқа өз буктрейлерін дайындауға 10 минут уақыт беріледі. Буктрейлерін топтар 1 минут уақыт ішінде көрсетеді. Таңдалған эпизодтарды өз ойларымен негіздейді. Шығармадағы негізгі кейіпкерлерге тура және жанама мінездеме беріп, композициялық жүйесін түсіндіреді. Бағалау критерийлеріне білім алушының мазмұнның дәл беруі, жаңашылдығы, шығармадан алынған дәйексөздің орынды қолданылуы, техникалық сапа мен топтың барлық мүшелерінің қатысып қорғауы кіреді.

Буктрейлерге қажетті суреттерді Pixabay, Freepik, Storyset, Openclipart сайттардан алуға болады. Оқушыларға арналған нұсқаулық парағында буктрейлер жасау қадамдары көрсетіледі. Оларды Canva.com, Animoto.com, Karwing.com платформалары арқылы жасауға болады. 8-сыныпта барлығы 28 оқушы бар. Олар үш топқа бөлініп буктрейлер арқылы «Ұшқан ұя» повесіндегі кейіпкерлерді саралап, шығарманың композициялық құрылымына талдау жасады. 2-кестеде білім алушылардың игерген білім нәтижелері көрсетілген.

2-кесте.

Көрсеткіш	Нәтиже (%)	Түсіндірме
Шығарма мазмұнын дұрыс түсіну	89%	Оқушылардың басым бөлігі негізгі оқиғаларды қамтыды
Кейіпкерлерді талдау	82%	Әже, әке, атасы бейнесі жақсы ашылған
Буктрейлер құрылымы (сюжет, монтаж)	76%	Көпшілігі 6–10 кадр жасап, логикалық реттілік сақтады
Дәйексөз қолдану	64%	18 оқушы орынды дәйексөздер қосты
Цифрлық дағдылар (Canva/CapCut)	71%	20 оқушы монтажды өз бетінше орындады
Шығармашылық (музыка, фон, ой қосу)	85%	Көркемдік жағынан жұмыстары әсерлі

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың мәтінді қабылдау, түсіну және интерпретациялау дағдыларын дамыту оқыту процесінің басты мақсаттарының бірі.

Әдеби шығармаларды оқытуда визуалды-перцептивтік тәсілдердің тиімділігі соңғы жылдары ғылыми-педагогикалық ортада жиі талқыланып жүр. Солардың

ішінде комикс жасау арқылы көркем шығарманы меңгеру тәсілі – оқушылардың мәтін мазмұнын көркем бейнелер арқылы қабылдауын жеделдететін, сюжеттік жүйені терең түсінуге мүмкіндік беретін инновациялық әдіс. Орта буын оқушылары үшін комикс форматы күрделі мәтінді жеңілдетіп, ең маңызды эпизодтарды визуалды түрде даралап алуға көмектеседі. Осы тұрғыдан алғанда, 5-сыныпта «Керқұла атты Кендебай» ертегісін комикс тәсілімен оқыту оқушылардың шығармамен жұмысын белсенді, әрекетке негізделген, сындарлы арнаға бағыттайды. Біріншіден, комикс тәсілі ертегі жанрының бейнелілік табиғатымен үйлеседі. Ертегінің көркемдік жүйесінде гиперболалық образдар, динамикалық әрекеттер, кейіпкердің өсу, жетілу процесі ерекше маңызды. Комикс осы көріністерді көрнекі-перфоративтік формада бейнелеуге мүмкіндік береді. Екіншіден, комикс құрастыру – оқушының рефлексиялық және аналитикалық қабілетін дамытатын шығармашылық әрекет. Оқушы сюжетті кезең-кезеңмен бөліп, негізгі оқиғаларды іріктейді, мәтіннен құндылықтық мазмұнды таниды, кейіпкер мінезін бағалайды және визуалды образдар арқылы интерпретация жасайды. Үшіншіден, комикс тәсілі цифрлық құзыреттілікке жол ашады. Canva, Pixton, StoryboardThat секілді платформалар оқушылардың заманауи құралдармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Мұғалім оқушыларға қазақ батырлық ертегілеріндегі кейіпкерлердің ерекшеліктері туралы сұрақтар қояды. «Егер сіз ертегінің суретшісі болсаңыз, Кендебайды қалай бейнелер едіңіз?» деген бағытта ой қозғау ұйымдастырылады. Бұл кезең оқушыларды комикс логикасына бейімдейді. Алдымен мұғалім білім алушыларды мәтінмен жұмыс жасауға үйретеді. Оқушылар ертегінің негізгі эпизодтарын бөліп алады: Кендебайдың дүниеге келуі; Баланың ерекше күшінің байқалуы; Керқұла атты табуы; Жау қолындағы халықты құтқаруы; Елге оралуы. Бұл эпизодтар ертегінің сюжеттік желісі бойынша алынғандықтан оқушылар осы эпизодтарды тауып отырып, ертегінің компози-

циялық құрылымына талдау жасайды. Әр эпизодқа қысқаша мазмұндық түйін жасалады. Бұл әрекет – комикс сценарийін құрудың ғылыми негізделген фазасы (мәтіндік сығымдау, сюжеттік жіктеу, семантикалық талдау). Оқушылар шағын топтарға бөлініп, әр топ ертегіден бір эпизодты визуалды форматта бейнелейді. Жұмыс барысында: кейіпкер типажы анықталады; фон, әрекет, мимика, динамика айқындалады; диалогтық сөйлемдер түзіледі; сюжеттік байланыс логикасы сақталады. Әдістемелік тұрғыдан бұл кезең оқушылардың «визуалды мәтін жасау» құзыреттілігін дамытады, ал диалог жазу – сөйлеу мәдениетін жетілдіреді.

Сабақтың келесі кезеңінде әр топ өз комиксін қорғайды. Талқылау кезінде оқушылар Кендебай бейнесінің батырлық сипатын, ертегідегі қаһармандық мотивтердің идеясын талдайды. Зерттеулерге сүйенсек, визуалды оқыту әдістері мәтін мазмұнын есте сақтауды 30–40%-ға арттырады, ал оқушылардың эмоционалдық қатысу деңгейін айтарлықтай күшейтеді. 5-сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес, комикс тәсілі төмендегі нәтижелерді берді:

- ▶ мәтіннің құрылымдық элементтерін меңгеру;
- ▶ оқиға логикасын түсіну;
- ▶ кейіпкер психологиясына үңілу;
- ▶ шығармашылық ойлауды дамыту;
- ▶ топтық жұмыс мәдениетін қалыптастыру.

Келесі ерекше әдіс подкаст арқылы көркем шығарманы талдау әдісі. Подкаст оқушының тыңдалым қабілетін, көркем мәтінді сезіну дағдысын, ойлану және интерпретациялау мүмкіндігін кеңейтеді. Бұл әдіс ХХІ ғасырдағы әдеби білім берудің коммуникативтік, әрекеттік және тұлғалық бағдарланған моделіне сәйкес келеді деп санаймыз. Подкаст әдісі арқылы көркем шығарманы оқытудың бірнеше кезеңдері бар. 3-кестеде кезеңдері мен білім алушыда қалыптасатын дағдылар көрсетілген.

3-кесте.

Дайындық кезеңі. Берілген тапсырмаларды мұқият орындайды.	Мұғалім шығарманың мазмұнына сәйкес подкаст сценарийін құрастырады. Тыңдалым алдында оқушыларға мақсаттар беріледі: кейіпкер мінезін анықтау; негізгі конфликтін белгілеу; автор интонациясын сезіну.
Подкаст тыңдату кезеңі. Тыңдалымнан кейін оқушылар әсерлерін қысқаша белгілейді.	Автор туралы қысқаша дерек; Шығарманың негізгі проблематикасы; Мәтінді көркем оқу; Саунд-дизайн (мүмкіндікке қарай); Мұғалімнің қысқа ғылыми түсіндірмесі.
Аналитикалық талдау кезеңі. Оқушылармен бірлескен талдау жүргізіледі.	Кейіпкер образы: подкаст барысында қай түс ерекше әсер етті? Авторлық позиция: интонация арқылы қандай ой байқалады? Көркемдік әдіс: дыбыстау мәтін мазмұнын қалай ерекшеледі?
Шығармашылық кезең. Оқушылар өздері шағын подкаст дайындайды	кейіпкер монологы; автор стиліне талдау; шығарма идеясына жеке көзқарас; екі кейіпкер арасындағы «аудиосұхбат»; шығарманың үзіндісін дауыс қойып оқу

7- сыныпта М. Әуезовтің «Көксерек» әңгімесін подкаст әдісі арқылы оқыту кезінде білім алушылардың өз ойларын еркін және мазмұнды жеткізулері үшін алдын ала жоспар құрылып, подкаст сценарийін дайындап алдық. Подкаст сценарийін оқу мақсаттарына (7.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлердің типтерін жасалу тәсілдері тұрғысынан анықтау; 7.2.1.1 шығармадағы эпизодтар мен бейнелерді салғастыру) сай реттеп алған маңызды. Подкаст

тыңдау барысында Көксеректің мінезі, адамға көзқарасы, қасқыр психологиясы, адамдар әрекетінің себептері, табиғат пен адам қатынасы сияқты мәселелерге назар аудару керек екені айтылды. Рефлексиялық кезеңде білім алушылар жеке подкаст (1-2 минут) дайындап ұсынылған сұрақтарға жауап берді. Білім алушылардың бірнешеуінің сұраққа жауаптары 4-кестеде көрсетілген.

4-кесте.

Сұрақтар	1-оқушының жауабы	2-оқушының жауабы
Мен Көксеректің әрекетін қалай түсіндім?	Көксеректің әрекетін оның табиғи инстинктімен байланыстырамын. Ол ешқашан үй қасқыры болған жоқ, сондықтан адамдар заңына бағыну қиын болды.	Көксерек адамдардың қаталдығына қарсы реакция көрсетті. Адамдар оны күштеп қолға үйреткендіктен, ол өшпенді болды. Оның әрекеті – әділетсіздікке жауап сияқты.
Адамдардың іс-әрекеті қаншалықты әділетті болды?	Адамдардың әрекеті әділетті емес деп ойлаймын. Олар қасқырды табиғи ортасынан жұлып алып, өз ережесіне салуға тырысты. Бұл жануарға психологиялық қысым жасады.	Адамдар өзін қорғауға тырысты, бұл жағынан олардың әрекеті түсінікті. Бірақ Көксерекке қатысты шамадан тыс қаталдық көрсетті, сондықтан әділеттілік толық сақталған жоқ.
Шығарма бүгінгі экологиялық мәдениетпен қалай байланысты?	Экологиялық мәдениет табиғатқа құрметпен қарауды талап етеді. «Көксерек» табиғат заңына араласу тепе-теңдікті бұзатынын көрсетеді. Шығарма жануарлардың табиғи ортасын сақтаудың маңызын ескертеді.	Қазіргі экологиялық мәселелер де адам мен табиғат арасындағы қайшылықты туғызады. Шығарма табиғатқа жасалған кез келген қысымның қайғылы нәтиже беретінін дәлелдейді.

Подкаст әдісі қазіргі әдеби білім берудің инновациялық бағыттарының бірі ретінде М. Әуезовтің «Көксерек» әңгімесін терең әрі көпқырлы меңгертуге мүмкіндік береді. Дыбыстық интерпретация оқушыны оқиғалар желісіне эмоционалды түрде жақындатып, шығарманың идеялық-көркемдік табиғатын түсіндіруде тиімділігін көрсетті. Подкаст форматы арқылы оқыту оқушының мәтінді есту, түсіну, талдау, бағалау дағдыларын дамытып, әдеби шығарманы заманауи әдіспен қабылдауға жағдай жасайды деп түйіндеуге болады.

Ұсыныстар

Мұғалімдерге бұл әдістерді тиімді қолдану үшін бірнеше нақты ұсыныс беруге болады.

Біріншіден, әр әдісті шығарманың жанры, мазмұны және сабақ мақсатына сәйкес таңдаған жөн. Мысалы, динамикасы жоғары шығармаларға буктрейлер, кейіпкер аралық қатынас басым сюжеттерге комикс, эмоционалдық-психологиялық мазмұнды туындыларға подкаст әдісі тиімді болады.

Екіншіден, медиаөнім құрастыру алдында оқушыларға анық және құрылымды нұсқаулық беру қажет: комикске кадр саны мен реплика ұзындығын, буктрейлерге бейне құрылымын, подкастқа сценарий алгоритмін нақтылап түсіндіру ұсынылады.

Үшіншіден, сабақта топтық жұмыс ұйымдастырып, рөлдік бөлініс жасау маңызды. Буктрейлер жасауда оператор, сценарист, монтаждаушы; комиксте суретші, мәтін жазушы; подкастта жүргізуші, дыбыс өңдеуші сияқты рөлдер оқушылардың жауапкершілігін арттырып, бірлесе жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады.

Төртіншіден, дайын медиаөнімді талқылау кезеңін міндетті түрде енгізу қажет. Оқушылар өз жұмыстары мен құрбы-құрдастарының жұмыстарын саралай отырып, шығарманың мазмұнын қандай қырынан аша алғанын, қандай элементтерді күшейтуге болатынын түсінеді.

Осылайша, буктрейлер, комикс және подкаст әдістерін әдебиетті оқытуда жүйелі

қолдану оқу үдерісінің тиімділігін арттырып қана қоймай, оқушының шығармашылық ойлауын, медиасауатын және мәтінді терең түсіну қабілетін қалыптастырады. Бұл тәсілдер әдебиеттің оқушы өміріне жақын әрі қызықты болуына ықпал етіп, заманауи білім беру талаптарына толық сәйкес келеді.

Қорытынды

Медианың аталған үш форматын сабақта қолдану оқушының цифрлық құзыреттілігі мен әмбебап дағдыларын күшейтеді: коллаборация, креативтілік, коммуникативтік мәдениет, ақпаратты өңдеу қабілеті дами. Әдебиетті оқытуда бұл әдістер оқушыға мәтінді жаңа қырынан қарастыруға, шығармашылық интерпретация жасауға, әдебиет пен қазіргі мәдени медиа-контент арасындағы байланысты сезінуге жол ашады. Сондықтан буктрейлер, комикс, подкаст әдістерінің кешенді қолданылуы білім алушылардың әдеби білім сапасын арттырып қана қоймай, ХХІ ғасыр дағдыларына сәйкес тұлғалық дамуына жағдай жасайды.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Қазақ әдебиеті [Электронды ресурс]: негізгі білім беру деңгейінің 5-9 сыныптарына арналған жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы / ҚР Білім министрлігі. – URL: <https://adilet.zan.kz> (қаралған күні: 01.07.2025).
2. Байтұрсынұлы, А. Оқыту жайынан [Электронды ресурс] / А. Байтұрсынұлы // Ескелі елі – тарихи-мәдени портал. – URL: <https://eskeldi-eli.kz/?p=8725> (қаралған күні: 01.07.2025).
3. Абдулвагабова, С. А. Педагогический потенциал гуманистической модели обучения чтению как фактор формирования учебной деятельности младших школьников [Мәтін]: автореферат дисс. канд. пед. наук: 13.00.01 / С. А. Абдулвагабова. – Махачкала, 2008. – 18 с.
4. Брунер, Дж. Культура образования [Текст] / Дж. Брунер; пер. с англ. Л. В. Трубицыной, А. В. Соловьева. – Москва: Просвещение, 2006. – 223 с.
5. Бандура, А. Теория социального научения [Текст] / А. Бандура. – Санкт-Петербург: Евразия, 2000. – 320 с.
6. Выготский, Л. С. Мышление и речь [Электронды ресурс] / Л. С. Выготский. – 5-е изд., испр. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с. – URL: <https://www.marxists.org/russkij/vygotsky/1934/thinking-speech.pdf> (қаралған күні: 13.10.2025).

7. Қазақ әдебиеті [Электронды ресурс]: 5-7-8 сыныптарға арналған электронды оқулықтар. – URL: <https://okulyk.kz/category/kazahskaja-literatura/> (қаралған күні: 01.07.2025).

8. Әдебиет порталы = Adebiportal.kz [Электронды ресурс]. – URL: <https://adebiportal.kz/kz/audiobooks> (қаралған күні: 01.07.2025).

● **ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ МЕДИА-ТЕХНОЛОГИИ: СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

Шалибекова Г.М.

ГККП «Жамбылский гуманитарный высший колледж имени Абая» управления образования акимата Жамбылской области, г.Тараз

Аннотация. В статье рассмотрены инновационные подходы к обучению казахской литературе с использованием средств массовой информации в современном образовательном процессе. В частности, проанализирована роль форм буктрейлеров, комиксов и подкастов в интерпретации художественного текста, повышении интереса учащихся и формировании литературно-эстетического познания. Доказано, что инновационные медиа-технологии развивают творческие способности учащихся и позволяют воспринимать содержание литературного произведения в глубоком и современном формате. В статье проанализирована эффективность средств массовой информации, использованных на каждом уроке.

Приемы овладения художественным произведением на основе подготовки буктрейлеров, комиксов, подкастов отражены в работах, выполненных в ходе конкретного урока. Методы и приемы, изложенные в статье, получены на основе личного опыта автора. В этом смысле методы буктрейлера, комиксов и подкастов признаны эффективными инновационными формами обучения искусству. Такие подходы в литературном образовании способствуют эмоциональному чувству учащихся, позволяют легко и увлекательно усвоить сложное художественное содержание.

Ключевые слова: преподавание литературы, медиа-инструмент, овладение текстом, буктрейлы, комиксы, подкасты.

FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS THROUGH MEDIA TECHNOLOGIES: MODERN METHODS OF ARTISTIC WORK ANALYSIS

Shalibekova G.M.

SCCP «Zhambyl Humanitarian Higher College named after Abai» of the Department of Education of the Akimat of Zhambyl region, Taraz

Annotation. The article considers innovative approaches to teaching Kazakh literature using mass media in the modern educational process. In particular, the role of booktrailers, comics, and podcasts in interpreting literary texts, increasing student interest, and shaping literary and aesthetic cognition is analyzed. It is proved that innovative media technologies develop students' creative abilities and allow them to perceive the content of a literary work in a deep and modern format. The article analyzes the effectiveness of the media used in each lesson.

Techniques for mastering a work of art based on the preparation of booktrailers, comics, and podcasts are reflected in the work performed during a particular lesson. The methods and techniques described in the article are derived from the author's personal experience. In this sense, the methods of booktrailer, comics, and podcasts are recognized as effective innovative forms of art education. Such approaches in literary education contribute to the emotional feeling of students, allow them to easily and fascinatingly assimilate complex artistic content.

Keywords: teaching literature, media tool, text acquisition, booktrails, comics, podcasts.

АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СПЕЦИАЛЬНОГО И ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

FTAMP 14.29.01

● БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ДИСЛЕКСИЯНЫ ТҮЗЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Байрахметова Н.Е.

ШҚО ББ «Өскемен қаласы бойынша
білім бөлімінің «Алтын дән» арнайы мектеп - балабақшасы» КММ

Аңдатпа.

Бұл мақалада ерекше білімді қажет ететін бастауыш сынып оқушылары арасында кездесетін дислексия бұзылысы мен оны түзетудің арнайы әдістері қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларының тұрақты бұзылуы, олардың білім алуына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік бейімделуіне кедергі келтіретін дислексияны түзетудің жолдары мен әдістері талданды. Сонымен қатар мақалада ресейлік, қазақстандық педагогтер мен шетелдік ғалымдардың дислексия бұзылысы туралы пікірлері, дислексияның пайда болу жолдары, түзету әдістері, логопедиялық тәсілдер және тәжірибелік ұсыныстары да зерделенді.

Мақала әдіскерлер, педагогтер, дефектологтар мен болашақ мұғалімдер үшін пайдалы болады деген ойдамыз.

Түйінді сөздер:

ерекше білімді қажет ететін оқушылар, дислексия, фонология, көз көруі нашар, есту қабілеті нашар, сөйлеу тілінің күрделі бұзылысы бар балалар.

Кіріспе

Қоғамда болып жатқан ғаламдық әртүрлі өзгерістерге байланысты, қазіргі таңда

ерекше білімді қажет ететін балалардың саны артқан. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар әрбір жас кезеңінде өзіндік физиологиялық және психологи-

ялық ерекшеліктері бар, үнемі өсу және даму үстіндегі жеке тұлға болып табылады. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар арнайы оқытуды және тәрбиелеуді, дамыту мен әлеуметтік бейімдеуді және психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етеді. Ерекше білімді қажет ететін балалар тең дәрежеде білім алып, қоғамға бейімделіп, әлеуметтік көмек алуға құқылы.

Қазақстан Республикасының заңнама-сында ерекше білімді қажет ететін балалардың тең құқықты білім алуына кепілдік беретін бірқатар маңызды құжаттар бар. Олардың ішінде:

Қазақстан Республикасының Конституциясы:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған). 30-баптың 1-тармағында әркімнің білім алу құқығы танылған. Бұл норма барлық балаларға, оның ішінде ерекше білімді қажет ететін балаларға да қатысты https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_utm_source=chatgpt.com [1].
2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III ҚРЗ, 2023 жылғы өзгерістермен). Бұл заңда білім беру жүйесінің негізгі принциптері – теңдік, қолжетімділік және инклюзивтілік қағидалары бекітілген https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_?utm_source=chatgpt.com [2].
3. «Қазақстан Республикасындағы мүгедектердің құқықтары туралы» Заң (2015 жылғы 8 сәуірдегі № 242-V ҚРЗ). Бұл заңда мүгедектердің, оның ішінде ерекше білімді қажет ететін балалардың білім алу, еңбек ету және әлеуметтік қорғау құқықтары нақты көрсетілген. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000288?utm_source=chatgpt.com [3].

Аталған заңдар мен нормативтік актілер Қазақстан Республикасының ерекше білімді қажет ететін балалардың тең құқықты білім алуын қамтамасыз етуге бағытталған. Олар қоғамның барлық мү-

шелерінің осы балаларға деген көзқарасын жақсартуға және олардың толыққанды азамат ретінде дамуына ықпал етеді.

Мақала жазу мақсаты: ерекше білімді қажет ететін оқушылардың танымдық даму мүмкіншіліктерін ескере отырып, оқуында кездесетін дислексиялық бұзылыстарды заман талабына сай әдістерді қолдану арқылы түзету жұмыстарын жүргізу.

Міндеттері:

- ▶ Ерте диагностика жүргізу (мектепке дейінгі жаста).
- ▶ Арнайы оқу бағдарламаларын енгізу (фонемалық әдіс, дыбыстарды, әріптерді сауатты айту).
- ▶ Жеке оқыту жоспарын жасау.
- ▶ Ата-аналарды үй тапсырмаларды орындату, оқыту мен қолдау көрсету.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың танымдық үрдістері қатардағы балалардан кеш дамығандықтан, тек психологиялық ахуалында ғана емес, оның оқуында біршама бұзылыстар кездеседі. Баланың оқуында кездесетін бұзылыс түрі – дислексия деп аталады.

Грек тілінен аударғанда «дислексия» термині – «сөйлеудің бұзылуы» деп, аударуға болады, сондықтан «дис» префиксі бұзушылықты білдіреді, ал «лексис», «сөйлеу» деп аударылады [10]. Дислексия бұзылысы баланың оқуына, сөйлеуіне, әріптерді жазуына және жазу қаблеттеріне әсер етеді. Дислексия есту немесе көру бұзылыстарынан, білім беру ортасынан туындаған оқу қиындықтарымен ерекшеленеді [7].

Дислексиялық бұзылыс түрі ерекше білімді қажет ететін балаларда ғана кездесетін бұзылыс емес, қалыпты дамыған оқушыларда әртүрлі патогендік жағдайлардан оқудың қиындықтары кездеседі. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларда (көз көруі нашар, есту қабілеті нашар, психикалық дамуы тежелген, сөйлеу тілінің күрделі бұзылысы бар балалар) дислексиялық бұзылыс болған жағдайда, түзету жұмысының біршама күрделену процесі туындайды [4].

Дислексия бұзылысын көптеген ғалымдар зерттей келе, әртүрлі тұжырымдар жасады. XIX ғасырдан бастап дислексия бұзылысы туралы әртүрлі пікірлер қалыптасты.

Дислексия терминін медицина саласында алғаш 1887 жылы Штутгартте көз дәрігері болып жұмыс істеген Рудольф Берлин енгізген. Ол оқу және жазу дағдыларын игеруде қиындықтарға тап болған, ақыл-ойы мен физикалық денсаулығы қалыпты жағдайда дамыған балалардағы дислексияны зерттеумен айналысты. Денсаулығы жақсы, қалыпты даму көрсеткіштері бойынша балалардағы оқу мен жазудың бұзылысы тікелей көздерінің нашар көруіне байланысты деп ойлайды. Кейін Р.Берлин одан әрі зерттеулері оқу мен жазудағы қиындықтардың себебі: тек көру қабілетімен байланысты емес екенін анықтады. Дислексия – бұл мидағы ойлау өнімі сыртқы ортадан келген сұраққа дұрыс жауап бере алмауынан деп түсіндіреді [5].

Британдық терапевт Прингл Морган Рудольф Берлиннің зерттеу жұмыстарын жалғастыра келе «Британдық медициналық журналда» «Туа біткен зағип» мақаласын жариялады. Баланың ақыл-ойы сақтаулы болғанымен, оқуды үйрене алмайтын 14 жасар баланың жағдайын сипаттайды. Морган проблеманы көру қабілетімен байланыстырғанымен, дислексияны «ерекше психологиялық бұзылыс» деп таныды. Прингл Морган өзінің бақылаулары мен зерттеулері ми жұмысының туа біткен ерекшеліктеріне байланысты «оқуды үйрене алмайды» деген қорытындыға келеді [8].

Ресейлік А.Н Корнев дислексияны бірнеше жылдар бойы зерттеп, мынандай қорытындыға келді. Біршама жылдар бақылаулар нәтижесінде, дислексия бұзылысы бар балалардың 70-80%-і мидың биоэлектрлік белсенділігінің ауытқулары бар екенін анықтады. [Корнев А.Н., Ефремов К.Д., 1985]. Бала миындағы локализацияның биоэлектрлік белсенділігінің бұзылуы, ең жиі (жағдайлардың 60%) байқалады және көбінесе екі жақты дельта толқындары немесе жалпы ми амплитудасының жоғарылауымен, полиморфты

баяу толқындардың пайда болуымен, тең дисритмия анықталған [6].

2003 жылы американдық ғалымдар тобы 6-22 жас аралығындағы дислексия бұзылысы бар адамдарды көлденең функционалды магниттік-резонанстық томографиясын жүргізген зерттеуінің арқасында дислексияның мидың жұмыс істеу ерекшеліктерімен тікелей байланысты екендігі дәлелдеді. Сонымен қатар, оқу үшін маңызды фонологиялық және орфографиялық процестердегі бұзылулар көбінесе мидағы әлсіз нейрондық байланыстармен түсіндірілетіні анықталды [9].

Дислексия жиі тұқым қуалайды және баланың орталық жүйке жүйесінің даму ерекшелігіне байланысты пайда болуы мүмкін. Қазақстандық педагогтер (А.Б. Құдайбергенова, 2022ж) «Баланың әріптерді тануы мен дыбысты дұрыс айту дағдыларын ерте қалыптастыру қажет» деп атап көрсетеді. Қазақстандық педагог А.Б. Құдайбергенова «Дислексияны түзету тек логопед пен мұғалімнің бірлескен жұмысы арқылы нәтижелі болатынын айтады. Жалпы зерттеу тұжырымдарын нақтылай келгенде, баланың миындағы нейробиологиялық өзгерістердің болуынан дислексия бұзылысы, яғни баланың оқуында қиындықтардың туындайтынын анықталды [11].

Әдістеме

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларда (көз көруі нашар, есту қабілеті нашар, психикалық дамуы тежелген, сөйлеу тілінің күрделі бұзылысы бар балалар) дислексиялық бұзылыс анықталғанда, қосымша төмендегідей танымдық үрдістерінің бұзылысы көрініс береді. Себебі, бұл бұзылыстар мидың нейрондық жүйесінің зақымдануымен тікелей байланысты болып табылады:

- ▶ Ұқсас дыбысы бар сөздерді шатастыруы;
- ▶ Сөздердің артикуляциясы немесе айтылуындағы қиындықтар;
- ▶ Әріптердің ретін өзгерту,
- ▶ Фонетикалық жағынан айтылуы жақын дыбыстарды (дауысты және

дауыссыз) ауыстыру және араластыру; графикалық ұқсас әріптерді ауыстыру (Х-Ж, П-Н және т.б.);

- ▶ Сандарды қате жазады;
- ▶ Оқу немесе жазу кезінде зейін шоғырланудың қиындығы;
- ▶ Оқығанда мәтін мазмұнын түсінудің бұзылуы, ол жеке сөз деңгейінде де, сөйлем мен мәтін деңгейінде де көрінуі мүмкін.
- ▶ Нұсқауларды орындаудағы және күн тәртібін меңгерудегі қиындықтар;
- ▶ Тепе-теңдік мәселелері;
- ▶ Қысқа мерзімді есте сақтау қиындықтары;
- ▶ Ойларды ұйымдастырудағы қиындықтар;
- ▶ Еске сақтау проблемалары;
- ▶ Математикадағы қиындықтар.

Дислексияны әр оқушыда әртүрлі деңгейде байқалуы мүмкін, бірақ дислексия белгісі тек ерекше білімді қажет ететін балаларда ғана емес, жоғарыда аталып өткендей, психологиялық дамуы қалыпты оқушылар арасында да оқудың ерекше қиындықтарының кездесуі. Сондықтан, дислексия бұзылысын түзетудің негізгі мақсаты – дислексиясы бар оқушыларға оқу және жазу дағдыларын дамытуға көмектесу, оларға жеке қолдау көрсету, оқудағы қиындықтарын жеңу үшін арнайы әдістер мен құралдарды пайдалану. Сонымен қатар, оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, оқуға деген ынтасын күшейту маңызды.

Ресейлік А.Н Корнев дислексияны түзетуде заманға сай классикалық оқыту әдістерін қолданды.

А.Н Корнев дислексияны slogu платформасында қашықтықтан түзету әдісін ұсынады. Профессор Александр Николаевич Корневтің жетекшілігімен Санкт-Петербургтің нейрокогнитивті технологиялар зертханасында жүргізілген 30 жылға жуық зерттеулердің нәтижесінде, бұл бағдарлама баланың мүмкіндіктерін бастапқы диагностикалауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, оның негізінде игерілетін дағдыларды қиындату үшін материал

таңдалады. Қазіргі таңда тілді оқытудың бағыты – қатысымдық бағыт. Профессор Ш. Қ. Құрманбаеваның анықтауынша, қатысымдық бағыт әуел баста тілді жеделдете оқытудың негізгі әдісі ретінде қалыптасты. Ол дайын сөйлемдерді жаттатқызу, тілдік материалды саналы түрде меңгермей, көбінесе ойланбастан қайталауға негізделгенмен, бірте-бірте оқыту мазмұны, әдіс-тәсілдері өзгеріп, толығып отырды [12]. Бағдарламамен жұмысты 6 жастан бастауға болады (егер бала бес жастан бастап оқуды үйрене бастаса), платформа ол негізінен оқытудың әріптік кезеңін меңгерген бастауыш сынып оқушыларына бағытталған [6].

Профессор Александр Николаевич Корнев дислексияны түзетуде төменгідей бағыттарды ұсынады:

- ▶ сөйлеу тіліндегі дыбыс фонемаларын дұрыс айтуды қалыптастыру;
- ▶ сөздің дыбыстық құрамын қалыптастыру;
- ▶ дыбыстар мен буындарды талдау және сөйлеу бірліктерін синтездеу, дағдыларын бекіту;
- ▶ сөйлеудің жүйелі дамымауынан туындаған дислексияны жою;
- ▶ фонетикалық-фонемалық процестерді түзету;
- ▶ белсенді сөздікті сандық және сапалық байыту;
- ▶ сөзжасам дағдыларын дамыту;
- ▶ синтаксистік құрылымдардың мәндерін нақтылау [6].

Ерекше білімді қажет ететін балалардың ерекшеліктерін ескере келе, А.Н Корневтің зерттеу жұмыстарына сүйене отырып, дислексияны түзетуде нейрораттығуларды ұсынамын. Нейрораттығулар мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады. Бұл әдіс мидың дамуындағы әртүрлі бұзылуларға байланысты дислексияны түзетуге мүмкіндік береді. Ойындар мен жаттығулардан кейін балалардың психикалық даму процессі жақсарады, қоршаған орта туралы түсініктері қалыптасып, мақсатқа сай бағытталған тапсырманы сауатты орындауды үйренеді. Сондықтан ұсынылып отырған әдіс, бастауыш сыныпта

оқитын еркше білмді қажет ететін оқушыларда кездесетін дислексия бұзылысын түзетуде өте тиімді. Мұндай жаттығулар жүйелі түрде қолдану жақсы нәтиже береді, осыған сәйкес жаттығу жұмыстары тек мектепте ғана емес, үйде де ата-аналардың бақылауымен орындалуы керек. Жүйелі қайталанған жұмыс нәтижесінде, оқушылар буындарды еріксіз есте сақтайды, сондықтан материал мен тапсырмалар жүйелі түрде өзгеруі керек. Бастауыш сынып оқушылары жақсы сөйлеуді игергенімен, оқу барысында әріптердің орнын шатастырып, орнын алмастырып, артық әріптерді қосып қате оқиды. Ерекше

білімді қажет ететін оқушылардың дислексиялық бұзылысын түзетуде, төмендегідей тапсырмалар ретін орындатамыз. Бұл тапсырмалардың тиімділігі бір уақытта, қарама-қарсы бағытта орындалады.

1 тапсырма

«Баспалдақтағы әріптерді синхронды оқып, мәреге жет!»

Мақсаты: Буындық құрылымды сауатты оқу. Мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады. Шарты: тор көздегі әріптерді қосу арқылы төменнен жоғары қарай орындау.

				Ұ	Т				
			Е			Т			
		И					Т		
	О							Т	
А									Т

2- тапсырма

«Сөздер тізбектері».

Мақсаты: Мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады. Шарты: Сөздерді жоғарыдан төмен қарай немесе, төменнен жоғарыға қарай оқыту.

Ат

Ата

Алма

Алақан

Алтыбақан

3- тапсырма

«Түбірлес сөздерді ірікте».

Мақсаты: Мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады. Шарты:

Мағынасына қарай, түбір сөздері берілген қатарларға жаздыру.

Қой, қойшы, аң, аңшы, балық, балықшы, дүкен, дүкенші, бақ, бақша.

Қой	Қойшы

4 тапсырма

«Сөз жаса, көп жаса».

Мақсаты: Мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады.

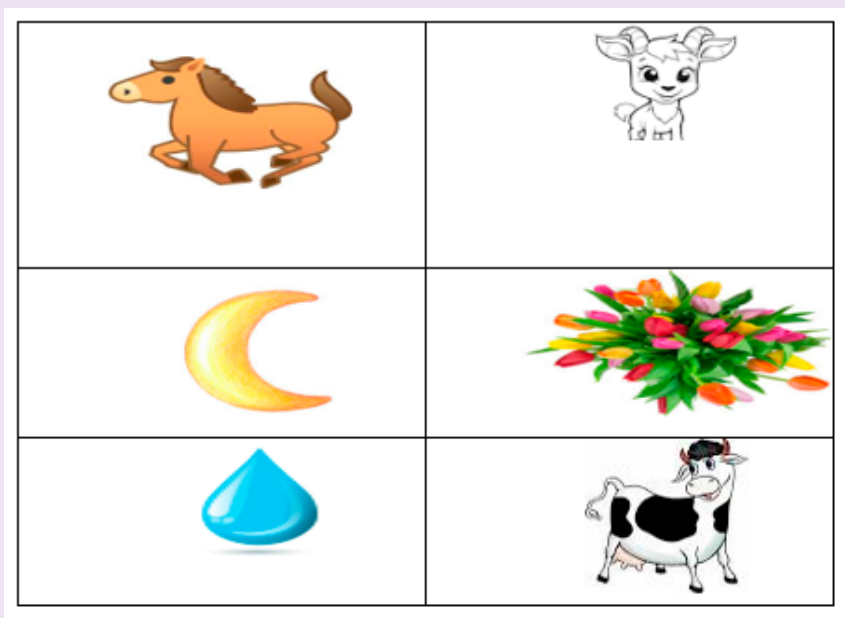
Шарты: Берілген әріптерден сөз құрату.

А	М	Ә	У	Р
К	А	А	А	В
С	О	Н	Б	Т
У	І	Л	Т	І
Й	Н	Р	О	П
К	Г	М	Б	З

5 -тапсырма

Мақсаты: Мидың екі жақ бөлігін синхронды дамытады. Шарты:

Сурет бойынша сөз құрату.

Қарама-қарсы бағытта орындалған тапсырмалар жүйесі мидың екі бөлігін жақсы дамытады. Яғни, нейрокоррекциялық жаттығулар дислексиясы бар балаларға 1 жыл көлемінде жұмыс жасалып, жыл соңында жақсы нәтиже берген.

Практикада қолдану

Біздің арнайы оқыту мекемесінде бастауыш сынып ерекше білімді қажет ететін

1-сынып оқушылардағы дислексияны түзету, танымдық үрдістерін дамытушы нейрожаттығулар жүйесін түрлендіру бағыты бойынша бір жыл көлемінде бақылау жұмыстары жүргізілген болатын. Нәтижесі төмендегідей болды.

2024-2025 оқу жылындағы негізгі зерттеулер жүргізу барысында дыбыстардың фонетикалық құрылымдары, буындық құрылымдары, сөздерді оқуы, сөздерді

байланыстыру компонентері бойынша түзету тапсырмалар берілді. Зерттеуге 1-сыныпта оқитын 7 бала қатыстырылды. Қыркүйек айында оқушылар тапсырмаларды орындау барысында өте төмен нәтижелер көрсеткен болатын, ал қаңтар айында дәл сол сияқты тапсырмаларды түрлендіріп, қайта орындатқанда «орташа» нәтижені көрсетті.

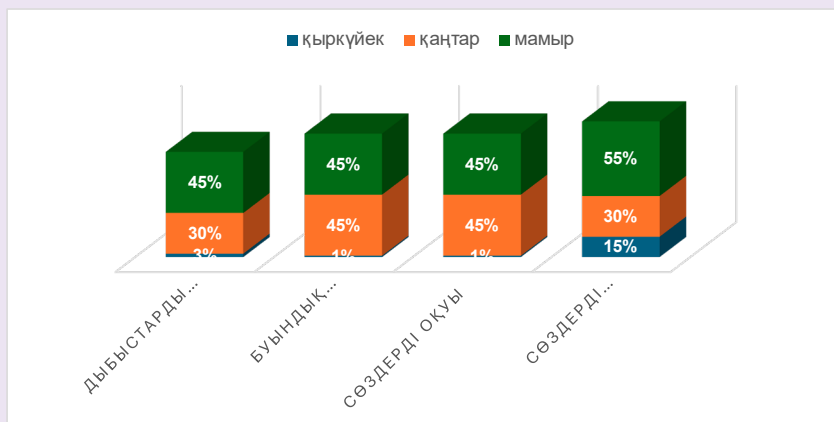
Оқу жылының соңы – мамырда тапсырмалар күрделендіріліп берілді. Оқушылар

тапсырманы орындау барысында өте жақсы нәтиже көрсетті (55-70%). Оқушылардың тапсырмаларды орындау көрсеткіші үш ай көлемінде төмен (1-15%), орташа (20-50%), жоғары (55-60%) деген жүйемен бағаланды.

2-суретте оқушылардың тапсырманы орындау барысындағы пайыздық өсімінің көрсеткіші берілді.

1-кесте.

р\с	Аты-жөні	дыбыстардың фонетикалық құрылымдары			буындық құрылымдары			сөздерді оқуы			сөздерді байланыстыру		
		қыр	қаң	мам	қыр	қаңт	мам	қыр	қаң	мам	қыр	қаң	мам
1	А.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
2	Ә.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
3	Ж.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
4	Қ.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
5	Т.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
6	Е.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ
7	М.	төм	орт	жоғ	төм	ортш	жоғ	төм	орт	жоғ	төм	орт	жоғ

Сурет-2.

Қыркүйек айында зерттеу жұмысына қатысқан оқушылар тапсырманы орындауда қиындықтар болды. Тапсырмаларды орындау көрсеткіштері (10%-15%). Өйткені, оқушылар арасында көзі нашар көретін, психикалық дамуы тежелген, сөйлеу тілінің кемшілігі бар балалар категориясы болды. Өзіндік таным мүмкіндіктеріне қарай берілген тапсырмаларды әр түрлі қабылдап, мұғалімнің көмегі арқылы орындады. Қаңтар айында екінші рет тапсырманы түрлендіріп оқушыларға орындатылды. Оқушылар тапсырмаларды орындау реттілігін түсінгендіктен, бастапқыдай емес, қиындықтар кезіккенімен, тапсырмаларды ерексектің көмегенсіз орындады. Бірақ, тапсырманы орындау кезінде біршама қателіктер жіберді. Тапсырмаларды орындау процессі орташа (20-50%) пайызды көрсетті. Дәл осы тапсырмалар мамыр айында күрделендірілген формада оқушыларға орындалды. Ерекше білімді қажет ететін оқушыларға тапсырыма күрделі болғанымен, олар тапсырманың орындалу ретін біледі. Алғашқы зерттеулерде болған буындық құрылымдарды еске сақтағандықтан, әріптердің орнын шатастырмай сөздерді қатесіз оқуға тырысты, тапсырмаларды дұрыс орындап, тапсырмаларды орындауы жоғары (55-60%) пайызбен бағаланды.

Корнев А.Н. 30 жылдық жүйелі жұмыстың нәтижесінде, дислексияны түзетуге болатынын, және түзету жұмысын ерте анықтау арқылы жүзеге асыру керектігін атады. Қорытындылай келгенде, дислексия бұзылысын денсаулығы, психикалық даму үрдістері қалыпты дамыған адамдар арасында жиі кездеседі. Жүйелі түзету жұмыстары жүрген жағдайда дислексиялық бұзылыстан 6 ай мен 2 жыл көлемінде нәтижеге көруге болатынын дәлелдеген [6].

Ұсыныстар

Дислексия бұзылысын жүйелі түзету нәтижесінде мұғалім логопед-дефектологтарға, арнайы педагогтерге, ата-аналарға кеңестер ұсынамын:

- 1) Ерте диагностика жүргізу (мектепке дейінгі жаста). Бастауыш сынып оқушыларын диагностикалық тексеру

кезінде (6-8 жас) дислексияны ерте анықтау әдісін қолдану ыңғайлы. Корнев А.Н. «Дислексияны тексеру әдістемесі» бойынша тексеру әдістері арнайы жабдықты қажет етпейді және шамамен 5-8 минутты алады. Әдістемені қолдану көптеген мамандарға қолжетімді (балалар психиатрлар, невропатологтар, педиатрлар, логопедтер) [6].

- 2) Арнайы оқу бағдарламаларын енгізу (фонемалық әдіс, дыбыстарды, әріптерді сауатты айту).
- 3) Жеке оқыту жоспарын жасау. Диагностикалық қорытынды нәтижесі алынғаннан кейін, оқушылардың жас ерекшеліктері ескеріліп, жеке оқыту жоспары құрылады. Ерекше білімді қажеттетін оқушылардың даму мүмкіндіктері әр түрлі болғандықтан, оқушының мүмкіндіктеріне қарай ұйымдастырылады.
- 4) Ата-аналар балаларына берілген үй тапсырмаларды орындату, оқыту мен қолдау көрсету. Сынып жетекшілері, мұғалім-логопедтер ата-анамен тығыз байланыс орнату қажет.
- 5) Педагогтер мен логопедтерге арналған біліктілікті арттыру курстарын оқып, өз білімдерін үнемі жаңартулары тиіс. Өйткені, әрбір бес жыл сайын баланың таным мүмкіндіктері өзгеріп отырады, бұл жаңа білімді талап етеді.
- 6) Дислексиялық бұзылысы бар оқушының мотивациясын арттыру үшін, ойын әдістерін, жаңа бағыттағы технологияларды қолдану қажет.
- 7) Сыныпта күнделікті дыбыстарды түзетуге арналған жаттығулар енгізу. Жаттығулар жүйесі күнделікті орындалылуы тиіс. Тыныс алу жаттығуларын орындаған баланың миына дұрыс ауа барып, қан айналымы жақсарады, сабаққа деген қызығушылығы оянады.
- 8) Баланың жетістігін жүйелі бақылау және түзету жоспарын жаңарту. Сабақта жақсы нәтиже көрсеткен оқушыларды жиі мақтау, мадақтау.

9) Арнайы көрнекіліктер мен цифрлық материалдар қолдану. Сыныпта тақырыптарды түсіндіру кезінде цифрлық көрнекіліктерді қолдану тиімді әдіс. Цифрлық көрнекіліктер арқылы оқушылар тез қабылдайды, сабаққа деген қызығушылықтары артады.

Корнев А.Н. 30 жылдық жүйелі жұмыстың нәтижесінде, дислексияны түзетуге болатынын, және түзету жұмысын ерте анықтау арқылы жүзеге асыру керектігін айтады [6].

Қорытынды

Мидың зақымдалу жағдайында бала миының икемділігі, ми бөліктеріндегі функцияларын қалпына келтірудің нейропсихологиялық әдістерінің арқасында, оңалту жаттығуларын қолдану арқылы көптеген бақылаулар мен эксперименттер түзетуге болатынын айқын растады. Басқаша айтқанда, бала жаттығу жасап, оқуға тырысып, дағдыларын жетілдіріп жатқанда, ми бөліктері қайта құрылады. Яғни, оқыту кезінде олардың өзіндік қайта конфигурациясы орын алады және осыған байланысты көптеген дәлелді ғылыми дәлелдер бар.

Оқу сауаттылығын меңгеру процесі ұзақ мерзімді жұмыс. Оқу дағдыларын игерудегі жоғарыда аталған кезеңдер, әріне, уақытты қажет етеді. Көп жағдайда ата-аналар, нәтиже тезірек болуды қалайды. Алайда, бұл саналы түрде мүмкін емес жағдай. Оқу үрдісінде дислексиялық бұзылыстары бар оқушылармен түзету жұмыстарын, мұғалім-логопед мамандар айналысады. Дислексиялық бұзылысы бар оқушы мұғалім-логопедтің толық тексеруінен өтуі тиіс. Дислексия көп жағдайда бастауыш сынып оқушыларында кездескендіктен, дыбыстарды естімеуі (фонемалық), дыбыстарды дұрыс айта алмауы (фонетикалық), оқығанда ұқсас әріптерді айналық бағытта шатастыру жағдайлары орын алады. Мұғалім-логопед осы қателіктерді анықтаған соң, оқушыға жеке оқыту жоспарын құрады. Оқу жоспарын сауатты құру, ата-аналармен кері байланыс орнату, бұл түзету жұмысының нәтижелі болатынына айқын болжам. Мұғалім-логопед түзету жұмысында баланың бойын-

нан қосымша денсаулығына байланысты ауытқулар байқаған кезде, невропатолог дәрігердің тексеруіне жібере алады. Себебі, түзету жұмыстары кешенді жүргізілген жағдайда толық нәтижеге жетуге болады.

Қорытындылай келгенде, дислексиямен жүйелі түзету жұмыстары жүрген жағдайда, 6 ай мен 2 жыл көлемінде нәтиже көруге болады. Алайда, әр оқушының ми функцияларының дамуы әртүрлі болғандықтан, түзету жұмысындағы нәтижелер балалар миындағы мидың икемділігіне тікелей байланысты.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Мәтін]: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған. – Қолжетімділігі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
2. Білім туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасының Заңы: 2007 жылғы 27 шілдеде қабылданған № 319-III. – Қолжетімділігі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
3. Қазақстан Республикасындағы мүгедектердің құқықтары туралы [Мәтін]: Қазақстан Республикасының Заңы: 2015 жылғы 8 сәуірде қабылданған № 242-V. – Қолжетімділігі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000288>. – (Қаралған күні: 06.04.2025).
4. Ахутина, Т.В. Влияние индивидуально-типологических особенностей высших психических функций младших школьников на формирование навыка письма / Т. В. Ахутина, Ю. Д. Бабаева, А. А. Корнев, А. Н. Кричевец, М. Н. Воронова, О. И. Егорова // Вестник Московского университета. Серия 14, Психология. – 2008. – № 3. – С. 63–78.
5. Ахутина, Т.В. Формирование навыка чтения и письма у младших школьников: динамика взаимодействия технического и содержательного уровней / Т. В. Ахутина, Ю. Д. Бабаева, А. А. Корнев, А. Н. Кричевец // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 4. – С. 64–69.
6. Воронова, М.Н. Нейропсихологический анализ особенностей письма и состояния высших психических функций у успешных и неуспешных в обучении детей / М. Н. Воронова, Т. В. Ахутина, А. А. Корнев // Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция : учебное пособие / под общ. ред. О. Б. Иншаковой. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 2001. – С. 7–20.
7. Hybrid Language Experience Approach: Supporting Students with Word-Level Reading Disabilities [Electronic resource]. – Access mode: https://www.academia.edu/11495494/Hybrid_Language_Experience_Approach_Supporting_Students_with_Word_Level_Reading_Disabilities. – (Date of access: 06.04.2025).

8. Дислексияға ғылыми көзқарас [Электрондық ресурс] // Дислексияны түзету орталығы: [веб-сайт]. – URL: <https://dislekt.ru/disleksiya-cto-eto-nauchnyi-vzglyad/> (қаралған күні: 06.04.2025).
9. Корнев, А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: учебно-методическое пособие / А. Н. Корнев. – Санкт-Петербург: Речь, 2003. – 330 с.
10. История дислексии. Как учёные исследовали проблему. Часть 1 [Электронный ресурс] // Dyslexia.ru: [сайт]. – URL: <https://dyslexia.ru/baza-znaniy/cto-takoe-disleksiya/istoriya-disleksii-kak-uchenyie-issledovali-problemu-chast-1/> (дата обращения: 06.04.2025).
11. Құдайбергенова, А.Б. Бастауыш мектепте оқушылардың оқу дағдыларын дамыту / А. Б. Құдайбергенова. – Алматы: [б. и.], 2022. – 145 с.
12. Курманова, А.К. Қатысымдық бағдарлы оқыту мәселесінің зерттелуі / А. К. Курманова, Ш. К. Курманбаева // Торайғыров университетінің хабаршысы. Педагогикалық сериясы. – 2022. – № 1. – Б. 400–412.

● ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ КОРРЕКЦИИ ДИСЛЕКСИИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Байрахметова Н.Е.

КГУ «Специальная школа-детский сад «Алтын дән» отдела образования города Усть-Каменогорска УО ВКО

Аннотация. В этой статье рассматриваются расстройства дислексии и специальные методы их коррекции, встречающиеся среди учащихся начальной школы, которым требуются особые знания. Были проанализированы пути и методы коррекции дислексии, при которой у младших школьников наблюдается стойкое нарушение навыков чтения, препятствующее их обучению, самооценке и социальной адаптации. Также в статье были изучены мнения российских, казахстанских педагогов и зарубежных ученых о расстройстве дислексии, пути возникновения дислексии, методы коррекции, логопедические подходы и практические рекомендации.

Мы считаем, что статья будет полезна методистам, педагогам, дефектологам и будущим учителям.

Ключевые слова: учащиеся с особыми потребностями, дислексия, фонология, дети с нарушением зрения, слуха, умственной отсталостью и тяжелыми речевыми нарушениями.

EFFECTIVE METHODS FOR CORRECTING DYSLEXIA IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Bayrakhmetova N.E.

State Institution «Special School–Kindergarten «Altyn Dan» of the Department of Education for the city of Ust-Kamenogorsk, East Kazakhstan Region

Annotation. This article discusses dyslexia disorders and special correction methods found among elementary school students who require special knowledge. The ways and methods of correcting dyslexia were analyzed, in which younger schoolchildren have a persistent impairment of reading skills, hindering their learning, self-esteem and social adaptation. The article also examined the opinions of Russian, Kazakh teachers and foreign scientists about dyslexia disorder, ways of dyslexia, correction methods, speech therapy approaches and practical recommendations.

We believe that the article will be useful for methodologists, teachers, defectologists and future teachers.

Keywords: special educational needs, dyslexia, phonological awareness, visual impairment, hearing loss, delayed mental development, children with speech and language disorders.

ӘДІСТЕМЕЛІК КОМПАС МЕТОДИЧЕСКИЙ КОМПАС

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Сіздерге педагогтер мен әдіскерлерге кәсіби қызметінде қолдау көрсету үшін құрылған кезекті «Әдістемелік компас» айдарын ұсынып отырмыз. Бұл бөлімде біз әдістемелік құзыреттілікті дамытуға және білім беру процесінің сапасын жақсартуға көмектесетін материалдарды жариялаймыз.

Осы шығарылымда Орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының моделін енгізудің пилоттық

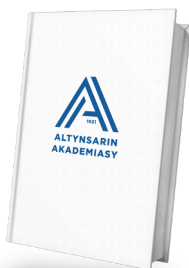
кезеңін іске асыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар, Бастауыш сыныптарға арналған «Математика» пәнінен мәтіндік есептерді шығаруға арналған әдістемелік ұсынымдар және Жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар берілген.

Осы құжаттардың толық нұсқасымен Академия сайтында танысуға болады: <https://uba.edu.kz/qaz/metodology/3>

Әдістемелік ұсынымдар

1

Орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының моделін енгізудің пилоттық кезеңін іске асыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар

Әдістемелік ұсынымдарда орта білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын кәсіби бағдарлау жұмысының біртұтас үлгісі (моделі) баяндалған. Бұл үлгі басқарудың пилоттық іске асыру логикасына және жасаралық үздіксіздік қағидаттарына негізделген. Оның басты мақсаты – оқушылардың болашақ кәсіпті саналы таңдауының және кәсіп туралы білім берудің сапасын арттыру.

Аталған үлгі әкімшілік, педагогтер, серіктестер және отбасылардың үйлестірілген өзара әрекетін қамтамасыз

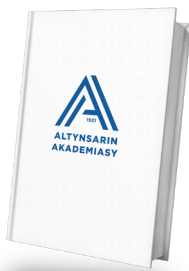
етеді, ал кәсіпке бағдарлау маманы жеке және топтық маршруттарды үйлестіруші ретінде жұмыс істейді.

Ұсынымдар 1-11 сыныптар аралығында кәсіби бағдарлауды тұрақты дамыту және одан әрі кеңейту үшін жағдай жасайтын кіріктірілген және тексерілетін іс-әрекеттер жүйесін ұсынады.

Сілтеме <https://uba.edu.kz/storage/app/media/999%20DD%20KZ%20KZ.pdf>

2

Бастауыш сыныптарға арналған «Математика» пәнінен мәтіндік есептерді шығаруға арналған әдістемелік ұсынымдар

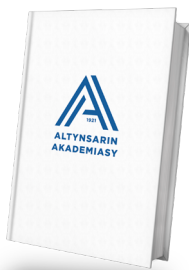
Әдістемелік ұсынымдарда білім алушылардың мәтіндік есептерді шығару дағдыларын қалыптастырудың негізгі аспектілері қарастырылған. Мәтіндік есептерді шешу барысында логикалық ойлауды, аналитикалық қабілеттерді және танымдық белсенділікті дамытуға ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдер ұсынылған. Сонымен қатар мәтіндік есептерді шығару бойынша республика бастауыш мектеп педагогтерінің тәжірибесінен алынған қысқа мерзімді жоспарлардың үлгілері берілген.

Әдістемелік ұсынымдар орта білім беру ұйымдарының басшыларына, білім басқармалары мен бөлімдерінің, оқу-әдістемелік орталықтардың әдіскерлеріне, бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған.

Сілтеме <https://uba.edu.kz/storage/app/media/9999%20XX%20KZ%20KZ%20KZ.pdf>

3

Жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған. Ұсынымдарда оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, бағалауға жеке көзқарастармен толықтырылған сараланған тапсырмаларды қамтитын оқу іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша еліміздің педагогтерінің тәжірибесінен практикалық мысалдар келтірілген. Материал педагогтерге, әдіскерлерге және психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарына арналған.

Сілтеме <https://uba.edu.kz/storage/app/media/777%20ZZ%20XX%20CC%20KZ%20KZ%20KZ.pdf>

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Предлагаем вашему вниманию очередную рубрику «Методический компас», посвященную методической помощи педагогам и методистам в их профессиональной деятельности. В этом разделе мы публикуем материалы, которые помогут развить методическую компетентность и улучшить качество образовательного процесса.

В данном выпуске представлены Методические рекомендации по реализации пилотного этапа внедрения Модели профориентационной

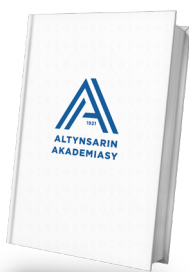
работы в организациях среднего образования, Методические рекомендации по решению текстовых задач по предмету «Математика» для начальных классов и Методические рекомендации по оцениванию учебных достижений обучающихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах.

С полной версией этих документов можно ознакомиться на сайте Академии: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=1>

Методические рекомендации

1

Методические рекомендации по реализации пилотного этапа внедрения Модели профориентационной работы в организациях среднего образования

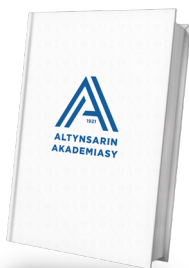
В методических рекомендациях представлена целостная модель профориентационной работы в организациях среднего образования, основанная на управленческой логике пилотирования и принципах возрастной преемственности. Ее ключевая цель – повышение осознанности и качества образовательно-профессионального выбора обучающихся.

Модель обеспечивает согласованное взаимодействие администрации, педагогов, партнеров и семей, где профориентатор выступает координатором индивидуальных и групповых маршрутов.

Рекомендации предлагают интегрированную и проверяемую рамку действий, создающую условия для устойчивого развития профориентации с 1 по 11 класс и последующего ее масштабирования.

Ссылка <https://uba.edu.kz/storage/app/media/999%20DD%20RS%20RS.pdf>

2

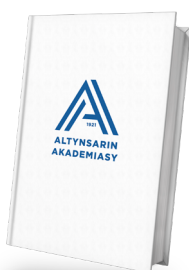
Методические рекомендации по решению текстовых задач по предмету «Математика» для начальных классов

Данные методические рекомендации содержат описание аспектов формирования у обучающихся навыков решения текстовых задач. В них представлены методы и приёмы, способствующие развитию логического мышления, аналитических умений и познавательной активности младших школьников. Также приведены примеры краткосрочных планов по решению текстовых задач, основанные на педагогическом опыте учителей начальных классов Республики Казахстан.

Методические рекомендации предназначены для руководителей организаций среднего образования, методистов управлений и отделов образования, учебно-методических центров/кабинетов, а также преподавателей начальных классов.

Ссылка <https://uba.edu.kz/storage/app/media/9999%20XX%20RS%20RS%20RS.pdf>

3

Методические рекомендации по оцениванию учебных достижений обучающихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах

Методические рекомендации направлены на совершенствование профессиональной компетентности педагогов по оцениванию учебных достижений обучающихся с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах. В рекомендациях представлены практические примеры из опыта педагогов страны по организации учебной деятельности, включающие дифференцированные задания с индивидуальными подходами к оцениванию с учетом особых образовательных потребностей обучающихся. Материал предназначен для педагогов, методистов и специалистов психологопедагогического сопровождения.

Ссылка <https://uba.edu.kz/storage/app/media/777%20ZZ%20XX%20CC%20RS%20RS%20RS.pdf>

«АЛТЫНСАРИН АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛЫНЫҢ АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕЛЕРІ

1. Жарияланымдарға қазақ, орыс, шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады. Мақалаларды авторлар мұқият тексеріп, өңдеуі керек.
2. Мақалалар компьютерде терілуі керек, аралық интервал – 1, өрістер: сол жағы - 30 мм, оң жағы - 15 мм, жоғарғы жағы - 20 мм, төменгі жағы - 20 мм, сондай-ақ «Windows-ке арналған Word» мәтіндік редакторындағы электронды мақала қабылданады.
3. Мақаланың көлемі (қолданылған дереккөздер тізімін, кестелерді, суреттер, олардың атауын қоса алғанда) 10 беттен аспауы тиіс.
4. Суреттер көлемі мақала көлемінің 1/4 бөлігінен аспауы тиіс.
5. Мақалалар келесі ережелерге сәйкес қатаң түрде рәсімделуі керек:
 - ▶ FTAMP (ғылыми техникалық ақпараттың мемлекетаралық айдары) <https://grnti.ru/>;
 - ▶ мақаланың тақырыбы мақала мазмұнын толықтай ашуы керек және 12 сөзден аспауы керек. Техникалық параметрлер: кегль - 14, гарнитура - Times New Roman, бас әріптермен, қалың, абзац орталықтандырылған болуы керек;
 - ▶ автордың (авторлардың) аты-жөні мен тегі, сондай-ақ мекеменің толық атауы мынадай техникалық параметрлерге сәйкес келуі тиіс: кегль - 14, гарнитура - Times New Roman, орталықтандырылған абзац;
 - ▶ аңдатпа мақаланың негізгі ақпаратын қамтуы керек, көлемі 100 сөзден аспағаны жөн. Аңдатпа қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде беріледі. Аңдатпа келесі параметрлерді сақтауы керек: кегль - 12 пункт, гарнитура - Times New Roman, көлбеу (курсив), солдан оңға шегініс - 1 см, жоларалық интервал – дара;
 - ▶ түйінді сөздер аңдатпадан кейін қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы тиіс және 5-6 сөз жеткілікті. Түйінді сөздер келесі параметрлерді сақтауы керек: кегль - 12, гарнитура - Times New Roman, көлбеу (курсив), сол-оң жақ шегініс - 1 см, жоларалық интервал – дара;
 - ▶ мақала мәтіні: кегль - 14, гарнитура - Times New Roman, жоларалық интервал – дара.

Мақаланың құрылымы: кіріспе, әдістеме, практикада қолдану, ұсыныстар, қорытынды және қолданылған деректер тізімінен тұрады.

МАҚАЛА ҚҰРЫЛЫМЫ

Кіріспе

Кіріспеде әдістемелік мақала тақырыбының маңыздылығы мен өзектілігін жазылу керек. Мақаланың мақсаты мен міндеттерін тұжырымдап, осы тақырып бойынша жазылған отандық және шетелдік әдебиеттерге шолу жасалады.

Әдістеме (технологияны қолдану / озық педагогикалық тәжірибе / авторлық бағдарлама / әдіс / тәсіл)

Бұл бөлімде әдістеменің толық сипаттамасы ұсынылады. Оның ерекшеліктері, негізгі рет-тілігі мен принциптерін сипаттау керек. Білім беру немесе оқушылармен жұмыс істеу процесінде қолданылатын әдістер жазылады.

Практикада қолдану

Бұл бөлім әдістемені іс жүзінде қалай нақты қолданылғанын көрсетуге арналған. Сабақтар, авторлық бағдарлама, жобалар немесе басқа білім беру іс-шаралары сияқты әдістемені нақты білім беру процесінде қолдану барысы келтіреді. Әдістемені қолдану нәтижелерін талдау және оның тиімділігіне баға береді. Сонымен қатар осы бөлімде әдістемені қолдандудың артықшылықтары мен кемшіліктері де жазылады.

Ұсыныстар

Ұсыныстар бөлімінде басқа педагогтерге әдістемені оқу процесіне сәтті енгізу бойынша ұсыныстар беріледі. Бұл әдістемелерді қолдануға дайындық бойынша кеңестер, нәтижелерді бағалау әдістері, әртүрлі оқу топтары мен контекстерге бейімделу және басқа да практикалық ұсыныстар жазылады.

Қорытынды

Қорытынды – бұл әдістемелік мақаланың соңғы, бірақ маңызды бөлімі. Бұл бөлімде мақалада жазылған ойлардың, әдістемелердің, олардың практикада қолданылуы бойынша жалпы тұжырым жасалынады. Қорытынды қысқа, бірақ мазмұнды болуы керек және педагогтердің

практикалық қызметі мен білім беру процесін дамыту үшін зерттеудің маңыздылығын атап өтуі керек.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

Осы журналға арналған әдебиеттер тізімінде мақала мәтінінде сілтеме жасалған дереккөздер ғана көрсетілуі керек. Тізімді жасамас бұрын, тізімдегі барлық дереккөздердің мақалада болғандығын тексеру керек. Сондай-ақ ел ішіндегі зерттеулер мен жарияланымдарға негізделген жұмыстарды қоса алғанда, отандық көздердің болуы міндетті. Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес ресімделуі керек. Барлық сілтемелер түпнұсқа тілінде берілуі керек. Мақалада келтірілген сілтемелер нөмірленген және төртбұрышты жақшада болады.

- кестелер мәтіндегі сілтемеден кейін орналастырылады, оларды мәтінде атап өту ретімен нөмірленеді, әр кестенің өз тақырыбы болады. Диаграммалар мен графиктер кестелерді қайталамауы керек. Кестелердің материалы мәтінге қосымша сілтеме жасамай-ақ түсінікті болуы керек. Кестеде қолданылған барлық қысқартулар оның астында орналасқан жазбада түсіндірілуі керек;
 - суреттер TIFF (*.TIF) немесе JPG (Word бағдарламасына ендірілмеген) мақала мазмұнында беріледі. Әр суретте мәтінде бір сілтеме болуы керек, суреттердегі нөмірлеу өтпелі болуы керек, суреттерге қолтаңбалар жеткілікті толық ақпаратты қамтуы керек;
 - қысқартулар тек жалпы қабылданған – өлшем атауларын, физикалық, химиялық және математикалық шамалар мен терминдерді және т. б. қолдануға рұқсат етіледі;
 - математикалық формулаларды Microsoft Equation ретінде теру керек (әр формула бір объект).
6. Редакция мақаланы әдеби және стилистикалық өңдеумен айналыспайды. Талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға қабылданбайды.
 7. Мақаланың электрондық нұсқасы электрондық пошта арқылы жіберілуі керек: **bak@uba.edu.kz**
 8. Байланыс телефоны: 8(7172)725882
 9. Мақала соңында автор туралы мәлімет берілуі керек: автор Т.А.Ә., жұмыс орны, эл.поштасы мен байланыс телефоны;

- мақаланың метадеректері (тақырыбы, автор туралы мәлімет, аңдатпа пен түйінді сөздер) орыс және ағылшын тілдерінде Қолданылған дереккөздер тізімінен кейін жазылуы тиіс.

Мақаланы жариялау шарттары

- Әдістемелік зерттеулердің тұтастығын қамтамасыз ету үшін авторлар осы басылымда белгіленген мақаланы рәсімдеу талаптарын сақтауы тиіс.
- Мақаланы басылымға жолдаған кезде автор қолжазбаның түпнұсқа екендігін, ағымдағы немесе ұқсас түрде бұрын басқа басылымдарда жарияланбағандығын және басқа баспа үйлеріне қарауға берілмегендігін кепілдейді. Басқа тілдерде жарияланған мақалалардың аудармалары жариялануға қабылданбайды.
- Мақалада авторларды көрсету ретін авторлардың өздері анықтайды және қолжазбаны редакцияға тапсырғаннан кейін өзгертілмейді. Редакциялау барысында және мақала қабылданғаннан кейін авторлар құрамын өзгерту, авторды қосу, алып тастау немесе өзгертуге жол берілмейді.
- Журналдың бір санында бір автордан, соның ішінде ол бірлескен авторлық құрамында болса бір қолжазба (мақала) ғана қабылданады.
- Бір мақаладағы соавторлар саны **4 (төрт)** адамнан аспауы тиіс.
- Мақаланың түпнұсқалылығы кемінде **60% болуы** керек.
- Егер мақалада балалар (білім алушылар) қатысқан зерттеулерге қатысты мәселелерді қозғаса, этикалық комитеттің қорытындысын ұсыну қажет.

Рецензиялау түрі: **біржақты жасырын рецензиялау.**

Мақаланы қарау тәртібі

Журнал поштасына келіп түскен мақалалар үш кезеңдік тексеруден өтеді:

1-кезең – БАСТАПҚЫ САРАПТАМА

Барлық мақала журналдың техникалық рәсімделуі, құрылымдық және тақырыптық бағыты талаптарына сәйкестігіне қаралады. Алғашқы сараптаманы – **12 жұмыс күні.**

2-кезең – ПЛАГИАТТЫ ТЕКСЕРУ

Плагиатты тексеру нәтижелері туралы анықтама редакцияда сақталады. Мақаланың бірегей-

лігі 60% жоғары болуы тиіс. Осы көрсеткішке жетпеген мақалалар журналда жарияланбайды. Плагиатқа тексеру – **3 жұмыс күні**.

3-кезең – РЕЦЕНЗИЯЛАУ

Рецензентті журнал редакциясы тағайындайды. Рецензиялауға журнал талаптарына сәйкес келетін және мәтінінің бірегейлігі 60% жоғары мақалалар ғана жіберіледі. Мақаланы рецензиялау мерзімі – **12 жұмыс күні**. Рецензенттің шешімі авторға кері байланыс түрінде хабарланады.

Мақаланы басылымда жариялау туралы қорытынды шешімді редакциялық алқа мүшелерінің мәжілісінде қабылданады.

Басылымда мақала жариялау **ақылы**. Көлемі 10 парақтан аспайтын бір мақала құны 2026 жылға нақтылануда. Төлем мақала рецензиялаудан өтіп, талаптарға сәйкестігі туралы түпкілікті шешімнен кейін ғана Академияның банктік шоты арқылы қабылданады.

Жариялауға тек талаптарға сәйкес келетін мақалалар қабылданатын мәлімдейміз.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ МЕТОДИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА «ВЕСТНИК АКАДЕМИИ АЛТЫНСАРИНА»

1. К публикациям принимаются статьи на казахском, русском, иностранных языках. Статьи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами.
2. Статьи принимаются в 1 экземпляре, набранных на компьютере, напечатанных на одной стороне листа с одинарным межстрочным интервалом, поля: левое - 30 мм, правое - 15 мм, верхнее - 20 мм, нижнее - 20 мм, а также электронный вариант со всеми материалами в текстовом редакторе «Word для Windows».
3. Объем статьи (включая таблицы, список литературы, подписи к рисункам, рисунки) не должен превышать 10 страниц.
4. Объем рисунков не должен превышать 1/4 объема статьи.
5. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:
 - ▶ МРНТИ (межгосударственный рубрикатор научной технической информации) <https://grnti.ru/>;
 - ▶ заглавие статьи должно точно отражать содержание статьи и состоять из не более 12 слов; технические параметры: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Times New Roman, заглавные, жирные, абзац центрованный;
 - ▶ инициалы и фамилия(-и) автора(-ов), а также полное название учреждения должны соответствовать следующим техническим параметрам: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Times New Roman, абзац центрованный;
 - ▶ аннотация должна быть лишена вводных фраз, содержать только главную информацию статьи, не превышать объем 100 слов, выполняться на казахском, русском и английском языках по следующим параметрам: кегль - 12 пунктов, гарнитура - Times New Roman, курсив, отступ слева-справа - 1 см, межстрочный интервал – одинарный;
 - ▶ ключевые слова (5-6 слов): на казахском, русском и английском языках по следующим параметрам: кегль - 12 пунктов, гарнитура - Times New Roman, курсив, абзац - 1 см, межстрочный интервал – одинарный;
 - ▶ текст статьи: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Times New Roman, межстрочный интервал – одинарный;

Структура статьи: введение, методика, практическое применение, рекомендации, заключение и список использованных источников;

СТРУКТУРА СТАТЬИ

Введение

Во введении следует изложить важность и актуальность темы методической статьи. Формулируя цель и задачи статьи, следует дать обзор отечественной и зарубежной литературы, посвященной данной теме.

Методика

В этом разделе будет представлено подробное описание методики. Необходимо описать, как она разработана, основные этапы и принципы. Записать методы, используемые в процессе обучения или работы с учащимися.

Практическое применение

Этот раздел предназначен для демонстрации того, как методика была применена на практике. Предоставить опыт применения автором конкретной методики, как уроки, авторская программа, проекты или другие образовательные мероприятия, в реальном образовательном процессе. Проанализировать результаты применения методики и оценить ее эффективность. В этом разделе также описать преимущества и недостатки использования методологии.

Рекомендации

В разделе с рекомендациями предоставить рекомендации для других педагогов по успешному внедрению методики в учебный процесс. Сформулировать советы по подготовке к использованию данных методик, методы оценки результатов, адаптацию к различным учебным группам и контекстам, а также другие практические рекомендации.

Закключение

Закключение – это последний, но важный раздел методической статьи. В данном разделе делается общий вывод по изложенным в статье соображениям, методикам, их практическому применению. Закключение должно быть кратким, но содержательным и подчеркивать важность исследований для развития практической деятельности педагогов и образовательного процесса.

Список использованных источников

В списке литературы для данного журнала должны быть указаны только те источники, на которые ссылаются в тексте статьи. Перед составлением списка следует проверить, что все перечисленные источники были упомянуты в статье. Также обязательным требованием является наличие отечественных источников, включая работы, основанные на исследованиях и публикациях внутри страны. Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003. Все ссылки должны быть даны на языке оригинала. Ссылки и сноски, приведенные в статье, пронумеровываются и заключаются в квадратные скобки.

- ▶ таблицы помещаются после ссылки в тексте, нумеруются в порядке упоминания их в тексте, каждая таблица имеет свой заголовок. Диаграммы и графики не должны дублировать таблицы. Материал таблицы должен быть понятен без дополнительного обращения к тексту. Все сокращения, использованные в таблице, должны быть пояснены в Примечании, расположенном под ней;
 - ▶ рисунки (только черно-белые) представляются в содержании статьи с расширением TIFF (*.TIF), или JPG (не встраивать в Word). На каждый рисунок должна быть одна ссылка в тексте, нумерация у рисунков – сквозная, подписи к рисункам должны содержать достаточно полную информацию;
 - ▶ сокращения разрешаются применять только общепринятые — названия мер, физических, химических и математических величин и терминов и т. п.;
 - ▶ математические формулы должны быть набраны как Microsoft Equation (каждая формула – один объект).
6. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются.
 7. Электронный вариант статьи следует направлять по электронной почте: **bak@uba.edu.kz**
 8. Контакты: 8(7172) 725882
 9. В конце статьи приводятся сведения об авторе: Ф.И.О. полностью, место работы, контактный телефон и электронная почта (*данные необ. редакции для обратной связи с автором*);
 - ▶ также после Списка использованных источников необходимо предоставить название статьи, ФИО автора (-ов), аннотацию и ключевые слова на казахском и английском языках.

Условия публикации статьи:

- ▶ Для обеспечения целостности методических исследований авторам необходимо придерживаться требований к оформлению статьи, установленных данным изданием.
- ▶ При подаче статьи автор гарантирует, что работа является оригинальной, ранее не публиковалась в других изданиях в текущем или аналогичном виде и не передана на рассмотрение в другие издательства. Переводы статей, опубликованных на других языках, к публикации не принимаются.
- ▶ Порядок указания авторов в статье определяется авторами самостоятельно и не подлежит изменению после подачи рукописи в редакцию. Добавление, удаление или изменение состава авторов на этапах редактирования и после принятия статьи не допускаются.
- ▶ В одном номере журнала допускается не более одной рукописи от одного автора, включая рукописи, в которых он выступает в качестве соавтора.
- ▶ Количество соавторов в одной статье не должно превышать **4 (четыре)**.
- ▶ Оригинальность статьи должна составлять **не менее 60 %**.
- ▶ В случае если статья затрагивает вопросы, связанные с исследованиями, в которых участвуют дети, необходимо предоставить заключение этического комитета.

Тип рецензирования: **одностороннее слепое рецензирование.**

Порядок рассмотрения статьи

Все статьи, поступающие на электронную почту, рассматриваются в три этапа:

1 ЭТАП – ПЕРВИЧНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Все статьи проходят проверку на соответствие требованиям технического оформления, структуры и тематической направленности журнала. Срок проведения первичной экспертизы составляет **12 рабочих дней**.

2 ЭТАП – ПРОВЕРКА НА ПЛАГИАТ

Справка о результатах проверки на плагиат хранится в редакции. Оригинальность статьи должна превышать 60 процентов. Статьи, не достигшие этого показателя, отклоняются от публикации в журнале. Срок проверки на плагиат составляет **3 рабочих дня**.

3 ЭТАП – РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ

Рецензента назначает редакция журнала. К

рецензированию допускаются статьи, соответствующие требованиям журнала и обладающие уникальностью текста не менее 60%. Срок рецензирования статьи составляет **12 рабочих дней**. Решение рецензента сообщается автору в форме обратной связи.

Окончательное решение о публикации статьи в журнале принимается на заседании редакционной коллегии журнала.

Публикация статьи в журнале является **платной**. Стоимость одной статьи объемом до 10 страниц на 2026 год уточняется. Оплата производится через банковский счет Академии только после **успешного прохождения рецензирования и принятия окончательного решения** о соответствии статьи установленным требованиям.

Журналдың құрылтайшысы:
Қазақстан Республикасы
Оқу-ағарту министрлігінің
«Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы» ШЖҚ РМК.

Журнал 2023 жылдың
наурызынан шыға бастады.
Басылым 3 айда бір рет шығады.

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және қоғамдық даму
министрлігінің Ақпарат комитетінде
қайта есепке қойылған
(2023 жылғы 20 ақпандағы Мерзімді баспасөз
басылымын, ақпарат агенттігін және желілік
басылымды қайта есепке
қою туралы №KZ35VPY00064971 куәлік).

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар
редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің анықтығына,
сондай-ақ стилистикалық қателерге
авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды
редакцияның келісімінсіз
көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:
010000, Астана қ.,
Мәңгілік Ел даңғ., 8/2
«Алтын Орда» БО.
E-mail: bak@uba.edu.kz
Басуға 30.12.2025 ж. қол қойылды.
Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 25.75. RISO басылым.
Таралымы - 300 дана.

Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА-ның
Дизайн және полиграфиялық қызметтер
бөлімінде басылып шығарылды.

Учредитель журнала:

РГП на ПХВ «Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина»
Министерства просвещения
Республики Казахстан.

Журнал издается с марта 2023 года.
Периодичность 1 раз в 3 месяца.

Журнал поставлен на переучет в Комитете
информации Министерства информации и
общественного развития
Республики Казахстан
(Свидетельство №KZ35VPY00064971
о переучете периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
от 20 февраля 2023 года).

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы
не отражают точку зрения редакции.
Ответственность за достоверность
фактов и сведений в публикациях,
а также за стилистические
ошибки несут авторы.
Перепечатка материалов,
опубликованных в журнале,
допускается только с согласия редакции.

Наш адрес:

010000, г. Астана,
пр. Мәңгілік Ел, 8/2,
БЦ «Алтын Орда».
E-mail: bak@uba.edu.kz
Подписано в печать 30.12.2025 г.
Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 25.75. Печать RISO.
Тираж - 300 экз.

Отпечатано в Отделе дизайна
и полиграфических услуг
НАО им. И. Алтынсарина.